

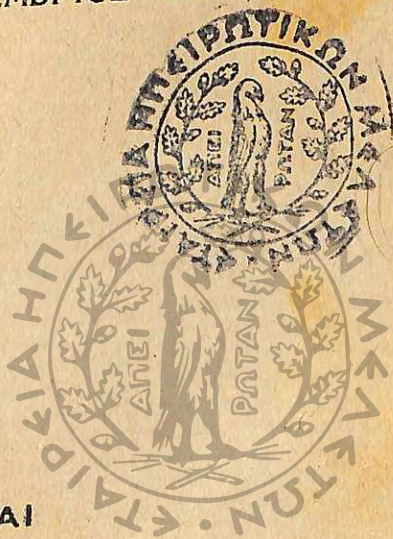
ΜΗΝΙΑΙΟΣ

ΝΕΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ - ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ : ΔΝΤ. Ι. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ 8ον.—ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1934

ΑΘΗΝΑΙ

Η ΘΕΙΑ ΚΩΜΩΔΙΑ ΤΟΥ ΔΑΝΤΗ

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΤΖΟΓΙΑΣ

ΙΑΤΡΟΣ

ΔΕΡΜΑΤΟΛΟΓΟΣ - ΑΦΡΟΔΙΣΙΟΛΟΓΟΣ

ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΤΟΥ ΕΝ ΑΥΓΟΝΙ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

Μελέτη του Ούγγρου κριτι-
κού ΕΥΓΕΝΙΟΥ ΠΕΙΤΕΡΦΥ

Γνωρίζομεν ὅλοι τὰς προσωπογραφίας τοῦ Δάντη. Παρουσιάζεται εἰς αὐτὰς ὡς ἀσκητὴς μᾶλλον ἢ ὡς ποιητὴς ἀποβλέπων πρὸς τὴν δάφνην. Ἀλλὰ τὸ εἰς τὸν Γκιόττο ἀποδιδόμενον πορτραῖτον τοῦ ποιητοῦ εἶν' ἐξ ὧν τὸ ὀλιγώτερον στυλιζέ. Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσωποῦ διατηροῦν κάποιαν ζωὴν, κ' αἰσθάνεσαι, ὅτι εἶν' ἔτοιμα νάλλαν ἔχουν ἔκφρασιν ὑπὸ τὴν πίεσιν παθῶν ἀντιμαχομένων. Οἱ τεχνίται τῶν νεωτέρων καὶ τῶν νεωτάτων χρόνων παρουσιάζουν τὸν Δάντην ὡς τύπον ἀσκητοῦ ἀναλλοιώτου αὐστηρότητος. Αἱ πτυχαὶ εἶναι ὥσάν ὁ φλοιὸς τῆς δρυὸς, τὰ θολὰ μάτια εἶναι βυθισμένα κάτω ἀπὸ τὰς κόγχας, τὸ σκεῆλον εἶναι σκληρόν, ἄνευ τρυφερότητος - φυσιογνωμία γεμάτη ἀπὸ συγκρατημένην πικρίαν. Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ἔλαβεν ὡς πρότυπον, ὅχι τὸν γλυκύν Βιργίλιον, ἀλλὰ τὸν φανατικόν Ἀρμπουζ. Εἶναι ἀδύνατον νὰ φαντασθῇ κανεὶς, ἔμπρὸς ἀπὸ τοῦ πορτραῖτον αὐτοῦ τὸ «dolce riso» τὸ γλυκὺ γέλιο, περὶ τοῦ ὁποῖου ὁμιλεῖ ὁ ποιητὴς. Εἰς τὸ σχέδιον τοῦ Doré παραδείγματος χάριν ὁ Δάντης εἶναι ἡ ἀποκρυσταλλωμένη νάπαι- τήσης. Ἡ φυσιογνωμία αὐτὴ δὲν καθρεπτίζει πλέον ψυχὴν κινουμένην, ἀλλὰ μίαν καρδίαν ὥσάν ἀπὸ μάρμαρον. Φαίνεται ὅτι ὁ Doré ἀνεμνή- σθη τὸ ἀνέκδοτον τοῦ Βοκκακίου: «Κοίταξε, εἶπε μία γυναῖκα τῆς Βε- ρώνας πρὸς μίαν ἄλλην δείχνουσα τὸν διερχόμενον ἐκεῖθεν Δάντην, κοί- ταξε: Ἰδοὺ ἐκεῖνος ποῦ κατοικεῖ στὴν Κόλασιν». Καὶ ἡ ἄλλη ἀπήντησε: «Τὸ πιστεύω. Τέτοια χλωμάδα καὶ τέτοια σκοτεινὰ μόνον ἀνάσσει στὴ λαύρα καὶ τοὺς ἀχνούς τῆς Κολάσεως θὰ μπορούσε νὰ πάρῃ κανεὶς».

Τὰ καλύτερα πνεύματα ἀγαποῦν νὰ φαντάζονται τὸν Δάντην πλα- νούμενον εἰς τὰς ἀνωτέρας ταύτας σφαῖρας τοῦ ὕψηλοῦ καὶ τοῦ σκοτει- νου: «Ἐξοῦσε κατὰ τὸν ὀμιχλώδη μεσαῖωναι ἄνθρωπος, ὅστις ἐγύρισε ζωντανὸς ἀπὸ ταξείδια ἀνά τὴν Κόλασιν». Γνωρίζομεν ὀλίγα περὶ ποι- ητοῦ, μερικοὺς στίχους του, καὶ μολαστά, σημερον ἀκόμη ἀπομένει ὁ ὅλος, εἰς τὰ βάθη τοῦ οὐρανοῦ, ἕνας μέγας ἀγνωστος, ἕνα μέγα εἰ- σωρ. Τὸ ὁποῖον εὐλαβούμεθα, δίχως νὰ τὸ πολυεξετάζωμεν.

Οἱ ἀριθμοὶ τῶν πιστῶν του εἶν' ἐλάχιστος. Ἀλλὰ δὲν λείπουν οἱ σο- φοὶ ποῦ ἀφιέρωσαν ὁλόκληρον τὴν ζωὴν των εἰς τὴν «ἐξήγησιν» τοῦ

Δάντη. Καί οὐδείς περισσώτερον αὐτοῦ ἔχει χρεῖαν ἐξηγήσεως. Δι' εἰ κείνον, ὅστις προσεγγίζει ἀπαράσκευος τὸ ἔργον του εἶν' ἕνας φράκτης ἀπὸ ἀγκάθια. Καί πόσοι, μόλις εἰσελθόντες, ἔφυγαν μὲ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ποιητοῦ:

«Ὅσοι μπαίνετε, ἀφήστε κάθε ἐλπίδα»
χαραγμένην εἰς τὴν μνήμην των!

Τὸ ν' ἀπολαύσῃ τὸν Δάντην εἶν' ἐγγεῖρημα ὑψηλότερον τῆς ἀπολαύσεως παντὸς κλασικοῦ ἢ νεωτέρου συγγραφέως. Ἄς εἰμεθα δίκαιοι. Ὁ σοφὸς σχολιαστὴς δυνατόν νὰ δοκιμάσῃ κάποιαν χαρὰν διαβάζων τὸν Δάντην, ἀλλὰ δὲν ἀπολαύει αὐτὸν τὸν Δάντην, τοῦ ὁποῦ ἡ ποίησις ἀπομένει συχνὰ κρυμμένη, θαμμένη μέσα εἰς τοὺς ὑπομνηματισμούς, ποῦ σφετερίζονται τὴν θέσιν τῆς καὶ θέλουν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ μέγα ἔργον ὡς κάτι τι σημαντικόν.

Ἄς προχωρήσωμεν: Εἰς ποίας συνθήκας ὑποβάλλει τὴν ψυχὴν αὐτὴν ἡ μελέτη τοῦ Δάντη! Πρέπει νάγαπῶμεν, τοῦλάχιστον νὰ συμπάθωμεν ὡς καλλιτέχνην, τὸν μυθολογικὸν οὐρανόν, τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν πῶς ἡ πίστις δύναται νὰ ὑποβληθῇ εἰς τίς ἀλυσίδες τῶν σχολαστικῶν δογμάτων, καὶ ταυτοχρόνως νὰ ὑψωθῇ εἰς ἐκστάσεις μυστικὰς. Πρέπει νάγαπήσωμεν τὴν μελαγχολίαν τῆς γλώσσης, τὴν πλωστικὴν τῆς καὶ ζωγραφικὴν δύναμιν. Ὁφείλομεν νὰ αἰσθανθῶμεν τὴν βαθεῖαν σιωπὴν καὶ τὴν ἀλαλήν λατρείαν τοῦ ὁφειλοῦ, τὴν ὁποῖαν ἀποδίδει τὸ διὰ τὸν Δάντην ποίημα τοῦ Ἀράν. Ὁφείλομεν νὰ εὐλαβηθῶμεν τὴν ἰσχὺν τῆς ἱστορίας καὶ τῆς τύχης, νὰ δοκιμάσωμεν κρυφὴν νοσταλγίαν διὰ τὴν Ἰταλίαν, νὰ ἔχωμεν γυρισμέναι τὰ μάτια πρὸς τὴν Φλωρεντίαν, ὅπως οἱ Μωαμεθανοὶ πρὸς τὴν Μέκκαν. Πρέπει νὰ ὑποκόψωμεν σιωπηλὰ ὅταν τὸ μῦθος κραυγάζῃ μακρινῶς. Πρέπει νὰ μεταλλινὸν λάρυγγά του, καὶ ὅταν μᾶς θίγῃ τὸ ψυχρὸν χεῖρ τῆς περιφρονήσεως. Τότε διανοίγεται ὁ κόσμος τοῦ Δάντη εἰς ὅλην τὴν λαμπρότητα, ἀφίνων νὰ φθάσουν μερικαὶ τοῦ ἀκτίνες μέχρι τῆς ψυχῆς μας:

«Σ' ἕνα θεῖο προαίσθημα χάνει» ἡ ἰδέα, καθὼς λυγίζεται κάτω ἀπ' τὸ βάρος παράξενου οὐμπαντος. Σερνόμενη ἀπ' τ' ἀρπάγι τῶν βιαιῶν ἐκστάσεων, κυττάζει τὸν Λεβιάθαν ποῦ συγκινεῖται, ξαφνιασμένη—καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Κυρίου πλανᾶται ἐπάνω στὰ πράσινα κύματα.

Ἀλλὰ δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ἐξακολουθήσωμεν εἰς τὸν ὑψηλὸν τοῦτον τόνον. Ἄλλοι ἠθέλησαν νὰ μετρήσουν τὰς διαστάσεις τῆς Θεῆας Κωμωδίας. Ἀλλ' ἡμεῖς δὲν ζητοῦμεν παρὰ μίαν χαραμίδα, ἀνάμεσα τὴν ὁποῖαν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι μᾶς εἶναι δυνατόν ἀπὸ τὴν καταπληκτικὴν αὐτὴν δημιουργίαν. Εἰς τὸ ἔργον τοῦ Δάντη μᾶς ἐνδιαφέρει κυρίως ὁ ποιητής.

□□□

Ἄν αἱ περὶ τοῦ περιεχομένου τῆς Θεῆας Κωμωδίας γνώμαι διαφέρουν, ἀπὸ συμφώνου ὅμως θαυμάζεται τὸ ὕψος τῆς. Ὁ χρόνος παρέρχεται τροποποιῶν τὰς μεθόδους τῆς σκέψεώς μας, τὴν γλῶσσαν τοῦ ποιήματος. Καὶ πόσες φορές, διαβάζοντες τὸν Δάντην, πρέπει νὰ προσέχωμεν εἰς τὴν μορφήν μὲνδιαφέρον ἀγρυπνῶν. Νὰ προσέχωμεν περισσότερο εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐκφράσεως παρὰ εἰς τὰ ἐκφραζόμενα πράγματα! Ἀλλὰ κ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀκόμη δὲν εἶν' εὐκαλόν νὰ προσεγγίσῃ τί τὸ θέλον περισσότερον, ἢ τέχνη τοῦ ποιητοῦ, ἢ μὴπως τὸ

πλούσιον ὕλικόν τοῦ ὁποῦ κάμνει χρῆσιν: Τὰ «εὐρήματα» τοῦ ὕψους του, ἢ τὰ εὐρήματα τῆς φυσικῆς καὶ ἀφελούς τολμῆς, ἦτις ἐλάνθανεν εἰς τὴν Ἰταλικὴν τοῦ 13ου ἢ τοῦ 14ου αἰῶνος. Αἱ ἀρεταὶ τοῦ Δαντικοῦ ὕψους ἔχουν κατὰ τὸ πλεῖστον τὰς ρίζας των εἰς τὴν γλῶσσαν τὴν ὁποῖαν ὁ ποιητὴς ἀνεγέννησε. Αἱ λέξεις δὲν εἶναι ἀκόμη «ξεθωριασμένα» ἐκεῖνον, τὸ ὁποῖον ἐπιδιώκουν οἱ Γάλλοι ρεαλισταί, τὴν γραφικότητα, ἢ γλῶσσαν τοῦ Δάντη τοῦ εἰδρεν εἰς τὸ λίκνον τῆς. Οἱ ὅροι δὲν ἔχασαν τίποτε ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν των δροσερότητα· δὲν εἶναι ἀφηρημένα σημεῖα, δίχως χρῶμα καὶ δίχως ζωὴν, ἢ σκέψις δὲν τὰς ἐκάλυψε ἐν ὅτε τὰς ἐθάλωσεν ἀκόμη. Δίδουν τὴν εἰκόνα καὶ καθρεπτίζουν τὴν ἐντύπωσιν, ἀκόμη καὶ ὅταν ὁ ποιητὴς δὲν θέλει νὰ τὰς μεταχειρισθῇ ζωγραφίζων, ἀκόμη καὶ ὅταν δὲν ἤξεύρῃ, ὅτι ὁμιλεῖ εἰκονικῶς. Τοιαύτη εἶναι ἡ φυσικὴ ποίησις τοῦ Ἰταλοῦ, προτοῦ ἀκόμη περιέλθῃ εἰς τὰ χεῖρα ἐνός τόσο μεγάλου ποιητοῦ. Καὶ ἠμπορεῖ νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι οὐδεὶς ποιητὴς σύγχρονος ἀνέλαβε νὰ διαπλάσῃ καὶ νὰ μορφοποιήσῃ ὅλην τόσο πλούσιαν. Ἡ γλῶσσα διαφυλάττει ἀκόμη αὐτὴν τὴν «Buoni vigor testestre» ποῦ δίδει στὰς λέξεις τὸ προνόμιον τοῦ νὰ ἰσοφαρίζουν ἀφ' ἑαυτῶν πρὸς πίνακες ἢ ἀνάγλυφα. Καὶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ τὰς ἀναγεννήσωμεν εἰς τὸ χωνευτήριον τῆς ποιητικῆς φαντασίας, ὅπως τὰς ἀναγεννήσωμεν διὰ μίαν ἐφήμερον ζωὴν. Ἄλλοι μεγάλοι ποιηταὶ ἐπίσης μᾶς ἐκπλήττουν μὲ τὴν ζωγραφικὴν των λαμπρότητα καὶ τὸν συμβολικὸν ἐντύπωσιν τῶν περιγραφῶν των. Ἀλλὰ εἰς τὸν Δάντην ἡ παρογομένη ἑκταστικὴ ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸ πρωτότυπον τάλαντόν του. Οὐδεὶς ἄλλος ἔκαμε ὡς αὐτός νάναβλύσῃ ἀπὸ τὴν γλῶσσαν ἢ ποίησις. Λέγει πολὺ σωστὰ, ὅτι σκοπὸς του δὲν εἶν' ἕνα ἰδίωμα ποῦ ψιθυρίζῃ ἀκόμη «ματαιὰ καὶ ματαιὰ» (non è da lingua che chiami mamma e babbo), ἀλλ' οὔτε μίαν γλῶσσαν ποῦ ἀπάλεσε τὴν ἀφέλειαν τῆς, γλῶσσαν ποῦ ἐμοιράνθη κ' ἐγήρασε. Ἐνεκα τῆς ἰδιαίτερας αὐτῆς γλώσσης καὶ ὅχι τόσο δι' ἐκεῖνα περὶ τῶν ὁποῦν πραγματεύεται ὁ Δάντης εἶναι ἀμετάφραστος καὶ ὁ traduttore του (μεταφραστὴς) μοιραίως ἀποβαίνει traditore (προδότης).

Εἶναι ἄλλως τε δύσκολον νὰ καταστήσῃ κανεὶς αἰσθητὰ τὰ ἰδιαίτερα γνωρίσματα τῆς γλώσσης τοῦ Δάντη εἰς τὸν μὴ δυνάμενον νὰ διαβάσῃ τὸ πρωτότυπον. Εἶν' ἐγγεῖρημα δύσκολον νὰ θελήσῃ κανεὶς νὰ τὴν «ὀρίσῃ» μὲ κάποια ἐπίθετα. Εἰς κάθε στίχον αἰσθανόμεθα νὰ πάλῃ ἡ χάρις ὅλη καὶ ἡ πρωτογενὴς ἀρετὴ τοῦ Ἰταλοῦ. Ἄλλ' ὅμως ἐπιδράσεις διαφορετικαὶ ἀλλοιώνουν τὸν ρυθμὸν τοῦ πρωτοτύπου. Ἐτοὶ δύναται κανεὶς νὰ εὐερίῃ εἰς αὐτὸν ἰχνὴ λατινικά, ἐκφράσεις εἴτε περιγραφῆς τοῦ Ὀβιδίου καὶ τοῦ Βιργιλίου, ἄλλου πάλιν τὸν τόνον τῶν τροβαδούρων. Μία ἀκόμη δυσκολία βαρύνει ἐπὶ τῆς νέας αὐτῆς γλώσσης. Ὁ Δάντης ὀφείλει νὰ ὑποτάξῃ εἰς ἑαυτὸν τὰς ἰδέας ποῦ κάμνει νάναβλύσων ἀπὸ τὴν θρησκείαν καὶ ἀπὸ τὴν ἐννοίαν τοῦ θεοῦ—ἀπὸ τὴν μικρολογίαν φιλοσοφικὴν θεωρίαν. Τόσαι ἐπιδράσεις καὶ τόσο ποικίλα ἔργα ἐπιθέτουν τὴν σφραγίδα των εἰς τὸ ὕψος του. Ἀλλὰ κατὰ βάθος ἡ κατὰ τῆς ἡτῆς ἀφέλειαν, ἐκεῖ ἀκόμη, ὅπου ὁ ποιητὴς εὐρίσκεται εἰς ἐπαφὴν μὲ ἰδέας ὑπερβαλλούσας τὴν ἀνθρώπινον νόησιν.

Ἡ λαϊκὴ αὐτὴ γλῶσσα, μάλλον πυκνὸν χυμὸν, εἶν' ἐν τούτοις ἀπολύτως ἀπὸ τὴν σημερινήν. Ἄλλοτε θέτει τὴν εἰκόνα ἐκεῖ, ὅπου ἡ ἀφηρημένη λέξις σήμερον μᾶς φαίνεται ἀρκετὴ. Ἄλλοτε μὲ συνηθισμένα ἐκφράσεις, φθάνει εἰς ἀποτελέσματα περισσώτερον χτυπητά, παρ' ὅσα εἶναι, τὰ ὁποῖα ἐπιτυχάνουν οἱ σήμερινοὶ ποιηταὶ μὲ τὴν ἐπίχρυσον γραφικότητά των εἰς τὰς μέχρι τῶν λεπτομερεστέρων στοιχείων ἀνα-

λελυμένας ιδέας των. Ἐντεῦθεν τὸ παράδοξον πάσης πολὺ «κατὰ λέξιν» μεταφράσεως. Ἄν ὁ Δάντης ὁμιλεῖ περὶ τοῦ κύματος τῶν λέξεων, αἱ τινες ἀναβλύζουν ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν πηγὴν ἂν ὁμιλῇ περὶ τοῦ βέλους τοῦ λόγου, τὸ ὅποιον διαπερνᾷ τὴν ἀλήθειαν, ἂν διὰ τὸ τὸς ὅσον τῆς λήσεως τοῦ λαλεῖν» ποῦ τεντώνεται μέχρι σπασίματος, ἂν γράφῃ ὅτι ἐμπήγουν τὴν ιδέαν εἰς τὸ κεφάλι μετ' ἡλούς στερεούς, ὅτι οἱ μακροὶ βραχίονες τῆς Θείας Εὐσπλαγγνίας μᾶς σηκώνουν ἀπὸ τὴν γῆν καὶ μᾶς ἐλκύουν πρὸς τοὺς κόλπους τῆς, ὅτι τὸ σῶμά του ὑπὸ τὸ βάρος τοῦ γεμάτου ἀπὸ ιδέας ἐγκεφάλου λιγύζεται καθὼς ἡ καμπύλη μίας γεφύρας· ἂν ἀκόμη γνωρίζῃ χιλιάς ἀναλόγους ἐκφράσεις—αὐταὶ εἰς τὴν γλῶσσάν του εἶναι εἰλικρινεῖς, ποιητικαί. Μεταφραζόμενα φαίνονται πιτηδευμένα. Εἶναι περὶ τοῦ ἐκείνου ποῦ λέγουν οἱ Γερμανοὶ Kraftmeierei.

□□□

Πῶς νὰ τὸ ἐξηγήσωμεν; Κατ' ἐμέ, ἡ ἀπλὴ καὶ καθαρὰ ιδέα, ἔνεκα τῆς λαμπρᾶς εἰκόνος, ἥτις τὴν χρωματίζει, ἀφίνει στὴν μνήμην μας, ἀναμеса ἀπὸ τὴν ὥραν σημερινὴν γλῶσσαν, ἐντύπωνιν πάρα πολὺ τὴν ἡράν. Γενικῶς οἱ μεταφρασταὶ χαλαρώνουν τὸν δεσμόν ποῦ ἐνώνει τὴν εἰκόνα πρὸς τὴν ιδέαν. Δι' ἡμᾶς ἡ ἀφηρημένη ἐκφρασις εἶναι μᾶλλον τρεχούσης συνηθείας, ἀλλ' εἰς τὸ πρωτότυπον ἡ εἰκὼν τρώντι παρουσιάζεται φυσικώτερα, διότι χρησιμεύει ὡς περικάλυμμι εἰς τὴν ιδέαν, ἀντὶ διὰ ρητορικῆς προσπαθείας νὰ συνδεθῇ πρὸς αὐτὴν διὰ τὴν καμψὴν ἐμφανεστέραν.

Ἄς ἀναφέρωμεν ἕνα παράδειγμα μεταξὺ τῶν χιλίων διὰ τὸν γὰρ μόνον αὐτὸν τῆς εἰκόνος μετ' τὴν ιδέαν. Ὁ Δάντης διηγείται πῶς συνθέτει τὰ ποιήματά του. Ἡ ἔμπνευσις του πηγάζει ἀπὸ τὸν ἔρωτα ποῦ ἐδρεῖται στὴν καρδίαν του, καὶ ἀρχίζει νὰ σημειώῃ τὰς σκέψεις του διὰ τὴν δώσῃ εἰλικρινῶς ὅτι τοῦ ὑπαγορεύουν ἀπὸ τὸ βάθος τῆς ψυχῆς:

**Io mi son uno, che quando
Amor mi spira, noto, ed a quel modo
Che detta dentro, vo significando.**

Ἡ ὠραιότης τῶν στίχων αὐτῶν προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι δὲν γίνετ' αἰσθητὴ ἡ «προσωποποίησις» τοῦ ἔρωτος, οὔτε ἡ προσπάθεια τοῦ εἰς κοινικὸν ὅφους. Δὲν σκέπτεσαι, ὅτι ὁ Δάντης ἠθέλησε νὰ καλλιεπῇ τὴν σὴ, νὰ ὁμιλήσῃ κατὰ τρόπον ποιητικόν. Θὰ ἦτο φυσικώτερον ἂν ἐλεγε: «Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δότε ἡμῖν».

Ἡ καλύτερα μεταφρασις δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ ποδώσῃ τὴν ἀπὸ αὐτῆς δύναμιν, ἀσυνείδητον δημιουργόν εἰκόνων, ἥτις εἶναι μίαν ἀπὸ τὰς μᾶλλον θελκτικὰς χάριτας τοῦ Δαντικοῦ ὅφους. Ἐν τούτοις ὅφους ἀκόμη «μανιερῆ». Ἰδίως ὅταν δανεῖζεται ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην τὸ ἀπὸ τῶν στίχων του. Ἡ μεταφρασις εἶναι τότε διπλὰ δύσκολη. «Ἄλλο ποῦ διὰ τὴν φαντασίαν νὰ παλῇ μετ' ὧσσαν ἀκόμη νέαν καὶ δίκαιον ποῦ ἡσιν, ἄλλο, δι' ἡμᾶς νὰ θέλωμεν νὰ τὸν μιμηθῶμεν ὅσον τὸν τροποποιήσεις εἰς τὸ ὅφους καὶ τὴν καλαισθησίαν. Εἶναι πρὸ πάντων αὐτῶν σκολὸν νὰ πολλαύσῃ κανεὶς εἰς τὴν μεταφράσιν τὴν ἀνεπιτήδευτον αὐτῆς εἰλικρινείαν, τὴν «desinvoltura» αὐτῇ, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ ὁ ποιητὴς εἰς πολλὰ σημεία. Τὸ πλῆθος τῶν εἰκόνων καὶ τῶν δυσαναλόγων ἐκφράσεων εἶναι ἀλλοκότου παραδόξου, τόσο ποῦ ἐκμεταλλεύεται τὴν νείας διὰ τὴν ἁρμονίαν τῆς τέχνης αὐτῆς. Ὁ Δάντης ἐκμεταλλεύεται τὴν

ἀπόλυτον ἐλευθερίαν τῆς γλώσσης ταύτης τὴν ὁποίαν αἱ γυναῖκες ὁμιλοῦν εἰς τὴν ἀγοράν. Ἀδυνατεῖ νὰ διακρίνῃ τὸ χονδροειδὲς ἀπὸ τὸ λεπτόν, ἐκφράσεις ἐκλεκτὰς ἀλλὰ καὶ κοινὰς, ὕψηλόν ὅφους καὶ γλῶσσαν τῆς καθημερινῆς χρήσεως. Χρησιμοποιεῖ ἀμέσως τὴν λέξιν, ἥτις προσαρμόζεται καλύτερα εἰς τὴν ὑπόθεσιν του, τὴν λέξιν ποῦ ἔχει τὸν μεγαλύτερον ἐκφραστικὸν πλοῦτον. Τὴν πέρνει συχνά ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λαοῦ. Παρομιμαίει καὶ παρομιώσεις προσθέτουν εἰς τὴν δύναμιν τῶν τρομερῶν του ὕβρεων, αἰτινες ἄλλως θὰ ἐξάφνιζαν τοὺς ὑποκριτὰς. Ἐνταῦθα εἰς ἕν ἀπὸ τὰ ὠραιότερα κομμάτια τοῦ Παραδείσου ὁ ποιητὴς ὁμιλεῖ πρὸς τὸν πρόγονόν του Κατσιαγκουῖδα:

**E nell'antico vostro Batisteo
Insieme fui cristiano e Cacciaguida.**

Ἰδοὺ πῶς ὁ κάτοικος τ' οὐρανοῦ παρουσιάζεται εἰς τὸν ἀπόγονόν του (*Ἀσμ. 15). Λόγια ὕψηλά, διὰ τῶν ὁποίων τὸν παροτρύνει νὰ ἐπακολουθῇ ἀπερίφραστα, ὅταν ξανακετέβῃ εἰς τὴν γῆν, ὅτι θὰ ἴδῃ καὶ ἡ οὐρανόθεν αὐτὴ φλόγα, ὅπου μετὰ τὸν πρόγονόν του ποιητοῦ καὶ ἡ ὁποία διασχίνει τριγύρω ἕνα ὠμόν φῶς, ὅμοιον πρὸς τὴν λάμψιν τοῦ ἡλίου εἰς ἕνα ἀσημένιον καθρέπτην, συμπεραίνει ἀδιστάκτως, ὅσον ἀπὸ τέσους βιβλικούς λόγους:

«Μίλησε, μίλησε καὶ ἄφησε τὸν ψωριάρη νὰ ξύνεται».

**Ma mondimen, rimossa ogni menzogna
tutta tua vision fa manifesta
E lascia pur grattar dov'è la rogna**

Ὁ Δάντης ἀντλεῖ γενικῶς πολλὰ ἀπὸ τὴν σοφίαν τῶν παρομιῶν. Δὲν εἶναι λαϊκὴ μόνον ἡ γλῶσσα του. Εἰς τὸν τραγικὸν ποιητὴν ἀκούει κανεὶς τὴν φωνὴν τοῦ Sancho Panza, ἐκφράζοντος εἰς ἀποφθέγματα ὁλόκληρον τὴν φιλοσοφίαν τοῦ κόσμου. Ὁ Δάντης γνωρίζει πῶς ἰσχυροποιούνται καὶ πῶς μᾶς θίγουν ἐκ τοῦ πλησίον αἱ ὕψηλα σκέψεις, ἀνὰ μίαν ἀναμείξῃ κανεὶς μετ' αὐτὰς «τὴν γεῦσιν τῆς γῆς». Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἡ μόνη περίπτωσις, ὅπου ὁμιλεῖ παρομιμακῶς. Saetta prevista vien più lenta. Τὸ ἀναμενόμενον βέλος ἔρχεται μετ' ἐκτετατότερον βραδύτητα. Μεταχειρίζεται τὴν ἐκφράσιν αὐτὴν διὰ νὰ πῇ ὅτι διαφεύγει κανεὶς καλύτερα τοὺς προβλεφθέντας κινδύνους. Ὁ κλῆρος εὐρίσκεται εἰς παρακμὴν: μεταφράζει: la muffa è dov'era. Θέλει νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἐλάττωσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Φραγκισκανῶν: poco ranno forniscie la cappa». Θὰ ἠμποροῦσε ἀναφέρει κανεὶς ἄπειρα παραδείγματα.

Ἀντιστρόφως: ὁ Δάντης ἐνίοτε, ἐγκαταλείπει τὸ πεζοδόριον καὶ τὴν ἀγοράν καὶ εἰσέρχεται εἰς τὴν σχολὴν, ὅπως ζητῇ τὰς παρομιώσεις του. Εἰσάγει παραδείγματα χάριν εἰς τριστηνὰ τοῦ ὑπαινιγμοῦ διὰ τὸν τετραγωνισμόν τοῦ κύκλου καὶ τὰς ιδιότητας τοῦ ὀρθογωνίου γωνίου (Παρ. 17). Ἀπέναντι τῆς τύχης θὰ ἤθελε νὰ εἶναι τὸ τετράγωνον, τοῦ ὁποίου αἱ τέσσαρες ἐπιφάνειαι εἶναι ὡς γωνιστὸν τρίγωνον, τῶν ὁποίων αἱ ἐξέχουσαι γωνίαι τέμνονται εἰς ὀρθάς, καὶ τὸ ὅποιον, ὅπως καὶ ἂν πέσῃ, ἔχει πάντοτε μίαν αἰχμὴν ὀρθωμένην πρὸς τὸν οὐρανόν.

..... **ch'io mi senta
bea tetragono ai colpi di ventura.**

χής κἀνινουν νὰ ἐκκολαφθῇ διὰ πρώτην φοράν τὸ μεγαλεῖον καὶ ἡ δό-
 γμας—ἐξ ἄλλου δὲ ἡ προσωπικὴ πρωτοτυπία τοῦ συγγραφέως. Ἀνα-
 φιδόλος ὁ Δάντης εἶναι ἀπὸ τοῦ μεσαιωνοῦ ὁ πρῶτος καλλιτέχνης εἰς
 τὴν σημερινὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως· ἡ καρδία του καθρεπτίζει ὑπὸ νέαν
 μορφήν πᾶν ὅ, τι δύναται νὰ ἰδῇ καὶ νὰ συλλάβῃ ἀπὸ τὸν κόσμον ὁλο-
 κληρον. Οὐδεὶς πρὸ αὐτοῦ ἔδειξεν ἐνδιαφέρον διὰ τὰς εἰκόνας τῆς ζω-
 ῆς, καὶ ἡ φαντασία του ἀνοίγει εἰς αὐτὴν ὀρίζοντας ἕως τότε κλει-
 στούς, μολοντὶ αἱ ἰδέαι καὶ οἱ πόθοι τοῦ μεσαιωνοῦ δὲν ἔχασαν μαζὶ
 τοῦ πᾶσαν ἐπίδρασιν. Ἡ γλῶσσά του καὶ ἡ ἔμπνευσις του εὐαγγελί-
 ζοντα ὑπὸ πολλὰς ἀπόψεις τὸ πνεῦμα τῆς Ἀναγεννήσεως. Καὶ ἂν ἐπὶ
 περὶ τοῦ Γκιόττο, ὅστις ἔθραυε τὴν ἀκαμψίαν τῶν βυζαντινῶν μορφῶν
 ὅτι ἔξωγράφει παιδιόθεν ἐκ τοῦ φυσικοῦ, δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ καλεῖς
 περὶ τοῦ Δάντη, ὅτι εἰς τὴν φαντασίαν του οἱ ἤχοι, τὰ χρώματα κ' αἱ
 γραμμαὶ τῆς φύσεως ἐγεννήθησαν εἰς νέαν ζωὴν, ὅταν ἀπέβη ὁ διδά-
 σκαλὸς τοῦ «dolce stil nuovo». Ἐν τούτοις ἡ Μοῦσα τῆς Ἀναγεννήσεως
 ὀφείλει νὰ μοιρασθῇ τὸ κράτος της μὲ τὸν Ἅγιον Θωμᾶν Ἀκινάτου
 κάποτε μάλιστα νὰ ταχθῇ εἰς τὸ βασιλεῖόν του. Καθὼς ἓνας ἀληθινὸς
 Χριστιανὸς τοῦ μεσαιωνοῦ, πλανᾶται νοερῶς εἰς τοὺς οὐρανούς. Ἄλλ-
 ἑνῷ περιφρονεῖ τὴν ἀνθρωπότητα, ἀπολαύει τὰ θεάματα τῆς φύσεως,
 μετρᾷ τὰς μορφὰς της, ἀρέσκειται εἰς τὴν ὡμορφίαν των, κ' ἐπιχειρεῖ
 νὰ τὰς ἀποτυπώσῃ. Ἡ Θεία Καρφωδία εἶναι καθὼς ὀπτασία τοῦ ἔξε-
 κιῆλ εἰς τὸν πίνακα τοῦ Ραφαήλ. Τὸ τελάρω κατέχεται κατὰ μέγα ἐ-
 ρος ἀπὸ μίαν οὐρανίαν ἐμφάνισιν, μίαν σκηνὴν τῆς Ἀποκαλύψεως, ἔ-
 ται, εἰς τὸ πῶμα τοῦ Δάντη, ὑπάρχει ὁλόκληρον μέρος καθαρῶς γο-
 θικοῦ ρυθμοῦ. Ἀλλὰ κάτω ἀπὸ τὰ σύννεφα, ἐκτυλίσσεται ἓνα λαμπρὸν
 γήινον τοπίον εἰς τὸ μέσον τοῦ ὁποίου ὀρθάνει ἓνα δένδρον μὲ τρυφε-
 ρὸν τὸ φύλλωμα καὶ πλούσιον ἔτσι, εἰς τὸν σκαῖον δὲν ἀνίσταται, δύναται
 τὴν, ὅστις ἐνοσρκώνει ποιητικῶς τὰς μεσαιωνικὰς ἀντιλήψεις, ἡ
 νὰ παρακολουθῇ καλεῖς πλέον τὴν ἐκκόλαψιν τοῦ νέου πνεύματος τοῦ
 πίστις, μὲ τὰς παραδόσεις τῶν προηγουμένων αἰώνων, ζῇ ἐντός του
 πάντοτε ἄθικτος. Ἀλλὰ τὸ καλλιτεχνικὸν του αἶσθημα τὸν παρορμίζει καὶ
 συγγενεῖοντα πρὸς τοὺς μεγάλους ζωγράφους τῆς Ἀναγεννήσεως
 πρὸς τοὺς μεταγενεστέρους ποιητάς.

Ἡ νέα αὕτη ζωὴ—vita puona—ξεοπαῖ ἀκολούθως εἰς τὰς αἰωνίους ἀνάγκας. Ὁ σημερινὸς ἀναγκαστικὸς δὲν ἐξοικειώνεται εὐκόλῃ μὲ αὐτὰς, ἐνῷ οἱ συγγραφεῖς τοῦ μέσου αἰῶνος καθὼς καὶ οἱ συγγραφεῖς τῆς ἀναγεννήσεως ἐστήριζαν εἰς αὐτὴν τὴν δόξαν καθε ποιήσεως. Ὁ ἄλλοις ἡθικός μανδύας ἦτο τότε ὅτι σημερον ὀνομάζομεν «ἐξιδανικέυσιν» συμβάττα τῆς ζωῆς ἐπεριφρονούντο ἂν δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ συνδετικὴ πρὸς ἠθικά σύμβολα, πρὸς κάποιαν εἰκόνα μυθολογικὴν ἢ θρησκευτικὴν. Δὲν εἶναι μόνον, ὅπως συνήθως ἱσχυρίζονται, ἡ χρῆσις τῆς λαοῦ εἰκόνα αὐτῇ ἡ ἀντίληψις τῆς ποιήσεως, ἥτις ἐξέφυσε, κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ἕνα τόσο στερεὸν μανδρότοιχον ἀναμέσον τῆς ἑξωτερικῆς τεχνίας τῶν πεπαιδευμένων καὶ τοῦ λαοῦ. Ὁ Δάντης προσωπικὸς ἔργον ρακτηρίζει τὸ ἔργον του «polysensum» πολυσήμαντον, δηλονότι παρὰ τὸ κατὰ λέξιν νόημα καὶ ἄλλα. Ἔτσι σχολιάζει ὁ Πιττράρχης Βιργίλιον. Ἄλλα—ἀκὶ τοῦτο διακρίνει τὸν Δάντην εἰς τὰ ὅμοια ἐργα ἀπὸ τῶν ἄλλοις συγγραφῶν τοῦ μεσαιῶνος— ἡ κατὰ λέξιν ἀντιμετώπιση ἀρκετὴ, ὅπως μὴς ἱκανοποίησιν αἰσθητικῶς. Διαπρέπει κατὰ «ράνη ἄλληγορίας» — allegorische Impfen, θὰ ἔλεγεν ὁ ἑαυτοῦ ἀλλ' οἱ πλείστοι ἀπὸ τοὺς πίνακας τοῦ φέρουν «ἐν ἑαυτοῖς» ἐννοιαστικὸν καλλιτεχνικὸν καὶ ἀξίαν τρόπον τινὰ «μορφωτικὴν». Μερικὰ ἀπὸ

αγνωρίας αὐτὰς μᾶς εὐφραίνειον ἀνεξαρτήτως τῆς σημασίας των, καθὼς αἱ ἅγια τῶν πινάκων τῆς Ἀναγεννήσεως, καὶ ἂν δὲν ἀναγνωρίσωμεν ὑπὸ τὸν τροχὸν τὸ σύμβολον τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, καὶ ὑπὸ το ὄργανον ἡ τὴν λύραν τὸ τῆς Ἁγίας Καικιλίας. Ἀς ἀναφέρωμεν τι- τῆς βλέπει ὄνειρον καθ' ὃ τοῦ ἐμφανίζονται ἡ ζωὴ τῆς πράξεως καὶ ἡ ζωὴ τῆς θεωρίας ὑπὸ τὰς μορφὰς τῆς Λείας καὶ τῆς Ραχήλ. Ἰδοὺ μὲ ὅλως λέξεις τὸ νόημα τῶν στίχων τούτων. «Ὁνειρεύθηκα μίαν ὥμορ- φη γυναῖκα, ποῦ περπατοῦσε στὰ λιβάδια, καὶ ποῦ δρέποντας λουλού- δια ἐλέγε με λέγε με τραγουδιστὴ φωνή: Εἶμαι ἡ Λεῖα, ἂν θέλῃς νὰ μάθῃς πῶς εἶμαι, καὶ τὸ φορὸν γὰρ νὰ βλέπω ἔξωφον τὸν ἐαυτὸ μου ἐκαστε- ρῶν. Ἀλλ' ἡ ἀδελφὴ μου Ραχήλ δὲν τὸν ἐγκαταλείπει ποτὲ καὶ μένει καθισμένη ἐμπρὸς τοῦ ἡμέρες ὀλόκληρες. Τῆς ἀρέσει νὰ κοιτᾷ ἐν σ' ἐκείνῳ τῷ ὥμορφα μᾶτιι τῆς. Ἐγὼ πάλι χαίρομαι στολιζόντας τὸν ἐαυ- τὸν μου μὲ τὰ χέρια μου. Εἶν' εὐτυχὴς θεωροῦντας, εἴμ' εὐτυχὴς ἐνεργῶν- τας». Ἔτσι παρουσιάζομεν τὸ νόημα φαίνεται κάπως ξηρόν. Ἡ πρα- γματικὴ Λεῖα καὶ ἡ θελκτικὴ Ραχήλ εἶναι πολὺ ὠχραὶ φυσιογνωμαίαι. Ἀλλ' ἐξαρτῶμεν τὸν ἐκφράσεων μᾶς αἰχμαλωτίζουν καὶ νομίζομεν ὅτι ἡ Λεῖα ἐκέρχεται ἐνώπιόν μας, ὥσάν τὰ μᾶτια τῆς Ραχήλ νὰρχίζουν νὰ σπιθοβο- λῶν. Τότε μποροῦν νὰ συμβολίζουσιν ἡ μία τὴν πράξιν, ἡ ἄλλη τὴν θεω- ϶άν, διότι ἡ γλῶσσα αὐτῆς μὲ τὰς κυματιστὰς ἁρμονίας αἰχμαλωτίζει τὴν ὄψιν ὀνειροπλάνης μας, καὶ δὲν ἀμφιβαλλόμεν πλέον, ὅτι αἱ δύο αὐταὶ μορφαί, τὰς ὁποίας διαβλέπομεν, ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν φαντασίαν τοῦ ποιητοῦ.

Giovane e bella in sogno mi pareva
Donna vedere andar per una landa
Cogliendo fiori e cantando dicea.

Sappia qualunque il mio nome dimanda
Ch'lo mi son Lia, e vo movendo intorno
le belle mani a farmi una ghirlanda.

Ἄλλοτε πάλιν τὰς ἀλληγορίας τοῦ Δάντη χαρακτηρίζει συντο-
νικῶς ἡ σημασία των μᾶς ἀφίνει ψυχροῦς, ὁμῶς τὰ περιγράμματα
φαισιγνωκτικῶν μᾶς εὐφραίνουν μετὰ τὴν ἐπιμελημένην καὶ πλαστικὴν
ἐκτέλεσιν. Συμβαίνει τότε νὰ εἶναι συχνὰ καθὼς ἓνας εὐλαβὴς πῖναξ
ἓνα παραθορόφυλλον ἁγίου βήματος ἢ καθὼς ἓνα ἀγαλμα ἐπάνω
τοῖς τοίχοις μῆς Γοτθικῆς μητροπόλεως. Ἔτσι, στὸ θοὺν Ἄσμα τοῦ
Καθαρτηρίου εὐρίσκεται μία ἀλληγορία ὥραια καθὼς ζωγραφία θρη-
σκευτικῆς παλαιᾶς ἰταλικῆς διδασκαλίας. Ὁ Σοριτέλλο ἐκ Μαντοῦρας, με-
τὰ τὴν δυνάμιν τοῦ ἡλίου ὁδηγεῖ τὸν Βιργίλιον καὶ τὸν Δάντην διὰ τὰ τοῦ
καθαρτηρίου πρὸς ἀνοικτασίν εἰς μιαν κοιλάδα τοῦ Καθαρτηρίου περι-
χλωμένην ἀπὸ βουνά, ὅπου ἐπάνω εἰς τὸν ομαροσγένειον λειμῶνα
οὐράζεται ἓνας ὁμιλος μετανοούντων. Ἡ εἰκὼν τοῦ λειμῶνος ἀποτυ-
πώνεται λεπτομερῶς καὶ λαμπρῶς καθὼς τὰ τοπία τῶν παλαιῶν πινάκων.
Οἱ πρόσωπα κοιτάζουν πρὸς τὸν οὐρανὸν μετ' ἀγωνίας. Ἐνα φίλι πρέ-
σβυον ἀπὸ τὴν λαμπερὰν χλοήν, ὅπου προσμένουν τὴν ἀνωθεν
ἀνάστησιν. Ἀνὰ δύο ἢ ἀνὰ τρεῖς μαζεύονται αἱ ψυχαὶ ποὺ δὲν ἐκαθαρί-
σαν ἀκόμη, καὶ δύο ἀγγελοὶ παρουσιάζονται ἀπὸ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλ-
λον, ἐπὶ ἀπὸ τοῦς βράχους, μέσα εἰς πράσινα κυματιστὰ φορέ-

ματα, καὶ ὠπλισμένοι μὲ τετραγώνους ρομφαίας—θελκτικαὶ ἐμφανίσεις συμμετρικαί. Ἡ περιγραφή εἶναι: χρώια, κινήσεις καὶ κατάνυξεις. Εἰς τὰ τριστῖχα τοῦ Δάντη μᾶς εὐχαριστεῖ αὕτη ἀνεξαρτήτως τοῦ νοήματός της. Εἰς τὸν ποιητὴν τῆς Θείας Κωμωδίας ἡ ἀλληγορία εἶναι μία καλὴ λιτεχνικὴ σύνθεσις, πάντοτε γραφικὴ καὶ διχῶς δυσαναλογίας. Τὸ ἐξ Καθαρτήριον ἰδιαίτερος ἀφθονεῖ εἰς τὰς ἐξαιρετοὺς σκηνὰς τοῦ εἵδους τούτου, τὰς ὑπερόχους εἰς χρωματισμόν. Ἐπειτα, διὰ νὰ εἶναι πλήρης ἡ παραίσθησις σιγῆς, συχνὰ ἐπάνω εἰς τὰ χεῖλη τῶν προσώπων, εἰς τὸ στόμα τῶν πλανωμένων ἀγγέλων, δὲν λαίπει τὸ ἀπὸ περγαμηνῆν φυλάκτον, εἰς τὸ ὅποιον ἡμπορεῖ νὰ διαβάσῃ κανεὶς ἄλλοτ' ἓνα ἐδάφιον ψαλμοῦ, ἄλλοτε τὰ πρῶτα λόγια ἑνὸς Εὐαγγελίου ἢ ἑνὸς ὕμνου «Te lucis ante... Salve regina... Beati pauperes...» Ἐκείναι σκέπτομαι πόσον κενὰ θὰ φαίνωνται μερικὰ χωρία τοῦ Δάντη εἰς τὸν μὴ ἔχοντα τὸ αἶσθημα τὰ ἀρχαῖσμου ποῦ ἔχει ἡ ποιητικὴ φαντασία τὴν ἀνερμήνευτον χάριν τῆς ζωγραφικῆς. Πῶς γνωρίζει μολαταῦτα νὰ θέτῃ εἰς πρᾶξιν τὰς ἀλληγορίας του καὶ νὰ δίδῃ εἰς αὐτάς τὴν κίνησιν τοῦ ὄνειρου! Δὲν εἶναι ποτὲ ρητορικὸν σχῆμα, ἀλλὰ πῖναξ ζωγραφικῆς ἔχων ἐντὸς τοῦ τὴν ἀξίαν του.

Τὸ «*puiso stil dolce*» λάμπει ἀκόμη ζωηρότερα εἰς τὰς παρομοιώσεις, αἱ ὁποῖαι περιβάλλουν τὸ πῶμα ὡς κισσοί. Ἡ κεντρικὴ ἰδέα τῆς Θείας Κωμωδίας ἀνήκει εἰς τὸν μέσον αἰῶνα, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς εἴης καθολικῆ. Ἀλλ' αἱ πολυάριθμοι παροπληρωματικὰ ἔργασια καὶ τὸ σύνολον τῆς διακοσμῆσεως εἰν' ἔργον πνεύματος τῶν νεωτέρων χρόνων. Εἰς τοὺς γοθικοὺς τοίχους βλέπει κανεὶς σχισμάδες, ὁποῦθεν ὁ ἥλιος εἰσέρχεται τῆς ζωῆς, ἀναμινύει τὴν λάμπιν του μὲ τὸ σπιθοβόλημα τῶν φωτοστεφάνων.

Ὁ Μακώλεϋ εἰς τὴν μελέτην του περὶ Μίλτωνος, σημειώνει τὸ πάθος τοῦ Δάντη διὰ τὰς λεπτομερεῖς καὶ ἀλλεπαλλήλους παρομοιώσεις. Ἐπιμένει ἰδιαίτερος εἰς τὴν ἀκριβείαν τῆς περιγραφῆς τῶν ὀπτασιῶν, προχωρεῖ τόσο, πρᾶγματι, ποῦ θὰ ἡμποροῦσε κανεὶς νὰ διαγράψῃ τὸ σχέδιον τῆς Κολάσεως, νὰ μετρήσῃ ἀκριβῶς τὰς διαστάσεις τῶν κύκλων, τὴν μορφήν καὶ τὴν φύσιν τῶν τοπίων. Ὁ Μακώλεϋ προσθέτει, μὲ φιλόφρον ὀπισθοβουλίαν, ὅτι ἡ μέθοδος αὕτη καταστρέφει τὴν μυστικὴν «ἐντύπωσιν». Καὶ τοῦτο ἀληθεύει ἀναμφιβόλως διὰ τὸν ἀκριβῆς τὰ τὴν Θεῖαν Κωμωδίαν μὲ τὸν Ἀπολεσθέντα Παράδεισον. Ἀλλ' ἂν λάβῃ κανεὶς ἄλλην ἀφετηρίαν, ἐξηγῇ τὴν περίσσειαν αὐτῆν τῆς ἀκριβείας. Ἄν ὁ Δάντης συχνὰ ὑποβάλλῃ τὸ βασίλειον τῆς φαντασίας εἰς λεπτολόγια μέτρα καὶ μετρήσῃ εἰς τὰς ἀναλογίας τὰ παρὰ τῆς φαντασίας τοῦ ἐφευρεθῆναι σύμβολα, τὸ κάμνει ἐξ εὐσυνειδήτου ὑποταγῆς καὶ εἰς τὸ γενικὸν ἐκεῖνο πνεῦμα, τὸ ὅποιον ἤγαγε τοὺς ζωγράφους καὶ τοὺς ἀρχιτέκτονες εἰς τὴν μελέτην τῆς προσοτικῆς. Ἡ γεωμετρικὴ ἐπιστήμη τῶν ἀκριβείας εἰς τὸν πλαστικὸν ποιητὴν εἶναι ἡ μαθηματικὴ ἐπιστήμη τοῦ Λεονάρδου δὲ Βίντσι μετὰ τὴν γοργὴν ἐξέλιξιν τοῦ αἰσθηματικῆς τῆς ζωῆς εἰς τὴν Ἰταλίαν. Αἱ παρομοιώσεις του δὲν τοῦ χρησιμοῦνται μόνον εἰς αὐτάς τὴν ἥρεμον καὶ ταυτοχρόνως διεισδυτικὴν ἐντύπωσιν τοῦ πῶματος, πῖναξ φυσικοῦ ἢ σκηνῆς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Εἶναι ὅπου τὸ ἔποςιν αὐτὴν ὁ πρῶτος ποιητὴς τοῦ μεσαιῶνος, ὅστις ἐθεώρησε τὴν ζωὴν καὶ τὴν φύσιν ἀξίαν ἀναπαραστάσεως.

Ἐτοί, αἱ παρομοιώσεις του, ὡς τοιαῦται, πέρνουν ἐξαιρετικὴν δὲ λως ἀξίαν. Εἶναι μικρὰ σχέδια μὲ γραμμὰς λεπτὰς, σκίτσα χαραγμένα ἀπὸ μίαν λεπτήν παρατήρησιν, νεωτερισμοὶ ποῦ ἐμφανίζονται εἰς τὴν

Δάντην. Πρέπει ὅμως νὰ σημειώσωμεν, ὅτι δὲν συμβαίνει πάντοτε τὸ τοιοῦτον. Συχνὰ ὅταν ὁ ποιητὴς παρατηρῇ τὸ στερῆμα κυριεύεται ἀπὸ τὸ θελητρον τῶν «*colci stelle*» τῶν γλυκῶν ἀστρῶν, ἀλλὰ γενικῶς τὰ παρατηρεῖ μὲ τὰ βλέμματα τοῦ ἀστρολόγου. Ζητεῖ τὸν ἀστερισμόν, τὸν μεσημβρινόν καὶ τὸν ζωδιακόν, καὶ δὲν προκαλεῖ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀμαθούς ἀναγνώστου. Ἀλλοτε ὁ ποιητὴς ποικιλοῦν τὸν σοφόν, ἀναζητεῖ εἰς τὸν οὐρανὸν τὰ μυθολογικὰ ταῦτα σημεία. Ἀλλοτε ὁ μυστικός, ὁ ὅποιος βλέπει εἰς τ' ἀστρά τοὺς δαδούχους τοῦ θεοῦ φωτός καὶ τὴν ἐστίαν τῶν ἐκλεκτῶν. Ὁ οὐρανός του, τὸν περισσότερο καίρον, εἶναι ὁ μεσαιωνικὸς οὐρανός, καὶ ὅχι ὁ γαλανὸς θόλος τῶν ζωγράφων. Ἀλλ' ἡ ἐλευθερά φύσις, ἡ μορφή ἑνὸς τόπου, τὸ κυμάτισμα τῆς θαλάσσης καὶ τὰ ζῶα, πόσους πίνακας παρέχουν πάντοτε δροσεροὺς καὶ πάντοτε γοητευτικούς. Μᾶς ἐνθυμίζον τὸς ρωπογραφικοὺς πίνακας τῶν πρὸ τῆς Ἀναγεννήσεως Ἰταλῶν ζωγράφων. Ἐτοί εἰς «τὴν ἀφίξιν» τῶν βασιλέων μάγων εἰς τὸν στάβλον οἱ βασιλεῖς εὐρίσκονται εἰς ἓνα τοπίον σεμνόν, ἀλλὰ «θερμοῦ» χρωματισμοῦ: Τριγύρω τῶν οἱ ποιμένες φέροντες ἀμνούς ἐπάνω στοὺς ὤμους τῶν καὶ τὰ ζῶα τῆς φάνης. Μολαταῦτα εἰς τὸ *agiere-plan*, ἓνα δενδράκι μὲ τὰς γραμμὰς «λυμένες» φαίνεται ὡσάν νὰ μᾶς γνέφῃ. Σύλληψις καὶ διάταξις πολὺ ἀφελῆς, σύνθεσις ὀρφανὴ κάθε «συγχρόνου βαθύτητος». Καὶ μολαταῦτα! Ἡ αὐγὴ τῆς τέχνης διαφαίνεται εἰς τοὺς πίνακας τούτους.

Ὁ ἀνατέλλων ἥλιος τῆς γῆνης ὠραιόητος χρυσώνει τοὺς ἀνθρώπους, τὰ δένδρα καὶ τὰ ζῶα. Ἡ πρωτὴ δροσερότης πλημμυρίζει ὅλας τὰς φυσικὰς σκηνὰς ποῦ ὁ Δάντης ἐπισυνῶνει μὲ τὰς ὑπερκοσμίου τοῦ ὀπτασίας. Καὶ καθὼς ἐπάνω στοὺς πίνακας ἡ ἀγγελὰ καὶ τάρνια, λεπτομερῶς ζωγραφισμένα, γειτνεύουν μὲ τὴν Παρθένον, τοὺς ἀγγέλους καὶ τοὺς μάγους, ἔτοι εἰς αὐτόν, τὸ ὕψλόν καὶ τὸ εἰδυλλιακὸν συναίνωνται εἰς εἰρηνικὴν συμφωνίαν. Εἶναι ἀφελῆς εἰς τὰς παρομοιώσεις τοῦ καθὼς ὁ Ὁμηρος. Διὰ νὰ ἐκφράσῃ, ὅτι οἱ ἐκλεκτοὶ φέρονται πρὸς αὐτὸν ὡσάν ἐλκυόμενοι ἀπὸ τὸν ἐρωτικὸν πόθον, τοὺς ἀναπαριστᾷ ὡς τάρνια κολυμβῶντα εἰς ἥρεμον καὶ καθαρὰν λίμνην κ' ἐξαφνα συγκεντρωνόμενοι ἀν πέσῃ τι μέσα εἰς τὸ νερόν:

**Comme in peschdra, ch'e tranquilla e pura
Trangonsi i pesci a ciò che vien di fuori
Per modo che lo stimin lor pastura
Si vid io ben più di mille spendori
trarsi ver noi . . .**

Ἄλλο παράδειγμα. Ὁ Δάντης, ὀδηγούμενος ἀπὸ τὸν Βιργίλιον καὶ Στάτιον, φθάνει στὸ κατῶφλι τοῦ Παραδείσου τῆς γῆς. Εἶναι βράδυ, καὶ δὲν ἡμποροῦν νὰ συνεχίσουν τὴν πορείαν τῶν ἀνάμεσ' ἀπὸ τὸ βουνοῦν Σταματοῦν σὲνα κλιμακωτὸν δρόμον, τὸν ὅποιον περιβάλλει διὰ τὸν τεῖχος ἀπὸ βράχους· ἐπάνω στὸ ἓνα βαδίζει ὁ Δάντης, ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁ Βιργίλιος καὶ ὁ Στάτιος. Οἱ βράχοι εἶναι ἀπόκρημνοι, καὶ μίαν μόνον σχισμάδα φαίνεται ὁ οὐρανὸς καὶ τοιοιτοτρόπως εἰς τὸν οὐρανὸν τοῦ βλέπει ἀραιὰ ἀστέρια, ἀλλὰ περισσότερο τὸ συνήθους καὶ πλατιά. Τοιοῦτον εἶναι τὸ πρῶτο, «σχῆδιον» καὶ ἡ ἀληθινὴ εἰς τῆς πῖναξ. Ὅπισθεν φαίνονται αἱ κορυφαὶ τῶν Ἀπεννίνων καὶ ἐπὶ τῆς κλιτύς, ἓνας βοσκὸς μὲ τὸ ποίμνιόν του. Ὁ Δάντης ἀναπαριστᾷ εἰς τὸ τοπίον αὐτὸ ἀνάμεσ' ἀπὸ τοὺς ὀδηγούς του, καθὼς καὶ αἱ αἴγες μυρμηκάζουσαι, ὅστερ' ἀπὸ τὸ βοσκολόγημά των καὶ τὰ

πηδήματα από κορυφήν εἰς κορυφήν· πλαγιαῖζουσιν εἰς τὴν σκιάν, ἐνῷ ἀλόγους τῶν τῷ βραχὺ ὄδῳ ἐξαφῶς φλέγεται ὑπὸ τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου ὅχι μακρὰν στέκεται ὁ βροσὸς, ὅστις τὰς ἐπιβλέπει ἀκουμῶν ἐπ' αὐτὴν γκλίτσαν του. Τότε ὁ Δάντης ἐνθυμεῖται, παρατηρῶν τοὺς συντρόφους του, τὸν περιβολάκην, ὅστις περὶ τὴν νύκτα στὸ ὑπαιθρον, σιμῶς εἰς τὸ πομινίον του, ἐκ φόβου μήπως κανὲν ἀγρίμι ἐπιπέσῃ καὶ τὸ δεκιστῇ.

**Tacite all'ombra, mentre ch  il sol ferve
Guardate dal pastor che in su la verga
Poggiato s'  e lor poggiato serve.**

**E quale il mandrian che fuori alberga.
Lungo il peculio suo queto pernotta
Gurdando perchè fiera non lo sperga**

Tali eravamo tutti a tre allotta
Io come capra, ed ei come pastori
Fasciati quinci et quinqi d'alta grotta.

Ἄναμφρόβως ἡ παρομοίωσις δὲν ἔχει τίποτε τὸ πρωτότυπον βο-
σκός, ποιμνιον, στάνη, εἰκόνες ἀπὸ τὰς πλέον συνηθισμένας. Ἄλλα πῶς
τὰς χρησιμοποιεῖ ὁ Δάντης; Εἰς αὐτὸν ὁ ποιμὴν καὶ τὰ ζῶα τοῦ δὲν ἔ-
χουν καθὼς εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς συμβολικὴν ἀξίαν, ὡς
καὶ δὲν σχετίζονται μὲ τὰ τόσοι συχνὰ ἐμφανιζόμενα στερεότυπα
τῆς λογοτεχνικῆς παραδόσεως. Ὅταν διευθετῇ τὴν παρομοίωσιν μέ-
τῳ ὅπως εἶδαμεν, εἰς τόσας χαρακτηριστικὰ λεπτομερείας, ἐμψυχώνει μέ-
σα του τὰς ἀπὸ τῆν ζωὴν παρμένας ἐντυπώσεις ὁ ποιμὴν τοῦ καὶ τῶ
ποιμνίου τοῦ εἶναι σχέδια ἐκ τοῦ φυσικοῦ, ὅχι ἀναμνήσεις ἐκ τῆς βί-
βλου, οὔτε μάταια ψευδόχρυσα στολίσματα.

Τὰ διάφορα μέρη τῆς Κολάσεως, ὡς γνωστόν, ἀναπαριστοῦν φερμένα εἰς τὸν κόσμον τοῦ ὑπερπέραν, τοπία Ἰταλικά.

Εἰς τὸν κύκλον τῶν κακῶν συμβούλων αἱ ψυχαὶ τῶν κατὰ
καίονται—περυγίζουσι φλογισμέναι. Ἡ ὄψασίς αὕτη ἔχει τὴν
τῆς εἰς τὴν πραγματικότητα, καὶ ὁ ποιητὴς αὐτὴν ἔχει τὴν
μα εἰς τὴν λαμπροβολοῦσαν καὶ ἀκριβῆ παρομοίωσιν ταύτην. Εἰδὼς
πυγολαμπίδας αἱ ὁποῖαι, εἰς τὴν καρδίαν τοῦ θέρους, κατὰ τὴν
τοῦ ἡλίου, ἀκριβῶς εἰς τὴν ὥραν κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ πτερύγισμα
κωνῶπων ἀντικαθίστῃ τὸ πτερύγισμα τῶν μυιῶν, σπιθοβολοῦν
τὴν αἰμίχλην τοῦ λευκώματος· ὁ χωρικὸς ἀνέρχεται ἀπὸ τὴν κοιλίαν
γυρίζῃ στήν καλύβαν του, καὶ ἰδοὺ ὅτι ἀφίνει νὰ πλανῶνται
τοῦ ἐπάνω ἀπὸ τὰ χίλια φῶτα ποῦ περιφέρονται ὑπὲρ τοὺς
του. Ἔτσι κάμνει ὁ Δάντης:

Quante il villan, che al poggio si riposa
nel tempo che colui il mondo schiara
la faccia sua a noi tien mano ascosa

Come la mesca cede zenzara
Vede lucciole giù per la vallea
Forse colà dove vendemmia od ara

Di tante fiamme tutta risplendea
L'ottava bolgia

Οἱ φυσικοὶ αὐτοὶ πίνακες, οἱ συναπτόμενοι πρὸς τὰς ἐποχάς, τὰς ἡμέρας καὶ ἀκόμη τὰς διαφόρους ὥρας τῆς ἡμέρας, δείχνουν ποῖον ἦ-
-εις τὸν Δάντην τὸ πνεῦμα τῆς παρατηρήσεως καὶ ποῖον τὸ ζωγρα-
-φικὸν αἶσθημα. Εἶναι πιστεύω πολὺ εὐκολώτερον νὰ μετρήσῃ κανεὶς τὸ
-σῶμα τοῦ Ἐωσφόρου παρὰ νὰ ἐνοήσῃ καὶ νὰ παραγάγῃ τὰ τόσο πε-
-ρίοπτοι, τόσο φυγαλεῖς χαρακτηριστικὰ τῆς ζωῆς φύσεως. Πρὸ πάν-
-κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ Δάντη, ὅταν ἕνα τέτοιο συναἰσθημα ἦτο ἀκό-
-ἀδύνατον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, συναἰσθημα τοῦ ὅ ἡ βιογράφος
-τοῦ Πετράρκα (1) ἐξιμνεῖ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἡρώδου του, ὅστις εὗρε
-τὴν χάριν του εἰς τὰς τὰς φυσικὰς καλλονάς, «ὁ πρῶτος ἀνθρώπος τὸν ση-
-κρῶν χρόνων, ἀπόστολος τῶν νέων ἐποχῶν» (2). Κατὰ τὸν μέσον αἰ-
-ῶνα πράγματι, ἡ καρδιά ἔμενε βουβή, τὸ βλέμμα κενόν, ἡ ψυχὴ ὑπο-
-μένη ἐμπρὸς εἰς τὴν ἐλευθεράν φύσιν· τὸ πέρασμα τῶν ἐποχῶν, ἡ
-πλαστικότητα τῆς ἀντίθεσης, ἡ δριμύτης τοῦ χειμῶνος, ἡ πτώσις τῶν φύλ-
-ων, τόσαι εἰκόνες, τὰς ὁποίας ἔβλεπε κανεὶς ἀναμφιβόλως, ἀλλ' εἰς
-ὅποιας δὲν ἐζήτοῦσε τίποτε τὸ γραφικόν, πρὸ πάντων δὲ καμμίαν
-μορφικὴν κατάστασιν». Μόνον, ὅτι χάριν τοῦ Πετράρκα δὲν πρέπει νὰ
-ποιοῦν καὶ δύνανται νὰ πῇ κανεὶς διὰ τοὺς δύο ποιητὰς: ὁ Δάντης ἔχει τὸ
-αἶμα διαπεραστικώτερον, ὁ ἄλλος αἰσθητικώτερος, «μὲ τὴν καρδίαν
-κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν περιπλανήσεών του, «μὲ τὴν καρδίαν
-κατὰ τὴν ἐστραμμένην πρὸς τὴν πατρίδα του» ρίπτει μόνον κατὰ διαλειμ-
-ματα ἐπὶ τοῦ τοπίου βλέμματα μετὰ θλίψεως καὶ συμπαθείας. Ὁ Πε-
-τράρκας, τοῦναντίον, εἰς τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀνετον στίπτον, εἰς τὴν ἐξο-
-χὴν, παρατηρεῖ ἐπὶ ὥρας δασώδεις κοιλάδας, τὰς ὁποίας διαρρέουν
-καὶ καὶ σπουδαίει εἰς τὴν φύσιν τὴν μουσικὴν παρὰ τὰς γραμμάς.
-Πετράρκας λυρικώτερος.

Ὡστόσο ἡμποροῦμεν, ἂν θέλετε, ν'ανεύρωμεν εἰς τὸν Δάντην τὸ ποιεῖν ἡμᾶς μελαγχολίας ὅπως συγχρόνου: Δὲν περιγράφει καρδίαν καὶ τὴν ἡμετέραν τοπία. Θέτει ἀντιμετώπους τὴν εὐαίσθητον καρδίαν καὶ τὴν ἡμετέραν τῆς φύσεως. Ἔτσι, ὅταν μᾶς ζωγραφίσῃ τὴν συγκίνησιν, ἥτις ἐκτελεῖ τὸν ναῦτην ἐπὶ τῆς θαλάσσης κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, τὴν ἡμέραν κατὰ τὴν ὅποιαν ἀπεχειρίσσε, πρὸς τὴν αὐγὴν, τοὺς οὐρανούς του: ἡ καρδιά τοῦ ταξιδιωτοῦ ποῦ ἀπομακρύνεται σιγίται ἀπὸ τῆς ἀγάπης, ὅταν ἀπὸ τὴν μακρυτὴν ἀκρογωνιὰν φέρονται οἱ ἤχοι τοῦ περὶ τοῦ, ὡσάν θέλοντες νὰ κλαύσουν τὴν ἡμέραν ποῦ πεθαίνει:

Era già l'ora che volge il disio
ai naviganti e intenerisce il cuore
il di che han detto ai dolci amici addio
E che lo nuovo peregrin d'amore
Punge, se ode squilla di lontano
Che paia il giorno pianger che si muore

(Καθαρ. 8)

(1) Köttring : Pettrarcas Leben und Werke.

(2) Kötting : Petrarca's Leben und Werke.
 (3) Ἡ ἐπιστημονικὴ φαντασία παρασύρει τὸν Kötting μέχρι τοῦ σημείου, νὰ παραβάῃ ἕνα περίπατον τοῦ Λάντσε εἰς τὸ ὄρος Βανιου μὲ τὴν χειρο-
 πύργου τοῦ Λουδοῦρου καίοντος τὴν βούλλαν τοῦ Πάπα. Πρέπει μοιταυτα νὰ
 ἀποφύγῃ, πῶς ἂν ὁ παραμικρότερος περιηγητὴς σημεῖον ὀλίγον φροντίῃ
 περὶ τοὺς περιπάτους τοῦ Πετράκη, κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τὸ πρᾶγμα ἦτον
 τετριμμένον.

ἐν εἰς τὴν ἀρχὴν φαίνεται ὀλιγώτερον τρομερά, εἶν' ἐν τούτοις βαθύτερα ἀπὸ τὴν τοῦ Δάντη, ἥτις βυθίζεται εἰς τὸ κέντρον τῆς γῆς. Ὁ Δάντης δὲν ἀναλύει τὸν ἄνθρωπον, τὸν κρίνει· καὶ φαίνεται, πῶς ἡ φαντασία του ἔλαβεν ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου μοναδικὴν δύναμιν διὰ τὴν ἀπεικόνισιν τῶν ἐξωτερικῶν ἐκδηλώσεων τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ὁδύνης. Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἀδυνατεῖ κανεὶς νὰ εἶναι ρεαλιστικώτερος· διαπερνῶν μὲ τὸ γλήγορον βλέμμα τοῦ ἐφευρέτου τὰ μυστικὰ τῆς φυσιογνωμίας καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Ἡ ψυχολογία αὐτῆς εἶν' ἕνα στοιχείον νέον εἰς τὴν ποίησιν τοῦ Δάντη. Ἀλλὰ διαγράφουσα κατὰ προτίμησιν σπασμώδεις μορφασμούς, φαίνεται ὅτι συνεχίζει τὸ Σιβυλλικὸν πνεῦμα τῶν παλαιῶν ἐποχῶν. Ἐκεῖνο ὅμως ποῦ ἐνδιαφέρει τὴν παρούσαν μελέτην εἶναι ἡ πλαστικὴ ἀξία τῶν εἰκόνων τούτων. Διὰ νὰ ἐπαναλάβωμεν ἅπαξ ἀκόμη τὸ λεχθέν τόσοις φορές: Πῶς ὁ μέσος οἰῶν ὠρθώσε γλυπτικὸν σύμπλεγμα δυνατώτερον ἀπὸ τὸν Λασκόοντα. Εἶναι τὸ 31ον ἄσμα τῆς Κολάσεως, ὅπου ὁ κόμης Οὐγγολίνος διηγείται πῶς παρεδόθη βαθμυδὸν εἰς τὰ μαρτύρια τῆς πείνας. Καὶ ὅστις θὰ ἤθελε νὰ ποδεῖξῃ διὰ παραδειγμάτων πῶς ὁ ποιητὴς ἠμπόρεσε νὰ μιλληθῇ πρὸς τὸν ζωγράφον ἢ τὸν γλύπτην, θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναφέρῃ τὸ κομμάτι αὐτὸ τῆς Θεσίας Κωμωδίας. Ὁλόκληρος ἡ διήγησις εἶναι σειρά φρικτῶν σκηνῶν, χειρονομιῶν συναρπαστικῶν, μὲ τὰς ὁποίας προδίδονται σκιρτήματα μύχας—ὀργῆς, τρυφερότης, πόνος σπαρακτικὸς—μέχρι τῆς στιγμῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν, καταληφθεὶς ἀπὸ υπερτάτην ἀδυναμίαν ὁ Οὐγγολίνος, τυφλωθεὶς, πέφτει πασπατεύων τὰ παιδιὰ τοῦ πεθαμένου ἐπάνω ἀπὸ τοὺς νεκρούς.

Ἄλλ' ἡ πλαστικὴ φαντασία τοῦ Δάντη δὲν εἶναι μόνον βασιλίσσα τοῦ «δεινοῦ». Ὁ ποιητὴς, μὲ τὴν βιαιότητα τῆς παραισθήσεως, ἀποσπᾷ ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον τὰ θεάματα, τὰ ὁποῖα μεταφέρει εἰς τὴν περιήγησιν τῆς ὀπτασίας καὶ τοῦ συμβόλου· καὶ ὅταν βαδίζῃ στὸ Καθαρτήριον (Ἄσμα 12ον) ἀνάμεσόν ἀπὸ τοὺς ἀλαζόνας, ὁ βράχος ποῦ βαρύνει ἐπὶ τοῦ τραχήλου τοῦ νομίζει ὅτι βαρύνει ἐπάνω στὴν ψυχὴν σας.

Ἄς προχωρήσωμεν: Μᾶς δείχνει ἀκόμη τὴν δύναμιν τῆς φαντασίας του διὰ τοῦ γοητευτικοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον παρεμβάλλει τὴν γῆιν πύσιν του εἰς τὸ βασιλεῖον τῶν ψυχῶν. Τὰ κομμάτια τῆς Κολάσεως, τὰ ὁποῖα ὑπαίνισσονται εἶναι πολὺ γνωστά. Πρόκειται περὶ τῆς βάρσας τοῦ φλεγιά, ἡ ὁποία, ὑπὸ τὸ βάρος τοῦ σώματος τοῦ χαράσσει τόπον, περὶ οὐλάκι στὰ νερά. Πρόκειται περὶ τοῦ πεθαμένου ἐκείνου τόπου, ὅπου τὰ χαλκίκα κατακυλοῦν κάτω ἀπ' τὰ πόδια τῶν. Πρόκειται περὶ τῆς σκηνῆς ὅπου ἕνας κατὰδικος, ἐννοεῖ πῶς ὁ ποιητὴς εἶναι ζωντανός ἀπὸ τὴν δύναμιν τῆς ἀναπνοῆς του. Ἄλλ' ὑπάρχουν καλύτερα παραδείγματα εἰς τὸ Καθαρτήριον: «Ὅπως ἡ σκιά ἐπὶ τοῦ ἡλιακοῦ ὠρολόγιου ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτει τὸν ἄνθρωπον ἢ σκιά τοῦ καθ' ὅσον οἱ καίτοι τοῦ τόπου τούτου ἔχουν ὅλοι χάσει τὴν ἰδικὴν των. Καὶ δύναται κανεὶς νὰ φαντασθῇ πόσον ἕνας ξένος τόσο σπάνιος, ἡ μεμονωμένη αὐτῆς σκιά ποῦ μεγαλώνει καὶ μικραίνει ἐπισύρει τὴν προσοχὴν των» ἐξαιρετικῶς ἐπίσης καὶ τὸ ἰδικὸν μας ἐνδιαφέρον. Εἶναι τοῦτο ἕνα μοτίβο, ὁποῖον, εἰς τὰ πρῶτα ἄσματα τοῦ Καθαρτηρίου ἐπαναλαμβάνεται συνεχῶς, ἀλλὰ μὲ πολυαριθμούς παραλλαγὰς. Εἰς τοὺς προσώπους τοῦ βασιλέως, οἱ νεοφερμένοι ψυχᾶι, ἀγνωσθῶσι· ἀκόμη τὰ παρὰδοξα εἰς τὴν κινήσιν τῶν κατοικίας, ἀγνωρίζουν τὴν σωματικότητα τοῦ Δάντη εἰς τὴν κινήσιν τῆς ἀναπνοῆς του per l' aspirare (Καθαρτήριον 2) χλωματίζοντες καὶ μὲ τὸ στόμα ὁλόαντικτον περιεργάζονται θε θαυμασμοὺς τὸν ζωντανόν, ὅστις κινεῖται ἀνάμεσόν των· παρατηροῦν μόνον αὐτόν, συσπειροῦν

ταὶ γύρω του καθὼς τὸ πλῆθος γύρω ἀπὸ τὸν ἄγγελον, ὅστις κομίζει τὸν κλάδον τῆς εἰρήνης. Αἰσθάνεται τὴν ὁμῆν τῆς ζωῆς, καὶ αἱ ἀναμνήσεις τοῦ ἐγκαταλειφθέντος κόσμου τοὺς εἶναι τόσο προσφιλεῖς, ὥστε νὰ λησμονήσουν ὅλα τὰ καθήκοντα· λησμονοῦν ὅτι ὀφείλουν νὰ στολισθοῦν διὰ τὸ οὐράνιον ταξίδι.

Quasi obliando dire s farsi belle

Ὁ Δάντης μολταυταῖ ἐξακολουθεῖ προχωρῶν εἰς τὸ ὄρος, συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν ὁδηγόν του. Κατ' ἀρχάς, βυθισμένος εἰς τοὺς ρεμβασμούς του, ρίπτει αἰφνίδια βλέμματα τριγύρω του, διότι ἐνώπιόν του βλέπει μίαν μόνην σκιά, τὴν ἰδικήν του, τὴν ὁποίαν διαγράφει ὁ δῶν ἄλλος;

Io sol. che dietro fiammeggiava roggio Rotto m'era dinanzi.

Στρέφεται τρομασμένος διὰ νὰ ζητήσῃ τὸν Βιργίλιον καὶ ἀνακαλύπτει εἰς τὸ πλευρόν του τὸ πνεῦμα τοῦ ὁδηγοῦ. Ὁ Βιργίλιος τοῦ ἐξηγεῖ τότε ὅτι μόνον τὰ γῆινα σώματα ἔχουν σκιά, τοῦ δείχνει πῶς αὐτὸς ὁ ἴδιος πορεύεται ἀδορύβως καὶ δὲν ἀντανάκλᾳ τὰς ἡλιακὰς ἀκτίνες. Καὶ ἰδοὺ ὅτι ἕνα κοπάδι ἀπὸ μετανοούσας ψυχὰς παρουσιάζονται, κουρνιασμένες ἐπάνω εἰς ἕνα τεῖχος ἀπὸ βράχους. Ἀκίνητες περιφέρον γύρω τῶν ἀόριστον βλέμμα. Καθὼς τὰ πρόβατα ἐξῶ ἀπὸ τὴν στήν περιπλανῶνται, ἀνὰ ἕν, δύο ἢ τρία, ἔπειτα σταματοῦν βελάζοντα, μετὰ μάλιστα γυρισμένα πρὸς τὸ ἔδαφος, ἀναποφάσιστα, ἔτσι στὴν πρόσκλησιν τοῦ Βιργιλίου τὸ σμήνος τῶν ψυχῶν πλησιάζει, οἱ πρῶτοι πρὸς τὸν σκιά, σηκώνοντας τὴν κεφαλὴν, σταματοῦν τὸ βλέμμα των ἐπάνω εἰς τὴν σκιά τοῦ Δάντη, καὶ τὸ μαῦρον αὐτὸ ἀντικείμενον, ποῦ κινεῖται εἰς αὐτὰς, αὐτὰς ὅτι στὸν ἄρρωστον ἢ αὐγινὴ αὔρα. Ὑποχωροῦν τρομασμένα, καὶ ὅλοι τῶν οἱ ἄλλοι μαζί. Ἡ μαγικὴ αὐτὴ δύναμις τῆς σκιάς, ἡ αὐτόματος αὐτὴ ἀποχώρησις, ἰδοὺ μίαν συναρπαστικὴν ἰδέαν ποῦ δίδει στὸ ἄσμα τὴν ζωηρότητα τὴν ὁποίαν ἔχει.

Ἐπάρχει ἕν ἄλλο χωρίον, ὅπου ἡ σκιά τοῦ Δάντη κυριεύει τὰς ψυχὰς· ἀλλ' ἡ ἐντύπωσις εἶναι περισσότερο παθητικὴ. Ὁ ποιητὴς πορεύεται ἐπάνω στὰ ἴχνη τοῦ Βιργιλίου· αἴφνης, ὀπισθεν, τοῦ, ἕνα πνεῦμα τὸν δείχνει μὲ τὸ δάκτυλον καὶ ἀναφωνεῖ: Κοιτάξτε αὐτόν, ἐκεῖ κάτω· θὰ πιστεῦε κανεὶς πῶς εἶναι ζωντανός; τὸ φῶς θάσται ἐπάνω στὸ ἀριστερόν του πλευρόν. Ὁ Δάντης στρεφόμενος παρατηρεῖ ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος ἐπρόφερε τὰς λέξεις αὐτάς, πόσῃ ὥρᾳ τὸν κοιτάζει καὶ βλέπει τὴν σκιά τοῦ ἀποκόπτει τὸ φέγγος τῆς ἡμέρας.

E vidilla guardar per meraviglia Pur me, pur me, e il lume ch'era rotto.

Τοιαῦτα σκηνὰ μᾶς συγκινοῦν κάθε φοράν ποῦ τὰς συναντῶμεν εἰς τὴν Θεϊαν Κωμωδίαν. Τὸ θεῖον τοῦτο τόσο συχνὰ παραβαλλομένου μὲ σκιά τὰ ἔργα τῶν νέων ποιητῶν, τὸ θέμα τοῦ βίου παραβαλλομένου μὲ σκιά τοῦ Δάντη, τὸ χρησιμοποιεῖ πλαστικώτερα καὶ μὲ τὴν γαλήνην τῆς ἐποποιίας. Καὶ αἱ σιωπηλαὶ ψυχᾶι, ποῦ παρατηροῦν ἀχόρταγα τὴν σκιά, κυριευμένοι ἀπὸ κρυφὴν νοσταλγίαν, εἶναι ἀξίαι νὰ ἀγαπηθοῦν ἀπὸ ἕνα ρωμαντικόν. Ὁ Δάντης δὲν ἐτραγοῦδῃσε μεταλῶς τὰς «τιγμάς οὐτάς, κατὰ τὰς ὁποίας, ἀποσπῶμεν ἀπὸ τὸν πραγματικὸν κόσμον, τὰ ἐναλ-

κλασικαὶ ἀναμνήσεις εἶναι ὥσαν κλάδοι μαραιμένοι κάποιου δένδρου καὶ δὲν ὁμιλῶ περὶ τοῦ Χάρωνος, ὅστις μεταμορφωθείς εἰς Χριστιανικὸν δαιμόνιον, δὲν εἶναι ἀρχαῖος πλέον παρὰ μόνον κατ' ὄνομα. Δὲν ὁμιλῶ ἀκόμη περὶ τῆς θελκτικῆς εἰδυλλιακῆς ἐκείνης σκηνῆς, εἰς τὴν ὅποیان ὁ ποιητὴς, πέμπτος αὐτὸς, λαμβάνει μέρος εἰς τὴν παρέαν τῶν ἀρχαίων ποιητῶν. Ὅμιλῶ περὶ ἐκείνων, οἵτινες εἰς τὴν Κόλασιν ὑποφέρουν κατὰ μέρος καὶ τοὺς ὁποίους μνημονεύει ὁ Βιργίλιος, δηλαδὴ περὶ τοῦ Ἰάσωνος, τοῦ Μινωταύρου, τοῦ Νέσσου, τοῦ Καπανέως, τοῦ Ἀμφιαράου, τοῦ Τειρεσία κτλ. Μᾶς ἀφίνουν παραδόξως ψυχροὺς, μόλις συναπτήσωμεν ἕνα Ἰταλόν, καὶ πρὸ πάντων ἕνα Φλωρεντίνον.

Ὅταν, εἰς τὸ βάθος τῆς Κολάσεως, ὁ Ἐωσφόρος ροκανίζει τὸν Βροῦτον καὶ τὸν Ἰούδαν, λαμβάνομεν μόνον ἐντύπωσιν παραδόξου. Βλέπομεν ὅτι ὁ Δάντης, θυσιάζων τὸ ἱμπεριαλιστικὸν τοῦ Ἰδανικόν, ῥίπτει εἰς τὸ στόμα τοῦ Διαβόλου ἕνα ὄνομα, ἕνα ὄνομα «che non fa motto». Αἱ ἄλλαι αὐταὶ σκιαὶ στριφογυρίζουν ἐμπρὸς ἀπὸ τῶς δημίων τῶν, καὶ ἐφαρμόζονται εἰς αὐτὰς μέτρα πού δὲν ἐλήφθησαν δι' αὐτάς. Κοντολογίᾳς ὁλόκληρος ἡ ἀρχαϊότης εἶναι διὰ τὸν Δάντην ὑποθέσκει ἀπεράντου ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς ἀλληγορίας. Καὶ ἐδῶ ἀπομακρύνεται πολὺ ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς Ἀναγεννήσεως, τὸ ὅποιον ἔμελλε νὰ εἶναι εἰδωλολατρικόν, ἐγγύτατον πρὸς τὸν ἀρχαῖον πολιτισμόν. Ὁ ποιητὴς ὀνειδίζεται (Καθαρτήριον 19) μίαν γυναικᾶ τραυλὴν καὶ ἀλλοιθωρῆν, ραιβὴν μὲ τὰ χέρια ξεραμένα. Τὴν παρατηρεῖ ἐπὶ μακρὸν καὶ εἰς τὴν θέρημν τοῦ βλέμματός του ἡ γλώσσα τοῦ τέρατος ἔλνεται, ἐνῶ ταῦτα χρόνως ἡ ὄψις του φωτίζεται. Ἐξαφνα ὠραίζεται τὸσον πού καὶ ὁ Ἔρως θὰ τὴν ἐπόθει καὶ ἀρχίζει νὰ τραγουδῇ μὲ φωνὴν τὸσον ἀρμονικὴν, πού ὁ Δάντης γίνεται ὅλος αὐτὴ καὶ μάτια. «Εἶναι ἡ γλυκεία Σειρήνα πού παραμόνευε τοὺς θαλασσινοὺς στὴν ἀνοιχτὴ θάλασσα:

*Io son, cantava, io son dolce Sirena
Che i marinari in mezzo mar dismago.
Tanto so di piacere a sentirpiena*

Ἄλλ' ὁ Βιργίλιος, εἰς σημεῖον ἐξ οὐρανῶν, σχίζει εἰς τὰ δύο τὸ φόρεμα τῆς Σειρήνος καὶ δεῖχνων τὴν κοιλίαν τῆς γυναικὸς (ἐδῶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μεταφράσωμεν) quel mi sveglia col puzzo che n' usciva. Πρὸ τοῦ θεάματος αὐτοῦ νύμφαι καὶ ναϊάδες κρύπτονται κάτω ἀπὸ τὰ νερά καὶ μένομεν ἀδιάφοροι εἰς τὸ ἀλληγορικόν καὶ μυθολογικόν αὐτὸ μάθημα.

Ἡ μεσαιωνικὴ πολυμαθεῖα, συσσωρευμένη εἰς τὰ τριστιχὰ τοῦ Καθαρτηρίου καὶ πολὺ περισσότερο, εἰς τὰ τριστιχὰ τοῦ Παραδείσου, εἶναι ἄλλη πηγὴ ἁμνηστίας διὰ τὸν θέλοντα νὰ ἀπολαύσῃ τὰς καλλιὰς τοῦ ποιήματος. Δὲν ἐννοῶ τὴν δυσκολίαν τῆς ὑποθέσεως, ἀλλὰ τὴν σχολαστικὴν ἐπιστήμην, ἥδη νεκράν.

Ὅταν βλέπομεν τὰς ἀμφιβολίας τοῦ ποιητοῦ διαλυομένας ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κάθε τόσο τὸ φῶς αὐξανόμενον εἰς λαμπρότητα, τὴν ὅσιν τῆς Βεατρίκης καθισταμένην πλέον ἀκτινοβόλον, τὸν Δάντην αὐτὸν εὐδαιμονέστερον, τὴν ἀκτινοβολίαν αὐτὴν καὶ τὰς ἐκφράσεις τῶσαν λεπτῶν ἀποχρώσεων τῆς εὐτυχίας, τὴσιν θεῖαν σοφίαν, ἀναπαράγουσιν τὰ διδάγματα τοῦ Ἀγίου Θωμᾶ Ἀκινάτου, — δοκιμαζόμεν ἱστορικὸν ἐνδιαφέρον, ὅχι ποιητικόν. Ὁ Παράδεισος εἶναι ἔργον κατὰ τὸ ἥμισυ διδακτικόν, καὶ ἕνας ποιητικὸς φωτοστέφανος δὲν ἄρκει διὰ νὰ τοῦ δώσῃ ποιήσιν. Διότι ὁ Δάντης ὁμιλῶν περὶ τῆς ὑψηλοτέρας ὑποθέσεως πού δυνατόν νὰ ἀπασχολήσῃ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, τὴν ὑπο-

Η ΘΕΙΑ ΚΩΜΩΔΙΑ ΤΟΥ ΔΑΝΤΗ

Σελὶς 31

βάλλει εἰς ἕνα ρυθμόν, εἰς μίαν διάταξιν, δῆκουσαν ἀπὸ τὸ ἕνα εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον τοῦ Παραδείσου. Ἐντεῦθεν ἡ ἐπισημότης καὶ ὁ πανηγυρικὸς τόνος τοῦ συνόλου. Ἀλλὰ δι' αὐτοῦ ὁ Δάντης μᾶς φέρει εἰς τὸν νοῦν σήμερον τὴν ἀφέλειαν τῆς κατηχίσεως καὶ τὴν ξηρότητα τῶν δογμάτων, τόσο μάλιστα πού τὸ μακρὸν φθεῖρει ἐνίοτε τὸ ὕψηλόν.

Ὁ μέγας πόθος τῆς ἀληθείας μᾶς ἐξεγείρει συμπάθειαν καὶ πρὸς στιγμὴν ἀφινόμεθα εἰς τὴν ἀφελὴ ἐμπιστοσύνην, ἡ ὅποια γνωρίζει νὰ ἱκανοποιῇ ἕνα τέτοιον πόθον διὰ τῆς προτάσεως τῆς Σχολῆς, ἐνὸς ρητοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς τὴν Βίβλον.

Ἐν τούτοις ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἡ περιέργεια διὰ τὰ ἀρχαῖα πράγματα ὑπερβάλλει τὸν θαυμασμόν διότι μετὰ τῶσους αἰῶνας, ἡ θρησκευτικὴ ἐμπνευσις τοῦ ποιητοῦ φθάνει μέσα μας εἰς ὅλην τὴν ἀρχικὴν δύναμιν καὶ μᾶς διδάσκει, νὰ λατρεύωμεν τὸν Θεόν, ὅστις κρύπτεται μέσα εἰς τὴν οὐρίχλην. Συμβαίνει συχνά εἰς τὸ βλέμμα τοῦ νοῦ, καὶ λαμβάνομεν ἐκ περάσῃ τὴν οὐρίχλην αὐτὴν μὲ τὸ βλέμμα ἀπ' αὐτὸν. Καθιστώμεν ἐκ νέου συνειδησὶν ὅτι μισὴ χιλιετηρὶς μᾶς χωρίζει ἀπ' αὐτόν. Διὰ τὴν ἐκτετατωμένην ἀπὸ τὸν Δάντην λατρείαν ἐπιχειροῦντες νὰ ἀνεύρωμεν σήμερον καὶ νὰ ἀισθανθῶμεν εἰς κάθε στίχον καὶ κάθε λεπτομέρειαν τὴν δύναμιν τῆς ἐμπνευσεως του.

Εἰς τὸ τρίτον μέρος τῆς Θεῆς Κωμωδίας, δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει πλέον ὁ θεολόγος Δάντης. Μᾶς ἐνδιαφέρει ὁ προφήτης, ὁ ὅποιος λαμβάνει τὸ βιβλικὸν ὕφος, ὅπως ὁμιλῇ διὰ τὴν τύχην τῆς Πατρίδος του. Μᾶς ἐνδιαφέρει ὁ ἀνθρώπος, ὅστις ἐνθυμεῖται τὰ γήινα, συνομιλῶν μὲ τὸν πρόγονόν του Κατσαγκουῖντα (Παράδεισος 15—17), ὁ ἀνθρώπος πού κηρύττει τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Πάπα, ὅταν ἀναπαριστᾷ τὸν Ἅγιον Πέτρον πλήττοντα τοὺς ἐχθροὺς του μὲ τὸσσην μανίαν, πού ὁ φωτοστέφανος τῆς Βεατρίκης σκοτίζεται καὶ χλωμαίνει τὸ πρόσωπόν αὐτῆς (Παράδεισος 27). Ἄς μὴ λησμονοῦμεν, σιμὰ εἰς τὰς ὑψηλὰς αὐτὰς σκηνάς, τὸ θελκτικὸν καθολικὸν εἰδυλλιον τῆς ζωῆς τοῦ Φραγκίσκου ἐξ Ασίζης. Ἡ ποιήσις δὲν ἔχει θρόνον περιαιότερον εὐσεβῆ οὔτε ἀφελειῶν πλέον καλλιτεχνικὴν ἐκείνης, ἥτις ὑπάρχει εἰς τὸ ἐνδέκατον ἄσμα. Εἶναι μίαν μικρὰ ἐποποιίαν ἀπὸ τριάντα τριστιχᾶ. Ὁ γενέθλιος τόπος τοῦ ἁγίου σκιαγραφεῖται μὲ ὀλίγας γραμμάς, ὅπως συμβαίνει συχνά εἰς τὸν Δάντην. Ἐπειτα παράστεκομεν εἰς τὴν ῥῆσιν τοῦ Φραγκίσκου πρὸς τὸν πατέρα του, ὅταν ἐξομολογῇ τὸν ἔρωτά του εἰς ἐκείνην, ἥτις ὑπῆρξε ποτὲ ἡ μνηστὴ τοῦ Χριστοῦ, ἥτις ἐσταυρώθη μαζί του, καὶ τὴν ὅποیان ὅλος ὁ κόσμος ἤδη ἀποκρούει — πρὸς τὸν μαθητὰ ἀφίνοντας τὰ πάντα ἀκολουθοῦς τοὺς πρώτους τοιούτους τοῦ Φραγκίσκου. Ὁ Φραγκίσκος αὐτὸς ἀποσώφεται μεταξὺ τῶν βράχων τοῦ Τιβέρεως καὶ τοῦ Ἀρνου, ὅπου, μετανοῶν εἰς τὴν ἐρημίαν, δέχεται τὰ θεῖα στίγματα τοῦ Ἐσταυρωμένου. Τέλος ἀποθνήσκει.

Συσταίνει διὰ τελευταίαν φορὰν τὴν οὐρανίον μνηστὴν του εἰς τὰς φροντίδας τῶν φίλων του καί, διὰ τὸ σῶμα του δὲν ζητεῖ ἄλλον τάφον παρὰ τὸ ἀπλοῦν χῶμα. Ἐν τούτοις τὸ πιστὸν ποίμνιον διασκορπίζεται καὶ τώρα χρειάζεται ἕνα μεγάλο ψαλίδι διὰ νὰ κόψῃ τοὺς μαυιδὰς ἐκείνων πού τὸν ἀκολουθοῦν πάντοτε. Ἡ φυσιογνωμία τοῦ Φραγκίσκου ἀπέναντι τῆς ἠθικῆς καταπτώσεως τῶν μοναχῶν, ἐμφανίζεται διπλάσιως ὅλγαι. Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ἄδονται ψαλμοὶ διαρκούσης τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ποιήματος.

Ἀλλ' ὅμως παρὰ τὰς ὠραιότητας ταύτας, οὔτε τὸ φῶς τοῦ Παραδείσου, οὔτε αἱ συγκινητικαὶ σκηναὶ τοῦ Καθαρτηρίου εἶναι ἄξια τῆς Κολάσεως. Εἰς τὴν Κόλασιν δὲν προεξάρχει ὁ διδακτικὸς σκοπός. Ὁ

τρόμος μᾶς κάμνει νά θαυμάζωμεν, ἐκεῖ ἀκόμη ὅπου ὁ νοῦς μας δέν συμφωνεῖ μέ τās ιδέας τοῦ Δάντη. Κανείς εἰς τὴν Κόλασιν δέν αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸν τοῦ μὴ ἀπειλούμενον.

Ἡ σκληρότης τῶν κρίσεων τοῦ ποιητοῦ καθιστᾷ ἄλλως τὴν συγκίνησιν βαθύτεραν καὶ πλέον παραδόξον. Εἶναι σκληρότερον ἀπὸ τὴν Εἰμαρμένην. Οἱ ἁμαρτωλοὶ δέν ὀδηγοῦνται ματαίως εἰς τὴν θέσιν τῶν ἀπὸ τοὺς δαίμονας ἢ σατανικὴ ἐκδίκησις βασιλεύει παντοῦ, τὸ ἐναντίον τῆς θείας ἀγάπης. Ἡ μικροτέρα παιρεκτροπὴ ἀρκεῖ διὰ νὰ παραδοθῇ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸν αἰώνιον θάνατον καὶ εἰς τὰ διαρκῶς ἀνανούμενα μαρτύρια. Ἡ σκληρότης αὐτῇ, ἀληθῶς, ζητεῖ ν' ἀντισταθμισθῇ ἀπὸ μίαν μεγάλην ἐπιείκειαν.

Ὁ ἀπὸ τὸ Καθαρτήριον πρὸς τὸν οὐρανὸν δεσμός, βλέπομεν ὅτι εἶναι ἀνοικτός καὶ διὰ τοὺς πλέον καταχθονίους κακοποιούς, ἀρκεῖ νὰ μετανοήσουν. Καὶ ψυχαὶ εὐγενεῖς μένουσιν εἰς τὴν Κόλασιν, ἐνῶ ἕνας πονηρὸς μετανοήσας πάλιν τὸ ἀλληλοῦται. "Ἔτσι τὸ δόγμα τᾶρασει εἰς τὸν Δάντην τὴν ιδέαν τοῦ τραγικοῦ καὶ ἡ δικαιοσύνη του ἔχει ὄψεις δύο: ἅψ' ἑνὸς ἡ τιμωρία γεννᾶται ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν ἀκολουθεῖ, ἅψ' ἑτέρου ὁ ἄνθρωπος, εἶναι ἕνα «παῖνιον» καὶ τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν σκέψιν πού ἔσχεν ὅταν τοῦ ἔβαλε τὸ σχοινί στὸν λαμπρόν, ἃν ἔκαμεν ἡ δὲν ἔκαμε τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ.

Ἐπίσης, εἰς τὴν γενικὴν διάταξιν τῆς Κολάσεως τὰ παραμικρότερα ἁμαρτήματα, συχνὰ τιμωροῦνται ὅσον καὶ τὰ χειρότερα ἐγκλήματα, ἡ ὑπερβολικὴ μαλακότης καὶ τὸ ἄποτομον τοῦ χαρακτῆρος κολάζονται ὅσον καὶ τὰ μεγαλύτερα αἵσχη. Θὰ ἔλεγες ὅτι δέν πρόκειται περὶ κρίσεων ἀμαρτωλῶν, ἀλλὰ περὶ ταξινομήσεως ἁμαρτιῶν σύμφωνα πρὸς τὰς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰς κατηγορίας τοῦ Ἀριστοτέλους. Λόγου χάριν ἡ Σεμίραις καὶ ἡ Φραντζέσκα ντὰ Ρίμινι εὐρίσκονται εἰς τὸν αὐτὸν κύκλον. Εἰς ἕνα σημεῖον ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος συμφωνεῖ μέ τὸν ποιητὴν. "Αν συγχωροῦμεν τὸν ἁμαρτωλὸν καὶ τὸν οἰκτεροῦμεν, τὸ κάμνομεν διότι αἰσθανόμεθα ἐν αὐτῷ, ὅπισθεν τοῦ σφάλματός του, κάποιον δδεῖαν δυσαρμονίαν, ἕνα πνευματικὸν ἢ σωματικὸν ἐλάττωμα, τὸ ὁποῖον δέν λησμονοῦμεν ποτέ, καὶ τὸ ὁποῖον θεωροῦμεν ἐν μέρει ἀνεξάρτητον τῆς θελήσεώς του. Τὸ ἁμάρτημα εἰς τὰ ὁματά μας δέν εἶναι ἔργον σατανικόν, παρὰ μόνον ἃν ἔχη τὰς ρίζας του εἰς κακὴν θέλησιν, ἔχουσαν συνείδησιν ἑαυτῆς, καὶ ἃν χαίρεται διὰ τὰ πλῆγματα πού καταστρεφῇ ἐναντίον τοῦ κόσμου, εἰς τὴν λύσσαν τοῦ ἐγωισμοῦ του. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τελειώνει ἡ φιλανθρωπία μας: ἐκεῖ ἀρχίζομεν νὰ ὁμιλοῦμεν περὶ τῆς δαμονιακῆς φύσεως τοῦ κακοῦ, καὶ ἐπιδοκιμάζομεν σχεδὸν τὴν ἀρχὴν τῶν ἀντιποίνων. Ἐνθυμηθῆτε τοὺς

**Temer si dee di sole queste cose
Che hanno potenza di far altrui male
Dell' altre no, che non son paurose**

Εἰς τὴν κατανομήν τῶν ἁμαρτιῶν ἀνευρίσκομεν ἔχνη τῶν αὐτῶν ιδεῶν. Ὁ Δάντης δέν ρίπτει εἰς τοὺς δαίμονας τὰ ἱθὺς τῶν φυσικῶν σφαλμάτων, οὔτε τῶν παθῶν, ἀλλὰ τοὺς ψυχραίμους ἐγκληματίας καὶ τοὺς ὑπολογιστικούς, τοὺς ὁποίους τραβᾷ ἀπὸ τὰ μαλλιά. Ἀς μὴ λησμονοῦμεν ὅπωςδὴποτε, ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος, κατελθὼν εἰς τὴν Κόλασιν, ἐπράυνε τὰ βάσανα τῶν κολασμένων μέ τὴν συμπεριφορὰν του. Ἀρκεῖ νὰ ἰδοῦν τὸν παρακολουθήσας κλαίοντα καὶ συντετριμμένον, ἀρκεῖ νὰ ἰδοῦν μὴ τὴν κυριεύσαν αὐτὸν εὐσπλαγχνίαν, τὴν λιποθυμίαν του, τὰ δάκρυά του. Ἡ πόλιν τῶν συναισθημάτων αὐτῶν μᾶς δίδει τὸ ἀκριβὲς μέ-

τρον τῆς συγκινήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐμπρὸς εἰς τὴν Θεῖαν Δικαιοσύνην. Ἄλλ' ἄς τὸν ἀποχαιρετίσωμεν ἐπὶ ἄλλου καλλιτέρου σημείου. Ὁλη τοῦ ἡ ἀρρενωπὴ τρυφερότης, ὅλη τοῦ ἡ ποιητικὴ θέρμη ἐμφανίζονται πολὺ διαφορετικὰ εἰς τὸν δεσμόν, ὅστις τὸν συνάπτει μέ τὸν Βιργίλιον. Ὁ Βιργίλιος εἰς τὴν Θεῖαν Ἰκωμωδίαν εἶναι ἡ ἐπίγειος σοφία, ὁ σημαφόρος τοῦ μοναρχικοῦ δόγματος, καὶ ταυτοχρόνως ὁ ποιητής, ὁ διδάσκαλος, τοῦ ὁποῦοι ἡ παρυσία κάμνει τὸν Δάντην νὰ κοκκινίσῃ, πρᾶναι τὴν φωνὴν του, βραδύνει τὸ βῆμα του, καὶ ὅστις ἀγαπάται παρ' αὐτοῦ, ὅπως ἡ μητέρα ἀπὸ τὸ παιδί. Tu duca, tu signore e tu maestro. Ἡ τρυφερότης τοῦ Δάντη διὰ τὸν Βιργίλιον, ὑπερβαίνει τὸν τόνον τῆς ἀγάπης. Φέρει ἐν ἑαυτῇ, χωρὶς ὁ Δάντης νὰ τὸ ξέρῃ, ὅλην τὴν στοργὴν τῶν ἀνθρωπιστῶν πρὸς τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα.

Δέν ἀρκεῖται προσφέρων εἰς τὸν Βιργίλιον τὴν προσωπικὴν τοῦ ἀφοσίωσιν. Τὸν ἀποθεώνει εἰς τὸ Καθαρτήριον, ὅπως δέν ἀπεθεώθη ποτέ ποιητής. Ἀνεβαίνοντας τὸ ὄρος τοῦ Ἑβανισμοῦ, καὶ οἱ δύο τῶν ἔξαφνα ἀκούουσιν βροντὴν. Κάποιος τότε προστίθεται εἰς τὴν συνομιλίαν τῶν. Εἶναι ὁ Στάτιος. Ἐχει διέλθει ὅλην τὴν περίοδον τῆς μετανοίας καὶ διηγεῖται εἰς τοὺς ἀγνώστους συνοδοιπόρους ὅτι εἰς κάθε ἀπολύτρωσιν ψυχῆς τὰ ὄρη τρέμουσιν. Λέγει πῶς ἡ Θηβαῖς τοῦ εἶναι ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὸν Βιργίλιον, καὶ ὅτι ἡ Αἰνείας ὑπῆρξεν ἡ μητέρα καὶ ἡ τροφὴ τῆς ποιήσεώς του (La qual mamma fummi e fummi nutrice postando).

«ὦ, γὰρ νὰ ζούσα στὴν ἐποχὴ τοῦ Βιργιλίου, θὰ ἔμενα εὐχαρίστης ἕλλον ἕνα χρόνον εἰς τὸ Καθαρτήριον». Εἰς τοὺς λόγους τούτους ὁ Βιργίλιος στρέφει πρὸς τὸν Δάντην τὸ σιωπηλὸν τοῦ προσώπου καὶ τοῦ ὑποβάλλει σιωπὴν: (Tacendo disse: tace!)

Ἄλλ' ὁ Δάντης δέν ἡμπορεῖ νὰ συγκρατῇ τὸ μεδισμόν του. Ὁ Στάτιος τὸ παρατηρεῖ. «Διατί, τὸν ἐρωτᾷ, εἶναι ἐπάνω στὸ στόμα σου ἡ φευγαλέα λάμψις αὐτοῦ τοῦ γέλοιου;» (Un lampeggiar di riso).

Ὁ Δάντης τότε δείχνων τὸν διδάσκαλον λέγει: «Ἰδοὺ ὁ Βιργίλιος!» Ὁ Στάτιος θέλει νὰ ριφθῇ, βουβός, εἰς τὰ πόδια τοῦ Λατίνου ποιητοῦ καὶ περιβάλλει τὰ πόδια του μέ τοὺς βραχιόνάς του. Ἄλλ' ὁ Βιργίλιος:

«Ὅχι, ὄχι ἀδελφέ μου! Εἶσαι σκιά, καὶ ὅ,τι βλέπεις εἶναι σκιά (Che tu se' ombra ed ombra' vedi).

Ἡ σκιά ὅπως ἕνα σῶμα πού τρέμει ἀπὸ ζωῆς.

Ἐπίλογος ὑψηλῆς μελαγχολίας! Πᾶν ὅ,τι εἶπαν οἱ πλέον πρόσφατοι ποιητὰ περὶ τοῦ «ὀνείρου τῆς ζωῆς» καὶ περὶ τῆς ματαότητος τῆς ὁδοῦ, ἰδοὺ ὅτι ὁ Δάντης τὸ συγκεντρώνει μέσα εἰς τὸν βραχὺν αὐτὸν διάλογον τῆς ἀμμήτου σκηνῆς. Καὶ ὅταν, παρὰ τὰς οὐρανίους χαράς, αἱ ὁποῖαι τὸν προσμένουν, τὸ πνεῦμα τοῦ ἀναπολεῖ τὸν γήινον βίον καὶ τὴν ἐφήμερον φήμην, ἐμφανίζεται ἐκ νέου τὸ γνόρισμα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον τόσο τὸν ἐξοριεῖ ἀπὸ τὸν μεσαίωνα, οἱ στίχοι αὐτοὶ εἰς τοὺς ὁποίους μαντεύονται ἤδη αἱ ἀδιάκοποι σκέψεις τοῦ Κάλδεραν καὶ τοῦ Σαίξπηρου. Καὶ μολεταῦτα. Πόσον γλυκεῖα τοῦ φαίνεται ἡ δόξα αὐτῇ.

Ὁ ζῶν δίχως αὐτὴν «δέν ἀφίνει ἔχνη ἐπὶ τῆς γῆς» καθὼς ὁ καπνὸς κατὰ βάθος ἡ γῆνιν αὐτῇ τύρβη δέν εἶναι παρὰ «ἐλαφρὸν ἀεράκι πού πνέει ἐδῶθε κ' ἐκεῖθε ἀλλάζοντας ὄνομα καὶ νόημα» (Καθαρτήριον 11). Ὁ ἀθάνατος Δάντης εἶχεν ἤδη αἰσθανθῇ ὅτι:

Ombra se' ed ombra vedi.

ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΠΕΤΕΡΦΩ

ΣΤΗΝ ΤΑΜΙΑ ΤΟΥ
ΦΡΑΓΚΛΙΝΟΥ

ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΤΖΟΓΙΑΣ

ΙΑΤΡΟΞ

ΔΕΡΜΑΤΟΛΟΓΟΣ - ΑΦΡΟΔΙΣΙΟΛΟΓΟΣ
ΑΙΔΑΚΤΩΡ ΤΩΝ ΕΝ ΛΥΩΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΝ

ΤΟΥ κ. Γ. ΑΘΑΝΑ

ISANNINA

Ὁ Κιουταχῆς ἔστησε τὴν πρασινόχρωμη σκηνή του ἀνάμεσα
στῆς ἑλῆες τοῦ κάμπου. Ὀλόγυρά τὸν, ἀπ' τοῦ Ζυγοῦ τὰ ριζο-
βούνια ὡς τῆς λιμνοθάλασσας τὴν ἀκρογιαλιά, μυρμηγκίαζε τὰ
ἄσπερα του, πενήντα χιλιάδες νομάτοι. Τριανταπέντε χιλιάδες ἦ-
ταν οἱ ὄπλοφόροι. Οἱ ἄλλοι σείζηδες, μαγέροι, τεχνίτες, ἐργα-
τες. Τρεῖς χιλιάδες σκαφτιάδες χριστιανοὶ ἦταν ἀνάμεσα σ' αὐ-
τούς. Ἡ τὸ Μεσολόγγι ἦ τὸ κεφάλι σου, εἶχε πῆ ὁ Σουλτάνος
στὸ Ρούμελη βαλεσῇ του. Τὰ σπάρτα κάτω στὸν κάμπο καὶ τὰ
σφαλάχτια ψηλά στὸ βουνὸ χρυσοκιτρίνιζαν ἀνθισμένα γύρω
στ' ἄσπερα τ' ἄλογο, ποὺ περνοῦσε καβαλλάρης ὁ Αἰ-Γιώργης.
Ἀνήμερα, στῆς εἰκοσιτρεῖς τοῦ Ἀπριλιοῦ, ἀποκλείστηκε στενὰ
ὁ τρισένδοξος φράχτης. Ἀρχιζε ἡ δευτέρα πολιορκία του, 1825.
Μέσα κ' ἀπάνω ἀπ' τὰ χαμηλά του προχώματα τρεῖς χιλιάδες
παλληκάρια ὑψώνανε μὲ τ' ἀντρειωμένα τους στήθη ὡς τὰ με-
σούρανα τὸ διαμαντένιο μετερίζι, ποὺ κατὰπληξε τὸν κόσμον
ὅλο.

Μὰ ἦταν νὰ κλαίῃ κανεὶς τὴ μοῖρα τῶν χριστιανῶν σκαφτιά-
δων, πού με τὸ βούρδουλα τῶν Ἀρβανιτάδων καὶ τῶν Χαλντοῦ-
πηδων δούλευαν νυχτόμερα ν' ἀνοίξουν τάφρους καὶ νὰ ὑψώσουν
προχώματα κατὰμπροστά στοῦ Μεσολογγίου τὰ μετερίζια. Πο-
νοῦσε ἡ γῆς κάτω ἀπ' τὸ ξινάρι τους. Ἡ κάθε τσαπιά τους ἀντίχτυ-
ποῦσε στὰ ἴδια τους τὰ στέρνα καὶ τὰ ξέσκιζε. Σήκωναν κάθε
τόσο τὸ κεφάλι καὶ με δακρυσμένα μάτια κύταζαν ἀντίκρου τὰ
Μεσολογγίτικα καστράκια. Πότε τοὺς χτυποῦσε κατακέφαλα ὁ
βούρδουλας τῶν Τούρκων, πότε τοὺς βαροῦσε κατάκαρδα τὸ βό-
λι τῶν χριστιανῶν. Οἱ Τούρκοι τοὺς ἐβαζαν νὰ φωνάζουν
νατά :

—Μὴ βαρῆτε, ἀδέρφια! Εἵμαστε χριστιανοί!...

Καὶ φώναζαν: ὁμῶς ἀπομέσα τοὺς παρακαλιόντουσαν μυστικὰ νᾶρθῃ ἕνα βόλι ἀδερφικὸ νὰ τοὺς γλυτώσῃ ἀπ' τὴ σκλαβιά τὴν ἄτιμῃ. Κι' ὅταν τὸ βόλι τὸ καλοδεχούμενον τοὺς εὗρισκε, ἔτρεχε τὸ αἷμα τοὺς ἀπάνω στὰ ἑλληνικὰ χρώματα τῶν τούρκικων θυρωμάτων σὰν γρουσουζιά καὶ σὰν κατάρρα, ἔτρεχε καὶ τὰ στοιχειῶνε νὰ μὴ στερίωσινε ποτέ κι' ὄχι νὰ καλοθεμελιώσουν. Οἱ Μεσολογγίτες ὅλο καὶ φυλαγόντουσαν νὰ μὴ σκοτώνουν ἀδέρφια τοὺς χριστιανούς, ποὺ ἡ κακὴ τοὺς μοῖρα τῶφερε νὰ ἰδρόκοποιν καὶ νὰ κιντυνεύουν γιὰ τὸ κακὸ τῆς πατρίδας. Ἄδικος θάῃταν ὁ σκοτωμὸς τοὺς. Ὅσους σκαφτιάδες κι' ἂν σκότωναν, ἄλλους θὰ μάζευε ὁ Κιουταχῆς καὶ τὸ σκοπὸ τοῦ δὲ θὰ τὸν παρατούσε.

Καρσί στην πολύπαθη τάπια του Φραγκλίνου βάλθηκε ὁ πα-
σᾶς νὰ στήσῃ μὲ τὰ χέρια τῶν ραγιαδῶν ὁλόκληρο βουνὸ χω-
ματένιο, ψηλότερο ἀπ' τῶν χριστιανῶν τοὺς προμαχῶνες. Καὶ τὸ
κατάφερε. Ἐκεῖ δούλευαν ἓνα πρῶινὸ τοῦ Μᾶη σκαφτιάδες χρι-
στιανοί, ἄλλοι ἀπ' τὴ Θεσσαλία κ' ἄλλοι ἀπ' τὸ Μέτσοβο. Εἴ-
χαν φτάσει, σκάβοντας μιὰ σούδα μὲ πολλὰ τσακίσματα, δεκα-
πέντε ὀργυιὲς μονάχα κεῖθε ἀπ' τὴ φύσσα τοῦ κάστρου. Κάποτε
τοὺς ἤρθε μιὰ μπαταρία μέσ' ἀπ' τὴν τάπια. Δυὸ - τρεῖς λαβώ-
θηκαν. Ἐνῶς Μπαταρίαν σπρώχθηκε ἀπάνω καὶ φώναξε :

— Μὴ γινώσκετε ἀδελφοί! Εἴπατε χριστιανοί!..

«Μη χτυπάτε, αδέρφια! Είμαστε χριστιανοί, κοντά, ἀντήχησε λαγαρή μέσ' στήν
φωνή του, ἦταν τόσο κοντά, ἀντήχησε λαγαρή μέσ' στήν
τάπια. Καί γιὰ μιὰ στιγμή, πού τὸ κεφάλι του εἶχε πεταχτῆ ὀ-
ξω ἀπ' τὴ σούδα, δείχτηκε ἡ ὄψι του κι' ἄστραψε τ' ἀθάρι του
κατακάθαρα.

—Ο αδερφός μου! φώναξε σπαραχτικά ένα παλληκάρι στην
τάπητα του φρανκλίνου. ο αδερφός μου!

Γύρισε και κύταξε τούς άλλους με παράξενη έκφρασι, ανα-
μιχτη από πόνο κι' από χαρά. Τὰ μάτια του βούρκωσαν κι' ἀπ'
τῆς δυο πηγές.

Μὰ τί, δὲν τὸν πίστευσαν οἱ ἄλλοι.

ἀδερφός μου, σᾶς λέω! Τὸν γνῶρισα! Ἡ φωνὴ τοῦ, τ ἀ-

Εἶδες καλά;

Ακούς ἂν εἶδε! Γύρισε πρὸς τὰ ὄξω καὶ χουγιόκε σουστά.

Γιώργο!

Ακούστηκαν μόνο οι τσαμπιές των σκαφτιαδών. Πάλι φ...

Γιώργο! Γιώργο!

...Ο Λόγιος βόγγηξε πνιχτά. ... κεφαλί έκαμε νά σηκωθή. Μια ρουφου...

Διαμαντής ακούμπησε το καρποφύλλι στο μέτωπό του και μούρμού-
ξε τα μάτια με τη μανίκα της πουκαμίσας του και μούρμού-
ξε πονεμένα: «...ελάσθηκα... Ήταν ο

— Μην ξαναρίχνετε, αδέρφια... Δὲ γελάστηκα... Πῶς ἔ-

Από την ώρα εκείνη δε μπορούσε να του βγῇ ἀπ' τὸ νοῦ ἡ ἰδέα πὼς ἔχει ἀντίκρου τοῦ ἐχθροῦ τὸν ἀδερφό του τὸν ἴδιο, ὅλο-

σαρκο κι' ολοζώντανο. Σε κάθε μπουλουκι πού αντίκρυζε θαρροῦσε πώς τὸν ἔβλεπε ανάμεσα. Σε κάθε τσαντήρι πῶς βλεπε θαρροῦσε πώς τὸν μάντευε ἀποκάτου, πώς θὰ μπορέση νὰ τὸν λυτρώση. Πώς θὰ βρῇ τρόπο νὰ τὸν πάρη μέσα κι' αὐτόν. Ἀλλοῶς τί πόλεμο νὰ κάμῃ κι' ὁ ἴδιος; Τοῦ καρφώθηκε πώς ἂν ντουφεκίσῃ, τὸ βόλι του θὰ πάῃ ὁλοῖσα νὰ βρῇ φαρμακερὸ τὴν καρδιά τοῦ ἀδερφοῦ του. Τῶπε τοῦ καπετάνιου. «Μὴν εἰσαι κουτός», τοῦ ἀπάντησε. Κάλλιο κουτος παρὰ φονιάς τοῦ ἀδερφοῦ του! Δὲν ξανάρριξε. Ἐνα ντουφέκι λιγώτερο. Ποιὸς ξέρει ποιὸς Τουρκαλὰς ἦταν κιςμέτι νὰ γλυτώνῃ κάθε τόσο ἀπ' τὸ βουβὸ τουφέκι πού δὲν ἔρριχνε...

Τὸ καλοκαίρι πέρασε μὲ πόλεμο ἀδιάκοπο. Ἐφοδοί, ἔξοδοι, λαγούμια, τεχνάσματα. Ἐπίμονος ὁ Βαλῆς. Ἀκλόνητοι οἱ Μεσολογγίτες. Ὅμως ἐκεῖνο τὸ φκιαστὸ βουνὸ τὸ χωματένιο νάτο σηκώνεται ἀγέρωχο κατάντικρυ στὴν πατημένη τάπια τοῦ Φραγκλίνου τὴν πολυπαθὴ καὶ πολυδοξή. Μὰ ὡς πότε θὰ καυχιέται; Ὁ Παναγιώτης Σωτηρόπουλος, ὁ κατοπινὸς ἥρωας τῆς Κλείσας καὶ πάντα περίφημος λαγουμιτζῆς, δουλεύοντας μὲ τοὺς τεχνίτες του νυχτόμερα σὰν τυφλοπόντικας μέσ' στὴ γῆ, ἔχει ἀχνίσει ἀποκάτωθ' του δυὸ λαγούμια, ἓνα μικρό, κ' ἓνα μεγάλο, τὸ μεγαλύτερο πού μπορούσε. Χαλασμός πού, καρτερεῖ τοὺς Τούρκους καὶ τὸ φκιαστὸ τοὺς χωματόβουνοι!

Ἦταν πεῖα Σεπτέμβρης. Ὁραιότερες ἡμέρες ἀπλωναν τὴ θλιμμένη τους γλύκα ἀπάνω ἀπ' τὴ γαλανὴ λιμνοθάλασσα. Ἡ Κλείσσα, τὸ Βασιλάδι, ὁ Προκοπάνιστος χανόντουσαν μέσα σὲ μιὰν ἄχνα ὀνείρου εἰρήνης. Οἱ ἀχυροσκέπαστες πελάδες νοσταλγοῦσαν τὰ ἐρωτικά τραγούδια τῶν ψαράδων. Ἡ Βαράσσοβα κατέβαινε καὶ καθρεφτιζόταν ἀπαράλλαχτη στὰ ρηχά, τ' ἀσημένια νερά τῆς λίμνης. Καὶ τὸ δειλινὸ ἀπάνω ἀπ' τὰ χαμηλὰ βουνάκια τῆς Κατοχῆς ὁ οὐρανὸς φλογιζόταν ἀπ' τῆς ὁμορφότερες πορφυρόχρους φωτιές πού μπορεῖ ν' ἀνάψῃ κάπου ἡ δύσι. Ἡ θάλασσα τῆς ἀντιφέγγιζε, ἀναλυώνοντας τὰ χρώματά τους σ' ἀμέτρητες ποικιλίες ἀποχρώσεων. Τόσο κόκκινο αἷμα δὲν ἔτρεξε ποτέ ἀπὸ κανενὸς παλληκαριοῦ τὴν πληγὴ! Καὶ τόσο λαγαρὸ χρυσάφι δὲ στόλισε ποτέ κανενὸς μάρτυρα τὸ φωτισμένο! Μὰ τὸ Μεσολόγγι δὲν εἶχε φτάσει ἀκόμα στὸ μεσουράνημα τῆς δόξας του.

Ἐνα τέτοιο πορφυρόχρυσο δειλινὸ, τῆς 9 τοῦ Σεπτέμβρη, ὁ Σωτηρόπουλος ἔβαλε φωτιά στὸ μικρὸ τὸ λαγοῦμι πρῶτα. Σελήνη ἦτο ὅλα τὰ ἔλα τὰ ἔλα καὶ σὰ νὰ πῆραν φωτιά μαζί μὲ τὸ λαγοῦμι ὅλα τὰ κανόνια κι' ὅλα τὰ τουφέκια, τούρκικα κ' ἑλληνικά, ἀρχίσε μιὰς καὶ πολλὴν ὥρα κράτησε συγκρατῆτὸ κανονίδι καὶ τουφεκίδι. Μιὰ καὶ τὸ μικρὸ λαγοῦμι δὲν ἔκαμε σπουδαία ζημιὰ οἱ Τούρκοι διατάξανε γενικὴ ἔφοδο. Ξεχύθηκαν μέσ' ἀπ' τὸν κάμπο τ' Ἀρβανίτικα καὶ τ' Ἀνατολίτικα λεφούσια μὲ τοὺς μπαταράδες μπροστὰ καὶ τοὺς ἀξιωματικούς μὲ σπαθὶ καὶ μερβόρδουλα ἀπὸ πίσω. Ὁ ἴδιος ὁ Κιουταχῆς ἄφησε τὴν ὀλοπρόσιν, ξεχωριστὴ σκηνὴ τοῦ καὶ κατέβηκε σ' ἓνα παρακατιανὸ κα-

νονοστάσι. Βαρὺ καὶ τυφλὸ χτύπησε τ' ἀνθρώπινο κύμα στῆς τάπιας τοῦ Μπότσαρη, τοῦ Κοτσιούκου, τοῦ Φραγκλίνου. Μὰ χτύπησε κι' ἀναποδογύρισε συντριμμένο. Ἐτρίξαν τὰ σπασμένα κόκαλα, πάφλασε τὸ χυμένο αἷμα. Ὁ φράχτης τοῦ Μεσολογγιοῦ ψήλωσε τάχα δυὸ πιθαμὲς ἀκόμα ὕστερα ἀπὸ τὴν καινούργια νίκη! Καὶ κρατήθηκε ὁ πόλεμος μόνο γύρω στὴν τάπια τοῦ Φραγκλίνου, πού τὴν ἀντίκρυζε τὸ χωματόβουνο τῆς «Ἐνώσεως». Ἐκεῖ πάνω εἶχαν μαζευτῇ παραπολλοὶ Τούρκοι καὶ τουφεκοῦσαν κι' ἀλάλαζαν καὶ φοβέριζαν μὲ τὰ γιαταγάνια τους. Αὐτὸν τὸ συμμαζεμὸ προβλέπανε καὶ καρτεροῦσαν οἱ Μεσολογγίτες. Ἐδῶσαν σημάδι καὶ τὸ μεγάλο λαγοῦμι πῆρε φωτιά. Τραντάχτηκε ὅλος ὁ τόπος. Ἀνοιξε ἡ γῆ στὰ δυὸ κ' ἓνα κατὰμυρο σύγνεφο ἀνέβηκε μεσουράνα ἀπ' τ' ἀνοιγμά της. Τὸ καμαρωμένο χωματόβουνο ἔσπασε ἀπ' ὅλες τῆς μεριές. Πέτρες, ξύλα, σίδερα, χώματα, σπαθιά, τουφέκια, πόδια, χέρια, κεφάλια τινάχτηκαν στὸν ἀέρα κ' ἔπειτα ξανάπεφταν βροχὴ ἓνα γύρο. Τὸ σύγνεφο τοῦ καπνοῦ κατακάθισε καὶ σκέπασε πένθιμα τῆς τούρκικες γραμμές. Θρήνοι, γόοι, βογγητά, σκουγμοὶ ἀκούγονταν μέσ' ἀπ' αὐτὴ τὴν κατὰμυρη ἀντάρα πώμοιαζε μὲ κόλασι. Καὶ σὰν παράξενο ἀντιλαλητὸ ἀπὸ τὴν ἄλλῃ μεριά ἀκούγονταν τὴν ἴδιαν ὥρα χαρὲς καὶ γέλια, ἀλαλαγμοὶ καὶ σαλαγίσματα τῶν χριστιανῶν. Τὸ τουφεκίδι δὲν ἔπαψε ἐπὶ ἀναποδογυρισμὸ τῶν γλῶττων ἀπ' αὐτὸν τὸν ἀνεπάντεχο ἀκούμπησαν. Ξεχύθηκαν οἱ βαλαν στὰ πόδια καὶ στὸ ριζοβούνι ἀκούμπησαν. Σεχύθηκαν οἱ ρωμηοὶ ὅξω ἀπ' τῆς τάπιας καὶ μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι τοὺς κινήσαν μέσ' στὸ ληοστάσι. Ἐπειτα ἔπεσαν στὰ τούρκικα προχώματα καὶ κανονοστάσια καὶ τὰ λαφυραγώγησαν ἀνόχλητα. Πειὸ πολὺ πλιάτσικο ποτέ ἄλλοτε δὲν εἶχαν μάσει ὅσον καιρὸ πολιορκιέται τὸ Μεσολόγγι. Μὰ ἦταν φοβερὸ τὸ θέαμα τῆς ἀνθρωποφαγῆς. Πεντακόσια κουφάρια εἶχαν σπαρθῇ περίγυρα τοῦ κρατήρα τοῦ λαγουμιοῦ. Καὶ κανένα δὲν ἦταν ἀκέραιο. Πολλοὶ ἔλειπε τὸ κεφάλι, ἄλλουνοὶ τὰ πόδια, ἄλλουνοὶ τὸ χέρι. Πολλοὶ εἶχαν γίνει κίμας. Ἐβλεπε κανεὶς αἷμα, χρώματα καὶ σφικτὰ ζυμωμένα ὅλα μαζί. Ἐνα κομμένο χέρι κρατοῦσε σφιχτὰ τὸ γιαταγάνι. Κ' ἓνα πόδι εἶχε μείνει ὀρθὸ μέσ' στὰ χρώματα. Τόσο φοβερὸ θέαμα καὶ κανέναν δὲν αἰσθανόταν φρίκη. Μ' ἄγρια χαρὰ δρασκέλιζαν τὰ παλληκάρια ἀπὸ λάκκο σὲ λάκκο κλωτσώντας τὰ κουφάρια τῶν διαμελισμένων ἀνθρώπων καὶ λέγοντας κάθε τόσο μηχανικά:

— Παλῆσκυλλα!..
Μόνον ἓνας σεργιανοῦσε γνοιασμένος πέρα-δῶθε στὸ σωριασμένο χωματόβουνο. Μὲ κάποιον τρόπο ἔσκυβε καὶ καλοκυτοῦσε τὰ συντριμμένα κορμιά. Ἦταν ὁ Διαμαντῆς. Ἐψαχνε γιὰ τὸν ἀδερφό. Ὅπου ἔβλεπε χυμένο αἷμα σπάραιε ἡ καρδιά του. Μήπως εἶνε δικό του; Ποιὸς τὸ ξέρει!
Ὅταν τὸ πλιάτσικο τελείωσε καὶ τὰ παλληκάρια γύρισαν στῆς τάπιας, οἱ καπεταναῖοι ἔστειλαν ἐργάτες νὰ ισιάζουν τὰ χρώματα, νὰ γιομίσουν τὰ χαντάκια, νὰ γκρεμίσουν τοὺς σωρούς

για να μην τᾶχουν οἱ Τούρκοι ἔτοιμα προχώματα τὴν ἄλλη μέρα. Ἐκεῖ πού δούλευαν σ' ἓναν τρανὸ σωρὸ χῶμα ἄκουσαν ἀπὸ κάτω βόγγο ἀνθρώπου. Εἶχε χωθῇ ζωντανός.

— Γκέκας θάεινε! Βάρ' του μὲ τὸ τσαπί! φώναξε κάποιος.

— Στάσου νὰ ἰδοῦμε πρῶτα! εἶπαν οἱ ἄλλοι. Τὸν ξέχωσαν. Λίγο ἀκόμα καὶ θάσκαγε. «Ἀδέρφια!» μπόρεσε νὰ ξεφωνήσῃ μοναχά. Ἦταν χριστιανὸς σκαφτιάς. Γνωίστηκαν. Πειὸ πέρα βρῆκαν ἄλλον ἕναν. Ἄλλος δὲν ἦταν. Τοὺς κουβάλησαν χαρούμενα στὴν τάπια. Μαθεύτηκε τὸ πράμα παντοῦ. Ἐτρεξαν νὰ τοὺς δοῦν. Λάζαροι! Ὅπως ἦταν ὁλόγουρά τους συναγμένοι πολλοὶ καὶ τοὺς ρώταγαν, ὁ Διαμαντῆς ἀνοίξε μὲ τοὺς ἀγκῶνες του τόπο καὶ πέρασε μπροστά.

— Γιώργο!

— Ἀδερφέ μου!

Ἀγκαλιάστηκαν κ' ἐκλαιγαν ἀπὸ χαρά. Ἐστρεξε τὸ γραφτὸ.

— Τῶξερα πὼς θὰ σὲ βρῶ!.. Τῶξερα πὼς θὰ γλυτώσῃς!.. Ἀπὸ τότε πού σ' ἄκουσα καὶ σ' εἶδα δὲν εἶνε νύχτα πού δὲ σὲ νεireύτηκα. Πάμε!..

Πέτοσε ὁ Διαμαντῆς ἀπ' τὴ χαρά του. Ὁ ἄλλος ἀμίλητος. Τάειχε ἀκόμη σὰ χαμένα. Τὸν ἔσυρε στὸ κατάλυμα.

— Μοῦχες κόψει τὰ χέρια!.. Μοῦχες βουλώσει τὸ καρυοφίλι!..

Καὶ τοῦ μολογοῦσε πὼς ἀπ' τὸν καιρὸ πού τὸν ἔνοιωσε στὸ τούρκικο ἀσκέρι δὲ μπορούσε πειὰ νὰ πολεμήσῃ, δὲν εἶχε ρίξει τουφεκιά!

Τὸν ρώτησε κοντὰ γιὰ τὸ χωριὸ τους, γιὰ τὴ μάνα, γιὰ τὴν ἀδερφή. Τὸ πάτησαν τώρα γρήγορα οἱ Τούρκοι; Ἐκαμαν κακοί!

Τὴν ἄλλη μέρα τὸν πήγε στὸν καπετάνιο του καὶ τὸν ρώτησε. Πολλὰ τὸν ρωτοῦσε ὁ καπετάνιος γιὰ τὸ τούρκικο ἀσκέρι. Πῶς τῶνα, πὼς τᾶλλο. Κι' ἀπὸ τὰ ὅσα ἔμαθε χάρηκε ἡ καρδιά του γιατί καταλάβαινε πὼς ἄρχιζε νὰ ξεφτάῃ τὸ μπουλουκι τοῦ Ρεσίτη.

— Δῶστε του ἄρματα! πρόσταξε ὁ καπετάνιος. Κ' ἐσύ, Διαμαντῆ, δείξε του πὼς πολεμοῦν στὸ Μεσολόγγι.

Ὅταν εἶδε καὶ τὸν ἀδερφό του ἀρματωμένο κ' ἦταν τώρα δυὸ ὁ ἕνας πλάι στὸν ἄλλο:

— Δὲ φοβοῦμαι τώρα τίποτα! ἔλεγε ὁ Διαμαντῆς καὶ δὲν κρατιόουν ὅσο ν' ἀνεβῇ στὴν τάπια νὰ στήσῃ πόλεμο. Αὐτὸ ἦταν γραφτὸ νὰ γίνῃ κ' ἐγινε! Ἐσανάλεγε. Πότε νὰ ξεκουμπιστῇ ὁ Κίου-τανῆς νὰ πάμε κι' ὡς τὸ χωριὸ μας ἓνα φεγγάρι.

Μὰ τὸ γραφτὸ δὲν εἶχε ἀποσώσει. Κ' ἔστρεξε μονομερίς.

Ζήτησε ὁ ἀδερφὸς νὰ σεργιανίσῃ καὶ νὰ ἰδῇ ὅλο τὸ κάστρο, ὅλες τῆς τάπιες τῆς ἀπόρητες, πῶφαγαν τόσα κορμιὰ τούρκικα κι' ἀκόμα δὲν εἶχαν χορτάσει. Τὸν πήρε ὁ Διαμαντῆς καὶ τὸν σεργιάνισε ἀπ' τὴ μεσιανὴ τάπια τοῦ Μπότσαρη δεξιὰ στὴν τάπια τοῦ Μακρῆ καὶ τοῦ Γουλιέλμου καὶ τοῦ Ρήγα, στοῦ Μονταλεμβέρτου, στοῦ Κανάρη καὶ στοῦ Σκεντέρμπεη. Ἐπειτα τὸν γύλισε κατὰ τὴ δύσι στὴν τάπια τοῦ Κυριακούλη, τοῦ Κοτσιούκου.

«ΣΤΗΝ ΤΑΠΙΑ ΤΟΥ ΦΡΑΓΚΛΙΝΟΥ»

τοῦ Τέλλου, τοῦ Βύρωνα, τοῦ Κοραῆ καὶ στάθηκαν στοῦ Φραγκλίνου. Οἱ Τουρκαλάδες εἶχαν γυρίσει στὸ χωματόβουνο. Ἄλλοι μάζευαν κουφάρια, ἄλλοι κλείγανε τὰ χαλάσματα κι' ἄλλοι τουφεκοῦσαν κατὰ τὸ Μεσολόγγι.

— Νά, ἐκεῖ δούλευες χτές! εἶπε ὁ Διαμαντῆς. Ρίξε νὰ πάρῃς τὸν ἰδρωτὰ σου πίσω!..

Σημάδεψε κ' ἔρριξε σ' ἓνα φέσι, πού κοκκίνιζε σὰν παπαρούνα μὲς' στὰ χῶματα.

Σήκωσε ὁ Γιώργος τὸ κεφάλι νὰ ἰδῇ τὴ σφαῖρα τοῦ Διαμαντῆ. Βρῆκε κανέναν; Μὰ σὰ νὰ χτύπησε τάχα σὲ πέτρα καὶ νὰ γύρισε πίσω ἡ ἴδια, ἦρθε καὶ τὸν βρῆκε στὸ κούτελο. Δὲν ἔκαμε οὐτε γκίχ.

Πέταξε ὁ Διαμαντῆς τὸ ντουφέκι καὶ τὸν ἀδραξε στὴν ἀγκαλιά.

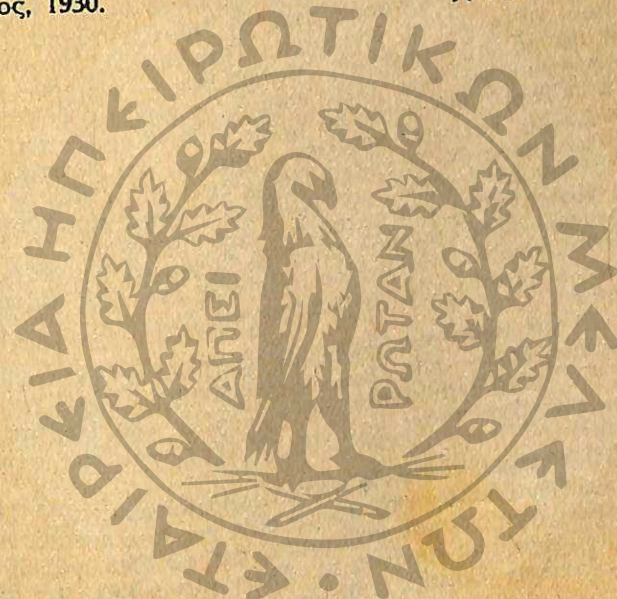
— Γιώργο!.. ἀδερφέ μου!..

Τὰ μάτια του εἶχαν καρφωθῇ στὰ δικά του μὰ λίγο-λίγο γέμισαν αἵματα. Τὸν ἀκούμπησε καταγῆς καὶ σὰν ἀποσβολωμένος ἔβλεπε τὸ αἷμα του νὰ τρέχῃ καὶ νὰ βάφῃ τὴν τάπια. Μέσα στὸν ἀδερφικό του πόνο δὲ μπορούσε νὰ ξεδιαλύνῃ αὐτὸ τὸ τραγικὸ παιχνίδι τῆς Μοίρας. Ὅταν οἱ ἄλλοι ἦρθαν νὰ τὸν σηκώσουν μπόρεσε κ' εἶπε:

— Σκοτώθηκες κάνε στὴν ἀγκαλιά μου... καὶ σὲ χῶμα ἔλληνικό... κι' ἀπὸ βόλι τούρκικο!..

Ναῦπακτος, 1930.

Γ. ΑΘΑΝΑΣ

Ο ΤΑΞΕΙΔΙΩΤΗΣ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΚΟΙΤΑΖΗ ΠΑΝΤΑ ΤΟ ΔΡΟΜΟ ΤΟΥ

ΤΟΥ Ι. ΑΛ. ΜΗΡΑΤΕΣΚΟΥ

Τὸ πιστὸ τὸν εἶχε καταστρέψει τὸν Πιτάκη Κουζέσκου, γιατί ἄλλοιως ξέρεις ποῦ θὰ ἔφτανε τώρα ἐκεῖνος ἂν κοίταζε τὴ δουλειά του καθὼς πρέπει κι' ἂν κρατοῦσε τὰ λεφτὰ στὴν τσέπη του;... "Ὅσο γιὰ τύχη δὲν μπορεῖ νὰ πῇ τίποτε. Σ' ὅτι ἐπάνω ἔβαλε τὸ χεράκι του, καλὰ τοῦ πῆγε. "Ἀν εἶχε κανένα ἀγροτικὸ χτήμα μ' ἐνοίκιο, ὅταν ἡ χρονιά ἦταν πιὸ ἀνάποδη, ποῦ θρηνοῦσαν ὅλοι οἱ γείτονες, τοῦ Πιτάκη ποῦ πῆγαινε μιὰ χαρά. Μόνο ἀπὸ τὴν ὀλοτομία τοῦ δάσους ἀπὸ τὴ Νουτσετσάνκα μποροῦσε νὰ κερδίση, νάχη ὡς τὰ γεράματα. Παρακαλῶ, ἐννηακόσια στρέμματα δάσος γιὰ οἰκοδομές, βαλανιδιά — νάπερνε μόνο δυὸ εἰκοσόφραγκα γιὰ τὸν κάθε κορμό, χάγια τὰ ξύλα γιὰ κάψιμο καὶ τὰ κλαριά. Μὰ ποιὸς θὰ ἔκαμνε τὰ γλέντια ποῦ ἔχουν μένει παροιμιώδη, καὶ ποῦ ἀρχίζανε σήμερα καὶ βαστοῦσαν ἐβδομάδες ὀλόκληρες; Ὁ Πιτάκης. Ποιὸς ἔφευγε μὲ παρέα ἄλλων πεντῆξι φίλων μὲ ἀμάξια, μὲ τέσσερα ἄλογα πρωτόστατα καὶ με τοὺς βιολατζήδες ἀπὸ πίσω του στὸ Μπρασόβ; Ὁ Πιτάκης. Τῷ μεταξὺ οἱ θαλαμηπόλοι καὶ οἱ λογισταὶ δὲν κάθονταν μὲ χέρια σταυρωμένα. Ὁ κόσμος λέει πῶς ἕνας ἀπ' αὐτοὺς, ἀπὸ κεῖ, ἀπὸ τὴ λεηλασία τῆς Νουτσετσάνκα, ἔκανε τὴ σημερινή του περιουσία.

"Εἰ μὰ τώρα πιά τελειώσε. Ὁ Πιτάκης γνώστεψε. Μάει πιά ἡ πρωτὴν ζωὴ — τῆς ἔβαλε σταυρό. "Ὅλα πάνε ἴσα μ' ἕνα σημεῖο. Γι' αὐτὸ ὠρκίστηκε μὲ τὸν φίλο του Ναῖτσα Ντινκουέσκου, πῶς ἀπὸ τώρα καὶ εἰς τὸ ἔξης μπαίνουν στὴ σειρά τῶν φρονιμῶν.

Δέκα μέρες εἶναι ἀφ' ὅτου παραμονεύονται ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, καὶ δὲν ἔβαλαν στὸ στόμα οὔτε στολιά πιωτοῦ. Μόνο νεράκι ποῦ εἶναι ὕγιεινὸ καὶ χαρισμένο ἀπ' τὸ Θεὸ γιὰ ὅλους.

Εἶχε ὠρκιστῇ ἐκεῖνος κι' ἄλλη μιὰ φορά, μὰ δὲν βάσταξε. "Εἰ μὰ τώρα ἄλλαξε ἡ δουλειά. Ὅλα πάνε ἴσα μ' ἕνα σημεῖο.

Σήκωσε ὁ ἄνθρωπος τὸ κεφάλι του καὶ χτύπησε στὸ ταβάνι. Τι; Εἶναι πάνω-κάτω ἄνθρωπος πενήντα χρονῶν. Ἡ γυναῖκα του ἄρχισε νὰ τὸ σκέπτεται στὰ σοβαρά, τὰ παιδιὰ μεγαλώνουν... Ὡς πότε; "Ε, τώρα πάει, τελειώσε.

Μὲ τὶς λίγες χιλιάδες φράγκα ποῦ τοῦμειναν, ἀπεφάσισε νὰ νοικιάσῃ τὸ ἀγροτικὸ χτήμα τοῦ κράτους ἀπὸ τὸ Ντρουγκανέστι, ποῦ τὸ συμβολαίῳ του λήγει τὸ φθινόπωρο, χτήμα ὠραῖο, ὅπου πρόκοψαν ὅλοι ὅσοι τὸ ἔχουν πάρει. Ὁ βουλευτὴς ἀπὸ τὴ δευτέρα συνέλευση, ποῦ τὸν ψήφισε, καὶ γιὰ τὸν ὁποῖον ἔτρεξε νὰ σπρώξῃ καὶ νὰ σπρωχτῇ στὶς τελευταῖες ἐκλογές, τοῦ ὑποσχέθηκε ῥητῶς πῶς θὰ προσπαθῇ χωρὶς ἄλλο νὰ τοῦ παραχωρηθῇ τὸ χτήμα. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Πιτάκης ὅταν λέει ἕνα λόγο — τὸν κρατᾷ, ἀρχισε κιόλας νὰ πραγματοποιῇ τὴν ἀπόφασί του. Τὸ χτήμα ἀπέχοντας μιάμισι πόστα (*) ἀπὸ τὴ χώρα, ἀγόρασε ἕνα ἄλογο καμαρωτὸ ποῦ «πετάει καὶ τρώει σύννεφα». ἀγόρασε κόκκινες δερμάτινες περικνημίδες, ἕνα ὠραῖο πηλίκιο, καὶ φεύγει τώρα γιὰ τὸ Ντρουγκανέστι, μαζί μὲ τὸν φίλο του Ναῖτσα, νὰ δῇ τὸ χτήμα ἀπὸ κοντά.

Ὁ Ναῖτσα δὲν ἔχει ἄλογο, μὰ νοίκιασε ἕνα ἀπὸ τὸν Τάσκο, ποῦ ἔχει ἀμάξια καὶ λεωφορεία.

Ὁ Πιτάκης σηκώθηκε ἀπὸ τὶς πέντε τὸ πρωῒ καὶ περιμένει ἀνυπόμονα τὸν φίλο του ποῦ ἀργοπορεῖ, ἐνῶ τοῦ εἶχε πῇ τόσες φορές ἀπὸ βραδὺς νάρθη ὅσο τὸ δυνατό νωρίτερα. μὴν τοὺς πιάσῃ τὸ λιοπύρι στὸ δρόμο, θυμίζοντάς του καὶ τὴν παροιμία: Ὁ ταξιδιώτης πρέπει νὰ κοιτάζει πάντα τὸ δρόμο του. Καὶ μ' ὅλα ταῦτα, ὅριστε! πεντέμιση ἡ ὥρα καὶ κείνος δὲ φάνηκε, ἔξῃ καὶ αὐτὸς ἀκόμα νὰ φανῇ.

Εἰς τέλος, στὶς 7, ὁ Ναῖτσα φαίνεται. Ἐρχεται καλπάζοντας. Ὁ Πιτάκης τὸν βιάζει, στριφογυρίζοντας τὸ πηλίκιό του, σὰν τοὺς κλειδούχους τοῦ σιδηροδρόμου, καὶ φωνάζοντας ὅσο μποροῦσε:

— Αἰντε, βρὲ ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, ἔλα ἐπὶ τέλους!

Εἶχε γίνεи μιὰ σύγχυση. Τὸ παιδί τοῦ Τάσκου εἶχε λησμονήσει τὸν χτεσινὸ του λόγο κι' εἶχε ζεφεῖ σ' ἕνα λεωφορεῖο ποῦ ἔφευγε γιὰ τὸ Γκαέστι τὸ ἄλογο ποῦ τοῦ εἶχε νοικιάσει, τὸ μόνο ἄλογο ποῦ πάει καλὰ στὴν ἱππασία. Ἐπεσαν λοιπὸν τὸ κατόπι μ' ἕνα ἄλλο ἄλογο.

— Καταλαβαίνεις, ἐξήγησε ὁ Ναῖτσα, κάνοντας τὸ καπέλο του βαντάγι, ὡς ποῦ νὰ τὸ φτάσῃ, ὡς ποῦ νὰ ξεξέσουν τὸ ἕνα, νὰ βάλουν τὸ ἄλλο, ὡς ποῦ νάρθη πίσω...

— Τί κρίμα, ἀπαντᾷ ὁ Πιτάκης, ἀναβαίνοντας πάνω στ' ἄλογο. Θὰ μᾶς ψῆσῃ ὁ ἥλιος στὸ δρόμο!

Μὰ ὁ Ναῖτσα τώρα, κατέβηκε ἀπὸ τὸ ἄλογο καὶ ζητᾷ νὰ βρῇ τὸ στερεωτικὸ λῶρο τοῦ ἐφιππίου, νὰ τὸ σφιξῇ ἀκόμα λίγο, γιατί ἔχει ἀδυνατίσῃ κάπως.

(*) 30 χιλιόμετρα.

— «Αίντε, μωρέ Ναίτσα, κάνε γρήγορα, τὸν βιάζει ὁ Πιτάκης. Στὸ εἶπα καὶ στὸ ξαναεἶπα χίλιες φορές: Ὁ ταξειδιώτης πρέπει πάντα νὰ κοιτάξῃ τὸν δρόμο του...»

Τώρα ξεκίνησαν.

Δὲν ἔχει νὰ κάνῃ τὸ ἄλογο τοῦ Ναίτσα, ἀδύνατο, ἀξέστριτο, μὲ τὶς ἵπποσκευές παντοῦ τριμμένες, μπροστὰ στὸ ἀραβικὸ ἄτι Πιτάκη, παχὺ σὰν καρπούζι καὶ μ' ἀστραφτερὸ τὸ μαλλί, σὺν νὰ εἶναι ἀλειμμένο μὲ λάδι. «Ὅπως δὲν ἔχει νὰ κάνῃ οὔτε τὸ κοστούμι τοῦ Πιτάκη. Οὔτε τὸ παρουσαστικὸ τοῦ ἐνὸς μὲ τοῦ ἄλλου. Ὅσο χοντρός καὶ γερός εἶναι ὁ Πιτάκης, ἄλλο τόσο ἑλ- ρός καὶ λεπτοκαμωμένος ὁ Ναίτσα.

Ὡστόσο πήγαιναν κι' οἱ δυὸ μαζί, σ' ἄτακτο καλπασμό.

Βῆγκαν ἀπὸ τὴν πόλι καὶ τώρα πήσαν ἴσα τῇ δημοσίᾳ. Εἶναι ἓνα ὥραϊο πρωὶ τοῦ Ἰουνίου, γεμάτο μυρωδιές τῆς ἀν- θισμένης φυλλύρας, μελιλιότου καὶ λεβάντας. Στὰ δεξιὰ τοῦ δρόμου, στὴν κοιλάδα, ἀραδιάζονται τὰ δάση στὶς ὄχθες τῆς Ἰα- λομίτσας, διάμεσα στὰ ὁποῖα ποὺ καὶ ποὺ φαίνεται τὸ νερὸ γυα- λίζοντας στὸν ἥλιο. Ἀριστερὰ, ὡς τοὺς πρόποδες τῶν λόφων σι- τηρὰ ποὺ τὰ βλέπεις καὶ χαίρεσαι. Χωράφια κίτρινα ἀπὸ σπάρ- ῖμο μὲ κόκκινες ρώγες ἀπὸ ἀνθισμένες παπαρούνες, χωράφια μὲ βρώμη, πράσινη φακὴ, κάμποι μὲ ἀραβόσιτο βαθυπράσινο καὶ λαμπρό, ἐνῶ πάνω στοὺς λόφους, ποὺ σφαλοῦν τὸν ὀρίζοντα, ἀμπέλια μὲ παράλληλες καὶ ἴσιες γραμμὲς κληματαριῶν, σὰν νὰ εἶναι χαραγμένες μὲ τὸ κοντύλι, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες φαίνον- ται κάπου-κάπου ἄσπρα μικρὰ σημάδια, ἐργάτες.

Ἀντηχεῖ ἡ λαγκαδιά ἀπὸ τὰ κελαϊδήματα τῶν πουλιῶν καὶ ἀπὸ τὸ γρύλλισμα τῶν ὀρυκτιῶν.

Ἡ ὁμορφιά τῆς φύσεως πλημμυρίζει ἀπὸ εὐχαρίστηση τὶς καρδιές τῶν καρβαλάρηδων. Φαίνεται αὐτὸ ἀπὸ τὴν προθυμία μὲ τὴν ὁποία ἀπαντοῦν στοὺς χαιρετισμοὺς τῶν χωρικῶν ποὺ περ- νοῦν γιὰ τὴν πόλι, φέρνοντας κοτόπουλα καὶ πάπιες κρεμασμένες ἀπὸ τὰ πόδια στὸ ζυγὸ, μαντήλια μ' αὐγά, χύτρες μεγάλες μὲ γάλα, καλάθια γεμάτα κεράσια ἢ καδίτσες μὲ χαμαικέρασα, ὅλα τὰ καλὰ ἀναπαράγόμενα, συναγμένα ἢ φυλαγμένα γιὰ τὸ στόμα τῶν πολιτῶν.

Οἱ γυναῖκες κουνᾶνε τὸ κεφάλι τους σὰν καλημερίζουν, καὶ κείνοι ἀπαντοῦν μὲ προθυμία:

— Γεῖά σας. Καλὴ πούληση...

Θὰ ἦταν μιὰ ὥρα ποὺ εἶχαν ξεκινήσει, ὅταν φτάνουν στὸ γε- φύρι τῆς Ἰαλόμιτσας. Ἐδῶ τρίδος. Καὶ στὴν τρίδο ἀπάνω, ἴσα ἴσα μπρὸς στὸ γεφύρι, εἶναι τὸ ξακουστὸ χάνι τοῦ Μανωλάκη Τονολανέσκου. Μπρὸς στὸ χάνι μιὰ ἀποθήκη εὐρύχωρη, πάνω στὴ στέγη τῆς ὁποίας εἶναι μιὰ μεγάλη ἐπιγραφὴ τοῦ καταστήματος μὲ τὸ ὄνομα τοῦ καταστηματοῦ, καὶ μεταξὺ τοῦ «Μανωλά- κης» καὶ «Τονολανέσκου» ἓνας κύκλος γαλάζιος, μέσα στὸν ὁποῖ- ον εἶναι ζωγραφισμένα δυὸ κόκκαλα σταυρωμένα. Πάνω σ' ἓνα σῦρμα, ποὺ ἐνώνει δυὸ πασσάλους, εἶναι κρεμασμένα κουλούρια κοκκινωπά, ἐνῶ σ' ἓνα ἄλλο ζευγάρι-ζευγάρι λουκάνικα φρέ-

ΡΟΥΜΑΝΙΚΟ ΔΙΗΓΗΜΑ

σκα, τυλιγμένα μ' ἓνο ψιλὸ πανί, στὸ πείσμα τῶν σφηκῶν ποὺ τὰ τριγυρίζουν βομβόντας. Στὸ παράθυρο τοῦ καπηλειοῦ σειρὲς τὰ μπουκάλια μὲ τὰ πιωτὰ ἀπ' ὅλα τὰ χρώματα τῶν πολυτιμῶν λι- θῶν. Κανέννας. — Οἱ ἄνθρωποι εἶναι στὶς δουλιές τους.

Τὸ πρωῒνὸ σήκωμα, ὁ καθαρὸς ἀέρας, καὶ ἡ ἵππασία κι' ὁ ἥλιος, ποὺ ἄρχισε νὰ ζεσταίνῃ, τοὺς ἔκανε μιὰ ὄρεξη καὶ μιὰ δίψα, — πρὸ παντὸς μιὰ δίψα ἀκατανίκητη. Γι' αὐτό, χωρὶς καμμιὰ προηγούμενη συνεννόηση, κοντοστάθηκαν κι' οἱ δυὸ μπροστὰ στὸ χάνι καὶ χτυποῦν μὲ τὸ μαστίγιο στοὺς πασσάλους τοῦ μαγαζιοῦ, χωρὶς νὰ κοιτάξῃ ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, φωνάζοντας κι' οἱ δυὸ μιὰ φορά:

— «Ε! σταμπιλιμέντο!

Ὁ μικρὸς ὑπάλληλος, ποὺ τὸν εἶχε πάρει ὁ ὕπνος πάνω στὸν πάγκο, σέρνεται ὀκνηρὰ στὴν εἴσοδο τοῦ μαγαζιοῦ, τρίβοντας τὰ μάτια του.

— Μωρέ, ρωτάει ὁ Πιτάκης, ἔχεις τίποτε κρῦο νὰ πιούμε, κανένα ἀφέντι, ἔ;

— Ναι, ἀπαντᾷ τὸ παιδί, προσπαθώντας νὰ μὴ χασμουρηθῇ.

— Δώσε μας δυὸ ἀφεντάκια.

— Τὸ παιδί φεύγει χωρὶς νὰ βιασθῇ καθόλου.

— Κουνήσου πιὸ γρήγορα, παιδί μου, τὸν βιάζει ὁ Πιτάκης. Ἀσὰ! πιὸ σύντομα, παιδάκι.

Καὶ δὲν τὸν ἀφίνει καθόλου, φωνάζοντάς του κάθε τόσο:

— Σύντομα, βρὲ παιδάκι μου, γιατί βιαζόμαστε καὶ ξέρεις τί λέει ὁ Ρουμάνος: Ὁ ταξειδιώτης πρέπει νὰ κοιτάξῃ πάντα τὸν δρόμο του!

Τὸ παιδί ἐπιστρέφει φέρνοντας πάνω σ' ἓνα δίσκο πράσινο δυὸ ποτήρια μὲ κρασί. Εἶναι κρῦο. Φαίνεται ἀπὸ τὸν ἀτμὸ τοῦ ποτηριοῦ.

Ὁ Πιτάκης πίνει τὸ μισό, χτυπᾷ τὴ γλῶσσα του στὸν οὐρανί- σκο καί, γυρίζοντας στὸν Ναίτσα, τὸν κυττᾷ κατάματα, σηκώ- νοντας τὰ φρύδια τοῦ ἐρωτηματικά, σὰν νὰ ἤθελε νὰ πῇ: «Τί λές»;

Ὁ Ναίτσα, ποὺ εἶχε πῇ τὸ ποτήρι ὡς τὸν πάτο, λέγει:

— Πίι! τρομερό!

— Ποῦ τὸ βαστάτε, μωρέ, — ρωτάει ὁ Πιτάκης τὸ παιδί, — καὶ εἶναι τόσο κρῦο;

— Στὸν πάγο.

— Καὶ ἀπὸ ποῦ ἔχετε πάγο;

— Μὰ δὲν ἔχει τ' ἀφεντικό παγοποιεῖο στὴν αὐλή;

— Τί λές, μωρέ!; κάνει ἐκπληκτος ὁ Πιτάκης. Μὰ μᾶς ξανα- φέρῃς ἄλλο ἓνα. Κι' ὁ Πιτάκης προσθέτει: Μὰ σύντομα. Μὴν εἶσαι κοιμισμένος, γιατί βιαζόμαστε.

Τὸ δεύτερο ποτήρι πίνεται ἀπνευστί. Μόλις τὸ τρίτο, ποὺ ἔ- φτασε τώρα, πίνεται πιὸ σιγά, μὲ ἐρωτήσεις πρὸς τὸ παιδί:

— Πῶς σὲ λένε, μωρέ;

— Τιλίκα.

— Ἀπὸ ποῖο μέρος εἶσαι;

— Από τη Πριστάκα.
 — Καὶ ποιανού εἶσαι ἀπὸ τῆ Πριστάκα;
 — Τοῦ Τάκε Ντραγκοῦ.
 — Καὶ εἶσαι ἀπὸ πολὺν καιρὸ ἐδῶ;
 — Τέσσερις μῆνες.
 — Μὰ ὁ ἀφέντης σου ποὺ εἶναι, μωρέ;
 — ἔχει πάει στὸ τριφύλλι, ἐδῶ κοντά.
 — Ὁ Πιτάκης βγάζει ἕνα ροῦβλι, τὸ δίνει τοῦ παιδιοῦ καὶ τὸ βιάζει νὰ φέρῃ τὰ ρέστα, ὅταν ἀκούεται δίπλα στὸ λιβάδι τῶν δαμασκηνῶν, λίπ-λίπ! λίπ-λίπ! Ἔρχεται ὁ Μανωλάκης Τονολα-νέσκου πάνω στὸ μονοπάτι, ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς δαμασκηνιές μὲ τὶς παντοῦφλες του.
 Γνώριζε καλὰ τόσο τὸν Πιτάκη ὅσο καὶ τὸν Ναίτσα, καὶ εἶχε καιρὸ νὰ τοὺς δῇ. Ὅταν τοὺς εἶδε, δὲν ἤξερε τί νὰ κἀνῃ ἀπὸ τὴ χαρά του.
 — Καλῶς τὸν κύρ Πιτάκη. Νὰ κι' ὁ κύρ Ναίτσα! Μὰ γιὰ ποῦ;
 — Πάμε κάτω λιγάκι. Μὰ μωρὲ Μανωλάκη, τρομερὸ ἀνέντι-ἔχεις σύ, μωρέ; Βρὲ παιδί, φέρε μας ἀκόμα ἀπὸ ἕνα! Τρία ποτη-ράκια! Ἀπὸ ποῦ τόχεις;
 — Εἶδες τί καλὸ; ἀπὸ τὸν ἀδερφὸ μου τὸν Ἡλία.
 — Τρομερὸ! μὰ ξέρεις; ἕνα μόνο δὲν μ' ἀρέσει μένα: τὸ παι-δί. Δὲν κάνει. Ἐδῶ στὸ χάνι, πάνω στὸ δρόμο, στὸ σταυροδρόμι, θέλει ἕνα παιδί γρήγορο, σπέρτο. Νὰ τρέξῃ σὰν τὴ σβούρα. Ὁ ἄνθρωπος ἔρχεται, πίνει, φεύγει γρήγορα. Ὁ ταξειδιώτης πρέ-πει νὰ κοιτάξῃ πάντα τὸν δρόμο του, λέει ἡ παροιμία.
 — Ὅταν τὸ παιδί ἐπιστρέφει, ὁ χαντζῆς λέει:
 — Μὰ γιατί δὲν κατεβαίνετε λιγάκι; νὰ ξεκουραστοῦν λιγάκι καὶ τ' ἄλογα.
 — Κι' ὁ Πιτάκης κι' ὁ Ναίτσα, βρίσκουν πῶς ἔχει δίκαιο: Νὰ ξεκουραστοῦν λιγάκι καὶ τ' ἄλογα. Γι' αὐτὸ λοιπὸν κατεβαίνουν ἀπ' τ' ἄλογα, τὰ δένουν ἀπ' τὸ χαλινὸ στοὺς πασσάλους καὶ κά-θονται στὸ τραπέζι κάτω ἀπὸ τὸ ὑπόστεγο.
 — Ἐ, λοιπὸν, γειά σου καὶ καλῶς σὲ ἤψαμε!
 — Γεια σας! Καλῶς ἤρθατε!
 — Τρομερὸ ἀνέντι! Κι' ἀπὸ πότε ἔκανες τὸ παγοποιεῖο;
 — Πέρυσι. Σκέφτηκα: τὸ ρέμμα ἐδῶ κοντά, ὁ πάγος τζάμπα, τὰ βόδια ἔτσι κι' ἔτσι κάθονται τὸ χειμῶνα. Γιὰ νὰ σκαρῶσω ἐγὼ ἕνα παγοποιεῖο, — καὶ τόκανα. Μοῦ στοίχισε πάνω ἀπὸ ἕκατὸ λέι, μὰ ἔκανα ἕνα πρᾶμμα γερό.
 — Καὶ βλέποντας πῶς ὁ Ναίτσα κοιτάζε ἀπὸ κάμποση ὥρα ἐπί-μονα τὰ κρεμασμένα λουκάνικα στὸ σύρμα:
 — Εἶναι φρέσκα, κύρ Ναίτσα. Χτὲς τὸ βράδυ τὰ ἔκανα, — στὴ ζωὴ μου. Βρὲ Τιλίκα, γιὰ κατέβασε ἕνα ζευγαράκι λουκάνικα.
 — Ἀλήθεια, εἶναι φρέσκα, φαίνονται ἀπὸ μακριά.
 — Μὰ νὰ ἰδῇς τί ἔπαθα, ἐξηγεῖ ὁ Μανωλάκης. Ἐχῶ ἕναν κα-ταραμένο ταῦρο, ποὺ νὰ τὸν ἔκαιε ἡ φωτιά, τὸν μασκαρά. Θὰ τὸν πᾶω τὴν Πέμπτη στὴ χώρα νὰ τὸν πουλήσω, νὰ γλυτώσω ἀπ' αὐτὸν τὸν μπελά, γιατί μόνο φασαρίες μοῦ κάνει. Τὶς προάλλες

δὲν κόντεψε νὰ μοῦ σκοτώσῃ ἕνα παιδί; Χτὲς τὸ πρωῒ, ποῦ λές, δὲν ξέρω, εἴτε ἀπὸ παιχνίδι, εἴτε γιατί τὸν εἶχαν πιάσει οἱ δια-βόλοι. — μοῦ κουτουλάει μιὰ ὁμορφὴ γουρὺνα ἴσα στὴν κοιλιά. Καλὰ ποῦ βρέθηκα ἐδῶ ἐκείνη τὴ στιγμή. Ἀφοῦ εἶδα πῶς τὴν εἶχε τρυπήσει γερά, ἀναγκάστηκα κι' ἐγὼ νὰ τὴ σφάξω. Εἶχαμε χτὲς Ἰγνάτη ὅλως διόλου ἀνέλπιστα. Χτὲς τὸ βράδυ ἴσα-ἴσα ἔφευγε ὁ ἀδερφός μου στὴ χώρα, τοῦδωσα τὸ κρέας νὰ τὸ που-λήσῃ σ' ἕνα κρεοπώλη καὶ κράτησα κι' ἐγὼ λιγάκι γιὰ μένα. Κάτι κάνει κι' ἡ ἀποθήκη τοῦ πάγου. Νὰ βάλῃ νὰ ψῆσῃ ἕνα ζευγάρι;
 — Ὁ Πιτάκης, ἀφοῦ ἀπαντᾷ σταθερά: «Νὰ βάλῃ!», ζητᾷ καὶ τὴ γνώμη τοῦ Ναίτσα:
 — Ἐ, τί λές σύ, Ναίτσα;
 — Κι' ὁ Ναίτσα δὲν μπορεῖ νὰ χαλάσῃ τὸ χατήρι τοῦ Πιτάκη, μονάχα συνιστᾷ τοῦ παιδιοῦ μὲ τρυφερότητα:
 — Μὰ, μωρὲ Τιλίκα, κουνήσου πιὸ γρήγορα, βρὲ παιδάκι μου.
 — Ὡς ποῦ νὰ ψηθοῦν τὰ λουκάνικα, δὲν κάνει ν' ἀρνηθῇς τὴν πρόσκληση τοῦ ξενοδόχου νὰ πάνε νὰ τοὺς δείξῃ τὴν ἀποθήκη τοῦ πάγου. Πηγαίνουν λοιπὸν νὰ ἰδοῦν τὸ συστηματικὸ παγοποιεῖο, σκεπασμένο μὲ καλαμιές, μιὰ χαρά. Ἐπειτα μπαίνουν στὸ μακρὸ περιβόλι. Καὶ καθὼς ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἥλιος ἔχει ἀνεβῇ κι' ἀρχίσῃ ἕνα λιοπῦρι ποῦ σοῦκαιε τὰ κόκκαλα, τί ἀπόλαυσι ἀπαράμιλλη ἀισθάνεται ὁ Πιτάκης καὶ ὁ φίλος του, ὅταν φτάνουν στὸ περι-βόλι, κάτω ἀπὸ τὸ σκιερὸ θόλο κάποιων γιγαντιαίων καρυδιῶν. Ἡ μεσαιὰ πρὸ πάντων, φαίνεται νάχῃ τοῦλάχιστον διακόσια χρό-νια. Τίποτε, καμμιά σκιά σὰν τὴ σκιά τῆς καρυδιάς.
 — Κάνει δροσιά!... Καὶ ἔρχεται ἀπὸ κάπου μιὰ μυρωδιά ἀπὸ μελιλιότο καὶ λεβάντα.
 — Ἀκου, μωρὲ Ναίτσα!
 — Καὶ οἱ τρεῖς σιωποῦν ν' ἀκούσουν πῶς κελαῖδεῖ τ' ὀρτύκι. Ἐνα, κάπου ἐδῶ κοντά, στὸ φράχτι τοῦ περιβολιοῦ μάλιστα, κάνουν καθαρά: «πιτπαλάκι!» Καὶ ἄλλα ἀπὸ μακριὰ, ἀπαντοῦν τοὺν: «πετπεντέκι! πετπεντέκι!», ἐνῶ ἄλλα πιὸ μακριὰ, ἀπαντοῦν: «πὶτπιντίκι! πὶτπιντίκι!», ἐνῶ ἄλλα πιὸ μακριὰ, ἀπαντοῦν: «πὶτπιντίκι! πὶτπιντίκι!»
 — Καὶ γιὰ ποῦ εἶπατε πῶς εἶστε;
 — Γιὰ τὸ Ντρουγκανέσι.
 — Ἀ! μὰ σὰς ἔπιασε τὸ λιοπῦρι στὸ δρόμο. Ἐγὼ, ξέρετε τί θὰ ἔκανα ἂν ἤμουν στὴ θέσῃ σας; Θὰ ἔμενα ἐδῶ νὰ φᾶω, γιατί, νὰ, κοντεύει τὸ μεσημέρι. Τὸ ἀπόγευμα — σὰς τὸ λέω ἐγὼ — θὰ πάρῃ μιὰ βροχή, βροχάρα — μιὰ ὥρα θὰ βαστάξῃ, νὰ πνίξῃ τὸ χῶμα. Καὶ θὰφευγα μετὰ τὴ βροχή, μὲ τὴ δροσιά, οὔτε σκόνῃ, οὔτε ζέσθῃ.
 — Δὲν ὑπάρχει στὸν οὐρανὸ, καθάριο σὰν τὸ γυαλί, οὔτε ἀχνά-ρι, συνεφιοῦ, οὔτε ἴσαμε ἕνα κουκί κεχρί, μὰ ἀφοῦ τὸ λέει ὁ Μα-νωλάκης πῶς θὰ βρέξῃ... Καὶ ὁ Πιτάκης ξέρει πῶς αὐτοὶ οἱ χωρικοὶ γνωρίζουν τὸν καιρὸ σὰν τὸν μετεωρολογικὸ σταθμό.

Δὲν τὴν ἔχει πάθει κείνος μιὰ φορά ὅταν εἶχε τὸ χτήμα ἀπὸ τὸ Μιρένι. Ἡ ἴδια γαλήνη σὰν καὶ τώρα. Αὐτός, ἀντὶ ν' ἀκούσῃ ἕναν ποὺ τοῦ ἔλεγε νὰ φύγῃ μ' ἕνα ἀμάξι μὲ ἐπίστεγο, ἔφυγε μ' ἕνα ἀμάξι ἀσκέπαστο καὶ μετὰ μιὰ ὥρα τὸν πιάνει, ποὺ λές, μιὰ βροχή μὲ χαλάζι, ποὺ κόντεψε νὰ τὸν σκοτώσῃ. Τὰ ἴδια ἔπαθε μιὰ μέρα καὶ ὁ Ναῖτσα.

— Τί λές καὶ σύ, Ναῖτσα;

Τί νὰ πῇ ὁ Ναῖτσα, πρὸ παντὸς ποὺ ὁ ξενοδόχος τοὺς ἀναφέρει γιὰ κάτι παστρουμά καλὸ γιδίσιο καὶ λαρδί χοιρινό.

— Μὴ μὲ τρελλαίνεις!...

— Εἶναι στὸν πάγο.

— Ἔ, πὲς νὰ δέσουν τ' ἄλογα σὲ κανένα μέρος σκιερό, ἀδέρφι Μανωλάκη, κι' ἐτοίμασε τραπέζι.

Ὁ ξενοδόχος, ἄνθρωπος σοβαρός, ποὺ ξέρει πῶς ὁ ταξειδιώτης πρέπει νὰ κοιτάξῃ τὸ δρόμο του, φεύγει βιαστικά νὰ δώσῃ διαταγές, ἐνῶ ὁ Πιτάκης φωνάζει ἀπὸ πίσω του:

— Στὸ μεταξύ στείλε μας μιὰ κουβέρτα κι' ἕνα ἀψέντι.

Τί φαγοπότι ἦταν ἐκεῖνο! Τί παστρουμάς τρυφερός, σὰν τὴν δροσοῦλα. Καὶ κείνο τὸ λαρδί ποὺ ἔλυωνε στὸ στομάχι σου! Καὶ τὸ πράσινο κρεμμυδάκι.... Δὲν μπορούσαν πιά νὰ χορτάσουν.

— Μωρὲ Ναῖτσα, ἂν μ' ἀγαπᾷς, πάρε ἀπὸ δῶ τὸ κομματάκι αὐτὸ τὸ παχύ.

— Μωρὲ Πιτάκη, νὰ μὲ θυμᾶσαι, φάγε τοῦτο 'δῶ, νὰ πῇς πῶς δὲν ἔφαγες ποτέ σου.

— Καὶ κείνο τὸ ἀψέντι τὸ κρύο!

Ἔνα μόνο δὲν τοῦ ἄρεσε καὶ δὲν τοῦ ἀρέσει τοῦ Πιτάκη: τὸ παιδί. Τοῦ εἶπε τοῦ ξενοδόχου κάμποσες φορές, καὶ τοῦ τὸ ξαναλέγει καὶ τώρα μὲ μπερδεμένη τὴ γλῶσσα, σὰ νὰ ἔχῃ ψαρόκολλα στὸ στόμα, διακόποντάς τον κάθε τόσο καὶ λιγάκι:

— Δὲν κάνει, ἄξε μ' ἐμένα... χίκ!... δῶ 'ναι χάνι με' ἄλο... στὸ σταυ'δρόμι... Θέλει ἕνα παιδί σπέρτο. Ὁ ἄνθρωπος βιάζετ' στὸ δρόμο, κύριε. Ἔρχεται, ζητάει, πίνει καὶ φεύγει, δὲν ἔχει καιρὸ γιὰ χάσιμο, κι' ὁ ταξειδιώτης πρέπ' πάντα νὰ κοιτάῃ τὸ δρόμο του.

Τώρα ὁ ἥλιος ξεψυχάει μακριὰ στὴν πολιτεία. Στὸ περιβόλι ἀπὸ τὴν πίσω μεριά τοῦ χανιοῦ, ὁ Πιτάκης κι' ὁ Ναῖτσα κοιμούνται ἀμέριμνοι μὲ τὸ πρόσωπο πρὸς τὸν οὐρανὸ καὶ ροχαλίζουν, ποὺ νομίζεις πῶς δουλεύει κανένα πριόνι. Ἐνῶ ὁ ξενοδόχος ποὺ τοὺς γνωρίζει ἀπὸ πολὺ καιρὸ, ἐτοίμασε γιὰ τὸ βράδυ ἕνα ζωμὸ μὲ πιπέρι, τρομερό, κάτι πουλάκια γιὰ τὴ σοῦβλα, ἔκτακτα, μιὰ τσιροσαλάτα γερή, ἔβαλε τὸ κρασί στὸν πάγο κι' ἔστειλε τὸν Τίλικα στὸ χωριὸ νὰ βρῇ τὸν Ντήκα τὸν βιολιτζή. Ξέρει αὐτὸς πῶς ὁ κύρ Πιτάκης καὶ ὁ κύρ Ναῖτσα δὲν γυρίζουν νωρὶς στὸ σπíti, γιατί εἶναι ταξειδιῶτες, κι' οἱ ταξειδιῶτες πάντα πρέπει νὰ κοιτάζουν τὸ δρόμο τους.

(Μετάφραση ἀπὸ τὸ ρουμανικὸ)

ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΤΖΟΠΙΑΣ

ΙΑΤΡΟΣ

ΔΕΡΜΑΤΟΛΟΓΟΣ - ΑΦΡΟΔΙΣΙΟΛΟΓΟΣ

ΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΤΑΦΟΙ ΛΗΣΜΟΝΗΜΕΝΟΙ

Ἀνάμεσα στὰ μνήματα τὰ ὠραία φυτεμένα,
ποὺ στὰ λουλούδια τῶν θαρρεῖς πῶς κρυφотρέμει ἀκόμα
δάκρυο πόνου χθεσινοῦ, καὶ βλέπει τυπωμένα
βήματ' ἀκόμα πρόσφατα στὸ μαλακὸ τὸ χῶμα.

Ἀνάμεσα στὰ σκαλιστὰ μαρμάρινα μνημεῖα,
ποὺ ἡ πληγωμένη ὥρμησε καρδιά νὰ φανερῶσθαι
τὴ θλίψη τῆς κ' εἰς ἀφθάρτα παντοτινὰ σημεῖα
ζητεῖ τὴν αἰωνία τῆς λαχτάρα νὰ τυπώσῃ.

Ἀνάμεσα στ' ἀρώματα, στὴν πέτρα τὴ χιονάτη,
σὲ τάφους χέρσους, ἐρημούς πέφτει συχνὰ τὸ μάτι,
λιθάρια, χῶματα σκληρά, χορτάρια ξεραμένα
καὶ δυὸ σανίδια σταυρωτὰ, λυπητερὰ γερμένα.

Ἀπέθαναν οἱ φίλοι τῶν; ξεκλήρισ' ἡ γενιά τῶν
καὶ δὲν ὑπάρχει δάκρυο γι' αὐτοὺς στὴν οἰκουμένη;
καὶ δὲν ὑπάρχει μιὰ ψυχὴ γι' αὐτοὺς ἀγαπημένη
νὰ ράνη μ' ἄνθη χάριτος τὴ μαύρη λησμονία τῶν;

Ἦ' ἀπλῶσθαι χέρι τρυφερό, ν' ἀπλῶσθαι ἀγάπης χέρι
καὶ τὸ σταυρὸ ποὺ κοιτεται στὴ γῇ ν' ἀναστηλώσῃ,
καὶ μέσ' ἀπὸ τὰ χάδια τοῦ ἀνθρώπου νὰ φυτρώσῃ,
γιὰ νὰ χαρῇ, νὰ δροσιστῇ τοῦ μνήματος ἡ ξέρη;

Ἡ ζοῦν κ' ἐλησμονήσανε τὸ ἱερὸ τὸ χῶμα,
ποὺ μέσα τοῦ ἀναπαύεται ὅ,τι ἔχει ἀπομείνει,
ἀπ' τοῦ ἀνθρώπου τὸ φτωχό, τὸ ἀνταριασμένο σῶμα,
στὴν ἀσυντάρακτον, βαθιὰ τῆς λησμονίας γαλήνη;

Γιατὶ ἡ ζωὴ ἀπ' τὸ θάνατο πῶς δυνατὴ 'ναι ἀκόμα,
πρεσβύτεροι, ἀγιώτεροι οἱ ἄγραφοί τῆς νόμοι;
τὸ φλογερό, γοργό, παιδρὸ, μαγευτικὸ τῆς ρεύμα
σύρνει ἀπ' τὰ μνήματα μακρὰν τὸ λυπημένον πνεῦμα.

Ἐρημοὶ τάφοι! ἐνθύμησι σιμά σας δὲν πλανᾶται,

αὐτὴ ποὺ ἐνώνει τῆς ζωῆς τὸ νῆμα τὸ κομμένο,
καὶ ὁ νεκρὸς στὴ θεία τῆς πνοῆς ξαναγεννᾶται,
μέσα σὲ κόσμο ἰδανικὸ, σὲ κόσμο ἀγαπημένο.

Λησμονημένα μνήματα! καὶ ὅμως μιὰν ἡμέρα,
τὴν ὥρα ποὺ στὰ χῶματα ἐδοῦπησ' ἡ ἀξίνη,
σὰν στεναγμὸς ὑπόκωφος, τί δάκρυα καὶ τί θρήνοι
καὶ μνήμης ὄρκοι φλογεροὶ ἀντήχησαν ὅδ' ἔπερα!

Ἄχ, ἡ βροχαὶς ἐξέπλυναν τὰ δάκρυα κ' ἔχουν σβύσει
ἀπ' τὸ σταυρὸ τὰ ὀνόματά των,
καὶ μέσα στὸ μυριόνεκρο λαγκάδι τῶν μνημάτων
κανεὶς δὲν ξέρει οἱ τάφοι αὐτοὶ ποιοὺς ἄλλοι ἔχουν κλείσει.

ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΗΣ ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΣ

Η ΑΝΕΚΔΟΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΠΟΙΗΤΟΥ ΚΑΒΑΦΗ

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΤΖΟΠΑΣ

ΙΑΤΡΟΣ

ΔΕΡΜΑΤΟΛΟΓΟΣ - ΑΦΡΟΔΙΣΙΟΛΟΓΟΣ

ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΤΟΥ ΕΝ ΛΥΩΝΙ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

Τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ λογίου

Γ. ΠΙΕΡΙΔΗ

Γιὰ πολὺν καιρὸ, οἱ ἀλεξανδρινοὶ θὰ θυμοῦνται τὸν ἄνθρωπο
μὲ τὸ ἐλαφρὰ κυρτωμένο σῶμα ποὺ περνοῦσε ἀργὰ τοὺς κεντρι-
κοὺς δρόμους μὲ τὰ χέρια στὶς τσέπες, χαζεύοντας στὶς βιτρίνες,
στὰ καφενεῖα, στὰ καζίνα. Γιὰ πολὺν καιρὸ θὰ θυμοῦνται τὸν
λεπτοκαμωμένο γέρο μὲ τὴν αὐστηρὴ μορφή καὶ μὲ τὸ ἐρευνητι-
κὸ βλέμμα, ἔτοιμο νὰ διεισδύσει στὸν ἄνθρωπο ποὺ θὰ εἶχε
κάτι νὰ τοῦ πεῖ — γιὰτὶ ὁ Καβάφης σχεδὸν ποτὲ δὲν ἔχανε τὴν
ὥρα του μ' ἐκείνους ποὺ δὲν τοῦ ἔλεγαν τίποτα. Θὰ θυμοῦνται
τὴ γνωστὴ φυσιογνωμία ποὺ συναντοῦσαν συχνὰ στὰ πεζοδρό-
μια, ἐκείνον ποὺ ξεχώριζε ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους διαβάτες.

Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς θαμῶνες τῶν καφενεῖων, ἤξεραν ὅτι ὁ ἀ-
πλοντυμένος, ὁ σχεδὸν φτωχοντυμένος γέρος, λεγόταν Καβά-
φης καὶ ὅτι ἔγραφε ποιήματα ποὺ τύπωναν οἱ ἐφημερίδες. Οἱ
ἄλλοι ὅμως, οἱ πολλοί, γινώριζαν τὸν τύπο, δίχως τ' ὄνομα, δί-
χως τὸ ἐπάγγελμα, κι' ἀκόμα — αἰγύπτιοι αὐτοὶ — δίχως τὴν
ἐθνικότητα. Ἰταλός; Ἀγγλός; Ἕλληνας; Ἰσραηλῆτης; Ἀδιά-
φορο! Δὲν εἶχε γι' αὐτοὺς σημασία, ὅπως δὲν εἶχε ὁ ἀλεξανδρι-
νὸς τῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς. Σημασία εἶχε ὁ παράξενος ἄνθρω-
πος, ποὺ μὲ ἓνα βλέμμα, μὲ μιὰ χειρονομία, μὲ μιὰ στάση του
στὴ μέση τοῦ πεζοδρομίου, τοὺς ἀνάγκασε νὰ τὸν προσέξουν.
Περπατώντας, συνέβαινε νὰ κουβεντιάξῃ μὲ τὸν ἑαυτὸ του. Νὰ
ἐλέγχει ἓνα στίχο τοῦ τελευταίου ποιήματός του, νὰ συζητῇ μ'
ἓνα ἥρώα του, νὰ τὸν διορθῶναι, νὰ διαμαρτύρεται, ν' ἀμφιβάλλει
— ἄχ! αὐτὲς οἱ τυραννικὲς ἀλλὰ χαριτωμένες ἀμφιβολίες του!
Κάποτε τὶς ξεμυστηρεῖν ὅταν στὸ φίλο ποὺ θὰ συναντοῦσε, ἂν εἶ-
ταν μορφωμένος, καὶ τὸν ἔφερνε σὲ δύσκολη θέση. Τί ν' ἀπαν-
τήσεις στὸν Καβάφη, ποὺ τὸ μυαλό του εἶταν σπαθὶ δίκοπο! Γι'
αὐτὸ, πολὺ συχνὰ, συζητοῦσε μὲ τὸν ἑαυτὸ του, κάμοντας πότε
κανέναν ἐκφραστικὸ μορφασμὸ καὶ ἄλλοτε μιὰ χειρονομία ποὺ
δὲν ἔμοιαζε μὲ κανεὶς ἄλλη. Φυσικά, οἱ διαβάτες καὶ οἱ κατα-
στηματαρχες, τίποτα ἀπ' ὅλα αὐτὰ δὲν ὑποψίαζονταν. Ἀπολά-
βαιναν ὅμως τὸν ἰδιότροπο ἄνθρωπο ποὺ ποτὲ δὲν βιαζόταν, ποὺ
ποτὲ δὲν ἔτρεχε νὰ προφθάσει κανένα, ποὺ συχνὰ σταματοῦσε ἀ-
πότομα στὴ μέση τοῦ πεζοδρομίου ἢ σὲ κανένα σταυροδρόμι

κι' ἔμενε ἐκεῖ ὥρα σκεπτικός, ταξιδεύοντας στὰ περασμένα.

Ὁ ἔμπορος, ὁ μπακάλης, ὁ φρουτᾶς, τὸν γνωρίζει καλύτερα. Εἴταν ἀπὸ τοὺς δύσκολους ἐκείνους πελάτες, ποὺ ἔπρεπε νὰ προσέξουν, ἂν ἤθελαν νὰ ξεμπερδέψουν εὐκόλα μαζί του, ἂν ἤθελαν νὰ μὴ λύνουν καὶ δένουν τὰ πακέττα. Δύσκολος μὰ ὄχι στριφνός, ὄχι κουραστικός, ὄχι ἀντιπαθητικός. Συνόδευε τὴν παραγγελία του μὲ περιεργες χειρονομίες, μὲ λόγια ποὺ ἀδύνατο νὰ μὴν προκαλοῦσαν τὴν προσοχὴ τῶν διπλανῶν. Ὁ ὑπάλληλος, τὸ γκαρσόνι, ἐκτελοῦσαν τὴν παραγγελία, γιατί ἀλλοιῶς εἴταν ὑποχρεωμένοι νὰ κάνουν ἄλλον κόπο γιὰ νὰ φέρουν ἀκριβῶς ἐκεῖνο ποὺ ζήτησε. Καταλαβαίνετε ὅτι δὲν εἴταν δυνατό νὰ τοὺς εἶναι καὶ τόσο συμπαθητικός. Μολαταῦτα, ὅταν μιλοῦσε μὲ τοὺς φίλους του, περιτριγύριζαν τὸ τραπέζι γιὰ ν' ἀκούσουν τὴν ἐξυπνὴ, τὴν πλούσια, τὴν ἐλκυστικὴ, κουβέντα του. Θέλονταν, δίχως νὰ καταλαβαίνουν μεγάλη πράγματα. Ὅλα σχεδὸν τὰ γκαρσόνια τῶν κεντρικῶν καφενείων καὶ ἐστιατορίων, τὸν γνώριζαν καὶ μιλοῦσαν γιὰ τὶς ιδιοτροπίες του, τὶς παραξενιές του. Τὰ δεκατρίσ' τελευταῖα χρόνια, ὁ Καβάφης, ἐπεδίωξε τὴν δημοτικότητα. Τὰ πρῶτα τοῦ χρόνια, εἴταν ἕνας ἀπὸ τοὺς κομψοτέρους ἀλεξανδρινοὺς νταντῆδες, καθὼς τὸν θυμοῦνται οἱ παλαιότεροι, καὶ ἐξοῦσε τὴ ζωὴ τῆς μεγαλοαστικῆς τάξεως, στὴν ὁποία ἀνῆκε. Ἐκαμε τὸν περίπατό του μέσα σὲ μόνιππο, εἴταν ταχτικός, στὶς δεξιώσεις καὶ στὶς ἐσπερίδες καὶ στὸ σπῆτι τοῦ, δὲ δεχόταν παρὰ λίγους ἐκλεκτοὺς φίλους, μὲ τοὺς ὁποίους συνδεόταν ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του. Ὅτι ἔχασε στὰ χρόνια αὐτὰ, θέλησε νὰ τὰ κερδίσει ὅταν πιὰ τὸ ἔργο του βγῇ ἀπὸ τὰ στενὰ ὅρια τῶν φιλολογικῶν κύκλων κι' ἄρχισε νὰ παίρνει κάποια γενικότερη ἀναγνώριση. Ἔτσι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ καφενεῖο ποὺ σύχναζε, ὁ Καβάφης, τοῦ ἄρεσε νὰ πηγαίνει καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα. Τὸ ταχτικὸ καφενεῖο, λέγεται, «Billard Palace». Ἐκεῖ ἀντάμωνε τὸν Σωτήρη Λιάτση, διευθυντὴ τοῦ «Ταχυδρόμου» τῆς Ἀλεξανδρείας, ἀπὸ τοὺς παλιούς φίλους του, περιστοιχισμένο ἀπὸ τὸν ἀρχισυντάκτη τοῦ Ἀριστοκλή, καὶ ἄλλα πνευματικὰ στοιχεῖα ποὺ ἔχει νὰ δεῖξει ἢ Ἀλεξανδρεία. Ὁ Καβάφης, χωρὶς νὰ κάμει ἀπιστίες, ἐπὶ γαίνει κ' ἔτρωγε μιὰ-δυὸ ἐβδομάδες στὸ ἄλφα ἐστιατόριο, ἄλλες τόσες στὸ βῆτα, ἄλλες τόσες στὸ γάμα καινούργιο, κι' ἔπειτα πάλι ἀπὸ τὴν ἀρχή. Μόλις ἐπρόφτανε νὰ διδάξει τὶς συνήθειές του στὰ γκαρσόνια, μόλις ἐπρόφτανε ἐκεῖνα νὰ χωνέψουν τὶς παραξενιές του, ἔφευγε γιὰ νὰ γυρίσει πάλι φρέσκος ἔπειτα ἀπὸ μερικὲς βδομάδες ἢ μῆνες. Εἶναι ν' ἀπορήσει κανεὶς, πῶς ὁ ἄνθρωπος ποὺ διατηροῦσε μὲ θρησκευτικὴ εὐλάβεια τὶς συνήθειες, ὁ ἄνθρωπος ποὺ δὲν ἐννοοῦσε νὰ ξεμυτῇ ἀπὸ τὴν περιφέρειά τῆς ἀγαπημένης του Ἀλεξανδρείας, ποὺ ἀγνοοῦσε σχεδὸν τὸ Κάϊρο (τὸ εἶδε κάποτε βιαστικὰ περαστικός καὶ γιὰ λίγες μόνο ὥρες), ποὺ δὲν πάτησε τὸ πόδι του στὴν ἐπαρχία, ποὺ σπάνια νὰ ἐκδράμῃ στὴν ἐξοχή, εἶναι ν' ἀπορήσῃ κανεὶς πῶς μεταποτιζόταν τόσο εὐκόλα μέσα στὴν πόλιν ἀπὸ καφενεῖο σὲ καφενεῖο καὶ ἀπὸ ἐστιατόριο σ' ἐστιατόριο. Εἶχε, βέβαια, τοὺς λόγους του.

Εἶχε τὴν περιέργεια ν' ἀντιληφθεῖ ἂν καὶ κατὰ πόσο, εἴταν γνωστό τ' ὄνομά του, ἀνάμεσα στὸν κόσμον αὐτὸ τῶν ὑπαλλήλων καὶ τῶν γραμματικῶν. Ἦθελε ἀκόμα — ἢ παρούσα τοῦ συντελοῦσε πολὺ — νὰ γνωριστῇ, μὲ νέους, πρὸ πάντων, ἀνθρώπους, νὰ μιλήσῃ μαζί τους, νὰ καταπλήξῃ μὲ τὸ πνεῦμα του.

Εἶχε αὐτὴ — πῶς νὰ τὴν πῶ — τὴν κοκεταρία — μολονότι δὲν ἔγραφε, αὐτός, ὁ ἀριστοκράτης τῆς σκέψης, γιὰ τὸ λαό. Ἀλλὰ τὸν ἐνδιέφεραν οἱ νέοι. Τὸν εὐχαριστοῦσαν, τὸν ἔβελγαν. Αὐτοὶ τοῦ κεντοῦσαν τὴ φαντασία, αὐτοὺς θρόνιαζε «στὸν Ὑψηλὸ τῆς Ποιήσεως Κόσμον». Μήπως τὰ νηῖα δὲν ἐξυμνεῖ σ' ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ ἔργου του, μήπως γιὰ τὰ νηῖα δὲν παθαίνονταν! Ἔτσι κουβεντιάζοντας μαζί τους, πότε ἤθελε νὰ δεῖ «στὰ μάτια τους νὰ γυαλίζουν οἱ ἐπιθυμίες των», κι' ἄλλοτε «τὴν παράνομη ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς των», «τὴν ἡδονὴ ποὺ νοσηρῶς καὶ μὲ φθορὰ ἀποκτάται».

Ὁ Καβάφης δὲν συναναστρεφόταν ἀποκλειστικὰ τοὺς ἀνθρώπους τῆς σκέψης — ὅπως θὰ φαντάζεστε. Γενικὸ πνεῦμα καθὼς εἴταν, ἐνδιαφερόταν γιὰ ὅλα τὰ ζητήματα, γιὰ ὅλους τοὺς κλάδους. Δὲν εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ Καβάφης κλεισμένος στὸν ποιητικὸν κόσμον του, ἀδιαφόρησε ἢ ἀγνόησε, τὶς ἄλλες ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς. Μπορεῖ νὰ μὴ συγκινήθηκε ἀρκετά, ἀλλὰ ἔσκυψε καὶ τὶς μελέτησε ὅσο λίγοι.

Στὸ καφενεῖο ἢ στὸ ἐστιατόριο τὸν βλέπατε νὰ κάθεται καὶ νὰ συζητεῖ μὲ χρηματιστὴς, ἐμπόρους, ἐπιστήμονες, δημοσιογράφους, ἐισοδηματίες. Γιὰ τὸν καθένα ἀπὸ τοὺς κλάδους αὐτοῦς, εἶχε ἀποκρυσταλλωμένη γνώμη, θετική, τετράγωνη, βγαλμένη ἀπὸ τὴν πείρα καὶ τὴν παρατήρησή του. Ἀλλὰ ἐκεῖ ποὺ εἴταν ὑπέρροχος, ποὺ προκαλοῦσε τὴν προσοχὴ τῶν θαμνῶν, εἴταν ὅταν μιλοῦσε γιὰ πρόσωπα τῆς παλιᾶς Ἀλεξανδρείας. Κανένας δὲν εἴταν, ὅσο ὁ Καβάφης, τόσο καλὰ πληροφορημένος γιὰ ἕνα ἕλληνα, ἰταλὸ, σῦρο, ἄγγλο, τῆς ἀλεξανδρινῆς ἀριστοκρατίας πρὸ τριανταπέντε ἢ σαράντα ἐτῶν. Ἦξερε τὸ γενεαλογικὸν τοῦ κλάδο, τὶς ἐπιδόσεις του, τὸ χαρακτῆρα του, τοὺς ἐρωτῆς του, τὴν ἀφορμὴν τοῦ θανάτου του. Οἱ νέοι τῶν καφενείων, τὸν ἀκούσαν μ' εὐχαρίστηση ἀνακατεμένη μὲ περιέργεια, οἱ παλιοί, οἱ λίγοι — κοῦττοι τοῦ ναργιλέ στὸ στόμα, τὸν ἄκουε προσεχτικὰ τὸν Καβάφην νὰ ξεδιπλώνει, μὲ πόσο χρῶμα, μὲ πόση πίκρα, μὲ πόση νοσταλγία, μιὰ πτυχή τῆς παλιᾶς Ἀλεξανδρείας, τὴν ὁποία τόσο καλὰ ἐγνώρισε κι' ὁ ἴδιος, τὴν ὁποία τόσο ἀγαπήσανε κι' οἱ δύο τους. Σὲ τέτοιες στιγμὲς καὶ οἱ πιὸ βέβηλοι τῆς παρέας, ἀναγκάζονταν, λέτοια εἴταν ἡ δύναμή του, νὰ σιωπήσουν καὶ νὰ τὸν προσέξουν. Εὐκόλα ὅμως γλυστοῦσαν στὰ πειράγματα. Ὁ Ἀριστοκλῆς μὲ τὸ λεπτὸ καὶ ἐξυπνὸν πειραγμὰ του — ποὺ τόσο λογάριζε ὁ ποιητής — τὸν προκαλοῦσε διαρκῶς καὶ τὸν ὑποχρέωνε ν' ἀφίσει τὸ μισοκακόμοιρον ὕψος ποὺ ἔπαιρνε ὅταν δὲν εἶχε διάθεση νὰ μιλήσῃ, νὰ πειράξῃ καὶ νὰ πειραχτεῖ. Ἡ δυσκολία εἴταν αὐτή.

ἐπίσης. "Οχι τόσο γιά νά πραγματοποιοῦν τὸ ὁμώνυμο ποίημα του, ὅσο γιά νά τὸν γλυτώνουν ἀπὸ τὶς ἀδιάκριτες κι' ἐνοχλητικὲς ἐρωτήσεις. "Ὅταν ὁ θρασὺς συνομιλητὴς του προχωροῦσε ὑπὲρ τὸ δέον, ὅταν πήγαινε ν' ἀγγίξει, μὲ τὰ βέβηλα χέρια του, τὸν ἐσωτερικὸ ἀνθρωπο, τότε ὁ Καβάφης, πετοῦσε τὸ κομπολόι σβυने ένα κερί καὶ καθόταν πάλι ἀργά. "Ἄν ὁ ἀδιάκριτος συνέχιζε, ὁ Καβάφης ψιθύριζε κάτι μισόλογα καὶ ξανασηκωνόταν νά σβύσει ἄλλο κερί. "Ὁ ἐπισκέπτης, εἴτε καταλάβαινε, εἴτε ὄχι, τὰ παρατοῦσε στὸ τέλος. "Υψωνε «τείχη» ὁ Καβάφης, ἀλλὰ γιά νά κρατήσῃ σὲ ἀπόσταση τοὺς ἀνεπιθύμητους.

"Ἄλλοτε πάλι, μπροστὰ στὸ νέο ἐπισκέπτη, συμπαθητικὸ αὐτὴ τὴ φορά, σηκωνόταν ἐνῶ μιλοῦσε καὶ χειρονομώντας, μὲ τὸ ἀναμένο σπέρτο στὸ χέρι, ἀναβε ἓνα ἀκόμη κερί, ρίχνοντας καὶ μιὰ λοξὴ ματιά σ' ἓνα διπλανὸ καθρεφτάκι. "Ὅταν πήγαινε ν' ἀνάψῃ τὸ τσιγάρο του, τὸ μισὸ τσιγάρο, τοῦ ἄρεσε νά κουβεντιά- ζει μὲ τὸ ἀναμένο σπέρτο στὸ χέρι καὶ νά διαγράφῃ στὸν ἀέρα φωτεινὰ σημεῖα. Τὸ πρῶτο σπέρτο ἔσβυने κι' ὁ Καβάφης μιλοῦσε ἀκόμα καὶ χειρονομοῦσε. "Ἔτσι ἀναβε καὶ δεῦτερο, καὶ κάποτε τρίτο.

Δὲν ξέρω ἂν κατόρθωσα μὲ τὰ παραπάνω, νά υποβάλω τὸ πορτραῖτο τοῦ ποιητῆ, ὅπως υποβάλλει ἐκείνος τὶς μορφὲς τῶν ἡρώων του. Πολλοὶ δικοὶ μας καὶ ξένοι τὸν περιέγραφαν, ὅπως τὸν εἶδε ὁ καθένας, ζωηρά κι' ἐπιτυχημένα. Θὰ τὸ ἔκανα κι' ἐνῶ, ἀλλὰ προτιμῶ νά παραχωρήσω τὴ θέση μου στὸ Νίκο Καζαντζάκη, πού μέσα σὲ τρεῖς τέσσερις παραγράφους κατόρθωσε, τὸσο βαθειὰ νά τὸν χαρακτηρίσει. Καὶ τοῦτο, καταπληχτικὸ ἀλλή- θεια, μὲ τὴν πρώτη ἐντύπωση. Μέσα στὴ λάμψη τῶν ἐξυπνῶν ματιῶν του, σὲ μιὰ χειρονομία του, σὲ μιὰ εἰρωνική ἢ σοφὴ σκέ- ψη του, ὁ Καζαντζάκης, πίσω ἀπὸ τὰ διακοσμητικὰ στοιχεῖα εἶδε μὲ τὸ διαπεραστικὸ του βλέμμα, τὸν ἀνθρώπο.

«Ξεχωρίζω στὰ σκοτεινὰ, γράφει, πάνω στὸ ντιβάνι, τὴν φω- σιογνωμία του, πότε ὅλο ἐκφραση μεφιστοφελικὴ κ' εἰρωνεία καὶ τὰ ὠραία μαῦρα μάτια του ἀστράφτουν, μόλις πέσει ἐπάνω τους, μιὰ μικρὴ ἀχτίδα ἀπὸ τὸ φῶς τῶν κεριῶν, καὶ κάποτε πάλι γέρνει, ὅλο φινέτσα, παρακμὴ καὶ κούραση».

«Ἡ φωνή του εἶναι γεμάτη ἀκκισμοὺς καὶ χρῶμα — καὶ κα- κεταρία, βαμένη, στολισμένη γραία ἢ ἀμαρτωλὴ ψυχὴ του...»

«Ἐπρεπε νά εἶχε γεννηθεῖ στὸ 15ο αἰῶνα στὴ Φλωρεντία, καρδινάλιος, μυστικοσύμβουλος τοῦ Πάπα, ἔκτακτος ἀπεσταλ- μένος στὸ παλάτι τοῦ Δόγη, στὴ Βενετία, καὶ ἐπὶ πολλὰ χρόνι- πίνοντας, ἀγαπώντας, χαζεύοντας στὰ κανάλια, γράφοντας, ἀν- παίνοντας — νά διαπραγματεύεται τὶς πιὸ σατανικὲς καὶ πολ- πλοκές καὶ σκανδαλώδεις ὑποθέσεις τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Μὲ τέτοια τρομερὰ ἐφόδια, πού—εὐτυχῶς—δὲν διέκριναν οἱ ἄνθρωποι ὁ Καβάφης δεχόταν τοὺς φίλους του καὶ τοὺς ἐπισκέπτες. Στὴν ἀντικρινὴ πολυθρόνα πού τοὺς ἐκάθιζε, ἔπεφτε πάνω τους φῶς, ἐνῶ ὁ ἴδιος, μισοκρυμμένος στὴ σκιά, ἐρευνᾶσε ἀνεπι- θύμως τὸν ἄνθρωπο.

λαχτα τὴ φυσιογνωμία τους. "Ἦθελε νά ἐξακριβώσῃ γιατί ἦρ- θαν. Φίλοι τοῦ ἔργου του; ἐχθροί; περιέργοι; ὠραῖοι; Μέσα σὲ μιὰ ὥρα ὁ Καβάφης, ἤξερε πλέον ἐκεῖνο πού ἤθελε. Καὶ φερνόταν ἀνάλογα. "Ὁ φίλος εἶχε φιλικὴ περιποίηση. Τοῦ ἔδειχνε τὴν εὐ- νοϊὰ του, ὅσο μπορούσε ζωηρότερα. Πάντα ὅμως μὲ τὸ πρωτό- κολλο. Φώναζε ἀμέσως τὸν Μόργκαν, τὸν "Ἄλυ, τὸν "Ἀχμετ, ὀνό- ματα τῶν κατὰ καιροὺς ὑπηρετῶν του, καὶ τοὺς παραγγέλνε νά φέρουν κόκκινα ποτήρια, οὔϊσκι, οἶζο, κονιάκ, μερικὰ κομμάτια κρέας, τυρί, ἐληές, τὶς ἐληές πού τόσο τοῦ ἄρεσαν.

Τ' ἀραβικά του φτωχά. "Ἀγνωστο γιά ποῖο λόγο, αὐτὸς ὁ τε- τραπέρατος, ποτὲ δὲ φρόντισε νά τὰ καλλιεργήσῃ. Τὰ πρόφερε ὅμως μὲ τὸν ἴδιο τρόπο πού πρόφερε τὰ ἐλληνικά καὶ τὰ γαλλικά: μὲ τὴν ἐλαφρῶς ἀγγλίζουσα προφορά του πού σὲ μερικὲς στιγ- μὲς σ' ἔκανε ν' ἀμφιβάλεις ἂν εἶταν γνήσιος Ἕλληνας. Μόλις ὁ Μόργκαν, ὁ "Ἄλυ ἢ ὁ "Ἀχμετ, ἔφεραν τὸ δίσκο, ὁ Καβάφης ρω- τοῦσε: Τί προτιμᾶτε, μαστίχα, οὔϊσκι ἢ κονιάκ; Ἐπειδὴ ἡ ἐρώ- τηση αὐτὴ ἔριχνε σὲ ἀμηχανία τὸν ἐπισκέπτη, ὁ ποιητὴς τὸν βο- ηθοῦσε. «Ἐμένα θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νά πάρω λίγο οὔϊσκι». Ἐ- ξάφνα, σταματοῦσε μὲ τὴν μποτίλια στὸ χέρι: «Τώρα, ἂν πάλι προτιμᾶτε μπύρα, νά πάει ὁ ἀράπις νά σᾶς φέρει». Ἐπὶ τέλους εὐχαριστοῦσατε καὶ δίνετε τὴν ἀπάντησιν. "Ὁ Καβάφης σᾶς σέρ- βει μὲ τόση εὐγένεια, μὲ τόση χάρη, μὲ τόση ἀρχοντιά, πού σασιζατε. Μετὰ ἔπιανε τὸ κομπολόι ἢ ἀναβε τὴν πίπα μὲ τὸ μι- σὸ τσιγάρο κι' ἀρχίζει τὶς ἐρωτήσεις.

Προτιμοῦσε ὅμως νά μιλᾷ ὁ ἴδιος. Τὰ λόγια τῶν ἄλλων τοῦ χρησιμοῦσε ὡς ἀφορμὴ γιά ν' ἀφίσει νά λάμψουν τὰ πετράδια τῶν σκέψεών του. "Ὁ λόγος του καταρράχτης. Κι' ὅμως κομψός, βαθύς, πειθαρχημένος. "Ὅλο μελέτη κι' ἱστορία, ὅλο λεπτότητα κι' εἰρωνεία, ὅλο γνώσεις ἀποκτημένες ἀπὸ τὴν παρατήρησιν, ὅλο χιούμορ, εὐχαριστοῦσε τὸν ἀπέναντί του καὶ τὸν ἐθελγε. Γιά ὅ- ρες μπορούσε νά τὸν κρατήσῃ ἀκίνητο στὴ θέση του. Τὸ ἐνδιαφέ- ρον χαλάρνε μόνο ἂν τὸ ἤθελε ὁ ἴδιος — ἀρχοντας, διδάσκα- λος καὶ μάγος μαζί. Ἡ μαγεία διαλυόταν, ἂν ἐπιχειροῦσε κανεὶς νά τὸν διακόψῃ ἢ νά πει τὴ δική του γνώμη. "Υψωνε τὴ φωνή ἢ κάποιον θυμὸ καὶ συνέχιζε, σὰ νά μιλοῦσε μὲ τὸν ἑαυτὸ του πλέον.

Δὲν ξεχνοῦν τὶς παρενθέσεις του ὅσοι τὸν πρόσεξαν. Οἱ ὑπέ- ροχες παρενθέσεις τοῦ Καβάφη, ὅταν μιλοῦσε, ἴδιες μ' ἐκείνες τῶν ποιημάτων του. "Ἐνας ἀγγλὸς μυθιστοριογράφος, ὁ Φόρ- στερ, πού ἔζησε κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ πολέμου στὴν Αἴγυπτο, ἀπέλληλος ἂν καλοθυμάμαι, στὴν Αἰγυπτιακὴ Κυβέρνησιν, ἔλεγε γιά τὸν Καβάφη, πὼς μπορεῖ ν' ἀνοίγῃ μιὰ μακροσκελῆ, ἐπικιν- δυνῶς μακροσκελῆ, παρένθεση, ποτὲ ὅμως δὲ θὰ χάσει τὴ συ- νάχη. Κλείνει τὴν παρένθεση, μὲ τὴν ἴδια εὐκολία πού τὴν ἀνοι- κει καὶ συνεχίζει τὴ φράση του σὸ σημεῖο ἀκριβῶς πού τὴν ἔκοψε. Πολλὸ σωστά. Κάποτε, μάλιστα, οἱ παρενθέσεις του ἐπαίρ- ναν μεγαλύτερη σπουδαιότητα, μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὸ κύριον θέμα του, τὸ ὁποῖο μολταῦτα τὸ κρατοῦσε στὸ ὕψος

του. Σημειώσατε ότι ο άγγλος μυθιστοριογράφος μιλούσε έτσι για τ' άγγλικά του Καβάφη. Το ίδιο μπορούμε να πούμε για τὰ γαλλικά του, τὸ ίδιο για τὰ ἑλληνικά του. Καὶ στὶς τρεῖς γλώσσες εἶχε ὕφος — τὸ ὕφος του. Τί λέω! Καὶ στὶς τέσσερις, μολοντί τ' ἀραβικά του εἶταν, καθὼς σὰς ἀνέφερα, φτωχά. Ἀποροῦσε ὁ Φόρστερ καὶ για κάτι ἄλλο: για τὴν πλούσια παρακαταθήκη λέξεων ποὺ μεταχειριζόταν κατὰ βούληση καὶ με μαεστρία καὶ στὶς τρεῖς γλώσσες, ὥσων καὶ οἱ τρεῖς νὰ εἶταν ἰδικές του.

Εἶταν ἀφταστος ὅταν εἰρωνευόταν. Ἀλλοίμονο σ' ἐκείνον ποὺ πῆγαινε με πρόθεση νὰ τὸν πειράξει, ἐπειδὴ ἔτυχε νὰ ξέρει τίς ἀδυναμίες του. Μὲ χάρη, με φινέτσα, με χαμόγελο, ἐκείνο αἰνιγματικό χαμόγελο ποὺ δὲν ἤξερες ἂν φανέρωνε διάθεση ἢ πείραγμα, τὸν ἀγκύλωνε. Τόσο ἀπαλά, ποὺ ὁ τολμητίας αἰσθανόταν τὸ ταίμημα δίχως νὰ νοιώθει τὴν προέλευση. Ἡ φωνὴ τοῦ Καβάφη σὲ τέτοιες στιγμές, ὅχι τὰ λόγια του ποὺ δὲν εἶταν βαναυσά, ἢ φωνὴ του με τὰ τσακίσματά της, ἐπαίρνε τέτοιες ἀποχρώσεις, ποὺ δὲν τοῦ ἔδιναν καιρὸ νὰ προσέξει τὸ πείραγμα. Εἶταν κρυμένο γι' αὐτόν, φανερό ὅμως για ὅσους ἐγνώριζαν τὸν Καβάφη κάπως βαθύτερα. "Ὅσο για τοὺς ἄλλους, τοὺς περιέργους, αὐτοὶ ἔφευγαν σχεδὸν ἀπογοητευμένοι ἀπὸ τὴ γνωριμία του. Χαρά στον! Αὐτὸς λοιπὸν εἶναι ὁ Καβάφης, για τὸν ὅποιο γράφουν τόσα καὶ τόσα! Πῆγαιναν ἀκόμα καὶ οἱ σνόμπ, μὰ αὐτοὶ ἔφευγαν ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Καβάφη ἱκανοποιημένοι ἀπὸ τὴν ὑποδοχή, τοὺς τρόπους καὶ τὴν ἀπέραντη, ἔτσι ἔλεγαν, μόρφωσή του. Μήπως στὸ τέλος ἑνὸς πολιτισμοῦ θὰ συνέβαινε διαφορετικά!

Στοὺς ἐνοχλητικούς κι' ἀνεπιθύμητους ἀπαντοῦσε με σύντομες φράσεις, ἄοριστα, ἢ δὲν ἀπαντοῦσε διόλου. Ξυπνοῦσε μέσα του ἡ αὐστηρότητα. Τοὺς ἔρριχνε κάτι ψυχρὲς ματιές ποὺ τοὺς πάγωναν. Ἐκείνοι τότε ἀνυπομονοῦσαν νὰ φύγουν. Ὁ Καβάφης ἔβγαζε ἀπότομα τὸ ρολοὶ ἀπὸ τὸ γελέκο του. «Μετὰ πέντε πτά θὰ πάω στοῦ φίλου μου Μπενάκη». Αὐτὸ ἐσήμαινε: «Φύγετε ἀμέσως». "Ἀν εἶταν ἀναιδείς καὶ δὲν σηκώνονταν, ὁ Καβάφης παίρνε τὸ ψαθάκι του, καὶ τοὺς ἔλεγε: «Μείνετε, ἂν θέλετε, ἐνῶ ἐγὼ θὰ φύγω». "Ἐφευγε πράγματι, ὅχι για νὰ πάει στοῦ Μπενάκη, στοῦ Σαλβάγου ἢ τοῦ Νομικοῦ, ἀλλὰ νὰ γυρίσει μετὰ ἕνα ταρτο καὶ νὰ δεχτεῖ φίλους — ἀγαπητοὺς αὐτῇ τῇ φορὰ καὶ ὅτε ῥαίους.

Στενοχωριόταν νὰ βλέπει γέρους μεταξὺ τῶν ἐπισκεπτῶν του. "Ἰσως ἐπειδὴ τοῦ θύμιζαν τὸν ἑαυτὸ του—τὸν κυρτωμένο πλεονέκτημα ἑαυτοῦ. Τοὺς συνομήλικους του προτιμοῦσε νὰ τοὺς βλέπει καφενεῖο. Στὸ σπίτι χαρὰ του νὰ περιστοιχίζεται ἀπὸ τὰ νηστέα. Οὔτε τὰ γερατειὰ νὰ παρουσιάζωνται στὸ σπίτι του, οὔτε τὰ πεθαμένους. Οὔτε καὶ σὲ κηδεῖες φίλων πῆγαινε. Πολὺ φοβόταν ὅτι δὲν εἶχε τὸ θάρρος ποὺ ἔδειχνε στὰ ποιήματά του, ὅτι εἶταν ἔτοιμος ἀπὸ καιρὸ για τὸ τελευταῖο ταξίδι. "Ἰσως γι' αὐτὸ νὰ ἔγραψε τὸ ὑπέροχο «Ἀπολείπειν ὁ Θεὸς Ἀντώνιον».

πρεπε νὰ δώσει κουράγιο στὸν ἑαυτὸ του, νὰ προετοιμαστεῖ για ν' ἀποχαιρετήσῃ τὴν Ἀλεξάνδρεια, τὴ ζωὴ δηλαδὴ ποὺ θὰ ἔχανε.

Σὰν ἔξαφνα, ὥρα μεσάνυχτ' ἀκουσθεῖ ἀόρατος θιάσος νὰ περνᾷ με μουσικὲς ἐξαίσιες, με φωνές— τὴν τύχη σου ποὺ ἐνδίδει πιά, τὰ ἔργα σου ποὺ ἀπέτυχαν, τὰ σχέδια τῆς ζωῆς σου ποὺ βγῆκαν ὅλα πλάνες, μὴ ἀνοφέλετα θρηνήσεις. Σὰν ἔτοιμος ἀπὸ καιρὸ, σὰ θαρραλέος, ἀποχαιρέτα τὴν, τὴν Ἀλεξάνδρεια ποὺ φεύγει. Πρὸ πάντων νὰ μὴ γελασθεῖς, μὴν πείς πῶς ἦταν ἕνα ὄνειρο, πῶς ἀπατήθηκεν ἡ ἀκοή σου, μάταιες ἐλπίδες τέτοιες μὴν καταδεχθεῖς. Σὰν ἔτοιμος ἀπὸ καιρὸ, σὰ θαρραλέος, σὰν ποὺ ταιριάζει σε ποὺ ἀξιώθηκες μιὰ τέτοια πόλι, πλησίασε σταθερὰ πρὸς τὸ παράθυρο, κι' ἀκουσε με συγκίνηση, ἀλλ' ὅχι με τῶν δειλῶν τὰ παρακάλια καὶ παράπονα, ὡς τελευταῖα ἀπόλαυσι τοὺς ἤχους, τὰ ἐξαίσια ὄργανα τοῦ μουσικοῦ θιάσου κι' ἀποχαιρέτα τὴν, τὴν Ἀλεξάνδρεια ποὺ χάνεις.

Τ' ἀνέκδοτα τοῦ Καβάφη! Εἶναι τόσο ἐξυπνα, τόσο νόστιμα, τόσο προσωπικά, ποὺ δύσκολα νὰ τὰ ἐπαναλάβει κανεὶς. ἀπὸ πάντων ὅταν οἱ ἀκροατὲς δὲν ἔτυχε νὰ γνωρίσουν ἀπὸ κοντὰ τὸν ποιητὴ. Ἐκεῖνος ποὺ ἐπιχειρεῖ νὰ τὰ πεῖ, τίποτε δὲ δίνει ἀπὸ τὴ χάρη του, ἂν δὲν κατορθώσει νὰ μιμηθεῖ τὸν Καβάφη. Μιμητὲς τῆς ὁμιλίας του, ὑπάρχουν πολλοί, στὴν Ἀλεξάνδρεια πρὸ πάντων. "Ἄλλοι τὸν παρουσιάζουν σὰ νὰ ἔχει γλωσσολογία, ἄλλοι με σφιγμένες τίς ὁδοντοστοιχίες, κι' ἄλλοι προφέρουν με τὴ μύτη, σὰν ἀρμένιδες. Ὁ Καβάφης τὸ ἔξερε. Κάθε φορὰ ποὺ τοῦ ἔλεγαν ὅτι ὁ δεῖνα ἢ ὁ τάδε σὲ μιμεῖται, ζάρωνε τὰ φρύδια του κι' ἔκαμε τὸ δυσχερὲς τὸ πῶς νὰ τὸν παροῖσε πάντα ὅσους τὸν μιμοῦνταν—μερικὸι τῶκαναν για νὰ τὸν μιμοῦνταν, ὅσοι δὲν εἶταν καὶ δυσχερὲς μιμοῦνται. Γινόταν ἕνα λόγος, γύρω ἀπὸ μιὰ σκέψη του, μιὰ γνώμη του, μιὰ χειρονομία του, ἔστω καὶ παρεξηγημένη. Κάποτε, μάλιστα, ἔλεγε καὶ παραδοξολογίες μόνο καὶ μόνο γιατί ἤξερε πῶς θὰ τὸς μεταδόσουν. Τοῦ ἄρεσε νὰ ἐκπλήττει.

Χρειάζεται ἐκτέλεισι για νὰ διηγηθεῖ κανεὶς ἕνα ἀνέκδοτό του. Χρειάζεται ἡ ἀτμόσφαιρα. Ὁ μορφασμός του, ἡ γλώσσα του μεταχειριζόταν (κράμα δημοτικῆς καὶ καθαρεύουσας), ἡ φωνὴ καὶ ἡ σκέψη του. Ὁ ὁμιλητὴς τῆς στιγμῆς αὐτῆς ποὺ ἐξήκουσε τὸν ποιητὴ, κατόρθωσε κάτι νὰ συγκρατήσει, κάτι νὰ κλέψει. Ὅσοι γνώρισαν τὸν ποιητὴ στὴν ἀκμὴ του (μέχρι

πέρσι θαύμαζα την πνευματική του διαύγεια, την πνευματική του φρεσκάδα), ἐλπίζω, νὰ βροῦν τὸ κάτι αὐτὸ στ' ἀνέκδοτα ποὺ θὰ διηγηθῶ. Ὅπως συμβαίνει συχνὰ μὲ τοὺς ἐξαιρετικούς ἀνθρώπους, ὑπάρχουν γνήσια καὶ πλαστὰ ἀνέκδοτά τους. Στὴν πνευματικὴ ὁγρὰ τῆς Ἀλεξανδρείας κυκλοφοροῦν πάρα πολλὰ ἀνέκδοτά του. Μερικὰ μόνο θὰ σὰς ἀναφέρω ἀπὸ ὅσα θυμᾶμαι τῇ στιγμῇ αὐτῇ. Μὲ κατηγοροῦν ὅτι δὲν ἐκράτησα σημειώσεις. Ἀλλὰ εἴταν τόσο πολλὰ ὅσα ἔλεγε, ὥστε θὰ ἔπρεπε ν' ἀνοίξω ἡμερολόγιο νὰ τὸν παρακολουθῶ, καὶ νὰ γράφω κάθε μέρα. «Κομμάτι δύσκολο!» ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ ἴδιος.

— Ποιὸ σκίτσο ἀπὸ ὅσα κυκλοφοροῦν μοιάζει περισσότερο τοῦ ποιητῆ; Τὴν ἐρώτηση αὐτὴ ἀκούω συχνὰ, δύσκολη ὅμως εἶναι ἡ ἀπάντησις. Λίγο πολὺ κάτι ἔχουν ὅλα δικό του, σὲ κανένα ὅμως ἀπὸ ὅσα εἶδα, δὲν τὸν βρίσκω ὁλόκαιρο. Στὴ μνήμη μοῦ ἔμειναν ἐκεῖνο τοῦ ἀλεξανδρινοῦ Σοῦσα, ποὺ δὲ μπορούσε νὰ ὑποφέρει ὁ Καβάφης, ἀκριβῶς γιατί τοῦ ἔμοιαζε πολὺ, καὶ ἕνα ἄλλο τοῦ ζωγράφου Καλμούχου, μὲ γρυπὴ μύτη, γιὰ τὸ ὅποιο μοῦ ἔλεγε: «Τί τὸν ἔφταιξα τὸν εὐλογημένο καὶ μ' ἔκαμε σάν πτηνόν!» Ὑπάρχει ἀκόμα ἕνα ἄλλο, τοῦ ξυλογράφου Κεφαλή, ποὺ τυπώθηκε στὴ «Νέα Ἑστία» καὶ ποὺ εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ χαρκτηριστικά. Οἱ γελοιογράφοι πλησιάζουν περισσότερο. Ὁ ἀλεξανδρινὸς Κέμ τὸν παρουσίασε σὲ πολλὰς χαρακτηριστικὰς στιγμῆς. Ἐπίσης καὶ ὁ Σόφο. Τὰ ἄλλα, σκίτσα καὶ φωτογραφίες, ἢ δὲν τοῦ μοιάζουν, ἢ τὸν παρουσιάζουν νεώτερο. Γι' αὐτὸ καὶ τοῦ ἄρεσαν περισσότερο. Κανένα σκίτσο δὲν ἐπέτρεπε νὰ κυκλοφορῇ σὲν ἄν δὲν ἄρεσε στὸν ἴδιο. Διαφορετικὰ τὸ ἔσκιζε. Μόνο ὅταν τὸν ὄρο αὐτὸ δεχόταν νὰ ποζάρει. Στους φωτογράφους ποὺ ἠθέλε νὰ ξεφορτωθεῖ, ἔλεγε, ἂν εἴταν καλοκαίρι: «Περίμενε πρῶτα νὰ παχύνω κομμάτι». Μιά φωτογραφία ποὺ τοῦ μοιάζει πολὺ ἐκεῖνη ποὺ κατάφερε νὰ τοῦ βγάλῃ πέρσι ὁ Βαγιάνος ἐδῶ.

Ἕνας ἀπὸ τοὺς τρεῖς ζωγράφους ποὺ σὰς ἀνέφερα, ὁ Κεφαλῆς, κατόρθωσε νὰ φτιάξῃ ἕνα σκίτσο, ὅπως τὸ ἠθέλε ὁ ἴδιος, κ' ὄχι σύμφωνα μὲ τὸ γούστο τοῦ ποιητῆ. Σὲ μιά του ἐπίσκεψιν πᾶνε πολλὰ χρόνια, ἤπιαν οὐίσκι κ' ἦρθαν στὸ κέφι. Τότε ὁ καλλιτέχνης τὸν παρεκάλεσε νὰ ποζάρει.

— Ἀν δὲ μ' ἀρέσει, θὰ τὸ σκίσεις, εἶπε ξερὰ ὁ Καβάφης. Καμιά ἀντίρρηση. Τὸ σκίτσο ἔγινε, ὁ Καβάφης τὸ ἐξέτασε καὶ ἔμεινε ἐνθουσιασμένος. Οὕτε ρυτίδες, οὕτε τραχειὲς γραμμῆς. Εἴταν νεώτερος σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιθυμία του καὶ ὥρατος.

— Αὐτὸ εἶνε γιὰ σένα, κύριε Καβάφη, τώρα πρέπει νὰ φτιάξω με ἀκόμα ἕνα.

— Ἀκόμα ἕνα, ἐπιθύρισε ὁ Καβάφης μὲ κάποια ἀνησυχία. Περιττό.

Ἐπειδὴ ὅμως ὁ καλλιτέχνης ἐπέμενε, ἀποφάσισε νὰ ποζάρει. Ἐγινε καὶ αὐτό. Μὰ τί ρυτίδες εἴταν αὐτές, τί γραμμῆς!

— Νὰ τὸ σκίσεις! εἶπεν ὁ ποιητὴς μὲ συγκρατημένο θυμὸ.
— Εἶνε γιὰ μένα, ἀπάντησε ὁ ζωγράφος ἡρεμα. Καὶ φύλαξε τὸ σκίτσο μὲ τὸν πραγματικὸ Καβάφη.

**

Τοῦ ἄρεσε νὰ κολακεύει. Ἐξυπνὴ, λεπτὴ, ἡ κολακεία του, θὰ μπορούσε νὰ τοῦ ἐξασφαλίσῃ ὑψηλὴ θέση, θὰ μπορούσε νὰ τὸν ἀνεβάσῃ στὰ ὑπατά ἀξιώματα. Ἦξερε καλὰ τὴν ἀνθρώπιναν ἀδυναμία καὶ ἐννοοῦσε νὰ εὐχαριστήσῃ τὸ φίλο, προσωπικὸ ἢ τοῦ ἔργου του. Δὲν ἔχανε τίποτα ἂν ἔλεγε μερικὰ καλὰ λόγια, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἀνταποκρίνονταν στὴν πραγματικότητα. Ἔτσι, κατόρθωνε ν' ἀνακαλύπτει στὸν καθένα ἀπὸ ἕνα φυσικὸ ἢ πνευματικὸ χάρισμα — ἀνύπαρχτο κάποτε.

Πρὸ χρόνων, μεταξὺ τῶν νέων ποὺ σύχναζαν κοντὰ του εἴταν καὶ ὁ ποιητὴς Νίκος Σαντορινιὸς (ποὺ ἀργότερα πέθανε φθισικός). Ἕνα βράδυ, ἀργὰ, ὅταν ἡ παρέα σηκώθηκε, ὁ Καβάφης εἶπε στὸ Σαντορινιό, μοῦ τὸ διηγήθηκε ὁ ἴδιος, νὰ μείνῃ πέντε ἀκόμα λεπτὰ. Σημεῖο ξεχωριστῆς εὐνοίας. Ὁ Σαντορινιὸς, ὅλος περιέργεια, κάθησε. Σὰν ἔμειναν μόνοι, ὁ Καβάφης συνέχισε τὴ φιλολογικὴ κουβέντα, ἀπὸ τὸ σημεῖο ἀκριβῶς ποὺ τὴ σταμάτησε, πρὶν φύγουν οἱ ἄλλοι. Ξαφνικά, μὲ τὸ ποτήρι οὐίσκι στὸ χέρι, σταμάτησε πάλι καὶ τὸν κοίταξε καλὰ-καλὰ στὰ μάτια:

— Τί ὠραία μάτια ποὺ ἔχεις, καμμένε Νίκο!
Ὁ Σαντορινιὸς, ἀπλὸς καὶ ἴσιος καθὼς εἴταν, πειράχτηκε καὶ εἶπε μισοθυμωμένος:

— Τί ὠραία, κύριε Καβάφη, ἀφοῦ τὸ ἕνα εἶνε... ἀλλοίθωρο.
Ὁ Καβάφης δὲν ἔχασε τὴν ψυχραιμία του. Τοῦ χτύπησε φιλικὰ τὸν ὤμο καὶ τοῦ εἶπε μὲ περισσότερη θέρμη:
— Τῶξερα πάντα πὼς δὲ σ' ἀρέσουν οἱ κολακείες...

**

Κάποιο ἄλλο βράδυ τὸν ἐπισκέφτηκε ἕνας φίλος του ποὺ λεγόταν Καραουλάνης. Εἴταν ἡ ἐποχὴ ποὺ δυὸ-τρεῖς ἀλεξανδρινοὶ τοῦ εἶχαν στήσει φιλολογικὸ πόλεμο. Ὁ Καβάφης, γιὰ νὰ τὸν ἀναγκάσῃ νὰ γράψῃ κάτι, ὁ Καραουλάνης ἔγραφε, καὶ νὰ τὸν ὑπερασπίσῃ, ζήτησε νὰ τὸν κολακέψῃ. Σὲ μιά στιγμὴ ἐνθουσιασμοῦ, μὴ βρίσκοντας τίποτ' ἄλλο νὰ τοῦ ἐπαινέσῃ, φώναξε:

— Καραουλάνης! Τί ὠραῖο ὄνομα!

**

Ἦξερε νὰ περιποιεῖται τοὺς ἀθηναίους φίλους τοῦ ἔργου του, ἔστω καὶ ἂν ποτὲ δὲν τοὺς γνώρισε ἀπὸ κοντὰ. Ὁ ἀντίλαλος

θὰ ἔφτανε κάποτε στ' ἄφτιά τους μὰ κι ἂν δὲν ἔφτανε θεωροῦσε καθήκον του νὰ τοὺς ἐπαινεῖ.

Κάθε φορὰ πού ἔφτανε στὴν Ἀλεξάνδρεια ἀθηναϊκὸ περιοδικὸ μὲ στίχους τοῦ Μαλακάση, μᾶς ἔλεγε:

— Παιδιά, ἐδιαβάσατε τὸ τελευταῖο ποίημα τοῦ Μαλακάση; Τί ὠραῖο! Τί ξεροχο! Τὸ περίεργο πού συμβαίνει μὲ τὸ Μαλακάση εἶνε ὅτι κάθε καινούργιο ποίημά του, τὸν παρουσιάζει καὶ πῶ νέο...

Υπάρχει μεγαλείτερος ἐπαινος;

Σὲ πολλὰ ἐποχή, ὁ Καβάφης, ἐβγαζε στοὺς καλεσμένους του, γιὰ μεζέ, τυρί, κρέας, καὶ ἐλῆς. Ἐπειδὴ τίποτα δὲν ἔκαμε τυχαῖα, πολλοὶ προσπαθοῦσαν νὰ καταλάβουν τί προορισμὸ εἶχαν οἱ ἐλῆς πού δὲν πολυζητιοῦνται στὴν Αἴγυπτο.

Γιὰ νὰ μὴν κουράζεστε ἄδικα, σᾶς ἐξηγῶ: Ἐν μέρει γιατί ἄρρεσαν στὸν ἴδιο, ἐν μέρει γιὰ νὰ τὸν σώζουν ἀπὸ τὴν ἀκατάσχετη φλυαρία τῶν ἀνεπιθυμητῶν. Οἱ ἐλῆς εἶταν μιά κάποια «λύσις» γι' αὐτόν. Ὅταν οἱ ἀνεπιθυμητοὶ ἐπισκέπτες τὸ παρὰ κανὼν ἦ ὅταν τὸν ρωτοῦσαν γιὰ πρόσωπα καὶ πράγματα πού δὲν ἠθελε ν' ἀπαντήσει, τοὺς ἔκοβε ἀπότομα τὴν κουβέντα καὶ δείχνοντας μὲ τὸ δάχτυλο τὸ πιατάκι, ἔλεγε δυνατά:

— Τσίμπα μιὰν ἐλῆ!...

Ἐπαιρνε καὶ ὁ ἴδιος καὶ ἄλλαζε θέμα.

Κάποτε θέλησε νὰ δοκιμάσει τὴ μέθοδὸ του καὶ στὸν ἄτυχον Ἀλεκ Σκούφη, ὁ ὁποῖος δὲν ἐννοοῦσε νὰ τὸν διακόπτουν ὅταν ἀνέπτυσσε ἓνα θέμα.

— Ἀλεκ, τσίμπα μιὰν ἐλῆ!...

— Νὰ τίς τσιμπήσω ὅλες, Κωστή μου, ἀπάντησε ὁ Σκούφης γελώντας. Καὶ συνέχισε τὴν ὁμιλία του, τὴν τόσο γοητευτικὴν ὁμιλία του.

Τὸν τελευταῖο καιρὸ, ἀπὸ τὸ πιατάκι τῶν μεζέδων, ἀπουσίαζαν οἱ ἐλῆς. Γιατί; Ἴσως γιατί γινόταν λόγος γι' αὐτὲς στὶς φιλολογικὲς συντροφικὲς τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Σὲ ὅσους ἀπὸ τοὺς φίλους του τὸν ρωτοῦσαν, ἔλεγε μὲ σοβαρὸ φωνὴ, πού τοὺς ἔκαμε ν' ἀμφιβόλλουν ἂν εἶδαν ἢ ἂν ἔφαγαν καὶ τὰ του ἐλῆς:

— Περίεργο!... Ποτὲ δὲν ἐπρόσφερα στοὺς φίλους μου ἐλῆς... Οἱ ἐλῆς εἶνε ἓνας θρύλος...

Ὅπως ἠθελε νὰ παρουσιάζει ὁλόκληρη τὴ ζωὴ του.

Καὶ ἴσως στὸ τέλος νὰ πιστευαν ὅλοι ὅτι πράγματι δὲν πρόσφερε ποτὲ ἐλῆς, ἂν δὲν ὑπῆρχαν ἐπισκέπται πού ν' ἀκούσαν χαρακτηριστικὴ ἀπάντησι τοῦ Σκούφη:

— Νὰ τίς τσιμπήσω ὅλες... Κωστή μου...

Ἐτρεμε κάθε φορὰ πού ἔβλεπε τυπωμένη μετάφραση ποιημάτων του. Γλωσσομαθής, προσεχτικὸς καὶ κοσκινητὴς καθὼς εἶταν, δύσκολα μποροῦσε νὰ ἱκανοποιηθεῖ ἀπὸ τὴ γαλλικὴ ἢ ἀγγλικὴ ἀπόδοση. Ἄν ὁ μεταφραστὴς εἶταν ἀλεξανδρινός, τὸν προσκαλοῦσε νὰ τοῦ διαβάσει τὴ μετάφραση πού ἀλλοιμονό της, ἂν δὲν εἶχε τὴ δύναμη ν' ἀνθέξει στὴν ἐξέταση. Τί τυραννικὴ ἐξονύχιση κάθε στίχου, κάθε λέξης! Ἐπρεπε νὰ ἔχει γερά κότσα ὁ μεταφραστὴς γιὰ νὰ δέχεται τίς σοφὲς ἐπιθέσεις καὶ ν' ἀπαντᾷ. Διαφορετικὰ ὑποτασσόταν. Τότε ὁ Καβάφης τοῦ ὑπέβαλλε, μὲ πόση τέχνη, τὴ διόρθωση πού ἠθελε καὶ ὅπως τὴν ἠθελε. Γιὰ τοὺς μεταφραστὲς τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἔπαιρνε τὴν ἀπόφασή του, ἀλλὰ δὲν τοὺς ἄφινε καὶ ν' ἀγιάσουν.

Πέρις ἢ πρόπερις, ὅταν κυκλοφόρησε ἡ γαλλικὴ ἀνθολογία τοῦ Jean Michel, συνέβη τὸ παρὰκάτω νόστιμο. Ὁ μεταφραστὴς, μεταξὺ ἄλλων παρουσίασε στὸ γαλλικὸ κοινὸ τὸ ποίημα τοῦ Καβάφη «Περιμένοντας τοὺς Βαρβάρους».

— Γιατί οἱ δύο μας ὑπατοὶ κι οἱ πραιτορες ἐβγήκαν σήμερα μὲ τίς κόκκινες τίς κεντημένες τόγες;

«Τίς κεντημένες τόγες», ὁ Jean Michel μεταφράζει: couffés en toques.

— Κομμάτι δύσκολο τὴν ἐποχὴ ἐκείνη νὰ φοροῦσαν τόκ. Μάλιστα οἱ ἄντρες! Καὶ πῶς τὰ φοροῦσαν τὰ καπελλάκια αὐτά; Μὲ φτερό, χωρὶς φτερό; ἔπρεπε νὰ μᾶς τὸ πεῖ ὁ εὐλογημένος.

Ἡ φαρέτρα του εἶταν πάντα γεμάτη γιὰ τοὺς ψευδολόγους καὶ τοὺς τερατολόγους.

Δὲ θὰ ξεχάσω ποτὲ μου τὸ παρακάτω ἐπεισόδιο. Ὁ μακαρίτης ἠθοποιὸς καὶ λογογράφος, Κουκούλας — Γρυμάλδης, πᾶνε ὀχτὼ ἢ ἐννιά χρόνια, οὔτε τὸν ποιητὴ γινώριζε, οὔτε τὸ ἔργο του.

Ἀκουε ὅμως τόσα πολλὰ στοὺς φιλολογικοὺς κύκλους πού ζήτησε, πού ἐπέμεινε νὰ γνωρίσει τὸν ἄνθρωπο. Δέχτηκα νὰ τὸν παρουσιάσω ἐγὼ, ἀλλὰ γιὰ νὰ εἶμαι ἐν τάξει, ἠθελε νὰ τὸν ἀναγγεῖλω πρῶτα. Ἐν' ἀπόγεμα πού εἶχα πάει μὲ παρέα στοῦ Καβάφη, θυμήθηκα τὴν ὑπόσχεσή μου. Σχεδὸν τὸν διέκοψα καὶ τοῦ μίλησα.

— Καλῶς νὰ ὀρίσει! μοῦ ἀπάντησε μὲ προθυμία. Καὶ συνέχισε τὴν ὁμιλία του γιὰ μερικοὺς στίχους τοῦ Σολῶμου, ἂν καλοθυμᾶμαι, πού κοῦτσαιναν. Εἶχα πιά ξεχάσει τὰ πρόσωπα καὶ πρόσεχα τίς παρατηρήσεις του, ὅταν διέκοψε ἀπότομα κι ἀνοίγοντας μιά παρένθεση μὲ ρώτησε:

— Πόσων ἐτῶν εἶνε ὁ Κουκούλας;

— Σαρανταπέντε, κύριε Καβάφη.

— Καλῶς νὰ ὀρίσει, ξαναεῖπε μὲ πεσμένο ἐνθουσιασμὸ. Τὸν δέχτηκε ὅμως μ' εὐγένεια. Ὁ Κουκούλας, ἔξυπνος, φίνος, κόλασας, τοῦ μίλησε μὲ θαυμασμὸ κι ἐκτίμησιν γιὰ τὰ ποιήματά του — πού δὲν ἤξερε. Τὰ διάβασε βέβαια ἀργότερα, ἀλλὰ τὴν ἡμέρα ἐκείνη δὲν ἤξερε παρὰ πέντε ἢ ἕξι τίτλους πού τοῦ εἶπα στὴ σκάλα. Μὲ πολλὴ τέχνη τοὺς ξεφάδωνε στὴν κατάλ-

ληλη στιγμή. "Όταν ρωτήθηκε αν διαβάζει και ποιούς από τους Έλληνες ποιητές, είπε:

—Τό έλεεινό μας έπάγγελμα δέ μάς έπιτρέπει τέτοιες πολυτέλειες. Μολατούτα πώς είνε δυνατό νά μή διαβάζω Καβάφη, Παλαμά, Μαλακάση, Γρυπάρη... Πώς είνε δυνατό νά μήν ξέρω τό 'Απολείπειν ό Θεός 'Αντώνιος, την 'Ιθάκη, την Πόλι, τό 'Ιωνικόν, τίς Φωνές...

'Εγώ άρχισα ν' άνησυχώ. Κατέβασα τό βλέμμα γιά νά μήν αντικρύσω τό έρευνητικό και διαπεραστικό του Καβάφη και προδοθώ. 'Ο Καβάφης πίστεψε ή έκαμε πώς πιστεύει. Είχα άμφιβολίες. "Όταν όμως φώναξε τόν "Αλυ νά φέρει, μαζί με τό ούισκι και τη μαστίχα, έκλεχτούς μεζέδες, τότε διασκέδασα την άνησυχία μου. 'Η κουβέντα συνεχίσθηκε πάνω στη νεο-ελληνική ποίηση—ένα από τά άγαπητά του θέματα. 'Ο Καβάφης σέρβιρε τόν Κουκούλα, τόν περιποιήθηκε και καθώς συνειθίζε, τόν διέκοπτε συχνά γιά νά του έκφράσει μιá άπορία ή νά κάμει μιá παρατήρηση.

—Κύριε Κουκούλα...

—Γκρυμάλδη, παρακαλώ.

—Κύριε Γκρυμάλδη, με φαίνεται πώς την εποχή εκείνη... Μετά ένα τέταρτο άλλη διακοπή και μετά μισή ώρα, άλλη.

—Κύριε Κουκούλα...

—Γκρυμάλδη, παρακαλώ...

—Κύριε Γκρυμάλδη, ήθελα νά πώ...

Στην τετάρτη διακοπή, ό Καβάφης δέ βάσταξε.

—Γκρυμάλδη! Γιατί Γκρυμάλδη; Τ' είνε τό Γκρυμάλδη;

—Τ' όνομά μου, κύριε Καβάφη.

—Και τό Κουκούλας;

—Αυτό είνε ψευδώνυμο.

Τό βλέμμα του ποιητή, όλο άπορία, έρευνα, άμφιβολία, διασταυρώθηκε με τό βλέμμα του ήθοποιού. 'Ο Γκρυμάλδης, σοβαρευόταν. Με ύφος επίσημο σχεδόν, σταυρώνοντας τά χέρια, διηγήθηκε τό ιστορικό.

—Καταγόμεστε από την... Κορσική. "Ημουνα πολύ μικρός όταν ή οικογένειά μου άναγκάστηκε νά μεταναστεύσει στη Σύρο. Μαζί μας ήρθε κι ό θεός μου, πού εΐταν φραγκισκανός. Τά παιδιά της γειτονιάς στη Σύρα δυσκολεύονταν νά μάς φωνάζουν Γκρυμάλδη. 'Επειδή τό φόρεμα του θείου μου είχε κουκούλα, μάς φώναζαν... του κουκούλα, Κουκούλα. Μ' αυτό όμως δέν πάσαμε νά είμαστε κορσικανοί.

'Ο Καβάφης παρακολουθούσε από τη... σκοπιά του παίζοντας με τό κεχρημαρένιο κομπολόι του. "Εξαφνα έπαψε νά παίζει και γύρισε τό κεφάλι σέ μένα.

—Τί περίεργη καταγωγή ψευδώνυμου!

Μικρή παύση.

"Ενα ούισκι άκόμα, φούντωσε πάλι τη συζήτηση. 'Ο Γκρυμάλδης, με τό χέρι στό στήθος, παρακολουθούσε τόν τετραπύρατο συνομιλητή του. 'Ο Καβάφης έξαφνα, παρακάλεσε τό Γκρυ-

μάλδη, πού καθόταν στό σοφά, (άπόφυγε την πολυθρόνα γιά νά γλυτώσει τό έρευνητικό του βλέμμα), νά παραμερίσει λίγο δεξιά. Τώκανε, καθώς κατάλαβα, γιά νά φωτιστούν καλύτερα τά χαρακτηριστικά του. "Επειτα σηκώθηκε, πήρε σοβαρό ύφος, άρπαξε τό κηροπήγιο, και φωτίζοντας από χαμηλά τό έκφραστικό πρόσωπο του λογογράφου και ήθοποιού, είπε:

—Τέλεια κορσικανική μορφή!

Φαντάζομαι πώς ό μακαρίτης θά ένοιωσε τό δάγκωμα, γέλασε όμως, ένα χαμηλό και σβησμένο γέλιο. Από τότε γνώρισε ό ένας τόν άλλο κι έγιναν δυό καλοί φίλοι.

Εΐδα κάπου νά γράφουν ότι ό Καβάφης είχε έπιθυμία νά έρθει και νά έγκατασταθεί στην 'Αθήνα. 'Ανακρίβεια. Την 'Ελλάδα την άγαπούσε, με πατριωτική φλόγα μάλιστα, αλλά ποτέ δέ σκέφτηκε γιά έγκατάσταση. Μπορεί, γιά τόν ένα ή τόν άλλο λόγο, νά τό έλεγε κάποτε, αλλά δέν τό ήθελε. Τό τελευταίο του ταξίδι στην 'Αθήνα, τό τόσο άπαραίτητο γιά τη θεραπεία του, τό έπεχείρησε υπό την πίεση της κυρίας Σεγκοπούλου και του άντρός της. Οι Σεγκόπουλοι τόν έφεραν σχεδόν διά της βίας. Διαφορετικά δέ θά τό κουνούσε από την πατρίδα του. 'Ο Καβάφης άγάπησε όσο λίγοι την 'Αλεξάνδρεια και με κανένα τρόπο δέν έννοούσε νά την άποχωριστεί. «'Ωφελείται από τό ταξίδι ένας καλλιτέχνης;», ρωτούσε. «Μπορεί ναι, μπορεί όχι!», άπαντούσε πάλι ό ίδιος. «Μή ξεχνάμε ότι καλλιτέχνες πού ταξίδεψαν πολύ, δέ μάς έδωσαν μεγάλα πράγματα, ενώ άλλοι πού δέν τό κούνησαν από τόν τόπο τους, άνδειχθήσαν μεγάλοι». "Ετσι δικαιολογούσε την άδιαφορία του νά ταξιδέψει και την άγάπη του στην πόλη των Πτολεμαίων.

"Υπήρχε όμως και μιá άλλη—δευτέρας σημασίας—άφορμή: Νά μή διαλύσει τό θρύλο πού δημιουργήθηκε έδώ, γύρω από τη ζωή του. 'Η γνωριμία μ' έναν ποιητή, κάποτε μεγαλώνει τόν ένθουσιασμό μας, κάποτε τόν μικραίνει. 'Ο Καβάφης δέν είχε νά φοβηθεί τίποτα—γιατί κέρδιζε καταπληχτικά. 'Η γοητεία του λόγου του, έπνιγε κάθε άμφιβολία και κάθε κακή προκατάληψη. Στην αντίληψη των έκτιμητών του, τό ήξερε, γινόταν πνευματικότερος. Τότε; θά ρωτήσετε. Νά! προτιμούσε τό θρύλο πού όλο και μεγαλώνε, πού όλο και πλουτιζόταν από τό ξεκαθάρισμα της προσωπικής γνωριμίας με τούς άθηναίους θαυμαστές του. Του άρεσε τό μπερδεμα. Στη ζωή και στό έργο του ή άκριβέστερα στην παρουσίαση του έργου του.

τὸν ἀφίσω νὰ σὰς μιλήσει ὁ ἴδιος, παραθέτοντας ὁλάκαιο τὸ ποίημά του «Ἡ Πόλις».

Εἶπες: «Θὰ πάγω σ' ἄλλη γῆ, θὰ πάγω σ' ἄλλη θάλασσα.
Μιά πόλις ἄλλη θὰ βρεθεῖ καλλίτερη ἀπὸ αὐτή.
Κάθε προσπάθεια μου μιὰ καταδίκη εἶνε γραφτή,
κ' εἶν' ἡ καρδιά μου — σὰν νεκρὸς — θαμένη.
Ὁ νοῦς μου ὡς πότε μὲς στὸν μαρασμὸν αὐτὸν θὰ μένει.
Ὅπου τὸ μάτι μου γυρίσω, ὅπου κι ἂν δῶ
ἐρείπια μαῦρα τῆς ζωῆς μου βλέπω ἐδῶ,
ποῦ τόσα χρόνια πέρασα καὶ ρήμαξα καὶ χάλασα».

Καινούργιους τόπους δὲν θὰ βρεῖς, δὲν θὰ βρεῖς ἄλλες θάλασσες.
Ἡ πόλις θὰ σὲ ἀκολουθεῖ. Στους δρόμους θὰ γυρνᾷς
τοὺς ἴδιους. Καὶ στὲς γειτονιὲς τὲς ἴδιες θὰ γερνᾷς
καὶ μὲς στὰ ἴδια σπιτία αὐτὰ θ' ἀσπρίζεις.
Πάντα στὴν πόλι αὐτὴ θὰ φθάνεις. Γιὰ τὰ ἄλλου — μὴ ἐλπίζεις —
δὲν ἔχει πλοῖο γιὰ σέ, δὲν ἔχει ὁδὸ.
Ἔτσι ποῦ τὴ ζωὴ σου ρήμαξες ἐδῶ
στὴν κώχη τούτη τὴν μικρὴ, σ' ὅλη τὴν γῆ τὴν χάλασες.

Γιὰ πολὺν καιρὸ, θὰ τὸν θυμοῦμαι στὸ δρόμο, τὰ ἡλιοκαμέ-
να μεσημέρια ἢ τὰ μεσάνυχτα, θὰ τὸν θυμοῦμαι στὸ καφενεῖο,
στὸ σπιτί του, ὅταν κουβέντιαζε τριγυρισμένος ἀπὸ σκιές, τίς
σκιές τῆς ἀγάπης. Περισσότερο ὅμως θὰ τὸν θυμοῦμαι ὅταν ση-
κωνόταν κι ἔβγαινε στὸ σκοτεινὸ στενόμακρο διάδρομο. Δὲν ἔ-
παυε νὰ μιλά. Ἡ φωνή του, ὑψωμένη ἕνα-δυὸ τόνους, ἐξακολου-
θοῦσε ν' ἀκούεται στὸ σαλονάκι καὶ ὅταν ἀκόμα ἔδινε ὁδηγί-
ες στὸν «Ἄλ», καὶ ὅταν ἔμπαινε στὸ διπλανὸ δωμάτιο, κι ὅταν σκά-
λιζε χαρτιά γιὰ νὰ βρεῖ μιὰ συλλογὴ του. Μὲ τὰ τσακίσματά
ἢ τὴ βραχνάδα τῆς, ἡ φωνή του, ἀκουόταν πάντα στὸ σκοτεινὸ
διάδρομο, ὅπως στὸ θέατρο ἀκούονται οἱ φωνὲς τῶν θεῶν ποῦ
δὲν φαίνονται πουθενά. Ἔτσι τὰ πρόσωπα ποῦ ἔμεναν μόνα στὸ
σαλονάκι, οὔτε νὰ σχολιάσουν τὰ λόγια του πρόφταναν, οὔτε
ν' ἀρχίσουν δική τους κουβέντα. Τὸ σαλονάκι, εἴταν γεμάτο ἀπὸ
τὴν παρουσίᾳ του, ἀπὸ τὸ λόγο του.

Κάτι παρόμοιο συμβαίνει καὶ τώρα μὲ ὅσους τὸν γνώρισαν.
Ὁ Καβάφης ἔπαυε νὰ ὑπάρχει, ἀλλὰ ὁ λόγος του, οἱ χειρονο-
μίες του, τὸ πνεῦμα του, ζοῦν ἀνάμεσά τους ὅπως ἄλλοτε. Καὶ
πάντα θὰ μένει ἄδεια, μιὰ καρέκλα στὰ καφενεῖα καὶ τὰ κα-
ζίνα ποῦ σύχναζε, στὴν παρέα ποῦ γοήτευε μὲ τὸ πνεῦμα του.

Γ. ΠΙΕΡΙΔΗΣ

ΠΑΛΙΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

ΤΟ ΚΟΚΚΙΝΟ ΜΑΝΤΙΛΙ

ΤΟΥ ΚΟΜΗΤΟΣ ΓΚΟΜΠΙΝΩ

Ἡ Κεφαλλονιά εἶνε θελκτικώτατο νησί. Θὰ μπορούσα νὰ σὰς
θυμίσω ὅσα λείει ὁ «Ὀμηρος γι' αὐτήν, ἐπειδὴ ὁ ἥρωας του
δὲν ἔχει καμμιά σχέσι μὲ τὴ Σοφία, θὰ παραμερίσω τὴ γνώμη
τοῦ ποιητοῦ τῆς Ὀδύσσειας. Οἱ Βενετοὶ ἔγιναν κύριοι αὐτοῦ
τοῦ τόπου καθ' ὅλους τοὺς τρόπους. Τοῦ δώσανε τοὺς νόμους
καὶ τὰ ἥθη των, τὰ ὁποῖα ἔτσι γίνηκαν ζωηρότερα, τόσο μάλι-
στα ποῦ διατηρήθηκαν καὶ ἀφοῦ καταλύθηκε ἡ κυριαρχία τῆς
δημοκρατίας τοῦ Ἀγίου Μάρκου. Ὅταν περπατᾷ κανεὶς στὸν
κεντρικὸ δρόμο τοῦ Ἀργοστολίου, παρατηρεῖ σπιτία εἰς τὰ ὀ-
ποῖα τὸ ρυθμὸ τοῦ Παλλάδιο (ἀρχιτέκτονας «Ἰταλὸς 1518-1580»
ἀντίγραψε — πέμπτη ἢ ἕκτη φορά — μαθητὴς ἀρχιτέκτονας ὅχι
πολὺ ἀδέξιος. Καὶ μολονότι τὰ μεγάλα ἀνοιχτὰ τόξα στὸ ἰσό-
γειο τοῦ παλατιοῦ Μοτσενίγκο ἢ τοῦ παλατιοῦ Βανιέ, μολονότι
τὰ παράθυρα μὲ τίς μεγάλες καμάρες, στεφανωμένα μὲ γιρ-
λάντες χοντρές, δὲν ἔχουνε τὴν πλούσια ἔκφρασι τῶν οἰκοδο-
πῶν τους στὸ κανάλ Γκράντε, μολονότι πρὸ πάντων τὰ οἰκοδο-
μήματα ποῦ βλέπεις δὲν ἔχουν πλάτος καὶ διαστάσεις, δὲν ἔ-
χουν, τίς περισσότερες φορές, παρὰ ἕνα μόνον πάτωμα, βρίσκεις
εἰς αὐτὰ τὴ ζωντανὴ καὶ ἀκριβὴ ἀνάμνησι, ἂν καὶ ἀδυνατισμέ-
νη, τῆς παλιᾶς δέσποινας τοῦ Ἀδρία. Κάθετα πρὸς αὐτὸν τὸν
δρόμο ποῦ περιγράφω, καὶ τοῦ ὁποῖου ἡ στρώσις εἶνε κατὰ τὸν
ἰταλικὸ τρόπο χαραγμένη ἀπὸ δυὸ πλατεῖες, ἀρκετὰ μυστηριώ-
δεις, φιδωτοί, ποῦ δὲν εἶνε λιγώτερο χαρακτηριστικοὶ ἀπὸ τὸ
μεγάλον ὁλάνοιχτον δρόμον τὸν ὁλοῖσιον, στὸν ὁποῖον τελειώνου-
νε. Αὐτὸς ἀντιπροσωπεύει τὴν κομψότητα καὶ τὴν φαιδρότητα
τῆς Ἰταλικῆς, οἱ ἄλλοι εἰκονίζουσι τὴν πονηρίαν καὶ τίς ἄλλες
ἐπικίνδυνες ἐπιφυλάξεις.

Στὸ μεγάλο δρόμον, στὴ γωνία ἐνὸς ἀπὸ τοὺς δρομίσκους,
ὑπάρχει μέγαρον, ἕνα ἀπὸ τὰ ῥαιότερα τῆς πόλεως. Ἀνῆκε,
ὅπως ἀνῆκε πάντοτε, στὴν οἰκογένειαν τῶν κόντε-Λάντζας, — ἀπὸ
τὰ μεγαλύτερα σπιτία τοῦ νησιοῦ. Δὲν πιστεύω νῶτα πολὺ πα-
λιό. Ὅλα σ' αὐτὸν τὸν παλιὸν τόπον εἶνε καινούργια. Ἀλλὰ κατὰ
τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰῶνα, κάποιος Μιχάλης Λάντζας, ὁ ἥρωας
τῆς γενιάς του, κατὰστάθηκε εὐγενὴς μὲ διάταγμα τοῦ μεγά-

φορές πάλι παίζανε διάφορα άθώα παιγνίδια, 'κατά τὰ ἰοποία μιλοῦνε σιγά σιγά, καὶ συνήθως ὁ χειμῶνας δὲν περνοῦσε χωρὶς νὰ τελειώσουν μερικὰ ἰσυναικεία. "Ένα βράδυ ὁ 'Ιερώνυμος Λάντζας ἦταν πολὺ εὐδιάθετος, σχεδὸν χαρούμενος. Εἶχε προεξοφλήσει σὲ τρεῖς ὑπολογαγοὺς τὰ μηνιαίτικα τους. Ὁ μῆνας εἶχε 24 καὶ φυσικὰ ἦταν μιά πρᾶξι φιλοφροσύνης γιὰ τὴν ὁποῖαν ἐχαίροταν. Ἐσυνήθιζε νὰ τὸ κἀνη συχνά: ἡ φρουρὰ τὸ ἤξερε καλὰ: ὅλοι ἐκέρδιζαν καὶ πρὸ πάντων αὐτός. Αἰσθανόταν νὰ πλαταίνῃ ἡ καρδιά του, ὅταν τὸ βλέμμα του ἔπεσε τυχαίᾳ σ' ἓναν ὄμιλο νέων, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ἓνας τοῦ φάνηκε πὼς κύτταξε μὲ ἀδιάκοπη προσοχὴ τὴ Σοφία.

Ἦταν ἓνα ψηλὸ παιδάριο, λεπτὸ καὶ εὐγενικὸ στὰ φερσίματα. Τὰ μάτια του προδίδανε χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ τὴν πιὸ τρυφερὴ ἀνησυχία. Τοῦτο ἦταν ἀρκετὸ γιὰ νὰ λάβῃ τὰ μέτρα του ὁ γέρο-κόντες. Ἐξαφνὰ ὁμως ἐχλώμιασε, τὰ λεπτὰ χεῖλη του σφιχτήκαν, καὶ κατὶ σὰ ἰσύννεφο πέρασε ἀπὸ τὸ μυαλὸ του.

— Ποιὸς εἶνε αὐτός ὁ ὠμορφος νέος; ἐρώτησε μὲ χάρι τὸν ἱππότη 'Αλέξανδρο Παλιοκάππα, ἐνῶ αὐτὸς γέμιζε τὰ ρουθούνια του ἱαμπίνα.

— Δὲν τὸν ξέρετε! Εἶνε ὁ Γεράσιμος Δελφίνης, ὁ γυιὸς τῆς Κατερίνας Δελφίνης, τόσο ὠραίας ἐδῶ καὶ δεκαπέντε χρόνια, ἡ ὁποία περνοῦσε τὶς καλὲς τῆς ἡμέρες στὴ Ζάκυνθο, καὶ μὲ τὴν ὁποῖαν ὁ παλιὸς φίλος Καίσαρας Τσάλλας εἶχε τόσο ἰσυνδεθῇ. Θυμᾶστε καλὰ τὸν Καίσαρα Τσάλλα, εἶπε τελειώνοντας ὁ ἡλίθιος. Καὶ σκέπασε τὸ πρόσωπο μ' ἓνα παμμέγιστο μαντίλι γαλάζιω γιὰ νὰ πνίξῃ, πολὺ ἀργὰ ὁμως, τὸ πιὸ ἡχηρὸ του φτέρνισμα.

Ἐνῶ γινόταν ἡ μικρὴ αὐτὴ συνομιλία, ὁ Γεράσιμος Δελφίνης κάθισε στὸ πιάνο καὶ τραγουδοῦσε ἓνα σκοπὸ τοῦ Ζάκυνθινοῦ μουσικοῦ καὶ ποιητοῦ Σολωμοῦ (Σ.Μ. Ὁ Γκομπινὼ κάνει λάθος: Ὁ Σολωμὸς δὲν ἦτανε καὶ μουσικός. Πολλὰ του ποιήματα μελοποίησεν ὁ Μάντζαρρος.), μὲ μία φωνὴ πού φάνηκε στὸν 'Ιερώνυμο Λάντζα πὼς ἔκαμε τὴ ζωηρότερην ἐντύπωσι στὴν ὠραία Σοφία. Μὲ βλέμμα πού δὲ μπορούσε ν' ἀπατηθῇ κύτταξε θαρρεῖς αὐτὴ τὴν καρδιά τῆς ἀναδεχτῆς του, τὴν εἶδε νὰ χτυπᾷ, μέτρησε τοὺς γλίγλους παλμούς. Χωρὶς αὐτὴ νὰ προσέξῃ, τόσο ἦταν ἀπορροφημένη, τὸ βλέμμα τοῦτο, τὸ πιὸ διαπεραστικὸ καὶ τὸ πιὸ ὀξὺ ἀπὸ ὅλα του τὰ βλέμματα, ἐμπήκε στὰ μάτια τῆς καὶ βρῆκε καὶ εἶδε ἐκεῖ κλάματα — καὶ πυρπολήθηκε. Μπῆκε σ' αὐτὸ τὸ θελκτικὸ κεφάλι, πού ἡ φτερούγα τοῦ πάθους τὸ ἀγγίζει καὶ τὸ καμπύλωνε ἐλαφρὰ πρὸς τὸ μέρος τῆς σαγηνευτικῆς φωνῆς. Ἀνακάλυψε, ἔπιασεν αὐτόφωρη τὴν ὕπαρξι τοῦ κόσμου τοῦτου τῶν σκέψεων, πού ὁ ἔρωτας ἰζητεῖ καὶ πού ἡ νεότης ἔχει ἔτοιμον. Τέλος ἐσχημάτισε τὴν ἀπόλυτη πεποίθησι πὼς ὁ Γεράσιμος ἀγαποῦσε τὴ Σοφία καὶ ἰσὺς ἡ Σοφία ἀνταποκρινότανε μ' ὅλη τῆς τὴν καρδιά στὴν ἀγάπῃ του.

Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ρωτήσῃ ἂν εἶχε δοκιμάσει λύπη πὶ ἀγωνιώδη τὴν ἡμέρα πού ἡ ἐμπιστοσύνη τῆς μητέρας τοῦ φά-

νηκε ἀμφίβολη. Ὅταν ὅλοι φύγανε καὶ βρέθηκε μόνος στὸ ἰσολόνι μὲ τὴν κυρία Παλάτζι τῆς εἶπε:

— Τὴ παράξενη ἰδέα, ἀγαπητῇ μου, νὰ δεχτήτε κτὶ σαλόνι σας αὐτὸν τὸ Γεράσιμο Δελφίνης;

— Μοῦ τὸν παρουσίασαν ἐδῶ καὶ δεκαπέντε ἡμέρες, ἀπάντησε ἡ κοντέσσα κοκκινίζοντας ἐλαφρὰ, πρᾶγμα πού τῆς συνέβαινε ὅλες τὶς φορές πού ἔκανε τὴν ὑπόθεσι πὼς ὁ 'Ιερώνυμος Λάντζας ἦτανε λίγο δυσαρεστημένος. Εἶνε ὁ ἀνιψιὸς τῆς κυρίας Μπαρρέττα, πού ἔχει συγγενεὶς στὴ Ζάκυνθο καὶ ἦρθε νὰ περάσῃ ἐδῶ ἓνα μῆνα. Δὲν ξέρω περισσότερα γι' αὐτόν. Πιστεύω μόνον, ἀλλὰ δὲν εἶμαι βέβαιη, πὼς ἡ Σοφία τὸν ἀπάντησε κάποτε στῆς ἀδελφῆς μου.

Ἀκούοντας τὰ λόγια τοῦτα, πού ἐκείνη πρόφερε μὲ τὴ νωχέλεια πού συνήθιζε πάντοτε, ἀλλὰ ἡ ὁποία ἔφτανε στὸ κατακόρυφόν της ὅταν ἐνύσταζε καὶ ἤθελε νὰ πλαγιασῇ, ὁ γέρο-κόντες ἔκαμε ἓνα κίνημα μεγάλης ἀνυπομονησίας, πού βυθίζοντας ἰτὰ δύο χέρια στὶς τσέπες τοῦ πανταλονιοῦ του περτάχτηκε κάμποσο μὲ μεγάλα βήματα σκεπτικὸς καὶ μονολόγησε: *Brutta bestia*. Ὅταν ἡσύχασε κάπως πῆρε ἓνα κάθισμα, τὸ πλησίασε στὴν πολυθρόνα πού ἦταν βυθισμένη ἡ Καρολίνα, καὶ ὅχι χωρὶς πολλὰς νευρικὲς χειρονομίες ἀντάλλαξε μαζί της αὐτὰ τὰ φτερωτὰ λόγια:

— Δὲν ξέρεις λοιπὸν πὼς ὁ Δελφίνης σου εἶνε ὁ συγγενής, ἄς ἰτὰ ποῦμε ὅλα, ὁ γυιὸς τοῦ δικοῦ σου... ὅχι αὐτοῦ τοῦ ελεεινοῦ... Θέλω νὰ πῶ τοῦ Τσάλλα:

— Ἀλλὰ πὼς; Πὼς; Τί θές νὰ πῇς;

— Θέλω νὰ πῶ ἐκεῖνο πού λέω καὶ δὲ μιλῶ στὸ βρόντο. Δὲν πρόσεξες πὼς ὁ κύριος αὐτὸς κάνει τὰ γλυκὰ μάτια στὴ Σοφία;

— Δὲν εἶνε ὁ μόνος, ἐμουρμούρισε μὲ ἀπάθεια ἡ κοντέσσα.

— Καὶ δὲ βλέπεις πὼς ἡ μικρὴ αὐτὴ ἀνόητη, ἡ Σοφία... ἄλλὰ ὅχι, δὲ θέλω νὰ τὸ πιστέψω, δὲ θέλω νὰ τὸ σκεφθῶ... Θὰ ἦταν ἀπιδρόπαιο. Νὰ προδοθῇ κανεὶς δυὸ φορές στὴ ζωὴ του καὶ ἀπὸ ποιὰν θεῷ μου! Μὴν ἀποκρίνεσαι, μὴν ἀποκρίνεσαι ψυχή μου. Πῆς πὼς δὲν εἶπα τίποτα. Δὲ σὲ κατηγορῶ, δὲν τὴν κατηγορῶ. Δὲν ἤξερω τίποτα, δὲν πιστεύω τίποτα, δὲν ἀμφιβάλω γιὰ τίποτα. Εἶσαι εὐχαριστημένη;

— Ὅχι πολὺ, ἀπάντησε ἡ κοντέσσα κάπως ταραγμένη ἀπὸ τὰ πικρόχολα λόγια. Δὲν ἤξερω τί θέλεις νὰ πῇς. Στρηφογυρίζεις τὰ μάτια σου πού μὲ φοβίζεις, χτυπᾷς τὸ κεφάλι καὶ τὰ γόνατα μὲ τὴ γροθιά σου. Τί θές; Μποροῦσα ν' ἀμφιβάλλω πὼς ὁ Δελφίνης δὲ θὰ σοῦ ἄρесе;

— Δὲ θὰ μοῦ ἄρесе; Λὲς αὐτὸ «δὲ θὰ μοῦ ἄρесе»! Ὡ! οἱ γυναῖκες, οἱ γυναῖκες. Δὲν ξέρω ποιὸς τὸ εἶπε, ἀλλὰ εἶνε ἀλήθεια! Καὶ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς μὲ τὰ μάτια του σὰν κάρβουνο καὶ αὐτὴ τὴν τρομερὴ ὁμοιότητα... Γιατί εὐθὺς ἀμέσως μὲ συνεπῆρε, μὲ μαχαίρωσε αὐτὴ ἡ ὁμοιότης, παρὰ λίγο νὰ πέσω μπρούμυτα, νὰ λιποθυμῶ, σοῦ τὸ ὀρκίζομαι! Λοιπὸν αὐτὸς ὁ

λήρων που είχε δώσει άλλοτε σε μιὰ ἀπ' τις θείες του. Ἡ ἀλήθεια εἶνε πὼς εἶχε ἀνάγκη ν' ἀναπνέῃ ἀέρα, καὶ ὅτι ζητοῦσε νὰ πιστῇ ἀπὸ ὁποιοδήποτε καὶ ἀπὸ ὁτιδήποτε. Οἱ παραμικρότερες ἐπιφάνσεις καλωσύνης θὰ ἦταν ἀρκετὲς νὰ τὸν κάνουν νὰ πιστέψῃ σὲ συμπάθεια, τῆς ὁποίας εἶχε ἀνάγκη. Φαντάστηκε πὼς θὰ πέθαινε ἀπὸ ζήλεια, πὼς αὐτὸς ὁ θαυμασιὸς κόντε - Λάντζας, ποὺ εἶχε δώσει δέκα τάλληρα στὴ θεία του άλλοτε, καὶ τοῦ μιλοῦσε μὲ μιὰ τέτοια συμπάθεια, ἦταν ἓνας φίλος τὸν ὁποῖον ὁ θεὸς τοῦ ἔστειλε, καὶ ποὺ εἶχε τις πλέον ἐξαιρετεὲς διαθέσεις: καὶ «ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας», χωρὶς νὰ παραλείπῃ τίποτε, μὲ τὴν πολυτέλεια τῶν ζωηρὰ χρωματισμένων ἐκφράσεων ποὺ μεταχειριζότανε στὸ ἐπιστολικό του ὕφος, τοῦ διηγῆθηκε τὴν ἱστορία του καταλεπτῶς.

Τοῦ διηγῆθηκε πὼς ἡ συμπάθειά του γιὰ τὴ Σοφία εἶχε ἀρχίσει ἐδῶ κ' ἓνα χρόνο, ἡμέρα πρὸς ἡμέρα, στὴν ἐξοχή, στὴ Ζάκυνθο, ὅπου ἡ κοπέλλα εἶχε πάει νὰ περάσῃ τρεῖς βδομάδες μὲ τὴ μητέρα της. Ἡ Σοφία ἐπέιστηκε γλιώρω, ὁ Γεράσιμος συμπῶνισε μὲ διαχύσεις εὐγνωμοσύνης καὶ ἀγάπης ποὺ ἀποκλείαν ἀκόμη καὶ τὴν ὑποψία μιᾶς ματαιοδοξίας.

Εἶπε χίλιες φορές πὼς σκοπὸς του ἦταν νὰ τὴ ζητήσῃ «γονατιστὸς» σὲ γάμο, πὼς δὲν καταλάβαινε γιατί ἡ κοντέσσα Παλάτζι τὸν εἶχε βγάλει ἀπ' τὸν κύκλο της, ἐνῶ αὐτὸς δὲν εἶχε κάνει τίποτε ἐπιλήψιμο.

— Οὐτ' ἐγὼ τὸ καταλαβαίνω, νέε μου, εἶπε ὁ γέρο-Ἰερώνυμος κινῶντας τὸ κεφάλι μὲ συμπόνεσι. Εἶνε πρᾶμα ἀνεξήγητο γιὰ μένα. Ἄλλως τε θέλω νὰ βοηθήσω τὴν ὑπόθεσί σου στὴ μητέρα της, καὶ ξέρετε καλὰ τὴν πιστὴ μου φιλία, τὴν προσήλωσί μου στὴν οἰκογένειά σας, γιὰ νὰ εἴστε προκαταβολικῶς βέβαιοι γιὰ τὸ ζῆλο μου προκειμένου νὰ υπερασπίσω τὰ συμφέροντά σας. Ἀλλὰ θὰ ἦταν σημαντικό νὰ μάθω τὴν αἰτία τῆς δυστυχίας σας. Ἡ Καρολίνα Παλάτζι δὲν εἶνε ἰδιότροπη. Κάποιος θὰ σὰς ἐσυκοφάντησε. Ἐχετε μήπως ἀντεραστή;

Ὁ δυστυχὴς Γεράσιμος σήκωσε τοὺς ὤμους γιὰ νὰ ἐκφράσῃ τὴ βαθύτατη ἀγνοία του, καὶ ἔρριξε τὸ κεφάλι πρὸς τὰ πίσω, τούρκιον κίνησης, ποὺ συνεπάγεται ὅλες τις δυνατὲς ἀρνήσεις. Ἐπειτα, ξαναφέροντας τὰ βλέμματά του ἐπάνω στὸ φίλο του, σκέφτηκε κάτι. Βρῆκε, ἀνάμεσα στοὺς μορφασμοὺς τῆς συμπάθειας, κάποια κακεντρέχεια ποὺ τὸν ἐτρόμαξε. Τοῦ φάνηκε σὲ μιὰ ἀστραπή ὑποψίας πὼς εἶχε πάρει ἐπικίνδυνον δρόμο, καὶ ἡ σκέψις αὐτὴ τὸν ἐκυριάρχησε τόσο, ὥστε ἡ συνομιλία ν' ἀλλάξῃ ὅλως διόλου χαρακτηρῶς.

— Τέλος, ἐξακολουθοῦσε ὁ Ἰερώνυμος, δὲν πρέπει νὰ σ' ἀποθαρρύνω, παιδί μου. Ἀγαπᾷς τὴ Σοφία, σ' ἀγαπάει, αὐτὸ εἶνε τὸ κυριώτερο. Ἦμουν νέος, ὅπως ἐσύ, καὶ ἡ νίκη μένει πάντα στοὺς νέους. Χωρὶς ἄλλο θὰ ἔχετε τρόπο ἀλληλογραφίας μὲ τὴν κοπέλλα. Δὲ σὰς βρίζω πιστεύοντας πὼς ἀμελήσατε μιὰ τέτοια ἀναγκαία φροντίδα. Εἶνε ἄλλως τε τόσο γλυκερὰ εὐχαρίστησις! Πῶς ἐπικοινωνεῖτε;

— Ἀλλοίμονο! Ἰσαμε σήμερα στάθηκε ἀπολύτως ἀδύνατο νὰ τῆς παραγγεῖλω τίποτε, καὶ περισσότερο νὰ δεχτῶ ὁποιαδήποτε ἐνθάρρυνσι.

— Ἀλήθεια;

— Σὰς τ' ὀρκίζομαι. Τί θὰ μοῦ χρησίμευε νὰ κρύβωμαι ἀπὸ σὰς ποὺ εἴστε τὸ μόνο στήριγμά μου στὸν κόσμο;

— Πράγματι εἶμαι καὶ μὴν ἀμφιβάλλης διόλου. Περνᾷς ὅμως κάποτε κάτω ἀπ' τὰ παράθυρα τῆς Σοφίας;

— Δὲν ἐτόλμησα νὰ τὸ κάμω παρὰ μιὰ φορὰ μόνο καὶ δὲν εὐτύχησα νὰ τὴν ἰδῶ.

— Αὐτὸ εἶνε πολὺ δυσάρεστο. Δὲν ἠμπορῶ νὰ ὑποφέρω νὰ μένουν ἔτσι τὰ πράγματα. Γράψε τῆς τίποτε γιὰ νὰ καθησυχάσῃς τὸ δύστυχο κορίτσι. Μὴν τῆς λὲς τίποτα, ἐννοεῖται, ποὺ ἀνθρώπος τῆς σειρᾶς μου νὰ μὴ μπορῇ νὰ τὸ πῇ. Θὰ τῆς δώσω ἐπιδέξια αὐτὴν τὴν παρηγορία χωρὶς ἡ μητέρα της νὰ ξέρῃ τίποτε, καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ Σάββατο ἐλπίζω νὰ κανονίσω τὰ πράγματα ὅπως τὰ ποθοῦμε.

Ὁ Γεράσιμος εἶχε πέσει σὲ ἀξιοθρήνητη κατάστασι: ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ἐπιθυμοῦσε νὰ τὰ ἐκμυστηρευτῇ ὅλα στὸν Ἰερώνυμο: ἀπὸ τὴν ἄλλη εἶχε ἀρχίσει πρὸ ὀλίγου νὰ δυσπιστῇ σ' αὐτόν. Τοῦ εἶχε μιλήσει μὲ τὴν πλέον ἀπόλυτη εἰλικρίνεια. Ἀλλὰ ἐπὶ τῆς τοῦ εἶχε πῇ ψέματα. Ἄν εἶχε ἄδικο νὰ εἶνε εἰλικρινής, πόσες δυστυχίες δὲ θὰ γεννιοῦνταν ἴσως γιὰ τὴ Σοφία τὴν ἴδια; Ἄν τούναντιον εἶχε κάμει ἀνοησία δυσπιστώντας, τὰ ψέματα θὰ ἦσαν γιὰ κακὸ δικό του, καὶ ὅσο λίγο κ' ἂν τὸ πρόσεξε ὁ Ἰερώνυμος θὰ εἶχε τὸ δικαίωμα ὁ τελευταῖος αὐτὸς νὰ δυσανεστηθῇ, ἴσως νὰ τὸν μεταχειριστῇ σὰν ἐχθρό. Ἐπρεπε τώρα νὰ δώσῃ γράμμα; Δὲν ἔπρεπε νὰ τὸ δώσῃ; Τί νὰ πιστέψῃ; Τί νὰ σκεφτῇ; Τί νὰ φανταστῇ; Τί ν' ἀποφασίσῃ; Τί νὰ κάμῃ; Ὑπῆρχε περισσότερος φόρυβος καὶ ταραχὴ στὸ κεφάλι του παρὰ σ' ἔναντι ὕψηλῳ κλίβανῳ, ὅπου εἴκοσι ἐστίες ἐξακοντίζουνε στήλες φλογῶν, ὅπου τὸ ἀναλυτὸ σίδερο σπιθοβολᾷ καὶ ὅπου εἴκοσι γιγάντια σφυριά χτυποῦν ὅλα μαζί «ἐν ἀντιχορίᾳ» στὸν ἐκκωφαντικὸν θόρυβον τῶν ὑδροπτώσεων ποὺ τὰ κινεῖ. Μέσα σ' αὐτὲς τις ἀβεβαιότητες ἔπλεε, κ' ἐνῶ ρωτοῦσε τὸν ἑαυτὸ του ἂν ἦταν φρόνιμος νὰ γράψῃ, ἔγραφε. Εἶχε μιὰ φυσικὴ διάθεσι γιὰ τις πένες καὶ τὸ μελάνι. Ἐγραφε, ὅπως αὐτὸς ἔγραφε, ἔντεκα σελίδων ἐρωτικῶν «παρεκβάσεων», ὑποσχέσεων θανάτου, ἐπιφανήσεων κεραυνωδῶν, καὶ ἀρκετὰ συμφῶνων μὲ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν του. Παρ' ὅλην ὅμως τὴ μεταρσίωσί του ἐφρόντιζε πολὺ νὰ μὴν πῇ τίποτα ποὺ ἀναγκαιῶς θὰ συνεπαγόταν τὸ ἀντίθετο σ' ἐκεῖνο ποὺ τελευταῖα εἶχε βεβαιώσει στὸν Ἰερώνυμο, καὶ τὸ ὅποιο, ὅπως τὸ ξέρετε, δὲν ἦταν διόλου ἀληθινόν. Φοβότανε μήπως ὁ ἀνθρώπος ποὺ δεχόταν τις ἐκμυστηρεύσεις του δὲν ἔδινε τὸ γράμμα. Ἦταν περίπου βέβαιος πὼς θὰ τὸ διάβαζε ὅπωςδὴποτε, ἀλλὰ ἐδοκίμασε ὁ ἴδιος, γράφοντάς το, ὑπερβολικὴ εὐχαρίστησι: καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἔφτανε στὰ λατρευτὰ χέρια τῆς Σοφίας, ἦταν καὶ νὰ μπορέσῃ αὐτὸς μιὰ φορὰ ἀκόμη νὰ καταστρώ-

ση στο χαρτί τούτες τις μυθιστορηματικές φράσεις, πού ζωγραφίζανε τόσο καλά και τόσο ευχάριστα στο συγγραφέα των τήν ένδιαφέρουσα κατάστασι της ψυχής του.

Ο κόντε-Ιερώνυμος, ο οποίος, ενώ ο Γεράσιμος έγραφε, έφάνηκε πώς διάβαζε με κατάνυξι τη μετάφρασι ενός λόγου του στρατηγού Φού περι έλευθερίας των λαών, έλαβε τέλος την πολύτιμη έπιστολή από τα χέρια του προστατευομένου του, τον έφίλησε στα δυο μάγουλα, σφίγγοντάς τον εις τὸ στήθος του, και σ' ένα παραινετικό λόγο πού ο έρωτευμένος θάβρισκε ύψηλό, ανδρικό, δέν είχε ζωηρές αμφιβολίες για την έντιμότητα του ρήτορα, εκάμε παράφρασι του γενναίου παραγγέλματος: «Νά νικήσῃς καί νείης ἢ νά πεθαίνῃς». Έπειτα πήγε νά βρῇ την κυρία Παλάτζι και μίλησε μαζί της δύο περίπου ώρες. Κατόπιν ἡ μητέρα κάλεσε τὴ Σοφία κοντά της.

Ο κόντες έφυγε. Ἡ κυρία Παλάτζι, κυλώντας τὸ κομπολόι της στα χέρια με έκφρασι στενοχωρημένης, δέν είχε ανοίξει τὸ στόμα και εις τὰ πρῶτα λόγια της ἡ Σοφία συμπέρανε: Ἡ μητέρα μου έπαναλαμβάνει μάθημα.

— Καλή μου μικρή, εἶπεν ἡ ὠραία Καρολίνα, ο νουνός σου εἶνε πολύ θυμωμένος. Μοῦ έγνωστοποίησε πράματα τρομερά. Ο νέος Δελφίνης μιλεῖ για σένα με τὸν πλέον προσβλητικό τρόπο. Ἰσχυρίζεται πὸς τονέ λατρεύεις, πὸς του έδωκες μιὰ άλυσιδα ρωλογιοῦ από μαλλιά σου, και στήν άλυσιδα αὐτή έχεις κρεμασμένη μιὰ καρδιά τρυπημένη από δοξάρι πού έχει άπάνω τὴν έπιγραφή: Σοφία. Καί καταμεσῆς εις τὸ καφενεῖο διάβασε σὴν μερα τὸ πρωῒ, σέ ὅλους τοὺς νέους τῆς πόλεως, ένα γράμμα πού σου άπευθύνει, και πού εἶνε μιὰ συρραφή από κακοήθειες. Έφτασε μάλιστα σέ τέτοιο σημείο αναιδείας, πού άφησε αὐτὸ τὸ γράμμα σ' ένα φίλο του, στοῦ ὁποῖου τὰ χέρια τὸ βρῆκε και τὸ πήρε ο κόντες. Δέ θά ἔπρεπε νά ένθαρρύνῃς αὐτὸ τὸ παλιόπαιδο.

Ἡ Καρολίνα σταμάτησε και κύτταξε λίγο άπ' τὸ παράθυρο για νά ξεκουραστῇ ὕστερ' από τὴν προσπάθεια πού είχε καταβάλει. Ἀλλά ἡ κόρη της είχε καταλάβει πὸς ἡ μητέρα της δέν είχε πῆ ὅλα ὅσα της είχαν υποβάλει και ὅτι έπρεπε νά περιμένῃ τὸ τέλος. Κάθισε λοιπόν, ξανάπιασε τὸ κέντημα τοῦ πράσινου σκύλου και άρχισε νά βελονιάζῃ με τέλεια ψυχραιμία ὀλότελα σιωπηλή.

— Πρέπει νά σοῦ πῶ, εξακολούθησε ἡ Καρολίνα, άφου κύτταξε κάμποσο τοὺς ὀνηλάτες πού κατεβαίνουν πρὸς τὸ λιμάνι, δέν έννοῶ μεγάλα πράματα από τὴν ιστορία αὐτή. Ο νουνός σου δέν άγαπά τὸ Δελφίνι, αὐτὸ εἶνε φανερό, και τοῦτο ἐδῶ τὸ κακορρικό γράμμα τὸν εκάμε έξω φρενῶν. Κατὰ βάθος τὸ γράμμα εἶνε πολύ καλὰ γραμμένο και δέ βρίσκω τίποτα κακό.

Ἡ Σοφία εξακολούθησε νά κεντάῃ, χωρίς νά σηκώσῃ τὰ μάτια για νά κυττάξῃ τὸ γράμμα πού ἡ μητέρα της έδειχνε και τὸ ὁποῖον εἶδε ὡστόσο καλὰ. Ἡ κυρία Παλάτζι εξακολούθησε:

— Τὸ πὸς δισάρεστο εἶνε ὅτι ο νουνός σου θέλει νά φύγωμ άπ' τὴν Κεφαλλονιά. Τοῦ μῆκε στο νοῦ νά πάμε νά περάσωμ

δυὸ - τρία χρόνια στήν Ἀγκῶνα, ὅπου έχει έναν ξάδερφο ὑπάλ- ληλο στο τελωνεῖο, κ' έπεισε τὸν πατέρα σου πὸς αὐτὴ ἡ ιδέα του εἶνε πάρα πολὺ καλή. Τὸ ξερεῖς πὸς ο πατέρας σου δέ φέρ- νει αντίρρησι στο νουνό σου. Μά, κορίτσι μου, τί θά κάνωμε στήν Ἀγκῶνα; Θά προτιμοῦσα νά μὴν πέρναγε ποτὲ αὐτὴ ἡ ιδέα από τὸ κεφάλι τοῦ κόντε.

— Μαμά, δέ νομίζεις πὸς θά ἔαν καλύτερο νά κάνω τὴ γλῶσ- σα τοῦ σκύλου με πιδ άνοιχτὸ πράσινο χρῶμα;

— Νάί, παιδί μου, αλλά μενεξελιά θά ἔαν πιδ φυσική... Με φαντάζεσαι εγκαταστημένη στήν Ἀγκῶνα για χρόνια; Τί εἶνε ἡ Ἀγκῶνα; Εἶμαι βεβαία πὸς δέ μιλοῦν παρὰ άγγλικά σ' αὐ- τὴν τὴν πόλι, κ' ἐγὼ δέν μόρεσα νά μάθω λέξι έγγλέζικη! Στο βεβαιῶνῶ πὸς θά πεθάνωμε από στενοχώρια. Θά έπρεπε νά βρῆς τρόπο νά μὴν πάμε στήν Ἀγκῶνα.

Τὴν ἄλλη μέρα, στίς δέκα τὸ πρωῒ, πλησίασε τὸ Γεράσιμο, ο ὁποῖος ἦταν καθισμένος στο καφενεῖο, ένα κορίτσι τοῦ λαοῦ πο- λὺ κακοντυμένο και τοῦ εἶπε:

— Κύριε, ἡ ξαδέρφη μου Βασιλική μοῦ εἶπε νά σᾶς πῶ, ὅτι σᾶς παρακαλεῖ νά δώσετε αὐτὸ τὸ δέμα στο θεῖο μου Γιώργη.

Καί τὸ κορίτσι έδωσε στο Γεράσιμο ένα εἶδος κυλίντρου μέ- σα σέ πανί, έπειτα, χωρίς νά περιμένῃ άπάντησι, έφυγε.

Ο Γεράσιμος σά νά τὰ ἔχασε. Εἶχε στήν ὕπηρεσία του, ἐδῶ και τρεῖς μῆνες έναν κάποιο Γιώργη, ο ὁποῖος τὸν είχε εγκατα- λείψει για νά πάῃ στήν Ἀκαρνανία, ὅπου ὅλα σ' έκαναν νά πι- στεῖς πὸς εξασκοῦσε τὸ «ἐπάγγελμα» τοῦ ληστῆ. Ἀλλά ὅταν έμαθε αὐτὸ τὸ γεγονός από τοὺς συντρόφους του, έπαψε νάχη κάθε σχέσι με τὸν παλιὸ ὑπρέτη του, και δέν καταλάβαινε για- τί τὸν έπιφορτίζανε με παραγγελία γι' αὐτόν. Ἀφου ὅμως έσκέ- φτηκε καλύτερα θυμήθηκε πὸς ἡ Βασιλική ἦταν μαγεῖρισσα σῆς κυρίας Παλάτζι. Τοῦτο ἦταν μιὰ άκτίνα φωτός, ἡ μάλλον μιὰ λάμψι έλπίδας, και σκεπτόμενος τὸ χτεσινὸ γράμμα στοχά- σθηκε πὸς ο Ἱερώνυμος τοῦ είχε δώσει λόγο και πὸς ἡ Σοφία ἴσως συμφώνησε με τὸ νουνό της για τὴν άποκατάστασι ἄλλη- λογραφίας. Σηκώθηκε λοιπόν γλίγωρα από τὴν καρέκλα του κ' έτρεξε σ' αὐτόν. Πῆρε φαλλίδι για νά ξερράψῃ τὸ πανί τοῦ κυ- λίντρου, πού ἦταν τόσο γερὰ ραμμένο, τὸν άνοιξε και σ' ένα δέυτερο περιτύλιγμα από χαρτί έφημερίδας βρῆκε κάτι πού τοῦ εκανε τόσο ξαφνική έντύπωσι, και άφίνοντάς το νά πέσῃ εἶδε τὸ περιεχόμενο τοῦ δέματος ν' άπλώνεται στο πάτωμα. Ἦταν ένα μαραμένο μπουκέτο μενεξέδες.

Τὸ μπουκέτο δέν ἦτανε διόλου μυστηριῶδες: Ἦταν σὰ μιὰ σίγουρη ὑπογραφή. Αὐτὸς τὸ είχε δώσει στή Σοφία ἐδῶ κ' ένα μῆνα και κείνη τοῦ είχε ὑποσχεθῇ νά τὸ διατηρῇ πάντοτε. Τὸ μαχαίρι ἦταν από τὰ σύνεργα πού στέλνουν σέ κάποιον για νά μεταχειριστῇ, και τὸ κόκκινο μαντίλι έδειχνε τί έπρεπε νά κάμῃ. Σέ Κεφαλλοντική γλῶσσα τοῦτο ἦταν τόσο καθαρό στήν έννοια, ὅσο ένα έμπορικό σῆμα με χρυσὰ γράμματα σέ κατὰ- στήμα τῆς Παρισινῆς ὁδοῦ τῆς Εἰρήνης.

Δέν ήταν όμως εύκολονόητο ποιόν έσημάδευε γιά θύμα. Συγκινμένος σφοδρά ο Γεράσιμος κάθισε, στήριξε τούς δυό του άγκωνές στο τραπέζι, χλωμός σά νεκρός, χλωμός σάν άνθρωπος πού μιá λατρευτή γυναίκα προστάζει νά σκοτώσῃ κάποιον, ο οποίος βρίσκει άτιμωτικό νά τ' άρνηθῇ, πού κρίνει καλό, ώφέλιμο, άναγκαίο, άπαραίτητο νά τό κάμῃ, αλλά ο οποίος άγνοεί τελείως ποιός εἶνε αυτός ο κάποιος, καί ο οποίος έχει ένα φόβο τοῦ δικαστηρίου πού τόν κεντάει άρκετά δυνατά ανάμεσα σέ όλες τίς άλλες συγκινήσεις.

Ποιόν έπρεπε νά σκοτώσῃ; Αυτό ήτανε τό ζήτημα, πού όσο τό εξέταζε, τόσο τοῦ φαινότανε πιδ περίπλοκο. Γιατί δέν ήτανε λογικό βέβαια νά τά βάλλῃ μέ κανένα άθώο. Δέν έπρεπε ν' άπατηθῇ. Άλλά ποιός ήταν λοιπόν; Μὲ τή φαντασία του γέμισε σέ μιá στιγμὴ τό έδαφος μέ πτώματα. "Επειτα τ' άνάστησε διαδοχικῶς μέ τήν έλπίδα πώς δέν ήταν αυτοί πού τοῦ ζητήθηκε νά σκοτώσῃ. Καί δυστυχῶς ἡ κατάστασίς του ήτανε τέτοια, πού έπρεπε νά θεωρήσῃ ὡς δυνατές, ὡς πιθανές καί τίς πλέον άγριες πράξεις.

«Μήπως, σκεπτόταν άνατριχιάζοντας, εἶνε ο Παλάτζι πού μέ προστάζει αυτός ο άγγελος νά σκοτώσω;».

Ο Παλάτζι! Εἶδε μέ τή φαντασία του τό άδύνατο, σκελετωμένο, γερασμένο πρόσωπο τοῦ παλιού αὐτοῦ γλεντζέ. Εἶδε τά βαμμένα του μαλλιά, τό βελουδένιο γελέκο του, τή χρυσή κορδέλα του, τό μικρό του μπαστούνι μέ λαβή από κορναλίνα. Εἶδε πρό πάντων τό χαμόγελο καί τούς μορφασμούς του καί άκούσε τ' άγαπημένα του χωρατά.

«Μήπως τήν πρόσβαλε ο Παλάτζι; Μήπως θ' άντιστεκότανε στὸν έρωτά μας; "Α! τὸν άθλιο... Άλλά γιατί; Τί τὸν ένδιαφέρει; Δέν άνακατώθηκε ποτέ σέ τίποτα. Δέν τοῦ έκαμε τίποτα. Για δυό ἡ τρεῖς λίρες πού μοῦ δάνεισε, καί πού δέν τὸν πίεσα ποτέ νά μοῦ τίς δώσῃ, δὲ θά μ' έδιωχνε ποτέ άπ' τό σπίτι του. Δέν εἶνε ο Παλάτζι, κ' έπειτα άν τὸν έσκότωνα καί μέ άξεξιοποίητα μάλιστα, ἡ Σοφία θά πίστευε πώς δὲ θά 'πρεπε νά μοῦ τὸ συγχωρέσῃ ποτέ. Άλλά μέ ποιά λοιπόν νά τά βάλλω; Μὲ τή μητέρα της; Αὐτὴ τή χοντρή γυναίκα; "Οχι βέβαια! Μὲ τὸν Παλιόκαπο; Άλλά πῶς! Θά εἶνε ο Λάντζας καί ο Λάντζας, καί καί δυσπιστῶ σ' αὐτόν, μοῦ έκαμε μόνο καλό. Μὲ ποιόν λοιπόν, θέ μου;».

Τοῦ ἦρθε μιá ιδέα. "Ητανε Κυριακὴ πρωί. Πῆγε βιαστικῶς στήν έκκλησία, τοποθετήθηκε στὶς σκάλες τοῦ περιστύλιου τῆς στιγμῆς πού τὸ πλῆθος τῶν πιστῶν έβγαίνει άπ' τήν ακολουθία. "Ακουγόντουσαν τὰ τελευταία ρινοφωνήματα τῶν παπάδων. "Ενα νά γνώρισω πρόσωπο πέρασε, έπειτα ένα δεύτερο, έπειτα ένα τρίτο, έπειτα πολλά. "Ανάμεσα σ' αὐτὸν τὸν κόσμο παρατήρησε τὴ Σοφία νά περπατᾷ σοβαρῆ. Εἶχε τὴ μητέρα της δεξιά, τὸν νονό της άριστερά, καί ο Παλάτζι πού χάιδευε μέ τ' άσπρο χέρι τοῦς βοστρύχους τῆς πολὺ πομμαδωμένης μαύρης του κόμης, άκολουθοῦσε ξοπίσω. "Ο Γεράσιμος κάρφωσε τὰ μάτια

άπάνω στή νέα καί τό βλέμμα του έλεγε πολλά. "Εκείνη κατάλαβε, καί περνώντας μπροστά του μέ τή συνοδεία της δέν τὸν άντιχαιρέτισε. Άλλά σταματώντας τό βλέμμα της στοῦ δικό του κύτταξε άπότομα τὸν "Ιερώνυμο Λάντζα, πάλι ξανακύτταξε τὸν έραστή της καί φάνηκε σά νά περιμένῃ: "Ητανε φανερό. "Εκαμε σημείο συγκαταθέσεως. Τὴν ἴδια στιγμή αισθάνθηκε νά τόνε σπρώχνουν ζωηρά από πίσω, καί γυρίζοντας πρόσεξε έναν άνθρωπο κακομούτσουνο, ο οποίος δίχως νά ζητήσῃ νά δικαιολογηθῇ, τὸν άφῃσε νά ἱδῇ στοῦ μανίκι του ένα γυμνὸ μοχαίρι, κ' έπειτα έγινε άφαντος.

«"Α! "Ετσι λοιπόν! σκέφτηκε ο Γεράσιμος. Λοιπὸν θά ἰδοῦμε!». "Η ιδέα πῶς μπορούσαν νά τόνε μολιρῶσουν τὸν έκαμε ένεργητικό. Τὸ ἴδιο βράδυ έφυγε γιά τὴν "Ακαρνανία, καί ὕστερ' από λίγες ἡμέρες δειπνοῦσε εἰρηνικά σ' ένα σπίτι στοῦ Μεσολόγγι μέ τό Γιώργη, τὸν ὁποῖον εἶχε ξοθεῖ νά συμβουλευτῇ: Δέν ήταν άνάγκη νά ένοχληθῇ γιά ὅ,τι έπρόκειτο νά γίνῃ. Μὲ τό θέλημα τοῦ θεοῦ στή Ζάκυνθο, στήν Κεφαλλονιά, σ' όλα τὰ νησιά θά τοῦ ήταν εύκολο, καί πιστεύω πῶς θά εἶνε πάντα γιά ὅλον τὸν κόσμο εύκολο, νά βοῇ παλληκαράδες έτοιμους νά ξεμπερδέψουν ὁποιοδήποτε αντί λογικῆς άμοιβῆς. Άλλά τοῦ εἶχαν παραγγεῖλει νά δώσῃ τό κόκκινο μαντίλι στοῦ Γιώργη. Νόμισε λοιπὸν πῶς έπρεπε ν' άκολουθῇ τίς οδηγίες της κατὰ γράμμα.

"Όταν ο Γεράσιμος διηγῆθηκε στὸν εξαίρετο αὐτὸν άνθρωπο περὶ τίνος έπρόκειτο κ' έξωμολογήθηκε τὴν κατάστασί του ὅλη, ο Γιώργης έκαμε κίνημα ξαφνίσματος, τό ὁποῖον ο Γεράσιμος παρατήρησε, καί γιά τό ὁποῖον τοῦ ζήτησε εξήγησι.

—"Εξήγησι θές; Δέν έχεις ανάγκη νά μάθῃς τό λόγο, τοῦ άποκοίθηκε ο Γιώργης. Μπορῶ μόνο νά σοῦ πῶ πῶς υπάρχουνε πολλά πράγματα πολὺ παράξενα στή ζωή. Μοῦ συνέβη, έδῶ καί δεκαπέντε χρόνια, νά εργαστῶ μέ τό γέρω "Αποστολάκη καί τέσσερις ἡ πέντε συντρόφους γιά λογαριασμό τοῦ κόντε-Λάντζα, ο οποίος μάλιστα μάς καλοπλήρωσε, τό λέω γιά νά τὸν παίνεσω. Καί τώρα ο "Αποστολάκης εἶνε ὀλωσδιόλου έκτός ὑπηρεσίας, δυὸ άπ' τοῦς συντρόφους μας κοιμαστήκαν από τοῦς "Αγγλους, πού εἶνε κρῖμα, καί ἰδοῦ ὅτι πρόκειται τώρα νά φροντίσω γιά τὸν κόντε-Λάντζα. Καί γιά λογαριασμό ποίανού; Για λογαριασμό δικό σας! Εἶνε παράξενο. Άλλά φαίνεται πῶς ὁ πάρναι δικαιοσύνη, άν καί αὐτό δέν εἶνε δουλειά δική μου.

Δὲ θέλησε νά πῇ περισσότερα σ' αὐτό τό σημείο, καί σάν άνθρωπος πραγματικῶς πού ήταν, άσχίσε νά εξετάζῃ καί νά συζητῇ τὰ μέσα γιά τὴν ικανοποιητικὴ έκπλήρωσι τῆς άποστολῆς τῆς ὁποίας ο Γεράσιμος τοῦ έκαμε τὴν τιμὴ νά τοῦ άναθέσῃ.

"Υστερ' από μιá βδομάδα, ήταν τὴ νύκτα τῆς Δευτέρας πρὸς τὴν Τρίτη, καί ἴσως μεσάνυχτα, ο κόντε "Ιερώνυμος Λάντζας, μέ μιá ὑπηρετρια πού πῆγαυε μπας, κρατώντας φατνάρ, διάβαινε ένα στενὸ δρόμο, από τὸν ὁποῖον περνοῦσε συνήθως, γυρίζοντας από τῆς κυρίας Παλάτζι στοῦ σπῆτι του, όταν εἶδε έξαφνα νά τὸν περικυκλώνουν πέντε νομάτοι, πού οἱ τέσσερις ήταν ἡ τοῦ

φάνηκαν ψηλοί. Τὸν ἐχτύπησαν στὴν ἀρχὴ δυνατὰ στὸν ὦμο καὶ τὸν ἐξάλισαν. Ἐπειτα τὸν ξαναχτύπησαν. Τοῦδωκαν καὶ τρίτο χτύπημα. Καὶ τὴ στιγμὴ ποὺ ξεχώριζε μιά φυσιογνωμία λεπτότερη ἀπ' τὶς ἄλλες ἔπεσε ἀναίσθητος τελείως.

Τῆς μικρῆς ὑπέρτερρας ἐσπάσανε τὸ φανάρι. Ἐβγαλε ἐκείνη κάτι φωνὲς ἄγριες τότε καὶ πολλὰ παράθυρα ἀνοίχτηκαν: βλέποντας περὶ τίνος ἐπρόκειτο, κανεὶς δὲ βιάστηκε νὰ μπῇ στὴ μέση. Ἀλλὰ τέλος, ἀφοῦ οἱ δολοφόνου ἐξαφανίστηκαν, μερικοὶ κατεβήκανε, πήγανε νὰ ζητήσουν τὸ φρουρὸ, καὶ ὁ ἀστυνομικὸς εἰδοποιημένος ἦρθε μὲ τὸ σύντροφό του. Ἐτρεξάν ἀκόμη νὰ εἰδοποιήσουν τὸν Ἀγγλο Ρεζιντέντε. Εὐπνησαν τὴν κυρία Παλάτζι, ἡ ὁποία κατατρόμαξε κ' ἔχυσε πολλὰ δάκρυα πρὶν ἀποφασίσῃ νὰ προχωρήσῃ μὲ τὴν κόρη της. Ὁ Παλάτζι θὰ ἔσπευδε νὰ πάῃ, ἀλλὰ δὲ μπορέσανε νὰ τὸν βροῦν πουθενά. Τὸ γεγονός δὲ τὴν ἄλλη μέρα γυρίζοντας ἀπὸ ἐκδρομὴ στὴν ἐξοχή.

Ὁ γέρω - κόντες ἦτανε ξαπλωμένος στὸ κρεβάτι του, μὲ τὸ κεφάλι σπασμένο, μὲ τὰ μπράτσα καὶ τὶς γάμπες ραγισμένες σὲ πολλὰ μέρη, καὶ μὲ μιά καλὴ μαχαίριά «διαμπερῆ».

Βρῆκαν ἐπὶ τόπου ἓνα εἶδος μπαστουניοῦ ἀπὸ κλαδί ροζωτὸ περιγυρισμένο μὲ καρφιά, ποὺ εἰδείχαν οἱ μύτες τους. Ὁ ἀνακριτὴς ἔκρινε καὶ ὁ γραμματέας συμφώνησε, υπογράφοντας τὸ πρωτόκολλο, πὼς οἱ δολοφόνου εἶχανε στήσει καρτέρι τοῦ μακαρίτη Ἱερώνυμου. Τὸ σκέφτηκε ἐπίσης ὁ ἴδιος, ἔδωκε μὲ σβυσμένη φωνὴ μερικὲς πληροφορίες. Ἀλλὰ ὅταν τὸν ρώτησαν ἀναγνώρισε τοὺς δολοφόνους, ἀποκρίθηκε πὼς δὲν ἀναγνώρισε κανένα, καὶ δὲ μπόρεσαν νὰ τοῦ πάρουν λέξι σχετικῶς μ' αὐτὴν τὴν ἐρώτησι, τόσο ἐν τούτοις ἐνδιαφέρουσα. Συνήθως σὲ τέτοιες περιστάσεις οἱ «παθόντες» ἔχουν πολλὰς ὑποψίες. Ὑποψιάζονται ὅλον τὸν κόσμον καὶ ἂν τοὺς πίστευε κανεὶς θὰ ἔπρεπε νὰ συλλάβῃ μιά ὁλόκληρη πόλι. Ὁ γέρω - Λάντζας ἀποτελοῦσεν ἐξαίρεσι στὸν κανόνα καὶ ἀρνήθηκε νὰ υποδείξῃ κανένα, πράγμα ποὺ παραξένεψε ὅλους. Οἱ γιατροὶ ἐδήλωσαν ὅτι εἶχε χτυπηθῇ θανάσιμα, καὶ πὼς θὰ ἦταν πολὺ ἂν ἐζοῦσε μερικὲς ὥρες ἀκόμη. Ἀποφασίσανε λοιπὸν νὰ τὸν ἀφήσουν ἡσυχῶ.

Ὅταν ἐβρέθηκε μόνος μὲ τὴν κυρία Παλάτζι καὶ τὴ Σοφία, ποὺ κλαίγανε μὲ λυγμοὺς χωρὶς νὰ σταματοῦν, ὁ κόντες εἶπε στὴν ἐρωμένη του:

— Ἀγαπητή μου, μὲ σκότωσε ὁ Γεράσιμος. Τὸν κατάλαβα τὴ στιγμὴ ποὺ ἔσκυβε ἀπάνω μου, μολοντὶ εἶχε βέλο στὸ πρόσωπο. Δὲ θέλω νὰ ἀνακατεῦτῃ ἡ δικαιοσύνη μὲ τὴν ὑπόθεσιν αὐτῇ, ποὺ δὲν τὴν ἐνδιαφέρει. Ἀλλὰ, τούναντιον, ἂν συμβῇ νὰ βροῦν ἵχνη ἐνοχοποιητικὰ, ὀρκίσου μου πὼς θὰ βάλετε τὰ δυνατὰ σας γιὰ ν' ἀθωωθῇ ὁ Γεράσιμος. Θὰ ὀρκίσῃς ἡ ἴδια πὼς γνωρίζεις τὴν ἀθωότητά του. Ἀλλὰ ἔπειτα θὰ πᾶρῃς ἀπ' τὸ σπῆτι μου πρὸς κληροδοτὴ στὴ Σοφία ὅσο χρήμα χρειάζεται γιὰ νὰ σκοτωθῇ καὶ ὁ Γεράσιμος στὴ θέσι ποὺ μὲ σκότωσε, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ

μὲ τὰ ἴδια σύνεργα. Θὰ ἤθελα νὰ τοῦ δώσουν τὴν ἴδια μαχαίριά....

Καθὼς ἔλεγε αὐτὸν τὸν τόσο φυσικὸ του πόθο, ἡ κυρία Παλάτζι ἐκλαιγε κ' ἀναστέναζε περισσότερο. Οἱ συγγενεὶς φτάσανε, οἱ παπᾶδες τοὺς ἀκολούθησαν, ὅλη ἡ πόλις μαζεύτηκε στὸ δρόμο τοῦ σπιτιοῦ, καὶ ὁ γέρω - Ἱερώνυμος ξεψύχησε δίχως νὰ φιλήσῃ οὔτε τὴν Καρολίνα του, οὔτε τὴ Σοφία ποὺ λάτρευε. Εἶνε φανερὸ πὼς μιά σκέψις τὸν κυριαρχοῦσε, ὁ θερμὸς πόθος νὰ σκοτωθῇ ὁ Γεράσιμος, ὅπως εἶχε προστάξει.

Ἡ κηδεὶα του ἔγινε μὲ μεγαλοπρέπεια. Ἐχοροστάτησε ὁ μητροπολίτης καὶ ὅλοι οἱ παπᾶδες ποὺ ἦρθαν ἀπὸ τὶς διάφορες ἐνορίες τῆς πόλεως. Ὁ Βρεττανὸς Ρεζιντέντες ἀπάγγειλε ἀγγλικὰ ἐπικηδεῖο, στὸν ὁποῖο παίνεσε τὶς πολιτικὲς ἱκανότητες τοῦ νεκροῦ ποὺ ἦταν σταθερὸς ἀφωσιωμένος στὴν ὑπόθεσιν τῆς τάξεως καὶ τῆς θρησκείας. Ὁ πρόεδρος τοῦ Φιλελληνικοῦ κοιμῆτου μίλησε μὲ τὴ σειρὰ του ἑλληνικά, γιὰ νὰ ἐξυμνήσῃ τὶς εὐγενεῖς προσπάθειες τοῦ κόντε ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας. Δὲ μπόρεσε ὅμως νὰ πῇ πράγματα συγκεκριμένα. Ὁ δήμαρχος σὲ λόγῳ τοῦ ἰταλικὸ ἔκλαψε τὴν πόλι ποὺ ἔχασε ἓνα τόσο «φωτισμένο» μέλος τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου, καὶ ὑπενθύμισε τὶς προόδους ποὺ ὁ κόντε - Λάντζας ἔκαμε νὰ γίνουν στὴν οἰκονομικὴ ἐπιστήμη τῆς Εὐρώπης, ὅταν μετάφρασε ἀπ' τὰ γαλλικά, ἔδωκε καὶ τριάντα χρόνια, ἓνα φυλλάδιο γιὰ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἐμπορίου τῶν δημητριακῶν. Τέλος ὁ διευθυντὴς τοῦ κολλεγίου, σ' ἓνα λόγῳ τοῦ σὲ ἀρχαία ἑλληνικὴ τοῦ καθαρώτερου ἀττικισμοῦ, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὅμως κανεὶς δὲν κατάλαβε τίποτα, ἐγκωμίασε τὴ φιλολογικὴ... μεγαλοφυΐα τοῦ κόντε - Λάντζας, ὁ ὁποῖος εἶχε μεταφράσει στὰ νιάτα του τὸ γαλλικὸ μυθιστόρημα ἡ «Προίκα τῆς Σουζέττας», τοῦ «διαπρεποῦς καὶ ἐπιφανοῦς» κ. Φιεβὲ σὲ γλῶσσᾳ ρωμαϊκῇ «διωρθωμένη», πράμα ποὺ ἔκαμε νὰ προχωρήσῃ ἡ χριστιανικὴ Ἀνατολὴ στὸ δρόμο τοῦ πολιτισμοῦ.

Οἱ λόγοι αὐτοὶ διαρκέσανε ὀχτὼ ὥρες ὁλόκληρες. Ὑστερα καθένας τράβηξε γιὰ τὸ σπῆτι τοῦ. Ἡ δικαιοσύνη ἔκαμε τὸ πᾶν γιὰ νὰ ἀνακαλύψῃ τοὺς ἐνόχους, δὲ μπόρεσε ὅμως νὰ καταφέρει τίποτε. Ὅταν προσπάθησε νὰ μάθῃ ἂν ὁ κόντε - Λάντζας εἶχε κανένα ἀσπονδὸν ἐχθρό, ὁ ὁποῖος νὰ εἶχε συμφέρον νὰ τὸν ἐμπερδέψῃ, δὲ βρῆκε κανένα. Ὁ κόντε - Λάντζας δὲν εἶχε μὴν ἓνα ἐχθρό! Ἀλλὰ ὅταν ἠθέλησε νὰ ἐρευνήσῃ γιὰ νὰ μάθῃ ἂν τὸν ἀγαποῦσε κανεὶς, κατάλαβε πὼς τὸν ἐμισοῦσαν ὅλοι, καὶ αὐτὴ ἡ ἀντίφασις ἔκαμε τὴ δικαιοσύνη ν' ἀφήσῃ κάθε ἀνάκρισι, καὶ νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἡττάν της. Μόνον δὲ γιὰ τοὺς τύπους, καὶ γιὰ νὰ καλύψῃ τὴν υποχώρησίν της, ἀσχολήθηκε ἀκόμη μερικὲς ἡμέρες μὲ μιά ὑπόθεσιν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν εἶχε κατάλαβει... πὼς θὰ καταλάβαινε τίποτα.

Ὁ Γεράσιμος Δελφίνης, ἀπουσιάζοντας ἓνα μῆνα μετὰ τὸ θάνατο τοῦ κόντε ἀπ' τὴν Κεφαλλονιά, παρουσιάστηκε, ὕστερ' ἀπὸ δύο μῆνες, γυρίζοντας ἀπὸ τὴ Νεάπολι, τῆς ὁποίας διηγήθηκε τὰ θαυμάσια καὶ στὴν ὁποίαν διασκέδασε πολὺ.

Ἡ Σοφία, πάντοτε ἀπασχολημένη νὰ κεντᾷ τὸ πράσινο σκυλί της, εἶπε στὴ μητέρα της:

— Μαμά, δὲ θὰ καλέσετε τὸν κ. Δελφίνη νᾶρθη νὰ μᾶς ἰδῇ;

Ἡ κυρία Παλάτζι ἀναστέναξε:

— Μὰ δὲν ξέρεις, παιδί μου, ἐπιθύρισε, τί μοῦ εἶπε ὁ νουνός σου;

— Τὸ πιστεύεις; ρώτησε ἡ Σοφία μὲ τὴ συνηθισμένη της εἰλικρίνεια, ἀλλὰ καρφώνοντας ἀπάνω στὴ μητέρα της βλέμμα πού ἡ ἀκίνησία του ξάφνιζε πάντα. Τὸ πιστεύεις αὐτό; Μήπως δὲν εἶπαν ἄλλοτε τρομερές ἱστορίες εἰς βάρος τοῦ νουνοῦ μου γιὰ τὸν κόντε Τσάλλα;

— Δύστυχε Τσάλλα! ψιθύρισε ἡ κοντέσσα. Καὶ πράμα πού δὲν εἶχε συμβῇ ἐνόσω ζοῦσε ὁ Ἰερώνυμος Λάντζας, σκούπισε μὲ τὸ μαντίλι τὰ μάτια της, πού ἦτανε, ἀλήθεια, δακρυσμένα.

— Πιστεύεις πὼς ὁ νουνός μου σκότωσε τὸν κόντε - Τσάλλα;

— Παιδί μου, εἶπε ἡ κοντέσσα, αὐτὰ εἶνε πράματα, γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν πρέπει κανεὶς ποτὲ νὰ μιλά. Εἶσαι νέα καὶ δὲν ξέρεις... Ὁ Ἰερώνυμος ἦταν βέβαια ἀνόητος νὰ κάμῃ ἓνα τέτοιο, καὶ δὲν πιστεύω πὼς καὶ ὁ Γεράσιμος ἦτανε ἱκανός... Σοῦ ὀρκίζομαι πὼς δὲν ἔχω τίποτε μὲ τὸ Γεράσιμο. Ἄν ἤθελε μόνο νὰ μοιάζῃ λιγώτερο μὲ τὴ μητέρα του, αὐτὴν τὴ Δελφίνη πού δὲν ἀξίζε τίποτα, σὲ βεβαιώνω... Καὶ καθὼς τὸ εἶπα πολλές φορές, σὸ δύστυχο Τσάλλα, εἶχε ἄδικο ν' ἀνακατεῖται μὲ τέτοια πλάσματα. Ἐπὶ τέλους ὅμως σοῦ ὀρκίζομαι πὼς ἀγαπῶ πολὺ τὸ Γεράσιμο, καὶ ἂν δὲ νομίζῃς πὼς ἀσεβοῦμε πρὸς τὴ μνήμη τοῦ νουνοῦ σου, θὰ τὸν καλέσω στὸ σπίτι.

Ὑστερ' ἀπὸ μερικὲς ἐβδομάδες ὁ Γεράσιμος ἔκαμε τοὺς γάμους του μὲ τὴ Σοφία, μὲ τὴν ὁποίαν ἐξήσαν εὐτυχισμένοι κι' ἀποχτήσανε πολλὰ παιδιά.

Ἀθήνα 25 Μαΐου 1868.

ΤΕΛΟΣ

Η ΚΥΡΙΑ ΜΠΡΟΥΣΣΕ

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ ΤΟΥ Γ. ΓΚΕΪΓΕΡΣΤΑΜ

Ἄλλοτε τὴν ἔλεγαν Ντόρα Κρόκ. Τώρα τὴν ἔλεγαν κυρία Ντόρα Μπρούσσε στὸ Ἀκερουπ' ἦταν παντρεμένη μὲ τὸν αὐστηρὸ ἄρχοντα Γιόχαν Μπρούσσε καὶ ἦταν μητέρα δύο παιδιῶν. Εἶχε νοικοκυριό, ὑπηρεσία, βουστάσια μὲ πενήντα ἀγελάδες εἰς τὸν σταῦλο, δώδεκα ἄλογα, εἶχε χρήματα καὶ κτήματα, ὑποτακτικούς, γείτονες καὶ σχέσεις. Καὶ ὅλα αὐτὰ ἦταν τόσο νέα ὅσο καὶ ξένα γι' αὐτήν. Ἄλλοτε περιδιάβαζε ἡ Ντόρα ἐλεύθερη καὶ χαρούμενη τὰ λειβάδια καὶ τὰ δάση. Τώρα εἶχε δουλεῖα ἀπὸ τὸ πρῶν ὥς τὸ βράδυ στὸ νοικοκυριό της, ἐπιστατοῦσε στὸ βουστάσιο, στὰ κελλάρια καὶ στὸ μαγειριό, ἐθήλαζε τὰ παιδιά της ὅταν ἦσαν μικρά, τὰ ἀνέτρεφε ὅταν ἐμεγάλωναν, ὑπήκουε σὲ κάθε νεῦμα τοῦ ἀνδρός της καὶ μαζεῦοταν ὅταν ἐκεῖνος ἐθύμωνε. Ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ ἔλαμπε ἡ Ντόρα ἀπὸ χαρὰ, ἦταν εὐτυχὴς καὶ γλυκομίλητη μὲ ὅλους. Τώρα ἐκλαίγε συχνά, σερνόταν σιγὰ καὶ φοβισμένα στὸ σπίτι καὶ τὸ πρόσωπό της εἶχε τὴν χλωμάδα τῆς ὑπερκοπώσεως, ἡ ἡμέρες της ἦσαν γεμάτες δουλεῖα καὶ ἡ νύχτες γεμάτες ἔννοιες. Ποτὲ πειὰ δὲν ἐτραγουδοῦσε, τὸ βῆμα της δὲν ἦταν πειὰ ἐλαφρὸ καὶ πηδηχτὸ ὅπως τις καλὲς ἐκεῖνες ἡμέρες. Ἦταν μόλις εἴκοσι χρονῶν καὶ φαινόταν σὰν νὰ ἦταν τριανταπέντε. Μόνον ὅταν καμμιὰ φορὰ ἀνέλαμπαν τὰ μάτια της μὲ μιὰν ἀτέλειωτη ἔκφρασι παιδικῆς ἀφέλειας, φαινόταν πόσο νέα ἦταν. Ὅλοι ὅσοι τὴν ἐγνώριζαν πρὶν ὠμολογοῦσαν πὼς δὲν μποροῦσε νὰ γίνῃ ὠραιότερο κορίτσι ἀπ' τὴν Ντόρα. Ἦταν ψηλὴ καὶ λεπτή, καὶ ἡ ἔκφρασις της εἶχε τὴν λυπημένη μαζὶ καὶ χαρούμενη ἐκεῖνην ἔκφρασι τῆς ἀπορίας, πού ἔχουν ὅλοι εἰς ὅσους φαίνεται ἡ ζωὴ καινούργια, γλυκεῖα καὶ ἑλκυστική. Ὅσοις τὴν ἐβλεπε σταματοῦσε νὰ θαυμάσῃ αὐτὴ τὴν δροσερὴ καὶ παρθενικὴ ὑπαρξί, καὶ ν' ἀποκομίσῃ, ἂν ἦταν δυνατόν, καὶ ἀπ' τὴν ἡρεμὴ χαρὰ πού ἐσκόρπιζε ὅλο της τὸ εἶναι. Μιὰ λέξι μόνον τοῦ στόματος τῆς Ντόρας ἦταν σὰν τὸ χαρούμενο κελᾶϊδημα ἐνός πουλιοῦ στὸ δάσος. Ὅ,τι ἔλεγε, καὶ τὸ παραμικρὸ ἀκόμα, εἶχε ἓνα ἐντελὸς ἰδιαιτέρο θέληγτρο, πού προήρχετο ἀπὸ τὴν ἡρεμὴ καὶ ἡσυχὴ χαρὰ μὲ τὴν ὁποίαν ἀντίκρυε τὸ μέλλον. Ἡ Ντόρα μεγάλωσε σ' ἓνα εὐτυχισμένο περιβάλλον. Καὶ ποτὲ δὲν τῆς εἶπαν ἓνα κακὸ λόγο. Τὸ πατρικὸ της κτήμα βρισκόταν πολὺ

βορεινότερα από τὸ "Ακερουπ. Ἐταξείδευε τέσσερες ἡμέρες γιὰ νὰ φθάσῃ ὡς νιόπαντρη μὲ τὸν ἄνδρα τῆς στὴν καινούργια τῆς πατρίδα. "Ὅσες φορές θυμόταν ἐκεῖνο τὸ ταξίδι, αἰσθανόταν νὰ τὴν κυριεύῃ ἐκ νέου ἐκεῖνος ὁ φόβος ποὺ δοκίμασε τότε. Αὐτὸ τὸ ταξίδι δὲν ἦταν ταξίδι γάμου ὅπως τὸ ἐννοοῦμε ἐμεῖς σήμερον. Ἦταν ἕνα κουραστικὸ ταξίδι μὲ τὴν ἄμαξα στὸ πλάι ἐνὸς συζύγου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἡ Ντόρα κατὰ βάθος ἤξερε λιγώτερο ἀπὸ τὸ τίποτε. Εἰς ἐπίμετρον ὁ χωρισμὸς ἀπὸ ὅλα ὅσα ἀγαποῦσε. "Ὅταν ἐχαθήκαν ἀπ' τὰ μάτια τῆς τὰ μεγάλα ἐκείνα δάση καὶ τὰ πολλὰ νερά, αἰσθάνθηκε τὸν ἑαυτὸν τῆς χωρὶς πατρίδα—χωρὶς πατρίδα καὶ δυστυχῇ, γιατί ἀρχίζει νὰ φοβάται τὸν ἄνδρα ποὺ ἀκολουθοῦσε.

"Ἐξαφνα φάνηκε στὴν Ντόρα πὼς τῆς μιλοῦσε ἐπιτακτικὰ. αὐστηρὰ καὶ σὰν νὰ εἶχεν ἡ φωνὴ τοῦ ἕνα σκληρὸ τόνο. Ἐν γένει γινόταν ὁ Γιόχαν Μπροῦσε σὲ κάθε νέο σταθμὸ ποὺ ἐφθάνον ὅλο καὶ πιδ διαφορετικὸς ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ ἐγνώρισε ἡ Ντόρα στὸ πατρικὸ τῆς σπιτί, πρῶτα σὰν ξένον, ἔπειτα ὡς ἐπίδοξο γαμπρὸ καὶ κατόπιν σὰν ἀρραβωνιαστικόν.

Στὸ τέλος ἐγίνε καὶ αὐτὴ ἡ φύσις ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀπ' ὅ,τι τὴν ἔβλεπε ἡ Ντόρα ὡς τώρα. Τὰ δάση, μέσα στὰ ὁποῖα μεγάλωσε, εἶχαν πλέον ἐξαφανισθῇ, ἐμπρὸς τῆς ἀπλωνόταν ἡ πεδινὴ χώρα, ἕνας ἐκτεταμένος κάμπος, στὸν ὁποῖον ἦσαν σκορπισμένα τὰ ἕνα κοντὰ στὸ ἄλλο τὰ τσιφλικία μὲ τὰ σπιτία τους, γύρω ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἦσαν σὰν στριμωγμένα τὰ παραρτήματα τους.

Καὶ ἄνω ἀπ' ὅλα αὐτὰ ἔβρεχε, ὁ ἄερας σάρωνε τὰ πάντα τόσο ποὺ ἡ βροχὴ πέφτοντας νὰ φαίνεται σὰν ὁμίχλη ποὺ ἀπλωνόταν σὰν σύννεφο πάνω ἀπ' τὰ βρεγμένα χωράφια. Ὅστε ἕνα κόκκινο σπιτί μὲ τις ἄσπρες γωνιὲς τοῦ δὲν διέκοπτε αὐτὴ τὴν μονοτονία. "Ὡς καὶ τὰ δέντρα γιὰ τὴν Ντόρα ἦσαν ἀγνωστά. Σὰν γιγάντια μανιτάρια ἐπρόβαλλαν ἀπὸ τὴν μουσκεμένη γῆ μερικὰ χαμηλὰ δέντρα μὲ στρογγυλὰς φουντωμένες κορυφές. Στέκονταν ἄλλα μοναχὰ καὶ ἄλλα μαζὶ ἀραδιασμένα κοντὰ σ' ἑκατέρωθεν μεγάλα χατάκια, μέσα στὰ ὁποῖα μουρμούριζε βουρ-κωμένο τὸ νερό. Στὴν καταχνιά τῆς βροχῆς ἐφαίνοντο μέρα μετ' ἡμέρας σὰν φαντάσματα καὶ ἡ Ντόρα δὲν μπορούσε οὔτε καν νὰ θυμηθῇ ἂν εἶχε ποτὲ ἀκούσει τὸ ὄνομά τους. Τῆς φάνηκε παράξενο ὅταν ὁ ἄνδρας τῆς τῆς εἶπε πὼς ἦσαν ἱτιές. Τότε γύρισε καὶ κύτταξε μὲ ἀπορία τὸν Μπροῦσε, ὁ ὁποῖος καθόταν κοντὰ τῆς καὶ ὠδηγοῦσε μὲ στιβαρὸ χέρι τὰ χοντροκαμωμένα καὶ γυαλιστερά ἄλογα. Καὶ ἐφ' ὅσον προχωροῦσε ἡ ἄμαξα ἐσκέπτετο: Εἶναι αὐτὸς ὁ δρόμος γιὰ τὴν καινούργια μου πατρίδα;

Ὀλίγο πρὶν φθάσουν στὰ δύο τελευταῖα μίλια, μῆκαν σ' ἕνα μιά κοιλιάδα, τὴν ὁποῖαν διέσχισε ἕνα πολὺ φουσκωμένο ρυάκι ποὺ ἡ πλημμύρα τοῦ φθινοπώρου τὸ ἐσπρωχνε ὀρμητικὰ πρὸς τὸ μπρός. Ὁ ἄνδρας τῆς τῆς εἶπε πὼς αὐτὸ τὸ ποταμάκι τὸ λέγει «Ἀννη» καὶ ὅταν ἐπρόφερε τὸ ὄνομα ἡ φωνὴ τοῦ ἐγίνε λιγάκι πιδ θερμὴ, δείχνοντας κάποιον θαυμασμό. Ἐπερνοῦσαν τὰ

ρὰ τὸ δάσος, ἀπὸ τὰ δέντρα δὲν εἶχαν πέσει ἀκόμα τὰ φύλλα, ἂν καὶ ἦταν σχεδὸν Νοέμβρης. Ὁ ἄνδρας τῆς τῆς εἶπε πὼς τὰ δέντρα αὐτὰ εἶναι ὀξυές καὶ ἐφ' ὅσον μιλοῦσε παρατηροῦσε τὴν Ντόρα λοξὰ σὰν νὰ περίμενε νὰ γυρίσῃ νὰ τὸν κυττάξῃ καὶ νὰ λάμψῃ ἀπὸ χαρὰν. Ἀλλὰ ἡ Ντόρα καθόταν ἡσυχὰ καὶ ἄκουγε μόνον τοὺς χτύπους τῆς καρδιάς τῆς.

"Ὀξυές; Τί ἦταν γι' αὐτὴν οἱ ὀξυές, γι' αὐτὴν ποὺ μεγάλωσε μέσα στὰ ἔλατα καὶ τις σημύδες. Δὲν φαντάσθηκε ποτὲ πὼς ἔρχόταν ἐποχὴ ποὺ θὰ τὰ ἐστερεῖτο.

Δὲν ἔβρεχε πιά τόσο δυνατὰ. Ἡ βροχὴ ἐπέφτε τώρα πυκνὴ καὶ σιγανὴ σὰν μιά ἐλαφριά καὶ λεπτὴ δροσοῦλα, ποὺ ἐπεσκίαζε τὴν φύσιν. Ἡ Ντόρα ἔβλεπε καλὰ πὼς ὅλα αὐτὰ ἦσαν ὠραία, ἀλλὰ μολαταῦτα δὲν αἰσθανόταν τίποτε καὶ ἀποροῦσε καὶ ἡ ἴδια γι' αὐτὸ.

Εἶχε πλέον ἀρχίσει νὰ σκοτεινιάξῃ, ὅταν πέρασε ἡ ἄμαξα ἀπὸ μιά καγκλωπὴ μεγάλη πόρτα καὶ μῆκε στὸ κτήμα. Ἐνα πολὺ μακρὺ χαμηλὸ σπιτί μὲ μιά πανύψηλη στέγη βρισκόταν ὄχι πολὺ μακριὰ ἀπ' τὸν δημόσιο δρόμο. Ἀπὸ τὰ παράθυρα ἔλαμπε τὸ φῶς καὶ ἡ Ντόρα διέκρινε στὸ σουρούπωμα κάτι τι πελώριο, μακρὺ, σκοτεινόν, ἕνα δάσος ἢ βουνό, ἡ καὶ τὰ δύο μαζὶ, ποὺ στεκόταν ὀρθοί πάνω ἀπ' τὸ σπιτί. Ἡ Ντόρα εὗρισκε πὼς ἐπλάκωνε τὴν κοιλιάδα ὡς πέρα ἀπ' τὸ κτήμα, πὼς ἀπλωνόταν καὶ πρὸς τις δύο μεριές καὶ ἐσκοτεινίαζε τὸ τοπίον ὡς ἐκεῖ ποὺ ἐφθανε τὸ μᾶτι, καὶ κυττάζοντάς το μὲ ὀρθάνοιχτα μάτια, ρώτησε:

— Τί εἶναι αὐτό;

Τῆς φάνηκε πὼς ἄκουσε «Σεντεράζεν» ἢ κάτι παρόμοιο. Καὶ τί ὠραία ποὺ θὰ ἦταν ἐκεῖ ὅταν ἐβγαίνε ὁ ἥλιος καὶ ἐρχόταν ἡ ἀνοιξίς. Καὶ πάλι ἀρχισε νὰ μιλῇ ὁ ἄνδρας τῆς γιὰ τις ἱτιές καὶ ἡ φωνὴ τοῦ εἶχε τὸν συγκρατημένο ἐκεῖνο ἦχο, σὰν νὰ ἐπερίμενε νὰ αἰσθανθῇ κι' αὐτὴ τὴν χαρὰ τοῦ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ. Ἀλλὰ ἡ Ντόρα δὲν τὸν καταλάβαινε. Ἀφῆσε καὶ τὴν ὠδήγησε σ' ὅλο τὸ σπιτί. Ἐπῆγαινε ἀπὸ τὴν μιά κάμαρα στὴν ἄλλη, δὲν ἐννοοῦσε ὁμῶς τίποτε ἀπ' ὅλα αὐτὰ, ἤξερε μόνον ἕνα πράγμα: Πὼς ἐδῶ ἔπρεπε νὰ ζήσῃ—ἐδῶ ἦταν ἡ πατρίδα τῆς.

Στὰ παράθυρα ἦσαν στερεωμένα τὰ παντζούρια, ποὺ σ' ἕνα μέρος τὰ εἶχαν κόψει σὲ σχῆμα μισοφέγγαρου, ἀπ' ὅπου ἐπέφτε τὸ φῶς στὴν αὐλή. Ἡ Ντόρα ἦταν εὐχαριστημένη ὅτι θὰ ἡσυχάζε ἐπὶ τέλους καὶ ὅτι τὰ παράθυρα ἦσαν τόσο καλὰ φραγμένα.

Στὸ τραπέζι τὴν περίμενε ἕνα ἀρκετὰ πλούσιο δείπνο. Ἀλλὰ αὐτὴ δὲν εἶχε ὄρεξι, ἂν καὶ ἀπὸ πολλὴν ὥρα πρὶν πεινοῦσε, ἐν τούτοις δὲν κατόρθωσε νὰ φάῃ τίποτε. Ἐκάθησε μόνον, ἦταν τόσο κουρασμένη, καὶ ὅλα γύρω τῆς τῆς φαίνονταν τόσο παράξενα. Εἶχε ἀκόμη μπρὸς στὰ μάτια τῆς τὴν χαμηλὴ καὶ ἐκτεταμένη ράχη τοῦ βουνοῦ. Καὶ τῆς φαίνόταν σὰν τὸ βουνὸ νὰ ἔλυνε καὶ νὰ γίνετα ὁμίχλη, νὰ γαμίζῃ ὅλη τὴν κάμαρα καὶ νὰ τὴν πνίγῃ.

— Τί σκέπτεσαι; τὴν ρώτησε ὁ ἄνδρας τῆς. Ἡ φωνὴ τοῦ ἦταν σκληρὴ.

— Τίποτε! ἀπήντησε ἡ Ντόρα φοβισμένη.

Τῆς φαινόταν σάν ἓνα πράγμα, πού δὲν μπορούσε ἀκόμη νὰ συνηθίσῃ, πῶς ἦταν αὐτὴ ἡ ἴδια πού πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν στάθηκε μπρὸς στὸ βωμό, πῶς ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς πού τῆς μιλοῦσε ἦταν ἄνδρας τῆς καὶ πῶς ἦταν τώρα νηόπαντρη καὶ βρισκόταν γιὰ πρώτη φορά στὸ νοικοκυριό της.

Ἐκύτταξε τὸν ἄνδρα τῆς καὶ προσπάθησε νὰ γελάσῃ. Ἀντελήφθη πῶς τὸ βλέμμα μὲ τὸ ὁποῖον ὁ Μπρούσε ἀντίκρυσε τὸ δικό της, ἦταν τραχύ καὶ ἐξεταστικό.

— Νομίζεις πῶς θὰ μπορέσης νὰ εἶσαι εὐχαριστημένη ἐδῶ μαζί μου; ρώτησε μὲ χαμηλὴ φωνή.

Φοβισμένα καὶ βιαστικά ἀπήντησε ἡ Ντόρα: Ναί. Χωρὶς νὰ ξέρῃ καὶ αὐτὴ τὸ γιατί αἰσθάνθηκε οἶκτο γιὰ τὸν ἑαυτό της καὶ γιὰ τὸν ἄνθρωπον αὐτό. Ἐπεθύμησε πολὺ νὰ εἶχε ἓναν ἄνθρωπο, εἰς τὸν ὁποῖον νὰ μπορούσε νὰ πᾶν νὰ κλάψῃ. Ἀλλὰ ἐκεῖ δὲν εἶχε κανένα καὶ ἡ παλιὰ της πατρίδα ἦταν πολὺ μακριά.

Ἡ Ντόρα δὲν εἶχε βέβαια οὔτε καν ἰδέα τὸ τί τὴν ἐπερίμενε, ὅταν εἶπε τὸ ναὶ εἰς τὸν πληρεξούσιο ἀντιπρόσωπο τοῦ Ἀκερουσι. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς δὲν τοῦ εἶπε αὐτὴ τὸ ναί, οἱ γονεῖς της, κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς ἐποχῆς, ἔδωσαν αὐτοὶ τὸν λόγο τους ἀντὶ αὐτῆς. Καὶ ὅταν ἔδωσαν τὴν συγκατάθεσί τους, τὸ ἔκαναν χωρὶς ἀμφιβολία, μὲ τὴν πεποίθησι ὅτι θὰ εἶναι γιὰ τὸ καλὸ τοῦ παιδιοῦ τους.

Τὸ πατρικὸ σπίτι τῆς Ντόρας βρισκόταν στὴν μέση Σουηδία. Τὸ μικρὸ τσιφλίκι τὸ ἔλεγαν Μοχέντα καὶ κάτω ἀπ' τὰ παράθυρα τοῦ σπιτιοῦ ἀπλώνονταν ἓνα μέρος τῆς ωραίας λίμνης Βέτερν. Ἡ Ντόρα ἦταν ἡ μικροτέρα ἀπ' ὅλα της τ' ἀδέρφια. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού μπορούσε νὰ θυμηθῇ, ἡ κουβέντες τῶν γονέων της περιστρέφοντο διαρκῶς εἰς τὸ πῶς θὰ μπορέσουν νὰ τὰ βγάλουν πέρα, πῶς ἀκρίβηναν ὅλα τὰ πράγματα καὶ πόσα χρειάζονται τὰ παιδιά. Ἀπὸ τότε πού ἦταν κοριτσάκι, ἀκούγε πάντα τὰ ἴδια καὶ τὰ ἴδια, καὶ χωρὶς νὰ καταλαβαίνει καλὰ-καλὰ τὴ σημασίαν τους, αἰσθανόταν ἓνα εἶδος οἴκτου γιὰ τοὺς γονεῖς, οἱ ὁποῖοι ἔχουν χάριν τῶν παιδιῶν τόσες ἔννοιες, τόσοι κόπους καὶ τόση δουλειά. Τῆς φαινόταν ὅτι ἔπρεπε νὰ σκέπτεται σχεδὸν κάθε ὥρα καὶ στιγμὴ πῶς ν' ἀνταποδώσῃ στοὺς γονεῖς της μιὰ φαρὰ ὅσα ἔστερήθησαν πρὸς χάριν της καὶ ἐνδομύχως εὐχαρίστησε περισσότερο ἀπὸ μιὰ φορά τὸν Θεὸ ὅτι δὲν ἦταν ἄνδρας. Γιατὶ γιὰ νὰ κοστίσῃ εἰς τοὺς γονεῖς της ὅ,τι ἐκόστισε χωρὶς νὰ ἐπιτύχῃ συνειδήσεως ὁ ὀλιγώτερον δαπανηρὸς ἀπ' τ' ἀδέρφια της—αὐτὸ τὸ ἤξερε ἡ Ντόρα θετικά—δὲν θὰ μπορούσε νὰ τὸ δεχθῇ ποτέ.

Ὁ πατέρας της, ἓνας πρῶν ἱλάρχος παραιτηθεὶς, περιφρονῶσε τὴν νέα ἐποχὴ μὲ τὶς νέες ἰδέες πού εἶχαν εἰσαγάγει ἐλευθερόφρονες τῶν ἡμερῶν ἐκείνων στὴν Σουηδία. Ἀκαμπτῶς

ὀλιγόλογος καὶ ἐργατικός, διηύθυνε τὸ κτήμα καὶ ἔκανε ἐμπόριον ζώων καὶ σιτηρῶν. Τὸ περισσότερον ὅμως ἐνδιαφέρον εἶχε γιὰ τ' ἄλογα, γιὰ τὰ ὁποῖα ἦταν εἰδικὸς ἀπὸ τὴν ἐποχὴν πού ἦταν Οὐσσάρος. Τὸ ὅτι ὑπεχρεώθη νὰ παραιτηθῇ ἐπειδὴ δὲν τοῦ ἐπαρκοῦσαν ὁ γλίσχρος μισθὸς του καὶ τὰ λιγοστὰ εἰσοδήματα τοῦ μικροῦ κτήματος γιὰ τὰ ἔξοδα πού τοῦ ἐπέβαλλε ἡ θέσις του στὸν στρατό, ἦταν μιὰ λύπη, τὴν ὁποῖαν αἰσθανόταν ἀκόμα στὰ γεράματά του, ἀκόμα τώρα πού κάθονταν αὐτὸς καὶ ἡ γυναῖκα του ἔρημοι στὴν φωλιὰ τους καὶ εἶχαν περάσει τὶς χειρότερες φροντίδες τῶν σχολικῶν καὶ πανεπιστημιακῶν χρόνων τῶν παιδιῶν των. Ὁ ἔρως ὅμως ἦταν στὴν μέση, ὁ ἔρως γιὰ τὴν μικρὴ ξανθὴ κόρη τοῦ παπᾶ, πού περίμενε τόσον καιρὸ ἀρραβωνιασμένη τὸν ἀνθυπολοχαγὸ της καὶ πού ἦταν τώρα γυναῖκα του στὸ Μοχέντα, πού τοῦ ἐγέννησε ἕξ παιδιά, ἐκ τῶν ὁποίων ζοῦσαν τὰ πέντε καὶ πού στάθηκε πιστὴ στὸ πλᾶϊ του καθ' ὅλη τὴ μονοτονὴ ἐξέλιξι τῆς τύχης, ἡ ὁποία ἐν τούτοις φαινόταν στοὺς δύο πιδὸ βαρυστήμαντη ἀπὸ κάθε ἄλλου ἀνθρώπου. Ἡ μικρὴ ὀλοστρόγγυλη κυρία ἦταν ἀκόμη τώρα μιὰ ζωερὴ καὶ δροσερὴ γυναῖκα, καθὼς ἔκανε μὲ τὸ ἔξυπνο καὶ γλυκὸ της χαμόγελο καὶ μὲ τὴν σκούφια της μὲ τὶς κορδέλλες, τὸν καθημερινὸ της γῦρο στὴν κουζίνα, στὰ κελλάρια, στὸ βουστάσιο καὶ εἰς τὴν συνετή της πρόνοια στὸ οἰκονομολογικὸ της πνεῦμα καὶ εἰς τὴν συνετή της πρόνοια ὡφείλετο τὸ ὅτι μόρεσαν νὰ τὰ βγάλουν ὅλα τὰ χρόνια πέρα μὲ τὰ μικρὰ εἰσοδήματα πού εἶχαν, καὶ ὅταν ὁ ἱλάρχος Φάμπιαν Κρόκ ἦταν στὶς καλές του τὸ ἀνεγνώριζε εὐχαρίστως.

—Εἶναι μιὰ ἐξαιρετικῶς καλὴ δουλειά, ἐσυνήθιζε νὰ λέῃ, νὰ παίρῃ κανεὶς κόρη παπᾶ. Οἱ παπᾶδες γνωρίζουν καλὰ τὸ συμφέρον τους, καὶ αὐτὴ τὴν καλὴ συνήθειαν συνηθίζουν νὰ τὴν μεταβιβάζουν καὶ στὰ παιδιά τους.

Ἀπὸ τὰ λόγια του αὐτὰ ἀντιλαμβάνεται καθένας πῶς ὁ ἱλάρχος δὲν ἦταν φίλος τῶν παπᾶδων καὶ ἡ ἀντιπάθεια, τὴν ὁποῖαν εἶχε πάντοτε γιὰ τὰ μέλη τοῦ κλήρου, ἦταν πέτρα σκανδάλου στὸν συζυγικὸ βίον τῶν Κρόκ. Εὐτυχῶς ὅμως ἡ κυρία ἱλάρχου ἦταν ἐνδοτικὸ χαράκτηρος καὶ εἶχε συνηθίσει νὰ ὑπακούῃ σὲ κάθε στρατιωτικὸ παράγγελμα, οὕτως ὥστε νὰ ὑποχωρῇ σὲ κάθε διαφωνία. Ἐκτὸς δὲ τούτου εἶχε ἀρκετὴ δόσι εὐθυμίας καὶ ὅταν ἀρχίζε ὁ ἱλάρχος νὰ ἐπιτίθεται μὲ σφοδρότητα ἐναντίον τῶν παπᾶδων, τὸν διέκοπτε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ τὸ ἡρεμὸ της ὕψος καὶ μὲ τὶς λέξεις:

— Τύννερχολμ, Τύννερχολμ, θέσε τὴν μάχαιρά σου εἰς τὴν θήκη της.

Αὐτὰ τὰ λόγια ἐβούλωναν πάντοτε ἀσφαλῶς τὸ στόμα τοῦ γενναίου ἱλάρχου. Ἦταν νικημένος, ὤφινε τὴν γυναῖκα του θριαμβεύουσα στὸ πεδίον τῆς μάχης, ἐξηφανίζετο γρήγορα, κλεινόταν στὴν κάμαρά του, ὅπου τὸν καθυσύχαζε πάντοτε τὸ ρούφημα μιᾶς πίτας ὀλλανδικοῦ καπνοῦ.

Ἡ ἀντιπάθεια τοῦ ἱλάρχου γιὰ τοὺς παπᾶδες δὲν ἐσήμαινε καὶ ἀποστροφή πρὸς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν θρησκείαν. Ὁ Φάμπιαν

Κρόκ ήταν γνήσιος Λουθηρανός της παλαιάς σχολής. Είς τὴν ἐκκλησίᾳ εἶχε τὴν ὠρισμένην του θέσι, ἡ ὁποία βρισκόταν ἀπέναντι τοῦ ἄμβωνος, καὶ ἐπάνω στὸ τραπέζι του εἶχε μία βίβλο τῆς ἐκδόσεως Καρόλου ΧΙΙ. Νεωτέρα μετάφρασις δὲν εἶχε ἀξία γι' αὐτόν. Ἡ ἀντίληψις του γιὰ τὴν θρησκεία ἦταν κί' αὐτὴ κομμένη σὲ στρατιωτικὸ ἀχνάρι καὶ εἶχε σχέσι μὲ τὴν ἰδέα πού εἶχε γιὰ τὴν πενιαρχία, τὴν εὐπείθεια καὶ τὴν στερεωμένη παγκόσμιον τάξι. "Όταν κάποιου-κάπου ἔκανε τὴν προσευχὴν του, δὲν ἐπέτρεπε σὲ κανένα νὰ εἶναι κοντά του, οὔτε σ' αὐτὴ τὴν ἀγαπημένη καὶ δοκιμασμένη του νοικοκυρά Δωροθέα ἢ Ντόρτα, ὅπως τὴν ἐφώναζε συνήθως χάριν συντομίας. Σ' αὐτὴν εἶχε ἀναθέσει ὁ Ἰαρχος τὸ αἰσθηματικὸ σᾶν νὰ λέμε μέρος τῆς θρησκείας, εἰς τὸ ὁποῖον συγκατέλεγε τὴν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν διὰ τῆς ἀληθινῆς πίστεως καὶ τῆς κατηχήσεως. Ἡ κυρία Ντόρτα εἶχε ἐπίσης ἀληθινὴ πίστι μὲ ὀλίγη δόσι θρησκοληψίας. Ἐδιάβαζε πρῶτ καὶ βράδυ Ἄρντ καὶ στὴν βίβλο τῆς εἶχε πατημένα λουλούδια καὶ φύλλα, πού φύλαγε ἐκεῖ εἰς ἀνάμνησι ἡμερῶν, πού ἐλάμπρυναν ὅλη τῆς τὴν μονότονον ζωὴ. Ἀναμνήσεις τῆς ἡμέρας πού ἔλαβε τὸ ἅγιον χρίσμα. Ἐκτὸς τῶν λουλουδιῶν ἔκρυβε ἀκόμη ἡ παλιὰ αὐτὴ βίβλος τυπωμένα δελτάρια μὲ ὕμνους καὶ ρητὰ τῆς ἀγίας γραφῆς, ὅλα ἀναμνήσεις ἐπισήμων ἡμερῶν, τῶν ὁποίων τὴν ἐνθύμησι διατηροῦσε ἡ ψυχὴ τῆς. Εἰς τὴν βίβλο εὗρισκε ὅλη τῆς τὴ ζωὴ, τὴν πνευματικὴ καὶ τὴν κοσμικὴ, καὶ ὅταν τὴν ἀνοίγεε κάθε μέρα γιὰ νὰ διαβάσῃ τὸ κεφάλαιόν τῆς, αὐτὸ δὲν ἐσήμαινε μόνο ὅτι ἤθελε ν' ἀντλήσῃ παρηγορίαν γιὰ τὰ βάρη τῆς ἐπομένης ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἤθελε νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐσωτερικὴ συνοχὴ τῆς μικρούλας κόρης τοῦ παπᾶ, ἡ ὁποία ἔλαβε τὸ πολῦτιμο βιβλίον ὅταν πῆρε τὸ ἅγιον χρίσμα, καὶ τῆς πολυασχόλου κυρίας ἱλάρχου πού ἐγήρασε μὲ περιωρισμένα ὕλικά μέσα καὶ ἐπάλευε ἀκόμη τὸν κουραστικὸ ἀγῶνα τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων,—εὐχαριστημένη γιὰ κάθε ἡμέρα πού περνοῦσε χωρὶς τὸ ψωμί νὰ πέσῃ λιγοστὸ καὶ χωρὶς νὰ εἶναι τὰ ἐξοδα ὑπερβολικά.

Ἡ κ. Ντόρτα ἦταν λοιπὸν ἡ συνειδήσις ὅλης τῆς οἰκογενείας, ὁ σύμβουλός τῆς σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις τοῦ δικαίου ἢ ἀδίκου καὶ ἡ αὐθεντία στὰ θρησκευτικά. Ὁ Ἰαρχος ἐπίστευε ἀκραδάντως πῶς ἡ γυναίκα του ἐγνώριζε καλλίτερον ἀπὸ κάθε ἄλλον τὴν θρησκείαν καὶ ἀπέκρουε μὲ αὐστηρότητα καὶ μὲ σχεδὸν βεβαιότητα φόβον καὶ προσπάθειαν τῶν παιδιῶν, νὰ μετριάσουν σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα τὸ ἀπόλυτον κύρος τῆς. Ἡ ὥρες τῆς προσευχῆς τῆς κυρίας Ντόρτας τοῦ ἦταν τόσον ἱερὸς ὅσο καὶ ἡ ἀκάματος φιλεργία τῆς, καὶ ἐνδομύχως ἀνεγνώριζε ὅτι καὶ τὰ δύο μαζί τὸν ἐβοήθησαν καὶ μπόρεσε καὶ κράτησε τὸ Μοχέντα χωρὶς πολλὰς ὑποθήκες, ἂν καὶ ἔδωσε στὰ παιδιὰ του μιὰ τέτοια ἀνατροφή, γιὰ τὴν ὁποίαν δὲν εἶχε ἀνάγκην καὶ ὡς εὐπατρίδης ἀκόμη νὰ ντρέπεται.

Ἡ κ. Ντόρτα εἶχε ἀκόμη μιὰ ἀναμφισβήτητον ἐπιβολὴν στὰ παιδιὰ τῆς καὶ ἀπὸ τότε πού μποροῦσε ἡ Ντόρτα νὰ θυμηθῇ ἦταν συνηθισμένη ν' ἀτενίζῃ τὴν μητέρα τῆς μὲ θαυμασμὸ καὶ ν' ἀ-

φίνη νὰ τὴν καθοδηγῇ. Στὴ μητέρα τῆς ἐπήγαιναν μὲ ὅλες τὶς χαρὰς καὶ μὲ ὅλες τὶς λύπες τους, πρὸ πάντων μὲ τὶς λύπες. Δὲν ὑπῆρχε τίποτε, ὅσο δύσκολο καὶ ἂν ἦταν, πού νὰ μὴ γινόνταν ἂν ὅχι δυνατόν ἢ εὐκολώτερο, τοῦλάχιστον, καλλίτερον ὅταν τὸ ἤξερε ἡ μητέρα. Καὶ ἐν τούτοις ἦταν ἡ μητέρα πάντοτε ἀπασχολημένη. Τὸ πρῶτ ἦταν ἡ πρώτη καὶ τὸ βράδυ ἡ τελευταία. Ἡ Ντόρτα δὲν θυμάται νὰ εἶδε τὴν μητέρα τῆς ποτὲ ἄργη. Ἀρρωστη δὲν ἦταν ποτὲ ἢ τοῦλάχιστον δὲν τὸ ἔλεγε ποτὲ πῶς ἦταν. Σχεδὸν ὅλα ὅσα ἦσαν σπῆτι περνοῦσαν ἀπ' τὰ φίλεργα τῆς χέρια καὶ ἂν ὁ πατέρας ἦταν ἀνυπόμονος ἢ λυπημένος, κατ' ὀρθὴν γρήγορα νὰ τὸν κἀνὴν νὰ ἔχῃ διάθεσιν. Ἐτοί ἐγνώρισε ἡ Ντόρτα τὴν μητέρα τῆς καὶ ἔτσι τὴν ἔβλεπε διαρκῶς μπροστά τῆς.

Ἐν γένει τὸ πατρικὸν τῆς σπῆτι ἦταν τὸ μόνο μέρος πού θὰ μποροῦσε νὰ φαντασθῇ πῶς θὰ τῆς ἦταν δυνατόν νὰ ζήσῃ εὐτυχῆς. Ἐπειδὴ ἦταν ἡ μικρότερη ὅλων, ἦσαν οἱ γονεῖς τῆς λιγώτερο αὐστηροὶ μαζὶ τῆς παρ' ὅ,τι ἦσαν μὲ ὅλα τῆς τ' ἄλλα ἀδέρφια, καὶ οἱ ἀδελφοὶ τῆς τὸ εὗρισκαν διαρκῶς ἀστεῖον τὸ ὅτι ἦταν ἡ Ντόρτα ἡ μόνη πού ἦταν χαϊδεμένη. Σᾶν νὰ εἶχαν ἐξαντλήσει οἱ γονεῖς ὅλη τὴν αὐστηρότητα τους στὰ μεγαλύτερα παιδιὰ καὶ νὰ μὴν εἶχαν πιά οὔτε διάθεσιν οὔτε ἐνδιαφέρον γι' αὐτὴ τὴν μέθοδο ὅταν ἦλθε ἡ σειρά τῆς μικρότερης τῶν κόρης. Δὲν ἐξήλεγε ὅμως κανεὶς τὴν Ντόρτα γι' αὐτό. Ἦταν ἀναμφισβήτητος ἡ ἡλικικὴ ἀκτῖνα πού ἐπέφτε σ' αὐτὸ τὸ σοβαρὸ σπῆτι. Κανένα ἀπ' τ' ἄλλα παιδιὰ δὲν εἶχε τόσο δυνατὰ φωνάζει, δὲν εἶχε τόσο συχνὰ γελάσει σᾶν κί' αὐτὴν. Ὅπου καὶ ἂν ἐπήγαινε, ἔλαμπαν στὴν παρουσία τῆς τὰ πρόσωπα ὅλων. Ἀκόμη καὶ στὴν φύσιν ἦταν σᾶν τὸ σπῆτι τῆς.

Ἡ Βέττερν εἶναι μιὰ περίεργη λίμνη. Εἶναι τόσο μεγάλη, πού ὅταν βρίσκεται κανεὶς στὶς ὄχθες τῆς τὴν παίρνει γιὰ θάλασσαν, ταύτοχρόνως εἶναι βαθειὰ καὶ διαυγὴς σᾶν κρύσταλλος. Εἶναι σᾶν τὶς λίμνες τῶν παραμυθιῶν. Τώρα ἀπλώνεται ἡ συχὴ συχὴ τὸν λιανὰ καὶ ὡς πού νὰ μετρήσῃ τρία εἶναι ταραγμένη ὡς τὸν βυθὸ καὶ τὰ κύματα φθάνουν ὡς τὰ σύννεφα, ὁρμῶν πελώρια πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ ξάφνου γίνεται πάλι ἡρεμὴ, διαφανὴς καὶ διαυγής.

Ἐτοί εἶναι ἡ Βέττερν. Καμμιά λίμνη τοῦ Βορρᾶ δὲν τῆς μοιάζει. Μόνον μὲ τὶς ἐλβετικὰς λίμνες τῶν Ἀλπεων ἔχει ὁμοιότητα. Γι' αὐτὸ λέει καὶ ἡ παράδοσις πῶς ἡ Βέττερν καὶ ἡ θαυμασίως ἐκείνες ὀρεινὲς λίμνες τῆς μεσημβρίας συνδέονται μὲ μιὰ ὑπόγειον διώρυγα. Ἀπ' ὅλα αὐτὰ βέβαια δὲν ἤξερε ἡ Ντόρτα τίποτε, ἀλλὰ ὅταν περπατοῦσε στὶς ὄχθες τῆς σκεπτόταν συχνὰ πῶς μετὰ αὐτῆς καὶ τῆς Βέττερν ὑπάρχει κάποια σχέσις. Ὅπως ἡ διαυγὴς λίμνη, ἦταν καὶ τὸ δικό της πνεῦμα εὐστροφο καὶ γεμάτο ἀπὸ μεταπτώσεις. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἰδίαν εὗρισκε τὴν σκέψιν αὐτὴ τόσο τολμηρὴ καὶ πάλι τόσο θαυμασία, ὥστε τὴν κρατοῦσε γιὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς, δὲν τὴν ἐμπιστευόταν σὲ κανένα, οὔτε σ' αὐτὴν τὴν μητέρα τῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλεγε συνήθως ὅλα. Στὴν ὄχθην πού βρισκόταν τὸ Μοχέντα, ἔφθανε τὸ δάσος ὡς κάτω στὴν

παράλια καὶ ἡ σκιὰς τῶν δένδρων καθρεφτίζονταν στὴν διαυγὴ καὶ λαμπερὴ λίμνη. Καὶ ἐδῶ εὗρισκε ἡ Ντόρα τὶς περισσότερες ἀναμνήσεις ποὺ θὰ τὴν ἀκολουθοῦσαν στὴ ζωὴ της. Ἀναρίθμητες ἦσαν ἡ σκέψεις ποὺ γεννοῦσε εἰς τὴν παρθενικὴ της φαντασία ἡ στενὴ αὐτὴ γειτονιά τοῦ δάσους καὶ τῆς γεμάτης μὲ σκιὰς καὶ φῶς λίμνης.

Ἀλλὰ ὅσο παρεδίδετο εὐχαρίστως σὲ ρεμβασμούς, ὅπως ὅλα τὰ κορίτσια τῆς ἡλικίας της, ὅταν περιδιάβαζε μόνη της τὰ δάση καὶ τὰ λειβάδια, ἄλλο τόσο εἶχε τρυφερὴ καὶ ἀφοσιωμένη καὶ λεπτὴ ψυχὴ. Τὸ καλλίτερο ποὺ ὑπῆρχε γι' αὐτὴν στὸν κόσμον, ἦταν ἡ μητέρα, ἡ ὁποία διοικοῦσε μὲ τόση καλωσύνη καὶ ἐπιμέλεια τὸ σπίτι, καὶ ποὺ φροντίζοντας διαρκῶς γιὰ τοὺς ἄλλους, λησμονοῦσε τὸν ἑαυτὸ της. Ἐνωρὶς ἔμαθε ἡ Ντόρα νὰ καταλαβαίνει τὴν φτώχεια καὶ τὴν βιοπάλη. Ἐβλεπε μὲ τὰ ἴδια της τὰ μάτια πῶς τὸ πατρικὸ της σπίτι γινόταν ὅλο καὶ πῶς εὐποροῦσε καὶ πῶς σιγὰ-σιγὰ ξαλάφρωναν καὶ οἱ γονεῖς της. Εἰς αὐτὸ συντελοῦσαν πολὺ καὶ μερικὲς κουβέντες ποὺ ἔφθαναν ὡς τ' αὐτιά της. Τῆς ἔμειναν ἐντυπωμένα κατὶ γοργὰ λόγια καὶ κατὶ σύντομες ὁμιλίες, ποὺ ἔκαναν οἱ γονεῖς της μεταξύ τους. Καὶ ὅταν ἔπειτα ἔμενε μόνη της καὶ συλλογιζόταν ὅσα ἄκουσε, καταλάβαινε μὲ τὴν παιδικὴ καὶ ἀγούρη ἀκόμη σκέψι της, ἀλλὰ ἑσώτερα καὶ ἡρεμα ὅπως ὅλα ὅσα ἦσαν στὸν κύκλο της, τὶς φροντίδες τῶν γονέων καὶ μὲ τί τρόπο θὰ μπορούσε νὰ τοὺς ἐλαφρώσῃ. Ἄντε λαμβάνετο πῶς ἡ ζωὴ τους γινόταν πειὸ ἄνετη ὅσο μεγάλωναν τὰ παιδιά καὶ μπορούσε καθένας νὰ φροντίζῃ γιὰ τὸν ἑαυτὸ τοῦ. Τὸ ἕνα μετὰ τὸ ἄλλο ἔφευγε, ἐπήγαινε ἕξω στὸν κόσμο. Τ' ἀδέλφια ἔπαιρναν θέσεις, ἡ μεγάλη ἀδελφὴ της παντρεύτηκε. Καὶ μὲ καθέναν ἀπ' τὰ παιδιά, ποὺ ἔφευγε ἀπ' τὸ σπίτι, ἔφευγε καὶ μέρος τοῦ βάρους ποὺ εἶχαν οἱ γονεῖς. Καὶ ἡ Ντόρα ἔκανε τὴν ἐξῆς σκέψι: Ὁ ἄνθρωπος ἔχει δυὸ σύντομες ἐποχὲς εὐτυχίας. Πρῶτα τὴν ἐποχὴ τοῦ ἔρωτος, κατὰ τὴν ὁποίαν κτίζει τὴν φωνή, καὶ ἔπειτα στὰ γεροντάματα ὅταν ἀδειάζῃ ἡ φωνὴ καὶ αὐτοὶ ποὺ τὴν ἔκτισαν μποροῦν νὰ ξεκουρασθοῦν καὶ νὰ θυμούνται τὶς ἡμέρες τῆς δουλειᾶς καὶ τῶν κόπων. Αὐτὴ τὴν ἀντίληψι τῆς ζωῆς ἀπέκτησε ἡ Ντόρα νωρὶς, καὶ ἐπειδὴ καταλάβαινε πῶς ὁ πλοῦτος μπορεῖ ἐν μέρει ν' ἀλλάξῃ τὰ πράγματα, γι' αὐτὸ ἔμαθε νὰ ἐκτιμᾷ τὴν ἀξία τοῦ χρήματος. Τῆς φαινόταν ἐντελὸς φυσικὸ καὶ ἄπλο πῶς μ' αὐτὸ μπορούσε νὰ κἀνὴ κανεὶς πολλὰ καλὰ καὶ νὰ προξενήσῃ μεγάλην χαρὰ στοὺς ἄλλους. Τὸν καιρὸ λοιπὸν ποὺ ἔμεινε μονάκριβη στὸ σπίτι τοῦ πατέρα της, ἄρχισε μιὰ καινούργια ἰδέα νὰ τυραννῇ τὸ μυαλὸ της. Διαισθάνετο πῶς οἱ γονεῖς της ἤθελαν νὰ τὴν παντρεύσιν. Ὅταν θὰ πέθαιναν ἡ Ντόρα θὰ ἔμενε μόνη χωρὶς στήριγμα. Ἦταν καὶ οἱ δυὸ γέροι καὶ τὸ κτῆμα δὲν ἄξιζε τόσο πολὺ, ἰδίως ὅταν μοιραζόταν στὰ πέντε ἀδελφία.

Σὰν ἀντελήφθη αὐτὰ γιὰ πρώτη φορά, ἡ Ντόρα, ἦλθε μιὰ δύσκολη στιγμή γι' αὐτὴν, πολὺ δύσκολη, γιατί σ' ὅλες τὶς σκέψεις της ὁ ἔρως εἶχε καταλάβει τὴν πρώτη θέσι. Τίποτε δὲν τῆς

φαινόταν τόσο δύσκολο ὅσο τὸ ὅτι αὐτὴ ἡ Ντόρα θὰ παντρευόταν χωρὶς ἔρωτα. Ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ σκέψις ὅτι μπορούσε νὰ γίνῃ κατὶ τέτοιο, τὴν ἀνησυχόσε. Γιατὶ ἐξ ἄλλου κατανοοῦσε πολὺ καλὰ ὅτι ὅταν οἱ γονεῖς της θὰ ἤθελαν νὰ παντρευθῇ καὶ θὰ τῆς ἐπρότειναν ἕνα γαμπρὸ, δὲν θὰ τολμοῦσε, ἀλλὰ οὔτε θὰ τῆς βαστοῦσε ἡ ψυχὴ νὰ τοὺς πῇ τὸ ὄχι. Τὸ σκεπτόταν χωρὶς πικρία σὰν κατὶ ἐντελὸς φυσικὸ, σὰν πεπρωμένο ποὺ τὴν ἐπερίμενε. Θεωροῦσε τὸν ἔρωτα ἕνα ὄνειρο καὶ τὸν γάμο μιὰ πραγματικότητά, ποὺ θὰ χάριζε μιὰ μέρα στοὺς γονεῖς της ἡσυχὰ γεράματα.

Ἀλλὰ τῆς φαινόταν πῶς ὅλα ἦσαν ἀκόμα ἀπομακρυσμένα καὶ ὄχι πραγματικά. Ἦξερε πῶς θὰ ἐρχόταν, ἀλλὰ ὅτι θ' ἀρχόταν γρηγόρα αὐτὸ δὲν τὸ φανταζόταν ποτέ. Ὅπως οἱ νέοι καὶ γέροι ἄνθρωποι ξέρον πῶς θὰ πεθάνουν μιὰ φορά, χωρὶς αὐτὸ νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ νὰ ζοῦν εὐχαριστημένοι, ἔτσι Ἦξερε καὶ ἡ Ντόρα πῶς θὰ ἔπρεπε μιὰ φορά νὰ παντρευθῇ, χωρὶς ὅμως νὰ φαντάζεται πῶς αὐτὸ θὰ γινόταν στὸν χρόνο μέσα, ὅπως λέει τὸ τραγοῦδι ἢ ὅπως ἔλεγε ἀστειευόμενος ὁ πατέρας, ὅταν τῆς ἔπεσε τὸ φλουρὶ τῆς πρωτοχρονιάτικης πῆτας. Μὰ ἡ Ντόρα σκεπτόταν: Ὁ γάμος εἶναι μακρὰ, πολὺ μακρὰ. Τὰ νειάτα θὰ διαρκέσουν ἀκόμη πολὺ. Ἐρωτὰ δὲν εἶχε αἰσθανθῇ ἡ Ντόρα ποτέ της, οὔτε τὸν πειὸ παιδικὸ καὶ ἀθῶο. Στὸ πατρικὸ της κτῆμα δὲν ἤρχοντο νέοι, τὸ πολὺ-πολὺ μιὰ φορά καὶ τόσο κανέναν φίλος τῶν ἀδελφῶν της. Οἱ ἐπισκέπται αὐτοὶ δὲν ἔμεναν ποτέ πολὺ. Ἐξαφνα, ὁ φῶν της. Οἱ ἐπισκέπται αὐτοὶ δὲν ἔμεναν μόνο πίσω τους μιὰν ἄπως ἤρχοντο, ἔφευγαν πάλι καὶ ἄφιναν μόνο πίσω τους μιὰν ἀνάμνησι ἡμερῶν, ποὺ πέρασαν γρηγορώτερα καὶ πειὸ εὐθυμα ἀπ' τὶς ἄλλες. Αὐτοὶ ποὺ ἤρχοντο καὶ ἔφευγαν ἦσαν ξένοι καὶ τοὺς περισσότερους ἀπ' αὐτοὺς δὲν εἶχε οὔτε κἀν προσέξει ἡ Ντόρα.

Ἐνας ὅμως εἶχε προσέξει αὐτὴν. Τὸν ἔλεγε Κόνρατ. Ὁλτοβ καὶ ἦταν γιὸς τοῦ Βαρώνου τοῦ Γκράνας. Τὸ Γκράνας ἦταν μιὰ ἀρχοντικὴ ἰδιοκτησία, ποὺ βρισκόταν τρία ἐπάνω κάτω μίλι ἀπὸ νοτιώτερα τοῦ Μοχέντα ἐπὶ ἐνὸς λόφου ποὺ ἦταν τριγυρλιὰ σμένος ἀπὸ ἕνα πυκνὸ δάσος καὶ ποὺ βρίσκονταν ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὴν Βέττερν. Τὴν μόνη φορά ποὺ συνώδευσε ἡ Ντόρα τὸν πατέρα της ὡς τὸ Γιεγκέπινκ γιὰ νὰ δῇ πῶς εἶναι μιὰ πόλις, ἔδειξε ὁ ἡλάρχος μὲ τὸ καμτσιόκι του πλαγίως καὶ εἶπε:

— Ἐκεῖ εἶναι τὸ Γκράνας.

Ἡ Ντόρα εἶδε ἕνα μεγαλοπρεπὲς κτίριο ποὺ φαινόταν ἀνάμεσα ἀπὸ μιὰ δεινροστοιχία ἀπὸ λεῦκες καὶ διετῆρσε αὐτὴ τὴν εἰκόνα ὡς τὴν θαυμασιωτέρα καὶ ἐπιβλητικώτερα ποὺ εἶδε ποτε. Ὅταν ἀργότερα ἐδιάβαζε γιὰ τίποτε παλᾶτια, τὰ φανταζόταν σὰν τὸ ἀρχαῖο ἀρχοντικὸ κτῆμα ἐπὶ τοῦ λόφου πάνω ἀπὸ τὴν Βέττερν. Ἡ Ντόρα ἐπρόσεξε κι' αὐτὴ περισσότερο τὸν Κόνρατ Ὀλτοβ, γιατί τοὺς ἐπισκέπτετο συχνότερα ἀπ' τοὺς ἄλλους συμμαθητὰς τῶν ἀδελφῶν της. Ἦταν φίλος τοῦ μικρότερου ἀδελφοῦ τῆς Ντόρας καὶ ἡ ἡλικία τους συμφωνοῦσε, ὀλίγα μόνον χρόνια ἦταν μεγαλύτερος, καὶ ἐπειδὴ τὸ σπίτι τοῦ βρισκόταν σὰν τὸ δικό της κοντὰ στὴν Βέττερν, τὸν ἐθεώρησε, ἀπ' τὴν πρώτη

τῇ ἡρεμῇ ἀνδρική δύναμις, πού ἔπαιρνε ἀπλούστατα ὅ,τι ποθοῦσε. Μέσα σ' ὅλα αὐτά εὗρισκε κάτι τι τὸ θετικόν, τὸ ἀσφαλές, τοῦ ὁποίου εἶχε ἀνάγκη, καὶ ἔτσι ἐντελῶς χωρὶς ἀγάπη δὲν εἶπε ἢ Ντόρτα στὸν Μπρούσε τὸ ναί.

Γι' αὐτὸ ζοῦσε ἡ νέα κατὰ τὸ μικρὸ χρονικὸ διάστημα ὡς τὸν γάμο της ἐναλλάξ πότε φοβισμένη, πότε εὐτυχής. "Όταν σκεπτόταν τὸν Μπρούσε, τὴν ἀνησυχούσε μόνον ἓνα πράγμα. Θὰ ἤθελε τότε πολὺ νὰ ἦταν λίγο τρυφερώτερος μαζί της, μόνον ὀλίγο. Καὶ ἔπειτα θὰ ἐπιθυμούσε νὰ μὴν κατοική τὸσο πολὺ μακριά. Εἶχε ποθῇσει ἓνα σύζυγο, πού νὰ τῆς δείχνῃ τὴν τρυφερότητά του μὲ χάρδια καὶ ρωτοῦσε τὸν ἑαυτὸν της ἂν ὁ Μπρούσε θὰ ἔμενε πάντοτε ἀπέναντί της ὅπως ἦταν τώρα ἡσυχος, φιλόφρων, γελαστός ὅταν ἦταν στίς καλές του, λακωνικὸς καὶ κατηγορηματικὸς ὅταν ἐνόμιζε πῶς θὰ βρῇ ἀντιρρήσεις. Τῆς Ντόρτας ἐβάραινε πολὺ ἡ καρδιά ὅταν σκεπτόταν τί μακρυνὸ ταξεῖδι ἔπρεπε νὰ κάνῃ μ' αὐτὸν τὸν ξένο ἀνθρωπο — ὡς κάτω μακρυὰ στὸ Σκάνε. Δὲν εἶχε καθόλου τὸ αἶσθημα, ὅτι ἐκεῖ κάτω τὴν περιμένε ἡ καινούργια της πατρίδα, αἰσθανόταν μόνον ὅτι ἔφευγε ἀπ' αὐτὴν πού εἶχε ὡς τώρα.

Δὲν εἶχε ὅμως καὶ πολὺν καιρὸ γιὰ συλλογισμούς. Τὸ καλοκαίρι καὶ ὅλο τὸ φθινόπωρο ἔκαναν στὸ Μοχέντα προετοιμασίες γιὰ τὸν γάμο. Ἡ Ντόρτα εἶχε τόσα ραψίματα, πού δὲν ἐνοίωσε ἀπ' τὸ καλοκαίρι καὶ τὸ φθινόπωρο τίποτε ἄλλο παρ' ὅτι μπορούσε νὰ δῇ ἀπ' τὸ παράθυρο τῆς τραπεζαρίας, μπρὸς στὸ ὁποῖο εἶχε τὸ τραπεζάκι τῆς ἐργασίας της. Αὐτὸν τὸν καιρὸ ἔκαναν ἡ Ντόρτα μὲ τὴν μητέρα της πολλὰς κουβέντες μαζί καὶ ἡ κυρία Ντόρτα δίνοντας στὴν κόρη της μερικὲς καλὰς συμβουλές γιὰ τὰ καθήκοντα τῆς συζύγου, τῆς ἔκαμε καὶ νῦνι γιὰ ὅλα τὰ νέα καὶ ἀγνωστά πού τὴν ἐπερίμεναν. Τὸ πειδὺσάρεστο ἦταν ὅταν ἄρχιζε ἡ μητέρα νὰ λέῃ πόσο μακριὰ θὰ ἐπῆγαι καὶ ἡ κόρη της καὶ πῶς θὰ ἦταν δυνατὸν ν' ἀρρωστήσουν καὶ νὰ πεθάνουν οἱ γονεῖς της, χωρὶς νὰ μπορέσουν νὰ τὴν εἰδοποιήσουν ἐγκαίρως. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ ἔλεγε ἡ κ. Ντόρτα μὲ τὸν ἡσυχὸ ὑπομονητικὸ της τρόπο, πού ἔκανε ὅλα στὴν ζωὴ πειδὺ εὐκολὰ καὶ πειδὺ ἀπλᾶ. Νὰ κλαίγεται γιὰ τὴν ζωὴ—αὐτὸ ἦταν γιὰ τὴν κ. Ντόρτα ἀγνωστό. Εἶχε πολὺ ἐργασθῇ καὶ προσευχηθῇ ὅλα της τὰ χρόνια. Ἀλλὰς τε δὲν ἔστειλε τὴν κόρη της στὸ ἀβέβαιον. Ὁ ἄνδρας πού θὰ ἔπαιρνε ἡ Ντόρτα ἦταν ἓνας ἀξίος καὶ προκομμένος ἄνθρωπος. Πρὶν δώσῃ ὁ Ἰλαρχος τὸ πειδὺ ἀγαπημένο του παιδί, εἶχε ζητήσῃ καλὰς πληροφορίες.

Ἦλθε τὸ φθινόπωρο καὶ μ' αὐτὸ ἡ ἡμέρα τοῦ γάμου. Μαζεῦθηκαν ὅλα της τ' ἀδέλφια, τὰ παντρεμένα καὶ ἀνύπαντρα. Ὁ Ἰλαρχος ἔκανε μεγαλοπρεπῆ τὸν γάμο τῆς κόρης του. Καὶ ἡ μητέρα τῆς ἐκάρφωσε στὸ στήθος τὸ τελευταῖο δῶρο τοῦ γάμου — τὴν παληὰ κοραλλένια καρφίτσα μὲ τὸ χρυσὸ φεῖδι, πού τυλιγόταν μὲ τὰ μαῦρα σκαλισμένα μάτια τοῦ γύρω ἀπὸ τὰ κοράλλια. Τὸ δῶρο αὐτὸ συνεκίνησε τὴν Ντόρτα τόσο πολὺ, ὥστε τὸ σκεπτόταν ἀκόμα καὶ ὅταν στάθηκε μέσ' τὴν παληὰ ἐξυλινῇ

ἐκκλησίᾳ μπρὸς στὸν βωμό. Καὶ κατέκρινε τὸν ἑαυτὸν της πού σ' αὐτὴ τὴν ἱερὴ στιγμή δὲν σκεπτόταν ἀποκλειστικῶς τὸν Θεὸ καὶ τὸν ἄνδρα, στὸν ὁποῖον ὑπέσχετο πίστι καὶ ὑπακοή.

Ὅλιγες ἡμέρες κατόπιν ἦσαν ὁ Ἰλαρχος μὲ τὴν κ. Ντόρτα μόνον. Καὶ ὁ Ἰλαρχος εἶπε τὴν πρώτη βραδυά:

— Ὁ Θεὸς νὰ δώσῃ νὰ γίνῃ τὸ παιδί μας εὐτυχισμένο καὶ νὰ περνᾷ καλὰ!

— Ἡ εὐτυχία εἶναι στὸ χέρι τοῦ Θεοῦ! ἀπήντησε ἡ κ. Ντόρτα.

— Ναί, εἶπε ὁ ἄνδρας της, ἀλλὰ εἶναι πάντα καλὸ νὰ ξέρῃ κανεὶς πῶς ἔκανε ὅ,τι μπόρεσε.

Καὶ ὀλίγο ἀργότερα πρόσθεσε:

— Μοῦ φαίνεται τόσο παράξενο ὅταν σκέπτομαι πῶς ἦταν τὸ τελευταῖο μας παιδί.

Ἡ κ. Ντόρτα ἐκύτταξε τὸν ἄνδρα της καὶ ἀπήντησε:

— Ἔτσι κ' ἔτσι θὰ ἔπρεπε νὰ μᾶς φύγῃ. Καλὰ τώρα πού μπορούμε νὰ εἴμαστε ἡσυχοὶ καὶ γι' αὐτὴν.

Ὁ Ἰλαρχος σηκώθηκε καὶ ἄρχισε νὰ τριγυρίζῃ στὸ δωμάτιο μὲ μικρὰ γεροντικὰ βήματα. Ἐκάθησε πάλι καὶ ἦταν σχεδὸν ὁ ἴδιος στενοχωρημένος γιὰ τὴν συγκίνησί του.

— Ναί, παραδέχομαι ὅτι κάνει καλὸ ἡ σκέψις αὐτὴ καὶ πρὸ πάντων ὅταν ξέρῃ κανεὶς πῶς σὲ λίγο πρέπει νὰ τὰ μαζεῦῃ. Τότε δὲν θὰ εἶναι τοῦλάχιστον μόνῃ της καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ σπουδαιότερο. Ἀλλὰ μολαταῦτα τὸ σπῆτι εἶναι ἄδαιο.

Ἔτσι ἐτελείωσε ἡ παιδικὴ καὶ νεανικὴ ἡλικία τῆς Ντόρτας καὶ αὐτὴ βρισκόταν ἤδη μίλια μακριὰ ἀπὸ τὸ πατρικὸ της σπῆτι.

Ὁ Γιόχαν Μπρούσε εἶχε δυνατὴ καὶ γερὴ κράσι. Ἦταν πάντοτε βαρὺς καὶ βραδυκίνητος. Ἐπὶ πολλὰ χρόνια ἡλιπζε ἐνδομύτως ἡ γρηὰ μητέρα του πῶς ὁ γυιὸς της, ὅπως ὅλοι οἱ ἄνδρες, θὰ ἔπαιρνε κι' αὐτὸς μιὰ γυναίκα καὶ θὰ τὸν ἔβλεπε κ' ἐκεῖνη θὰ παντρεμένος καὶ εὐτυχῇ πρὶν τῆς κλείσῃ ὁ χάρος τὰ μάτια. Γι' αὐτὸ δὲν ἤθελε νὰ μέινῃ ἡ γρηὰ κυρία στὸ κτῆμα, μόνον πῆγε μόλις μεγάλωσε ὁ γυιὸς της σὲ μιὰ ἀπ' τὶς παντρεμένες της κόρες, πού ἔμενε κοντὰ στὴν παραλία. Στὸ σπῆτι δὲν ἔπρεπε νὰ εἶναι πεθερά. Ὁ Γιόχαν ἔπρεπε νὰ παντρευθῇ χωρὶς νὰ λογαριάσῃ τὴν μητέρα του. Ἔτσι τὸ ἤθελε ἡ γρηὰ.

Κ' ἐδῶ κατῴρθωσε νὰ ἐπιβάλλῃ τὴ θέλησί της ἀπλᾶ καὶ σιωπηλὰ, ὅπως ἦταν πάντοτε συνηθισμένη νὰ ἐνεργῇ. Κοντὰ στ' ἄλλα εἶχε μιὰ ὑπερβολικὴ ἐπιταχύνῃ τὸν γάμο τοῦ γυιὸς της, πού τόσο ἐπιθυμούσε.

Ἡ γρηὰ κ. Μπρούσε ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς γυναῖκες πού ξέρουν νὰ κάνουν ἐντελῶς ἀθόρυβα τὴν δουλειά τους καὶ νὰ ἐπιβάλλουν χωρὶς πολλὰ λόγια τὴν θέλησί τους. Μολαταῦτα ἐπερίμενε πολὺ χρόνια, ἕως ὅτου ἐκπληρώθῃ αὐτὸ πού τόσο πολὺ ἡλιπζε. Καὶ ἡ ἀφορμὴ ἦταν ἀπλούστατα αὐτή, ὅτι ὁ γυιὸς της, πού δὲν ἐξω-τερίκευε κανένα του αἶσθημα, εἶχε μιὰ κάποια δειλία μπρὸς στίς

γυναίκες και αν καμμιά φορά αισθάνθηκε αλήθεια μια μικρή συμπάθεια για την μία ή για την άλλη, το σκεπτόταν τόσο καλά, έως ότου το αποφασίση να την ζητήσει, ώστε η νέα κουρασθείσα να τον περιμένη είχε πρό πολλού άρραβωνιασθή και παντρευθή.

Σ' όλη την περιφέρεια έλεγαν πως ο Γιόχαν Μπρούσε δεν μπορεί να πάρη την απόφασι να παντρευθή. Και όταν επί τέλους διεδόθη πως έρχεται παντρεμένος και πως η γυναίκα που πήρε είναι από πολύ μακρινό μέρος, τότε όλοι ρωτούσαν πως μπόρεσε να γίνη αυτό το θαύμα. Οι έξυπνοι βρήκαν και την εξήγησι. 'Ο πληρεξούσιος αντιπρόσωπος θα έπεσε στα χέρια κάποιου έπιτηδείου κοριτσιού η καμμιάς έπιτηδείας πεθεράς. 'Οτι δεν έκανε αυτός το πρώτο βήμα, αυτό το ήξεραν όλοι.

'Ο Γιόχαν Μπρούσε τραβούσε έν τώ μεταξύ ήσυχος και ατάραχος σάν πάντα το δρόμο του. Δεν τον ένδιέφερε το τί έλεγαν γι' αυτόν οι άλλοι. Ήταν ένας καλός γεωπόνος και ήξερε να τά λογαριάξη όλα καλά, και το άριστοκρατικό αίμα που είχε μέσα του, είχε άνακατευθή επί δύο γενεές με γερό λαϊκό. 'Η οίκογένεια Μπρούσε δεν ήταν άπ' αυτούς τους έγκαταστημένους ευγενείς που ζούσαν μεγαλοπρεπώς, ξοδεύοντας παραπάνω άπ' τα εισοδήματά τους. Τούναντιόν το κτήμα και έν γένει ή ζωή τους έμοιαζε μάλλον με την ζωή που βλέπομε συνήθως σήμερα στα κτήματα των πλουσίων χωρικών. 'Ο ίδιος ο Γιόχαν Μπρούσε, με όλη την ευγενή καταγωγή του, είχε σ' όλο του το άτομο κάτι που θύμιζε πολύ τόν χωριάτη και ο ίδιος άγαπούσε ν' αυτοκαλήται χωριάτης. 'Ενα γνώρισμα της φύσεως και του χαρακτήρος του ήταν ότι λογάριεσε πρώτα-πρώτα τί θα έκόστιζε το νοικοκυριό όταν θ' άρχόταν στο κτήμα ή γυναίκα του και έλαβε σάν να πούμε έκ των προτέρων τά μέτρα του για να προλάβη νεωτερισμούς, που θα χαλούσαν την παλιά τάξι του σπιτιού και που θα ήθελε ίσως να φέρη ή νέα γυναίκα.

'Ο Γιόχαν Μπρούσε δεν έφερε τόν τίτλον του πληρεξουσίου αντιπροσώπου άπλώς και ως έτυχε. Κατά την συνήθεια της παλιάς έποχής, μετά τόν θάνατον του πατέρα δεν μοιράστηκε πραγματικώς το κτήμα. 'Ο Γιόχαν Μπρούσε ως μοναχογιός ήταν με πλήρη και άδιαφιλονίκητα δικαιώματα κάτοχος του κτήματος και ή αδελφές του ελάμβαναν άπ' αυτόν ετησίως ένα ποσόν το όποιον τούς άφησε ο πατέρας τους εις την διαθήκη του, φυσικά έπίτηδες όσο το δυνατόν μικρότερο, για να μην έχη ανάγκη να στενοχωρηθή ο πραγματικός κάτοχος τις κακές χρονιές. Το καύχημα του Μπρούσε ήταν ότι επλήρωνε αυτά τά ποσά ακριβώς την ήμέρα και την ώρα που έπρεπε και αυτό ήταν γι' αυτόν κάτι τόσο φυσικό όσο και το ότι απέδιδε το δίκιο σε όποιον είχε να κάνει μαζί του. Και αυτήν την συνήθεια, όπως και κάθε άλλη, δεν ήθελε ν' αλλάξη ο γάμος του καθόλου.

Αυτό και πολλά άλλα κατάλαβε ή Ντόρα άπ' την πρώτη ήμέρα που είδε τόν ήλιο ν' ανατέλλη πάνω άπ' το σκοτεινό βουνό, που άπλωνόταν σ' όλο το μάκρος της κοιλάδος, ως κάτω άπ' τα παράθυρα του κτήματος. Βέβαια την άνατολή του ήλιου δεν την

είδε πραγματικώς. 'Εβλεπε μόνο το φώς του ήλιου, δεν έβλεπε τόν ήλιο. Μια βαρεία πυκνή όμίχλη του Νοεμβρίου άπλωνόταν σ' όλη τη χώρα και πίσω άπ' αυτήν φαίνονταν σάν σκοτεινές βαρείες σκιαγραφίες διά μέσου ένός σταχτιού ύγρου και ελαφρού πέπλου ή βουνοράχη, τά δένδρα, τά όλίγα σπίτια που ήσαν πέρα άπ' την καγκελωτή πόρτα και έν γένει κάθε τι που διέκοπτε την μονοτονία του τοπίου. 'Η Ντόρα αισθανόταν τρομερή πίεσι. 'Ολα τά νέα πράγματα της έφαινοντο σ' αυτό το περιβάλλον τόσο σκυθρωπά, που θα προτιμούσε να κλειδωθή σε μια κάμαρα και να κλάψη. 'Αλλά αυτό δεν της επέτρεπετο και το ήξερε καλά πως αν υποχωρούσε σε μια τέτοια της έπιθυμία θα ήταν χαμένη. Και δεν το ήθελε. 'Ηθελε να είναι νέα, νέα και εύτυχής. Γι' αυτό συνώδευσε με γενναιότητα τόν άνδρα της παντού και δεχόταν τις οδηγίες του για κάθε τι και ο Μπρούσε της έξηγοϋσε ήσυχα, σαφώς και ευγενικά πως διευθύνετο το σπίτι ως τώρα και πως έπιθυμούσε να το διευθύνη αυτή εις το μέλλον.

'Οτι δεν έμαθε όμως ή Ντόρα ποτέ της, ήταν ότι αυτός ο άνθρωπος, που περπατούσε στο πλάϊ της και δεν μιλούσε παρά για πρακτικά πράγματα και για τις δουλειές του νοικοκυριού, αυτός ο ίδιος άνθρωπος ποθεύσε βαθειά μέσ' άπ' την καρδιά του, τόσο διακαώς όσο κι' αυτή, την τρυφερότητα, μόνο που ο πόθος του ήταν άλλου είδους από τόν δικό της και τόν φανέρωνε αυτός διαφορετικά. 'Από μικρός το αισθανόταν πολύ ότι δεν τόν έχάιδεψε κανείς ποτέ. Αυτό δεν το συνήθιζαν ποτέ στο πατρικό του σπίτι. 'Όταν ο Γιόχαν Μπρούσε έγινε άνδρας, βρέθηκε άμέσως κύριος, μπρός στον όποιον υπέκυπταν όλοι και που κανείς δεν τολμούσε να πλησιάση. 'Όταν επί τέλους πήρε την γυναίκα του ήταν πειά ήλικιωμένος άνθρωπος και τόν εμπόδιζε ένα είδος ντροπής να έκφράση τά αισθήματά του, που κατά την ιδέα του ταιριάζαν μόνο στη νεολαία, όχι όμως σ' αυτόν. 'Όταν βρισκόταν με τη γυναίκα του μόνος, φόβόταν να δειχθή αυτός, που ήταν πραγματικώς, με την ιδέα μήπως τόν βρή γελοϊόν ή αποκρουστικόν. Και έπειδή δεν τολμούσε να φανή τρυφερός, ήταν τραχύς και άυστηρός, όλιγόλογος, γιατί ακροάζονταν επί πάρα πολύ καιρό μόνο τόν μέσος του κλεισμένον αισθηματικό κόσμο και άδέξιος γιατί δυσπιστούσε στον έαυτόν του.

'Ο Γιόχαν Μπρούσε άγαπούσε την γυναίκα του, την άγαπούσε με όλη την φλόγα που μαζεύθηκε μέσα σ' έναν άνθρωπο που ήταν για πολύν καιρό έρμος. 'Ο έρως του είχε όλην την άδεξιότητα του αγρότου. 'Όταν είδε την Ντόρα για πρώτη φορά, άναψε όλος σάν νεανίας. 'Αλλά ή φωτιά του αισθήματός του που τόν κατέτρωγε τόν έκανε άκόμη πιο δειλόν, και όταν άντελήφθη την δειλία της Ντόρας άπέναντί του, την εξήγησε με τόν δικό του τρόπο και ή εξήγησις αυτή δεν ήταν βέβαια κολακευτική γι' αυτόν. 'Εβλεπε πως ή Ντόρα τόν φοβόταν όπως σχεδόν όλοι και πριν άκόμη γίνη γαμπρός εκείνων των ήμερών πολύ πειδ εύκολο ήταν για τούς ανθρώπους εκείνων των ήμερών πολύ πειδ εύκολο πιαρ' ότι είναι για μάς σήμερα. 'Ηθελε να την κάνει γυναίκα του,

νά την ἔχη σ' ὅλη του τὴν ζωὴ. Ἀλλὰ νά τὴν κἀνὴ διὰ τῆς βίας νά τὸν ἀγαπήσῃ τόσο ὅσο ὄνειρευόταν πῶς θὰ ἔπρεπε νά τὸν ἀγαπήῃ ἡ γυναῖκα του — αὐτὴ τὴν ἐλπίδα τὴν παράτησε. Καὶ ἦταν πολὺ ἄνθρωπος τῆς δουλειᾶς καὶ ζητοῦσε πολλὰ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του γιὰ νὰ ζῇ διαρκῶς μὲ αἰσθήματα πού δὲν ἱκανοποιοῦνται καὶ πού ἀγωνίζονται αἰώνως νὰ βροῦν τὸ δίκιο τους.

“Ισως θα μπορούσε η Ντόρα να καταλάβει επάνω κάτω όλα αυτά, αν δεν την έμποδίζε ένας παράξενος φόβος. Ο φόβος που την έπιασε στο ταξίδι και της ριζώθηκε από την πρώτη στιγμή που είδε την καινούργια της πατρίδα, ο ίδιος φόβος που την ξύπνησε την πρώτη ημέρα στο καινούργιο της σπίτι.

Όταν ξύπνησε η Ντόρα εκείνο το πρωί ήταν μόνη. Κουρασμένη καθώς ήταν απ' το ταξίδι, άργησε να ξυπνήση και ο άνδρας της είχε φύγει κιόλας απ' την κρεββατοκάμαρα. Ή Ντόρα άκουσε την δυνατήν, ήρεμη φωνή του να φωνάζη προς το μέρος των χωραφιών. Ταραγμένη έκάθησε στο κρεβάτι της και προσπάθησε να τακτοποιήση τις σκέψεις της. Άπό τί φοβόταν επί τέλους; Τί φόβος ήταν αυτός που όλο μεγάλωνε και μεγάλωνε μέ-
σα της:

Κατέβηκε απ' τὸ κρεβάτι καὶ πήγε πρὸς τὸ παράθυρο. Μὲ χέρια ποὺ ἔτρεμαν ἀνοίξε τὰ παντζούρια, τὰ ἔσπρωξε πρὸς τὰ πίσω καὶ κύτταξε ἔξω. "Ὅλο ὁμίχλη — ὁμίχλη ποὺ πύκνωνε ὅσο πήγαινε καὶ περισσότερο, γέμιζε ὅλη τὴν κοιλάδα, ποὺ στεκόταν σὰν τεῖχος μεταξύ αὐτῆς καὶ τοῦ κόσμου, γιὰ τὸν ὁποῖον δὲν θὰ ξυπνοῦσε πειὰ. Μέσα ἀπ' τὴν ὁμίχλη ξεχωρίζαν σὰν ἕνα ἀκόμη ποὺ πικνὸ σκοτάδι ἡ σκιεὲς τῆς φαρδιᾶς ἐκπλωμένης ράχης τοῦ βουνοῦ, ποὺ τὸ ἐπερνοῦσε ὁ Μπρούσε ὡς τὸ ὥριμότερο πράγμα τῆς φύσεως ποὺ εἶχε δεῖ ἢ ποὺ θὰ μπορούσε νὰ δῇ.

Ἀνατριχιάζοντας γύρισε ἡ νέα γυναῖκα πάλι πρὸς τὴν κάμαρα, ντύθηκε σιγαλὰ γιὰ τὴν καινούργια ἡμέρα, πού ἄρχιζε σὰν νύχτα. Αἰσθανόταν πῶς ἦταν ἀπογοητευμένη, ἀπατημένη ἀπὸ τὴν πατρίδα, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ ἥξερε πῶς θὰ ἔπρεπε νὰ μείνῃ.

水
水

Τὴν ἐπομένην Κυριακὴν ὁ ἥλιος φανερώθηκε μέσ' ἀπ' τὰ σύννεφα, ποὺ εἶχαν σάν πάπλωμα σκεπάσει τὴν γῆ. Ἡ ὁμίχλη σκορπίσθηκε καὶ κάτω στὴν κοιλάδα ὕψωνόταν σάν ἡλιόλουστο τὸ Σεντεράζεν. Τὸ πρωὶ παρακάλεσε ὁ Μπρούσε τὴν γυναῖκα του τὰ τὸν συνοδεύσει. Μέσα στὰ σταχτιά του μάτια ἔλαμπε μιὰ ἀκτίνα σάν νὰ προσδοκοῦσε ἀνυπόμονα μιὰ χαρά:

— Θέλω νὰ σοῦ δείξω τὸ βουνό, τῆς εἶπε.

Κατεβαίνοντας διέσχιζαν κάτι δάση από όξυές. Ἐπειτα ὁ δρόμος τραβούσε ἴσια μέσ' ἀπ' τὰ μουσκεμένα χωράφια. Ὁ Μπρούσε περπατοῦσε σιμά-σιμά στὴν γυναικὰ του, ἀμίλητος, εὐτυχής. Αὐτὴ ἦταν ἡ στιγμή, πού εἶχε τόσο πολὺ λαχταρήσει. Ἐπὶ τέλους θὰ τῆς ἔδειχνε τὸ ὄνειρό του, τὸ καμάρι, τὴν εὐτυχία του, τὴν πατρίδα του. Καὶ καθὼς περπατοῦσαν ἔτσι, ἄρχισε νὰ λέῃ:

— 'Ο πατέρας μου ἔζησε ὅλη του τὴ ζωὴ στὸ "Ακερουπ καὶ ὁ παπποῦς μου ἦταν ὁ πρῶτος ἐδῶ στὴν περιφέρεια. Μόνο ἀπὸ τότε εἶναι ἡ οἰκογένειά μας σουηδικὴ καὶ μολαταῦτα εἶμαι σὰν καὶ λίγους ὥς μὲς τὸ κόκκαλο Σκανός. 'Ο παπποῦς ἦταν ἀπὸ τὰ Πρόμμερν καὶ λένε πῶς ἀπέκτησε τὴν περιουσίαν του μὲ ὄχι καὶ πολλὰ καθάρια χέρια. Διηγούνται ἀκόμη γι' αὐτὸν πῶς ἦταν τόσο δυνατός, ὥστε τὸν ἐφοβόουντο ὁλόγυρα ὅλοι. Καὶ οἱ ἄνθρωποι ποὺ τὸν ἐγνώρισαν λένε πῶς τοῦ μοιάζω.

Γιὰ μιὰ στιγμή σώπνευσε ὁ Μπρούσε καὶ λοξοκύτταξε γοργὰ τὴν γυναῖκα του, σάν νὰ ἐννοοῦσε μὲ τὰ τελευταῖα του λόγια κάτι ἐξαιρετικό. Καὶ ἡ Ντόρα παρατηροῦσε πλάγια μὲ περιέργεια τὸν ἄνδρα της, χαιρόταν πού τῆς μετέδιδε ὅ,τι εἶχε μέσα του, φοβόταν ὅμως τὴν ἀνέκφραστη ἐρώτησι πού καταλάβαινε πῶς ἐκρυσβαν τὰ λόγια του. Ὁ Μπρούσε ἤθελε νὰ μάθῃ ἂν τὸν φοβόταν κι' αὐτή, καὶ ἡ Ντόρα ἐπιθυμοῦσε μ' ὅλη της τὴν καρδιά νὰ μποροῦσε νὰ ἔλεγε ὅχι. Καὶ ἐπειδὴ δὲν μποροῦσε νὰ τὸ πῇ, σιώπησε καὶ νημεδίασε — ἓνα μειδίαμα πού προκάλεσε τὸν ἄνδρα της νὰ τὴν ρωτήσῃ:

— Μὲ φοβάσαι καὶ σὺ, Ντόρα;

— Όλίγο ίσως ναι, όχι όμως πολύ, αποκρίθηκε και εξαφνα κοκκίνησαν τὰ μάγουλά της.

Μετά μερικά βήματα ἐξακολούθησε ὁ Μιχρούδης.

Μετά μερικά βήματα εξακολούθησε ο Πάτερς να λέγει:
—Ο πατέρας μου μ' ἔμαθε ν' ἀγαπᾷ τὸν τόπο μας. Ἦταν ἕνας ἄνθρωπος πού εἶχε ἀπομονωθῇ καὶ πού ζοῦσε τὸ περισσότερο μὲ τὰ βιβλία του. Ἡ μητέρα μου ἐφρόντιζε γιὰ τὸ νοικοκυριό καὶ ἐν μέρει καὶ στὴν ἀγρονομία. Τράβηξε πολλὰ μὲ τὸν πατέρα μου, γιατί ἐπὶ χρόνια πρὶν πεθάνῃ, ἔπαθε μελαγχολία. Ἡ μητέρα δὲν ἠθέλησε νὰ μοῦ πῇ ποτὲ τὸ γιατί. Ἐγὼ ὅμως νομίζω πῶς τὸν ἔκανε νὰ ὑποφέρει πολὺ ἡ κακὴ φήμῃ τοῦ πατέρα του. Ἐνόμιζε πῶς οἱ ἄνθρωποι ὅλοι ἐκύτταζαν αὐτὸν κ' ἑμᾶς ὅλους μόνο καὶ μόνο γι' αὐτὸ τὸν λόγο. Τὴν ἀγάπῃ γιὰ τὰ βιβλία δὲν μπόρεσε νὰ μοῦ τὴν μεταδώσῃ ποτέ, δὲν εἶχα ἐνδιαφέρον γι' αὐτά. Ἀλλὰ μ' ἐδίδασκε ν' ἀγαπῶ τὴν γῆ, κ' αὐτὴ τὴν ἀγαπῶ τόσο, ὅσο μπορεῖ ν' ἀγαπᾷ μόνος του.

μόνο εκείνος που την καλλιέργει μονός του.
 'Η Ντόρα αίσθανόταν πώς ξελάφρωνε πολύ η καρδιά της, μό-
 νο έπειδή της μιλούσε ο άνδρας της για τον εαυτόν του. Αυτό
 της έδωσε τόσο θάρρος ώστε να κάνει μία έρώτησι για κάτι, που
 απασχολούσε ως τώρα τους κρυφούς της λογισμούς. Και σηκώ-
 νοντας τὸ βλέμμα πρὸς τὸν ἄνδρα της εἶπε:

— Πῶς εἶναι ἐδῶ οἱ ἄνθρωποι;

— Τί ἐννοεῖς μ' αὐτό; ἀπήντησε ὁ Μπρούσε.

— Έννοῶ ὅν εἶναι εἰλικρινεῖς καὶ πιστοί. Μπορεῖ κανεὶς νὰ

τοὺς ἐμπιστεύεται: καὶ ὁ Θεὸς συνέφισσε καὶ τὸ κάτω τοῦ γεῖλος

Τὸ πρόσωπο τοῦ Μπορούσε συννεφίασε καὶ τὸ κάτω τοῦ χείλος φάνηκε ἀκόμη περὶ πολὺ κάτω ἀπὸ τὸ μουστάκι. Δὲν θὰ τοῦ ἐρχόταν ποτὲ στὸν νοῦ ὅτι μποροῦσαν νὰ κάνουν μιὰ τέτοια ἐρώτησι μὲ τὸν ἀνθρώπου του. Καὶ τῆς ἀπήντησε:

— Πρέπει να έχει κανείς την θέληση και την ικανότητα να

γυναῖκα του νὰ τοῦ δώσῃ τὸ λόγο της, ἢ νὰ τοῦ τὸν ἔδωσεν ἀπρό-
θυμα. Ὁ Μπρούσε ἔβαλε τὰ δυνατά του γιὰ νὰ διώξῃ αὐτὴ τὴ
σκεψί. Καὶ δὲν κατώρθωσε μολαταῦτα νὰ κρατηθῇ καὶ νὰ μὴ
φανῇ ἡ πίκρα του στὴν φωνή του, σὰν ἀπήντησε:

— Ἴσως νὰ χρειάζεται κανεὶς καιρὸ νὰ συνηθίσῃ αὐτὸ τὸ θέαμα.

Χωρίς ἄλλη λέξι κατέβηκε τὸ στενὸ μονοπάτι, πού ἐπήγαγε
ὡς τὴν χαράδρα καὶ τραβούσε ἴσια γιὰ τὴν γέφυρα, κάτω ἀπ'
τὴν ὁποία ἄφριζε τρέχοντας τὸ ποταμάκι.

Ἡ Ντόρα τὸν ἀκολουθοῦσε ἀμίλητη. Σὲ λίγο εἶχαν τὸ δάσος πίσω τους καὶ γι' αὐτὸ ἔγινε θεατὸ τὸ χαμηλὸ μονόπατο στίτι μὲ τὴν ψηλὴν του στέγη καὶ τὶς φιλύρες ποὺ βρισκόταν πάνω στὸν λόφο, πέρα ἀπ' τὰ χωράφια.

Κρύο και μοναχικό στεκόταν εκεί στην χειμώνα! και η Ντό-
ρα είχε τὸ αἶσθημα ἂν εἶχε τώρα κάποιον ποὺ νὰ μπορούσε νὰ
μιλήσῃ θὰ ἦταν ὅλα καλλίτερα... Ἀλλὰ ὁ Μπρούσε περποτιδσε
ἄφωνος πλάι της καὶ μόνο τὰ βήματά του ἤχοῦσαν βαρεῖα καὶ
στοιθαρά στὸ πολυπατημένο γῶμα. Ἐπίμονα ἐκύτταζε μπρὸς του.
Καὶ ἡ Ντόρα παρατήρησε πῶς ἐσκλήρυναν καὶ αὐτοὶ οἱ μῦς στὸ
νευρώδες πρόσωπό του.

Τὸ ἀπόγευμα πήρε τὴν ἄμαξα καὶ ἔφυγε μόνος του. Γιὰ ποῦ
δὲν εἶπε σὲ κανένα.

Ποτὲ δὲν λησμόνησε ἡ Ντόρα αὐτὴ τὴν ὁδοπορίαν μέσ' στὸν νοεμβριανὸ ἥλιο. Ἦταν σάν νὰ ἄρχισαν τότε ὅλα κακὰ πού συνέβησαν κατόπιν. Γιατὶ ἀπ' ἐκεῖνη τὴν ἡμέραν ἔλλαξε ἡ καρδιά τοῦ Μπροῦσε γιὰ τὴ γυναῖκα του καὶ ἔγινε σκληρὴ γι' αὐτὴν ὅσο γιὰ κανένα ἄλλον. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν τὸ ἔδειξε διὰ μῆς, γιατί ὅ,τι ἔκανε, τὸ ἔκανε ἀργά. Τὴν μόνη φορὰ στὴν ζωὴ του ποὺ ἀπεφάσισε κάτι τι ἀπερίσκεπτα καὶ τυφλά ἦταν ὅταν ζήτησε τὴν Ντόρα καὶ τὴν πῆρε γυναῖκα του. Καὶ ἡ ἡμέρα ἦλθε γρήγορα πού κατενόησε ἡ Ντόρα πῶς δὲν μετανόουσε γιὰ τίποτε σ' ὅλην του τὴν ζωὴ, ὅσο γι' αὐτὴ του τὴν πράξι.

Ἡ δυστυχία ἄρχισε μὲ τὸ ὅτι ὁ Μπρούσε περιφέρονταν πολὺν καιρὸ, ἔχοντας μέσα του, χωρὶς νὰ λέη τίποτε, μὴν ἀγανάκτησι ἐναντίον τῆς Ντόρας, καὶ ἡ Ντόρα ὑποπτευόταν μὲ τὸ δίκιο της, πὼς αὐτὸς ὁ θυμὸς ἄρχισε ἀπὸ τὸν πρῶτο τους κυριακάτικο περίπατο.

Εἶναι δύσκολο νὰ ξεμπερδεύῃ κανεὶς τὶς κλωστὲς τοῦ μυστη-
ριώδους διχτυοῦ, ποῦ ὑφαίνεται σὲ χαρὲς καὶ λύπες μεταξὺ τῶν
ἀνθρώπων. Ποιὸς μπορεῖ νὰ πῇ πῶς γνωρίζει τὸν ἄλλον; Ποιὸς
γνωρίζει κατὰ βάθος τὸν ἑαυτὸν του; Περνοῦμε μέσ' ἀπ' τὴν ζωὴ
καὶ μᾶς μένουν ἀγνώστα ὅλα ὅσα συμβαίνουν γύρω μας. Κανεὶς
δὲν ξέρει τὴν πηγὴ τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ μίσους. Δηγοῦμαι ἐδῶ
γιά ἀνθρώπους τοῦ παλαιοῦ καιροῦ, γιὰ ἀνθρώπους ποῦ αἰσθά-
νονταν περὶ ἁπλᾶ, ἐσκέπτοντο ὀλιγώτερο λεπτὰ καὶ ἐνεργοῦσαν

δυνατώτερα από μᾶς. Τὸ καθήκον καὶ τὰ ἔθιμα ἔδεναν αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους σφιγτότερα παρ' ὅτι ἡμᾶς, τὸ αἶσθημα τῆς ἐξεγέρσεως δὲν ἦταν ἀκόμα σ' αὐτοὺς τόσο γενικό, ὅπως τώρα, καὶ τὴν θρησκεία, ἡ ὁποία εἶναι τὰ θεμέλια, πάνω στὰ ὁποῖα ἔκτιζαν, τὴν ἔβαζαν πειθὺ ψηλὰ ἀπ' τὶς ἀνθρώπινες διαφωνίες. Γι' αὐτὸ ἡ κάθε τους ἐσωτερικὴ πάλη γινόταν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κρυφά, οἱ ψυχικοὶ θάνατοί ἦσαν τότε πολλὺ περισσότεροι καὶ ἡ φύσις ποὺ δὲν ἀφίνει νὰ τὴν παραβιάζουν χωρὶς νὰ τιμωρῇ, ἐξεδικεῖτο συχνὰ μὲ ἐνὰ τρόπον ποὺ τὸν βρῖσκομε σήμερα βάρβαρο.

Σιγά-σιγά μεγάλωσε στην ψυχή του μία αντίπαθεια για την γυναίκα του. Άρχισε με την σκέψη πώς η Ντόρα τὸν ἐγέλασε ὅτι ὁ ἴδιος ἀπατήθηκε ὡς πρὸς αὐτήν. Ἡ Ντόρα ἦταν ἀπὸ ἄλλο τόπο παρ' ὅτι αὐτὸς καὶ τοῦ ἦταν πολὺ καλὰ γνωστὴ ἡ ἀντίθεσις τῆς φύσεως τῆς πατρίδος τῆς μετὰ τὴ δικήν του. Ὑπῆρχαν πολλοί, πού ὅταν ἐμαθάν τὴν ἐκλογὴν του, τοῦ εἶπαν πὼς δὲν θὰ εἶχε καλὸ τέλος καὶ πὼς ποτὲ δὲν θὰ μπορούσε νὰ συνηθίσῃ μιὰ γυναίκα, πού καταγόταν ἀπὸ τόσο μακριὰ, ἐδῶ στὰ δάση τοῦ νότου, ἐδῶ πού ἀρχίζει ἡ πεδιάς. Ὁ Μπρουὰς ἀπάντουσε χαμογελῶντας:

— Θὰ ἀναγκασθῇ νὰ συμμορφωθῇ, ὅπως καὶ πολλὲς ἄλλες.
Ἀλλὰ ἐνδομύχως δὲν σκεπτόταν τὸ ἴδιο. Δὲν τοῦ εἶχε ἔλθει
ὅμως ποτὲ στὸν νοῦ πῶς θὰ ἦταν δυνατόν νὰ εἶναι ἡ Ντόρα ἀνυ-
πότακτη καὶ πῶς θὰ γίνονταν αὐτὸ ἢ δυστυχία καὶ τῶν δύο. Ἐ-
παύσε νὰ ὀνειρεύεται ἕναν ἔρωτα ποῦ θὰ τὴν ἔκανε νὰ θυσιάσῃ
γιὰ τὸν ἀγαπημένο της τὴν ζωὴ της καὶ ποῦ θὰ τὴν ἔκανε νὰ
πέσῃ γι' αὐτὸν στὴν φωτιά.

[illegible]

Γι' αὐτὸ ὅταν βρέθηκε ὁ Μπρούσε ἐκείνη τὴν πρώτη φορά μετὰ τὴν νέα του γυναίκα, ποὺμποροῦσε νὰ πῇ τῶρα δική του, στὸ σημεῖο ἐκεῖνο ποὺ τῶρα καὶ τόσον καιρὸ εἶχε ποθῆσει, καὶ εἶδε πῶς αὐτὴ ἔμεινε κρυὰ μπρὸς σ' ὅλα αὐτὰ ποὺ τοῦ ζέσταιναν τὴν καρδιά, τότε τοῦ φάνηκε πῶς τοῦ ἔγινε ὅλος ὁ κόσμος ἀδιάφορος καὶ κενός. Τότε ἔγινε καὶ αὐτὸς ψυχρὸς καὶ σκληρὸς, καὶ μέσῳ τοῦ γεννήθηκε ἓνας ἐντελὴς ἀφύσικος θυμὸς. Τοῦ φαινόταν ὅσῳ ἡ γυναίκα του νὰ περιφρόνησε αὐτὸν τὸν ἴδιον.

Τὸ θεωροῦσε ἀκόμη χειρότερο: Περιφρόνησε τὸν τόπο του
δηλαδὴ ὅ,τι ἦταν γι' αὐτὸν ἱερώτερο κί ὑψηλότερο. Ποτέ δὲν θὰ
μποροῦσε νὰ τὸ διορθώσῃ οὔτε νὰ τὸ ἐξαλείψῃ.

“Όταν όμως κράτησε στην άγκαλιά της τὸν ἔγγονο, τότε ἔλαμψε τὸ αὐστηρὸ πρόσωπό της ἀπὸ εὐχαρίστησι. Γιατὶ ὁ μικρὸς ἔμοιαζε τοῦ πατέρα, πράγμα ποὺ ἐξέφρασε ἀμέσως ἡ γρηῃ κυρία, προσθέτοντας χαρούμενα:

— Αὐτὴ τὴ φορὰ δὲν εἶναι μόνο λόγια. Τὸ γεγονὸς εἶναι γεγονός.

Ἔβαλε τὸ παιδί στὴν κούνια καὶ φίλησε τὴ νύφη της. Αὐτὸ δὲν τὸ εἶχε κάνει ποτὲ ὡς τώρα καὶ ἡ Ντόρα ἦταν πολὺ εὐτυχής.

Ὁ Μπροῦσε ἦταν στὴν κάμαρά του ὅταν συνέβη αὐτὸ καὶ φάνηκε σὰν ἡ τρυφερότης τῆς μητέρας του νὰ τὸν γέμισε ὑπερφάνεια. Ἐκείνη τὴ στιγμή ὀνειρεύθηκε ἡ Ντόρα ἓνα φωτεινότερο μέλλον.

Τὸ παιδί βαφτίσθηκε στὸ σπίτι καὶ τοῦ ἔδωσαν τὸ ὄνομα Χὰνς Γιόχαν. Ἡ ἴδια ἡ μαμά του ἦταν νονά.

..

Τὸ ἐπόμενο φθινόπωρο ἔγραψε ἡ Ντόρα τὸ ἀκόλουθο γράμμα:

“Ακερουπ, Νοέμβριος 1863

Ἀγαπημένη μου μητέρα!

Πέρασε πολὺς καιρὸς ἀπ’ τὴν τελευταία φορὰ ποὺ σοῦ ἔγραψα. Θὰ εἶχα πολλὰ νὰ σοῦ πῶ ἂν μπορούσα νὰ σ’ ἐβλεπα καὶ νὰ σοῦ μιλοῦσα ὅπως ἄλλοτε. Καθημερινῶς προσεύχομαι στὸν Θεὸ νὰ γινόμεν ὅπως εἶσαι ἐσύ. Τότε θὰ ἦσαν ὅλα καλὰ καὶ εὐκολὰ καὶ ὁ Μπροῦσε θὰ ἦταν εὐχαριστημένος μαζί μου, γιατί φοβάμαι πὼς δὲν εἶναι καὶ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι. Ἐχει πολὺ δίκιο νὰ σκέπτεται πὼς εἶμαι μιὰ παιδιακίσια γυναίκα, πολὺ παιδιακίσια γι’ αὐτόν. Καὶ εἶναι καμμιά φορὰ τόσο στενόχωρο νὰ ξέρω πὼς δὲν εἶμαι γιὰ τίποτε χρήσιμη σ’ αὐτὸν τὸν κόσμο. Γι’ αὐτὸ σκέπτομαι συχνὰ ἐσένα, ποὺ ἐπαρκοῦσες γιὰ ὅλους καὶ ἔκανες ἐμὰς τὰ παιδιὰ καὶ τὸν πατέρα νὰ εἰμαστε τόσο εὐχαριστημένοι.

Ἐδῶ ἀρχίζει τώρα σιγὰ-σιγὰ νὰ χειμωνιάζῃ καὶ ὅταν τὸ βλέπω συλλογίζομαι πὼς στὴν πατρίδα αὐτοῦ σὲ σὰς θὰ εἶναι ἴσως κιόλας τὰ ἔλατα σκεπασμένα μὲ χιόνι. Τὴν ἀνοιξὶ ἦταν ἐδῶ τόσο ὠραία. Τὰ λουλουδάκια ἀνθισαν τόσο νωρίς, πολὺ νωρίτερα παρ’ ὅτι σὲ μάς, καὶ τὸν Μάη καθόμαστε κιόλας στὸ ὑπαίθριο. Τώρα ἔχομε πάλι ὁμίχλη καὶ ὅταν ἔρχεται ὁμίχλη φέρνει κρύο. Ἀλλὰ περισσότερο ἀπ’ ὅλα νοσταλγῶ τὶς σημύδες ποὺ εἶναι στὴν πατρίδα. Σημύδες ἔχομε κ’ ἐδῶ, μὰ δὲν εἶναι σὰν τὶς δικές μας. Βρίσκονται ἀπ’ τὴν ἄλλη μεριὰ τοῦ σπιτιοῦ, στὴν ἐντελῶς ἀντίθετη ἀπ’ τὸ μακρὸ σκοτεινὸ βουνό.

Δὲν μπορῶ νὰ καταλάβω πὼς ὅλοι οἱ ἄνθρωποι βρίσκουν πὼς ἐδῶ εἶναι τόσο ὠραία. Μόνο ἐγὼ ἔχω τὸ αἶσθημα σὰν νὰ μὴν ἦταν ἡ θέσις μου ἐδῶ. Μπορεῖς νὰ τὸ φαντασθῇς αὐτό;

Εἶμαι παντρεμένη μ’ ἓνα καλὸν καὶ ἄξιον ἄνθρωπο, ἔχω ἓνα ἀγοράκι — τώρα δὲ κοιμάται στὸ πλάϊ μου — ποὺ θὰ κληρονομήσῃ μιὰ μέρα τὸ “Ακερουπ καὶ ποὺ θὰ ζήσῃ σὰν τὸν πατέρα του ὅλη του τὴ ζωὴ ἐδῶ. Καὶ μ’ ὅλα ταῦτα ἔχω τὸ αἶσθημα σὰν νὰ μὴν ἦταν ἡ θέσις μου ἐδῶ καὶ σὰν νὰ εἶχα ὅλα ὅσα ἔχω τώρα δανεικά, ποὺ θὰ ἔπρεπε γρήγορα νὰ ξαναδώσω πίσω. Ἄν ἴσως ὄχι τόσο γρήγορα, πάντως ὅμως μιὰ φορὰ ὅταν δὲν θὰ τὸ φαντάζεται κανεὶς, ὀλιγώτερο δὲ ἀπ’ ὅλου ἐγὼ. Δὲν εἶναι αὐτὸ περίεργο;

Τώρα περνῶ πολὺ καλλίτερα ἀπὸ πρὶν. Ὁ Χὰνς ὅσο μικρὸς καὶ ἂν εἶναι, εἶναι πάντως κάτι πολὺ γιὰ μένα. Ἀλλὰ σκέπτομαι συχνὰ ὅλους σας, καὶ θὰ ἐπιθυμοῦσα νὰ μοῦ ἐπιτρέψῃ ὁ Μπροῦσε νάρθω μιὰ φορὰ στὴν πατρίδα νὰ σὰς ξαναἰδῶ. Δὲν θὰ ἤθελα νὰ τὸν παρακαλέσω γι’ αὐτό, γιατί ξέρω πὼς δὲν θὰ τοῦ ἄρεσε. Καμμιά φορὰ κοντεύω νὰ πιστέψω πὼς ὁ Μπροῦσε σὰς ζηλεύει λιγάκι καὶ νομίζει πὼς δὲν μ’ ἔχει ἐντελῶς δική του ἂν καὶ ἤλθα ἐδῶ πέρα μαζί του, ζῶ κάθε μέρα ἐδῶ καὶ θὰ ζήσω φυσικὰ πάντα ἐδῶ.

Παρητήρησα πὼς δὲν τ’ ἀρέσει ὅταν λέω πὼς ἦταν σπίτι. Εἶναι σὰν νὰ ἤθελε νὰ μὲ βιάσῃ ν’ ἀγαπῶ ὅλα ὅσα εἶναι ἐδῶ, τὴν φύσι, τοὺς ἄνθρώπους, ὅλα ὅσα βλέπω. Στὴν ἀρχὴ δὲν τὸ ἐνοίωθα καὶ ἔλεγα περισσότερο ἀπὸ μιὰ φορὰ ὅτι αἰσθανόμουν ὅτι μὲ φοβίζει τὸ σκοτεινὸ βουνό καὶ ὅτι δὲν μπορῶ νὰ βρῶ πὼς ἡ ὀξύς εἶναι τόσο ὁμορφες σὰν τὶς σημύδες καὶ τὰ ἔλατά μας.

Μιὰ φορὰ μὲ πήρε μαζί του καὶ μοῦ ἔδειξε τὶς σημύδες. Εὗρισκα ὅτι ἐβλάσταιναν σὰν σὲ χέρσα γῆ. Μακριὰ χωρισμένες — οἱ καρμοὶ ψηλοὶ καὶ γυμνοί, ἡ κορυφὴ τόσο λεπτὴ καὶ ὅσο μακριὰ καὶ ἂν ἐβλεπε κανεὶς ἦταν ἡ γῆ σκεπασμένη μὲ κεδροθάμνους. Ἀπ’ ἐκεῖ φθάσαμε σ’ ἓνα δάσος ἀπὸ ἔλατα. Ἐνα τέτοιο δάσος, μητέρα, δὲν ἔχεις δεῖ ποτέ σου! Εἶναι τόσο πυκνὸ καὶ μαῦρο, ὥστε δὲν μπορεῖ νὰ φυτρώσῃ κάτω ἀπ’ τὰ κλαριά τὸ χορτάρι, ἐπειδὴ δὲν τὸ περνᾷ ποτὲ ὁ ἥλιος. Τὰ δένδρα εἶναι πολὺ χαμηλὰ καὶ τόσο κοντὰ τὸ ἓνα στὸ ἄλλο, ποὺ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ περιπατήσῃ ἐκεῖ μέσα.

Ὅταν εἶπα αὐτὰ κατὰλαβε ὁ Μπροῦσε πὼς δὲν μ’ ἄρεσε. Ἡ καρδιά μου σφίχτηκε καὶ ἤθελα πολὺ νὰ κλάψω. Τότε θυμώσε, θυμώσε τόσο πολὺ, ὅσο ποτὲ καὶ ἐπὶ δύο ἡμέρες δὲν μοῦ μίλησε καθόλου. Ἀπὸ τότε ἄλλοτε προσπαθῶ νὰ μὴν τοῦ λέω τίποτε ἀπ’ ὅτι βλέπω. Ἡ τοῦ λέω καμμιά φορὰ πὼς αὐτὰ ποὺ βλέπω εἶναι ὠραία καὶ πὼς μ’ ἀρέσουν.

Αὐτὸ τοῦ κάνει τόση χαρὰ, ὥστε καμμιά φορὰ τοῦ ἔρχονται τὰ δάκρυα στὰ μάτια. Γιὰ τοῦτο τὸ λέω τώρα ὅσο συχνότερα μπορῶ. Ἀλλὰ ὅταν βλέπω πόσο χαίρεται, μὲ τρομάζει κι’ αὐτό. Ἐγὼ ἔπειτα τὸ αἶσθημα πὼς μπαίνω στὴν καρδιά του μὲ ψέμα. Γιατὶ ἡ καρδιά του εἶναι ἀφοσιωμένη ἐδῶ στὴν γῆ. Αὐτὸ τὸ ξέρω τώρα.

Δὲν εἶναι ὅμως περίεργο; Δὲν ἐννοῶ τὸ ὅτι μπορεῖ ν’ ἀγα-

πάη κανείς τόσο πολύ ένα τόπο. Μά δεν είναι ακόμη πειδ παρά-
ξενο να θέλη να τον αγαπώ κ' εγώ το ίδιο, μόνο και μόνο επειδή
το θέλει αυτός;

Αλλά παρητήρησα πώς μπορεί να το κάνη κανείς άμα προσ-
παθήση και καμμιά φορά δεν ξέρω ούτ' εγώ αν είμαι έδω εϋ-
χαριστημένη ή όχι. Έτσι το λέω μονάχα αυτό. Νομίζω πώς άπ'
την Ντόρα, μητέρα, πού ήξερες, άπ' την Ντόρα πού καθόταν
σπίτι ήρεμη κοντά σου, δεν έχει μείνει πειά τίποτε. Έτσι είναι
πάντα όταν παντρεύεται κανείς;

Τώρα δεν φοβάμαι πειά τόσο πολύ όταν είμαι μοναχή μου.
Έχομε τέσσερις ύπηρεσία. Ένα κορίτσι για τον Χάνς, μία μα-
γείρισσα, ένα κορίτσι για το σπίτι κ' έναν άμαξά, ο όποιος
μένει στην κάμαρα πού είναι δίπλα στον σταύλο.

Έχω τώρα περισσότερη οικειότητα μαζί τους παρ' ό,τι πρίν,
αλλά μολαταύτα δεν μπορώ να τους σχετίζωμαι τόσο ελεύθερα
όπως τους ανθρώπους στο σπίτι. Τώρα έγραψα πάλι «στο σπίτι»
και αυτό δεν θα έπρεπε και δεν μου επιτρέπεται να το κάνω.
Ξέρω πώς έδω είναι το σπίτι μου και αυτό θέλω να είναι. Κα-
ταλαβαίνεις τί έννοω μ' αυτό; Ξέρεις ότι μου ήταν πάντα δύσ-
κολο να έκφρασθώ όπως πρέπει.

Ξέρεις, μητέρα, τί σκέπτομαι καμμιά φορά; Νομίζω πώς εϋ-
τυχής δεν γίνεται ο άνθρωπος ποτέ, και κάποτε σκέπτομαι πώς
θα ήταν καλλίτερα να μιλούσαν έπ' αυτού μαζί μας οι γερον-
τώτεροι όσο είμαστε ακόμη παιδιά. Οι μεγάλοι δεν μιλούν ποτέ
με τους νέους γι' αυτά τα πράγματα. Ίσως είναι καλό και σωστό
αυτό, ίσως πρέπει να μάθη καθένας για λογαριασμό του την ζωή,
όπως δεν θα πίστευε καμμιά νέα ή κανέναν νέος τους γεροντώ-
τέρους, όταν θα τους έλεγαν σοβαρά πώς είναι ή ζωή.

Αλλη φορά πάλι νομίζω πώς για μένα θα ήταν καλλίτερα
να μου έλεγε κάποιος, όταν ήμουν ακόμα παιδί, ότι ως επί το
πλείστον δεν γίνεται κανείς τόσο εϋτυχής όσο ελπίζει στα νεα-
τα του. Θαρρώ πώς θα το πίστευα αν μου το έλεγαν τόσο άπλως,
ώστε να μπορούσα να το καταλάβω. Τότε τουλάχιστον δεν θα έ-
κοπιάζα τόσο πολύ να ξεκολλήσω από μέσα μου όλα εκείνα πού
ο χωρισμός τους κάνει τόσο πόνο και πού μολαταύτα πρέπει ν'
άποχωρισθώ κανείς.

Δεν ξέρω αν έπρεπε ή αν επιτρέπεται να σου πω όλα αυτά.
Ίσως σε λυπώ μόνο, ίσως σκέπτεσαι πώς σου γράφω έτσι, έπει-
δή δεν είμαι εϋτυχής. Όταν όμως συλλογιέμαι, βρίσκω ότι ή
τύχη χάρισε σε μένα πειδ πολλά παρ' ό,τι μοιράζει στους περισ-
σοτέρους ανθρώπους. Και το νοιώθω αυτό καλλίτερα, όταν εί-
μαι μόνη μου με το παιδί μου, γιατί ξέρω πώς ο Μπρούσε θα
είναι πάντα καλός μαζί μου.

Μόνο πού είναι συχνά δυσχερής με μένα και πού δεν
του διευθύνω το νοικοκυριό του καλά όσο θα ήθελε. Συχνά δεν
λέει τίποτε, αλλά εγώ το καταλαβαίνω άπ' το πρόσωπό του ό-
ταν συννεφιάζει και αρχίζει να γίνεται σκεπτικός. Τότε ξέρω πώς
σκέπτεται για μένα — πώς δεν είμαι έτσι όπως με φαντάσθηκε,

πώς δεν είμαι εκείνη πού ήλπιζε. Είχε σχηματίσει πολύ μεγάλη
ιδέα για μένα, και όταν το αίσθάνομαι αυτό πονώ. Γιατί το αί-
σθάνομαι πολύ καλά και χωρίς να λή τίποτε.

Το χειρότερο είναι όταν μου το λέει. Κάθε λέξι μου δίνει και
μία κεντιά και έπειτα μου είναι πολύ πειδ δύσκολο να είμαι έτσι,
όπως θα ήθελα, επειδή φοβάμαι πώς ό,τι και αν κάνω μπορεί
να μην το βρής σωστό.

Χθές έφυγε ή πεθερά μου. Είναι πολύ καλή μαζί μου. Άλλ'
όταν είναι έδω έχω το αίσθημα σαν να ήμουν δικό της και του
Μπρούσε παιδί. Από τότε πού ήνδρώθη, δεν του διηύθυνε πια το
νοικοκυριό. Έπήγε άμέσως να μείνη με μία της κόρη για να
είναι ή θέσις για τη μέλλουσι νύφη ελεύθερη. Άλλ' αυτή και ο
Μπρούσε συνεννοούνται μολαταύτα πολύ καλά και ο Μπρούσε
θέλει να διευθύνεται το νοικοκυριό και τώρα ακόμη, όπως στην
έποχή τη δική της. Δεν είναι λοιπόν δικό μου φταίξιμο ότι χαι-
ρομαι σαν γεύγχι, τότε μου φαίνονται όλα πειδ εύκολα.

Χαιρέτησε έκ μέρους μου τον πατέρα και όλους στο σπίτι.
Και μην στενοχωρηθής αν σου έγραψα και τίποτε κουτό. Καμμιά
φορά κάνει τόσο καλό, να έχω κανείς κάποιον πού να μπορής να
μιλήση.

Η εϋπειθής σου κόρη
Ντόρα Μπρούσε, το γένος Κρόκ.

Η γρηά κ. Ντόρα δεν είχε καιρό να πολυσκεφθώ γι' αυτό
το γράμμα. Έστειλε την άπάντησι τον ίδιο μήνα και άπ' αυτό
κατάλαβε ή Ντόρα πώς θα της άπήντησε άμέσως μόλις έφθασε
το δικό της γράμμα στα χέρια της.

Αγαπητό μου παιδί,

Έκοπιάσα πολύ να κρύψω το γράμμα σου άπ' τα μάτια του
πατέρα σου. Ξέρεις πώς ήσουν πάντα ή άδυναμία του και άπ'
τότε πού μάς άφησες όλο ρωτάει και ξαναρωτάει τί να γίνεσαι.
Είχες γράψει λίγα ή μάλλον τίποτα για σένα την ίδια και δεν
ήτανε εύκολο να ήσυχάσω τον πατέρα πού τόσον καιρό δεν λαμ-
βάναμε γράμμα σου. Έχει πάντα την έννοια σου πολύ περισσό-
τερο παρ' ό,τι άλλ' σου άδελφια, πού κι' αυτά είναι έξω στον
κόσμο. Άλλά είχε πάντα άδυναμία σε σένα, όπως κ' εγώ κι' ο
λοι μας. Και όταν σκέπτομαι, παιδί μου, το γράμμα σου, πονώ
και κατακρίνω τον εαυτό μου. Ίσως είμαστε πολύ έπεικεις μα-
ζί σου. Είχες το ιδίωμα όπου και αν έπήγαινες να σκορπίζης
τον ήλιο. Άλλά φανταζόμουν πώς τ' ανόητό μου κοριτσάκι θα
καταλάβαινε πώς αυτό δεν μπορεί να εξακολουθήση σ' όλη
την ζωή.

Με πονεί πού πρέπει να γράψω όλα αυτά, γιατί είναι βέβαια
και δικό μου λάθος πού έγινες έτσι—θα ήθελα να έλεγα ευθραυ-
στη—εϋαίσθητη για όλες τις δυσκολίες της ζωής. Και ξέρω πολύ
καλά: ότι έτσι όπως είσαι συ τώρα θα ήταν χίλιες φορές καλ-

λίτερα νά μπορούσα νά σοῦ μιλήσω ἀντί νά σοῦ γράψω. "Αν, παιδί μου, σέ ληπύσῃ τὸ γράμμα μου, κλάψε λιγάκι, δὲν πειράζει, αὐτὸ θά περάσῃ. Ἀλλὰ πάρε τὰ λόγια μου κατὰκαρδὰ καὶ μὴν τὰ λησμονήσῃς καὶ προσπάθησε νά ζήσῃς ἀνάλογα μὲ τὸ πνεῦμα τους. Προσπάθησε τοῦλάχιστον ὅσο μπορεῖς καὶ θά δῇς πῶς ἡ συνέχεια εἶναι πιὸ εὐκόλῃ ἀπ' τὴν ἀρχή.

"Ο,τι σοῦ λέω τώρα εἶναι πάντως ἡ καλλίτερη συμβουλή πού μπορῶ νά σοῦ δώσω. Ἐμένα τοῦλάχιστον μ' ἐβοήθησε καὶ μ' ἔκαμε νά εἶμαι χαρούμενη κ' εὐχαριστημένη μὲ τὴν ζωὴ ὡς τὰ γεροντάματα.

"Ο,τι καὶ ἂν συμβῇ, παιδί μου, ἔχε ὑπομονὴ καὶ προσπάθησε νά δείχνῃς στὸν ἄνδρα σου ἕνα χαρούμενο πρόσωπο καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν εἴσαι καὶ τόσο εὐχαριστημένη. Ἡ ζωὴ δὲν δίνει στὸν ἄνθρωπο πάντα χαρὰ, ἄλλως τε δὲν εἶναι αὐτὸ τὸ σπουδαιότερο. Εἶναι πολὺ σπουδαιότερο νά χαρίζῃ κανεὶς χαρὰ. «Μιά ἐνάρετη, θεοσεβὴς γυναῖκα μοιάζει μιάς φωτεινῆς λυχνίας στὸν ἱερὸ λυχνοστάτη», λέει ὁ σοφὸς Σίραχ. Καὶ στὸν ἐπόμενον στίχο ἐξακολουθεῖ: «Ἡ γυναῖκα πού ἔχει σταθερὸ νοῦ, εἶναι σὰν μιά χρυσὴ λυχνία μὲ ἀσημένια βάσι». Καὶ ὁ Σολομών λέει: «Τιμὴ καὶ δόξα εἶναι, τὸ ἐνδυμὰ τῆς προσμετιδῆς τῆς ἡμέρας πού ἔρχεται». Ἀς μὴν τὸ πιστεύῃ κανεὶς στὴν ἀρχή—μπορεῖ νά χαμογελάσῃ ἐπὶ τέλους σ' ὅλα καὶ ἂς μὴν εἶναι ὁ ἴδιος πάντα χαρούμενος. Πίστεψέ με, παιδάκι μου, χιλιάδες γυναῖκες τὸ ἔχουνε κάνει πρὶν ἀπὸ σένα.

Μοῦ φαίνεται τώρα, σέ μένα, τὴν γρηῃ καὶ ἔρημη γυναῖκα παράξενον ὅτι κάθομαι ἐδῶ καὶ σοῦ γράφω ὅλ' αὐτά, ξέροντας πῶς εἴσαι καὶ σὺ τώρα καὶ τόσον καιρὸ μιά παντρεμένη γυναῖκα σὰν κ' ἐμένα. "Εχεις κ' ἕνα παιδί ἀπ' τὸν ἄνδρα σου. Καὶ ἂν εἴμαστε τώρα μαζὶ θά μπορούσα νά κουβεντιάσω μαζὶ σου γιὰ ὅλα, πού δὲν μοῦ ἦταν δυνατόν πρὶν νά σοῦ πῶ. Πίστεψέ με, καὶ σέ μιά μητέρα ἔρχεται καμμιά φορά ἡ σκέψις: «Γιατί δὲν μπορῶ νά μιλήσω γιὰ ὅλα μαζὶ τῆς καὶ νὰ τῆς πῶ ὅλα ἄφοῦ εἶναι παιδί μου;» Αὐτὸ θά τὸ καταλάβῃς ὅταν σοῦ γαρίσῃ κ' ἐσένα μιά μέρα ὁ Θεὸς μιά κόρη. Δυὸ κόρες ἔστειλα ἔξω στὸν κόσμον καὶ κάθε φορά σκεπτόμουν πόσο πιὸ εὐχαρίστως θά τοὺς ἔλεγα περισσότερα ἀπ' ὅ,τι τοὺς εἶπα. "Ισως θά ἦταν καλλίτερα, πάντως ὅμως δὲν θά ἦταν κρίμα μπρὸς στὸν Θεό. Ἀλλὰ ἔτσι εἶναι μιά φορά. Μιά μητέρα δὲν μπορεῖ νά πῇ κάτι τέτοιο. Ξέρεις, δὲν πέφτει μόνοι στοὺς νέους δύσκολο νά μιλήσουν στοὺς γέροντες, πολλὸ συχνὰ ἔχομε καὶ μεῖς οἱ γέροντες τὴν ἴδια δυσκολία νά ποῦμε ὅ,τι θά θέλαμε. "Εχομε καὶ μεῖς τὴν ντροπὴ μας, ὅπως καὶ σεῖς. Εἴσαι τώρα σέ ἡλικία νά μὲ καταλάβῃς. Καὶ ἐπὶ τέλους δὲν πᾶει νὰ πῇ πῶς τὸ δυστύχημα εἶναι τόσο μεγάλο, ἐπειδὴ τὸ φαντάζεται ἔτσι ἕνα παιδί.

"Ενα μόνο μπορῶ νά σοῦ πῶ, πῶς τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ γάμου μου ἐκλαιγα κ' ἐγὼ καμμιά φορά μὲ πύρινα δάκρυα, κ' ὁ δρόμος ὁ ἰδικός μου δὲν ἦταν πάντα ἀνθρώσπαρτος. Σ' αὐτὸ μπορεῖς νά μὲ πιστέψῃς. Τὸ χειρότερο σέ μᾶς ἦταν πού εἴχαμε πάν-

τὰ οικονομικὲς στενοχώριες. Αὐτὸ δὲν τὸ ἔχεις ἐσὺ καὶ χαίρου γι' αὐτό, παιδάκι μου. Γιατί, νά πῇ κανεὶς τὴν ἀλήθεια: ἡ φτώχεια εἶναι τὸ παποῦτσι πού πιέζει περισσότερο ἀπ' ὅλα. Καὶ ἐξαιρητικὰ εὐχάριστα δὲν ἦταν γιὰ μένα, οὔτε ὅταν γεννιόσαστε σεῖς τὰ παιδιά, οὔτε ὅταν ἀρρωσταίναμε ἐγὼ ἡ ἐσεῖς καὶ ἐπρεπε νά στείλωμε στὸν γιατρό. Τὸ κέφι τοῦ πατέρα σου δὲν ἦταν πάντοτε καλὸ, αὐτὸ τὸ ξέρεις, ἀλλὰ τὰ χειρότερα χρόνια ἦταν βέβαια τὰ πρῶτα. Τότε ἀρκετὰ συχνὰ μ' ἐπίανε τρεμοῦλα, ὅταν ἤμουν ὑποχρεωμένη νά μιλήσω μαζὶ τοῦ καὶ γιὰ τὸ παραμικρό, ἐπρεπε ἐγὼ νά τὰ πληρώνω ὅλα. Ἦταν σὰν νά εἶχε ἐξ αἰτίας μου ὅλες αὐτὲς τίς στενοχώριες. "Όσο κι' ἂν κουραζόμουν κ' ἐργαζόμουν, ὅση οἰκονομία κι' ἂν ἔκανα, δὲν ἤθελαν νά φθάσουν πούθενά. Τότε ἀκούγα, ἀκούγα ἐγὼ πολλὰ πού δὲν ἔχεις ἀκούσει ἐσὺ. Γιατί τὸ ὅτι σπανίως σοῦ λέει ὁ ἄνδρας σου ἕνα κακὸ λόγο, αὐτὸ τὸ βλέπω στὸ γράμμα σου καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νά εὐγνωμονῇς τὸν Θεό. "Ο,τι τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ γάμου δὲν εἶναι εὐκόλα καὶ πρὸ πάντων γιὰ τὸν ἄνδρα—αὐτὸ τὸ πιστεύω. Πολὺ πρὶν ἔλθῃ ἡ γυναῖκα στὸ σπίτι, εἶχε αὐτὸς τὴ δουλειά του, τὸν προορισμό του καὶ ἡ ζωὴ του εἶχε ἕνα σκοπὸ. Ἐξαφνὰ ἔρχεται ἡ γυναῖκα, καί, γιὰ νά τὸ ποῦμε ἔτσι, σηκώνει ὅλο τὸν κόσμο στὸ πόδι. Γιὰ νὰ τὰ συνηθίσῃ ὅλα αὐτὰ χρειάζεται καιρὸς καὶ πιθανὸν νά μὴν εἶναι τότε πάντα εὐχάριστος.

Τότε ἐξαρτᾶται μόνο ἀπ' τὴν γυναῖκα, νά γίνῃ ὁ γάμος αὐτὸ πού πρέπει νά εἶναι. Καὶ γι' αὐτὸ εἶναι τὸ ἀπλό μου οἰκισκὸ φάρμακο τὸ ἐξῆς: ἡ γυναῖκα νά εἶναι ὑπομονητικὴ καὶ ἀνεκτικὴ καὶ μολαταῦτα νά φαίνεται εὐθυμῇ. Εἶναι δυσχερὴς ὁ ἄνδρας. Τότε πρέπει νά φροντίσῃ νά γίνῃ εὐχαριστημένος. Ἐπέκρινε κάτι τι, δὲν ἔχει παρὰ νά συμμορφωθῇ μὲ τὴ θέλησί του καὶ νά τὸ διορθώσῃ. Καὶ ἂν μολαταῦτα κἀν παρατηρήσεις, νά τίς ἀνεχθῇ ὑπομονητικὰ καὶ νά μὴ χάνῃ τὸ θάρρος τῆς γιὰ μικροπραγμάτα.

Τὰ ἔκανε ἡ γυναῖκα αὐτά, ὅπως ἄλλως τε πρέπει, τότε μπαίνουν ὅλα μὲ τὸν καιρὸ στὸν δρόμο τους. Τότε, σὰν περάσουν τὰ χρόνια, θά δῇ ὅτι κέρδισε τὸν ἄνδρα τῆς καλλίτερα παρὰ τὴν ἐποχὴ πού ἦταν νέα καὶ ὁμορφῇ, ὅπως ἤμουν κ' ἐγὼ, παιδάκι μου, καὶ πού ὁ ἄνδρας δὲν εἶχε τίποτε ἄλλο στὸ νοῦ ἀπὸ χωράτα καὶ παιχνίδια καὶ δὲν ἔβλεπε τὴν ὥρα νά τελειώσῃ ὁ καιρὸς τῶν ἀρραβώνων. Τότε δὲν ἔχει κανεὶς ποτὲ ἀνάγκη νά μετανοήσῃ πῶς κάποτε ὀνειροπόλησε καὶ ἐρέμβασε, οὔτε πῶς ἔκλαιε συχνὰ, καὶ φαντάσθηκε πῶς εἶναι γιὰ ὅλη τοῦ τῆ ζωῆς δυστυχῆς.

"Ενα τόσο μεγάλο γράμμα δὲν ἔγραφα, ἴσως καὶ ἔγραψα, ἀπὸ τότε πού ἤμουν ἀρραβωνιασμένη καὶ ἔβαζα πατηκωμένα λουλούδια μέσ' στὰ γράμματα, τὰ ὁποῖα ἀντὶ νά τὰ στέλνω, τὰ εἶχα μέρες ἀπάνω μου, μόνον ἐπειδὴ φανταζόμουν πῶς λησμονήσα πολλὰ πού θά ἤθελα ἀκόμα νά γράψω. Δὲν θά εἶχα βέβαια τὸν καιρὸ νά σοῦ γράψω τόσα πολλά, ἂν ὁ πατέρας δὲν εἶχε φύγει. Δὲν εἶχε ὅμως ἡσυχία στὸ σπίτι. Ἐπρεπε νά ζήσῃ τὴν Μαύρη στ' ἀμαξάκι καὶ νά πάῃ στὸ Γένκεπινκ, ὅπου ἔχει συναδέλφους,

τούς οποίους ήθελε νά συναντήσῃ. Ὁ πατέρας σου δὲν ἔχει πιά ἡσυχία σπíti. Ἐδῶ κυκλοφοροῦν φῆμαι περὶ πολέμου, πού δὲν μπορεῖ νά πιστέψῃ κανεὶς. Λένε πῶς κ' ἐμεῖς οἱ Σουηδοὶ θά λάβωμε μέρος. Ἀλλὰ δὲν μπορῶ νά τὸ φαντασθῶ πῶς θά ἐκστρατεύσουν οἱ στρατιῶτες μας γιὰ νά βοηθήσουν τοὺς Δανοὺς ἐναντίον τῶν Γερμανῶν.

Τελευταίως ἦταν ὁ νέος Κόνρατ τοῦ Γκράνας ἐδῶ. Θά τὸν θυμάσαι. Τὸν εἶχαμε συχνά, ὅταν ἦταν τ' ἀδελφία σου ἐδῶ. Τότε μάλιστα ἔλεγαν πῶς τοῦ ἄρεσε ἡ μικρὴ Ντόρα. Ἦλθε γιὰτὶ κυνηγώντας βρέθηκε στὴ γειτονιά μας καὶ δὲν μίλησε γιὰ τίποτε ἄλλο παρὰ γιὰ τὸν πόλεμο πού βρίσκειται ἐπὶ θύραις. Ἦταν πάντα λιγάκι εὐξασπτος καὶ ὑπερβολικὸς καὶ ἔλεγε πῶς θά ἦταν πραγματικὸ αἶσχος γιὰ τοὺς Σουηδοὺς, ἂν δὲν βοηθοῦσαν τοὺς Δανοὺς, τοὺς οποίους ὠνόμαζε ἀδελφούς μας.

Ὁ πατέρας συμφωνοῦσε μαζί του καὶ ἐπετέθησαν καὶ οἱ δύο ἐναντίον τοῦ βασιλέως καὶ τῆς κυβερνήσεως. Ὁ νέος βαρῶνος ἔγινε στὸ τέλος κατακίτρινος κ' ἐβεβαίωσε πῶς ἂν δὲν ἔχωμε πόλεμο, θά πάῃ ἐθελοντής. Ὁ πατέρας σου τοῦ ἔσφιξε πάνω ἀπ' τὸ τραπέζι τὸ χέρι καὶ τοῦ εἶπε πῶς ἔτσι πρέπει νά μιλᾷ κάθε γνήσιος Σουηδός. Δύο ἡμέρες μετὰ τὴν ἐπίσκεψι αὐτῇ, ἦλθε ἡ εἰδήσις πῶς πέθανε ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας κ' ὁ πατέρας ἔξεψε βιαστικά-βιαστικά τὴν Μαύρη καὶ πῆγε στὸ Γένκεπικ.

Γράψε ἀμέσως, παιδί μου, γιὰτὶ δὲν πρέπει νά περιμένῃ ὁ πατέρας ἀκόμη περισσότερο εἰδήσεις σου καὶ μὴν ἀναφέρῃς στὸ γράμμα σου οὔτε λέξι γιὰ ὅ,τι ἐμπιστεύθηκε ἡ μιὰ στὴν ἄλλῃ. Θά σέ καταλάβω μολαταῦτα ἅμα ἔλθῃ τὸ γράμμα σου.

Ἡ γρηά σου μητέρα
Δωροθέα Κρόκ τὸ γένος Σάλιγκ

Υ. Γ. Μόλις τελείωσα, ἄκουσα τ' ἀμάξι στὴν δενδροστοιχία. Μὲ κόπο πρόφθασα νά κρύψω τὸ γράμμα μου χωρὶς ν' ἀντιληφθῇ τίποτα ὁ κ. Ὑλρχος. Δὲν ρώτησε ἀκόμη ἂν εἶχαμε εἰδήσεις σου. Δὲν μιλεῖ γιὰ τίποτε ἄλλο παρὰ γιὰ τὸν πόλεμο καὶ βλαστημάει πῶς τὴν ἔχουν ὀσχημα οἱ Δανοί. Ἀλλὰ τὸν γνωρίζω! Ξέρω πῶς μιὰ καλὴ μέρα θ' ἀρχίσῃ πάλι νά ρωτᾷ γιὰτὶ δὲν ἔχομε εἰδήσεις σου καὶ δὲν θά ἡσυχάσῃ ὡς τὴν ὥρα πού θά φθάσῃ τὸ γράμμα σου.

Φίλησε ἀπ' τὴν γιαγιά τὸ μικρὸ σου ἀγοράκι καὶ ἔσο εὐτυχὴς καὶ εὐχαριστημένη.

Ἡ ἰδία

σὰν ἄμορφο. Κτισμένο ὅλο ἀπὸ πέτρα, εἶχε τρία πατώματα. Καὶ ἐπειδὴ ἔμεινε τὸ ἐπάνω πάτωμα πολὺ καιρὸ ἀκατοίκητο, εἶχε ὅλο τὸ σπíti τὴν ἐποχὴ τῆς διηγήσεώς μας μιὰ σκυθρωπὴ καὶ ἄγρια ὄψι σὰν νὰ ἦταν κάτω ἀπ' τὴν σκεπὴ ὅλο σβυσμένα κενὰ μάτια, γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν ὑπῆρχε πιά φῶς. Τὴν ἐντύπωσι αὐτὴ τὴν ἐδυνάμωναν τὰ ἀπ' τὴν πολυκαιρία τόσο σκοτεινιασμένα παράθυρα, ὥστε τὰ τζάμια ἐγυάλιζαν καὶ εἶχαν ὅλα τὰ χρώματα τῆς ἱρίδος, ἂν μπορῇ κανεὶς νά φαντασθῇ πῶς γυαλίζουν τὰ χρώματα τῆς ἱρίδος πάνω σὲ σκοτεινὰ, παλῆα, ἀραχνιασμένα παράθυρα. Θά διηγηθῶμε ἀργότερα τί συνέβη, ὥστε ἡ ἐπάνω κατουκία νά μείνῃ τόσο καιρὸ κλεισμένη.

Πάντως ἦταν κλεισμένη — κ' ὅταν ἡ ὑπηρεσία ἔπρεπε ν' ἀνεβῇ στὶς σοφίτες, τότε περνοῦσαν ἀνατριχιάζοντας μπρὸς ἀπ' τὶς κλεισμένες πόρτες μὲ τὶς σκουριασμένες κλειδαριές καὶ τὶς ἀδειες κλειδαρότρυπες. Ὑπόκωφα ἀντιχοῦσαν τὰ βήματα πάνω στὶς πολυπατημένες πέτρες τῆς σκάλας καὶ τῶν διαδρόμων. Κανεὶς δὲν ἤθελε ν' ἀνεβῇ μοναχὸς του, κ' ὅταν ἔπρεπε νά πάῃ, ἔκανε τὰ βήματά του γοργότερα, ἐνῶ τὸν παρακολουθοῦσαν μυστηριώδεις βρόντοι, τρεξίματα, ἀνεμοβογγητὰ καὶ ὅλων τῶν εἰδῶν οἱ κρότοι, πού ἐβγαίνουν ἀπ' τὰ ἀδεια δωμάτια. Τὰ δύο τελευταῖα χρόνια ἔμεινε καὶ τὸ δεύτερο πάτωμα ἀκατοίκητο. Ἀλλὰ μπρὸς στὰ ψηλά, ἀδεια παράθυρα εἶχαν κατεβάσει τὶς ἀσπρες κουρτίνες, ἡ ὁποῖες ἐπειδὴ δὲν τὶς ἐσήκωναν ποτέ, εἶχαν κιτρινίσει ἀπ' τὸν ἥλιο καὶ τὸ κρύο. Ἐτσι ἔκανε ἡ ἀρχαία αὐτὴ ἀρχοντικὴ ἰδιοκτησία σχεδὸν τὴν ἐντύπωσι ἐνὸς ἐγκαταλελειμμένου γιγαντιαίου σπιτιοῦ. Ἐμοιαζε σὰν μὲ κάτι πού πεθαίνει, ἔτσι καθὼς στεκόταν ἐκεῖ, πότε κάτω ἀπ' τὸν ἀνοιξιῶτικο ἥλιο, πότε μέσ' στὸν κρύο φθινοπωρινὸ ἀέρα ἡ χιονισμένο ὡς πέρα στὴν μεγάλη πλατεῖα, πού πάνω σ' αὐτὴν ἀργοῦσαν ν' ἀνοίξουν τὰ πατήματα κανένα μονοπάτι στὸ χιόνι, ἐπειδὴ μετεχειρίζοντο σπανίως τὴν ἀξίνα καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἰδιοκτῆτης προτιμοῦσε νά τὸν ἀποκλείσῃ τὸ χιόνι, παρὰ νά δώσῃ διατάγῃ νά τὸ σηκώσουν μὲ τὸ φτυάρι. Ὅλο τὸ κτήμα φαινόταν σὰν ἐτοιμοθάνατο, ἐπειδὴ ἦταν τὸ σπíti μὲ τὰ σφαλισμένα διαμερίσματα τόσο πελώριο. Τὸ μόνο πού φαινόταν κατοικημένο ἦταν τὸ κάτω πάτωμα καὶ καμμιὰ φορὰμποροῦσε κανεὶς νά δῇ σ' ἓνα ἀπ' τὰ παράθυρα, ἀριστερὰ τῆς κυρίας εἰσόδου, ἓνα ψηλό, γέρο ἔρημο ἄνθρωπο, πού κούτταζε ἐξω μὲ ἀτενὲς βλέμμα τὴν παραμελημένη χλόη, πού μέσ' σ' αὐτὴν εἶχε τελείως βυθισθῇ ἡ βάσις τοῦ ἡλιακοῦ ρολοιοῦ, ὥστε νά εἶναι ἡ πλάκα στραβά καὶ ὁ δείκτης νά κυττάξῃ ὀρθογώνια πρὸς τὰ ἐπάνω. Ὅλη ἡ πλατεῖα φαινόταν παραμελημένη μὲ κάτι σωροὺς ἀπὸ πεσμένα κλαδιά, ἀλογοκοπρία καὶ διαφόρων εἰδῶν σκουπίδια, πού ἦταν σκορπισμένα δῶ κ' ἐκεῖ. Τὸ ἀρρέστωμα τοῦ σπιτιοῦ διέσχιζαν φαρδεῖα σκασίματα, πού ἐμπλέκαν τὸ ἓνα μὲ τ' ἄλλο καὶ ἀπλώνονταν σὰν προδοτικὸ δίχτυ πάνω ἀπ' τὴν σταχτιά πρόσοψι. Ἐδῶ κ' ἐκεῖ εἶχε ξεκολλήσει καὶ πέσει τὸ περβάζι κανενὸς παραθυριοῦ, ἀφίνοντας πίσω του τὴν ἐπιφάνεια τῆς προσόψεως μιὰ τρύπα. Στὸ μεσαῖο πάτωμα

Γκράνας εἶναι τὸ ὄνομα μιᾶς ἀρχοντικῆς ἰδιοκτησίας πού βρίσκεται πάνω σ' ἓνα δασωμένο λόφο στὴν νοτιοανατολικὴ γωνία τῆς λίμνης καὶ ὑψώνει τὴν σκοτεινὴ τῆς στέγῃ πάνω ἀπ' τὴν Βέττερν. Εἶναι ἓνα μεγάλο κτίριο, τόσο μεγάλο, πού φαίνεται

είχαν σπάσει μερικά τζάμια τῶν παραθύρων κ' ἔτσι ἔβλεπαν ἀπ' ἔξω τις κατεβασμένες κουρτίνες νά κουνιῶνται ἀπ' τὸν ἀέρα. Πάνω ἀπ' ὅλο τὸ παλὸ κτίριο μὲ τὸ ἐπιβλητικὸ του σχῆμα καὶ τὴν ὠραία σχηματισμένη στέγη μὲ τὸ ἀέτωμά της καὶ τὸν εἰς σχῆμα δράκοντος ἀνεμοδείκτη, ποὺ ἦταν ἀπὸ σίδηρο σφυρηλατημένο μὲ τὸ χέρι, κυριαρχοῦσε ἡ σιγὴ καὶ ἐπλήθαιναν μὲ τὸ παραπάνω ὅλες οἱ διαδόσεις καὶ οἱ θρύλοι ποὺ κυκλοφοροῦσαν στὰ περίξ, γιὰ τὴν μυστηριώδη αὐτὴ φωνή.

Παραμελημένο ἦταν καὶ τὸ περιβόλι. Τὰ χορτάρια φύτρωναν ὡς ψηλὰ στοὺς κορμούς τῶν γέρικων ὀπωροφόρων δένδρων, οἱ δρόμοι ἦσαν γεμάτοι ἀγριόχορτα, σὰν νὰ ἤθελαν σὲ λίγο νὰ τοὺς κλείσουν ἐντελῶς, καὶ οἱ θάμνοι μὲ τὰ μακρυὰ λεπτὰ κλαδιά τους μεγαλῶναν ἀνεμώδιστα. Ἀπεριποίητος καὶ ἀκλάδευτος ἐβλάσταινε καὶ ὁ πελώριος φράχτης τῆς λευκάκανθας, ποὺ ἔξω ὅλο τὸ περιβόλι. Πάνω ἀπ' τὰ κομμένα ἀνοίγματα, ἀπ' ὅπου ἔβγαιναν στὸ πάρκο, εἶχαν μεγαλώσει κλαδιά καὶ κλωνάρια τόσο, ὥστε ἔπρεπε νὰ τὰ χωρίσῃ κανεὶς διὰ τῆς βίας γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ περάσῃ, καὶ φαινόταν σὰν νὰ ἦταν ὀλόκληρο τὸ περιβόλι περικυκλωμένο ἀπὸ ἓνα μόνον ἀδιαπέραστο τοῖχο ἀπὸ ἀγκάθια καὶ πρασινάδα. Μέσα ἐβλάσταιναν λουλούδια, ὀπωροφόρα δένδρα, θάμνοι, ὅλα ἀκαλλιέργητα, καὶ στοὺς κούφιους καὶ σάπιους κορμούς ἐφώλευαν τὰ δειλότερα πουλιά.

Ἔτσι εἶχε γίνει ὁ Γκράνας ἀπὸ τότε ποὺ πέθανε ἡ βαρὼν καὶ ἔμεινε ὁ γέρο βαρὼνος ἔρημος πίσω. Στὴν ἀρχὴ περιφέρονταν ὁ βαρὼνος "Ὀλτοβ ἀπὸ κάμαρα σὲ κάμαρα σ' ὅλο τὸ σπίτι, σὰν ἓνα ἄρρωστο ζῶον ποὺ δὲν βρίσκεται πουθενὰ ἡσυχία, γιὰ τὸν βουβό του πόνο. Ἄλλοι ἔπρεπε νὰ φροντίσουν γιὰ ὅλα ἀντ' αὐτοῦ καὶ γιὰ τὴν κηδεῖα δὲν ἐκούνησε οὔτε ἓνα του δάχτυλο. Μονολογώντας σιγὰ πῆγαινε ἀπ' ἐδῶ καὶ ἀπ' ἐκεῖ. "Ὅταν τὸν ἐπλησίαζε κανεὶς, ἔφευγε καὶ πῆγαινε σ' ἄλλη κάμαρα. Νύχτες ὀλόκληρες ἔκαιγε τὸ φῶς καὶ ὁ νυχτοφύλακας ποὺ ἔκανε τὸν γύρο τοῦ μεγάλου σιωπηλοῦ σπιτιοῦ, ἔβλεπε τὸ φῶς νὰ σπινθηρίζῃ πότε στὴν μιὰ καὶ πότε στὴν ἄλλη κάμαρα. Τὸ φῶς ἔπεφτε ἀπὸ τὸ δεύτερο πάτωμα, ὅπου ἦσαν οἱ κάμαρες τῆς πολυτελείας. Γι' αὐτὲς διέδιδαν μυθώδεις ἱστορίες στὰ περίξ καὶ λίγοι μόνον τῆς ὑπηρεσίας καὶ τῶν ὑποταχτικῶν τις εἶχαν δεῖ ποτὲ τοὺς. Ἐκεῖ ἐπάνω ἦσαν οἱ κάμαρες τῆς μικρῆς βαρὼνης καὶ πίσω-πίσω στὴν μεγάλη κρεβατοκάμαρα, τῆς ὁποίας τὰ παράθυρα ἦσαν σκεπασμένα μὲ μαῦρο ὕφασμα, εἶχαν βάλεῖ τὸ φέρετρό της. Ἀλλὰ ἀπὸ τότε πέρασε πολὺς, πολὺς καιρὸς.

Ὁ βαρὼνος ἦταν ἀπὸ τότε ἡλικιωμένος. Ἀπ' τοὺς τωρινούς ὑποταχτικούς του δὲν τὸν ἐγνώριζε κανεὶς. Ἀδύνατος καὶ ψηλὸς περπατοῦσε γύρω στὶς κάμαρες σὰν νὰ ὄνειρευόταν. Τὸ πρόσωπό του μὲ τὸ πυκνὸ κοκκινόξανθο μουστάκι ἦταν χαῖνο καὶ τὰ μάτια του σὰν πεθαμένα. "Ὅταν ἦλθε ὁ γυιὸς του ἀπ' τὸ σχολεῖο γιὰ τὴν κηδεῖα, φαινόταν σὰν νὰ τὸν ἔβλεπε κ' αὐτὸν ὁ πατέρας του τόσο λίγο, ὅσο καὶ ὅλους τοὺς ἄλλους. Ὁ Κόνρατ ἦταν τότε ἀκόμη παιδί, ποὺ σερνόταν δειλὸ καὶ μοναχὸ στὸ μεγάλο σπίτι.

ἀπ' τὸ ὁποῖο ἔλειπε τώρα πιά ἡ μητέρα. Δὲν εἶχε κανένα μὲ τὸν ὁποῖον νὰ μπορῇ νὰ μιλήσῃ. Ἀλλὰ ὅταν βρισκόταν τὸ παιδί τῶν δεκατεσσάρων χρόνων μοναχό του, τὸ ξύλινο ἄλογο καὶ τὸ ντουλάπι μὲ τὰ παιχνίδια του, τότε τὸν ἔβλεπε ἡ ὑπηρεσία νὰ κυττάζῃ ἔξω ἐπὶ ὥρες μὲ ἀτενὲς βλέμμα, σιωπηλὸς καὶ σκεπτικὸς χωρὶς ὅμως νὰ κλαίῃ ποτέ.

Μόνον σὰν τελείωσε ἡ κηδεῖα καὶ ἔφυγαν ἀπ' τὸ κτήμα, μετὰ τὸ μεγάλο μελαγχολικὸ πρόγευμα οἱ καλεσμένοι, τότε μόνον φάνηκε πῶς ἔγυπνε ὁ βαρὼνος πάλι γιὰ τὴν ζωὴ. Κατέβηκε στὴν κουζίνα καὶ διέταξε ν' ἀνεβάσουν ἀμέσως καὶ ν' ἀποθέσουν στὴν τραπέζα τὸ μεγάλο σερβίτσιο, τὰ ποτήρια, τ' ἀσημικὰ καὶ ἐν γένει ὅλα ὅσα ἦσαν συνήθως φυλαγμένα σὲ μεγάλα καλὰ κλειδωμένα συρτάρια καὶ ποὺ μεταχειρίζονται μόνον τὶς ἐπίσημες ἡμέρες. Δὲν ἐπέτρεψε οὔτε νὰ πλύνουν, οὔτε νὰ καθαρίσουν τίποτε. "Ἔτσι, ὅπως τὰ σήκωσαν ἀπ' τὸ τραπέζι, ἔτσι ἔπρεπε νὰ τὰ φέρουν ἐπάνω. Καμμιὰ ἀντίρρησης δὲν ἔφερε ἀποτέλεσμα. Ὁ γέρο βαρὼνος τοὺς παρακολουθοῦσε καὶ ἐπρόσεχε καλὰ νὰ βάλουν ὅπως αὐτὸς διέταξε κάθε πράγμα στὴν θέσι του, νὰ μὴ λησμονήσουν τίποτε καὶ νὰ ἐκτελέσουν κάθε του θέλησι. Ἦσυχας μόνον ὅταν ἔγιναν ὅλα ὅπως τὰ ἤθελε αὐτός. Τότε διέταξε ὅλους νὰ τὸν ἀφήσουν μόνον καὶ νὰ πάνε ν' ἀναπαυθοῦν. Ἦθελε νὰ ἐκτελέσῃ μοναχὸς τὴν θέλησί του ποὺ δὲν ἐξέφρασε.

Τὸν ἄφησε λοιπὸν καὶ ἡ ὑπηρεσία μόνον. Στὸ καλὸ ἐκκρεμὲς τῆς σάλας χτυποῦσαν δώδεκα. Ὁ νυκτοφύλακας εἰδοποιοῦσε μὲ τὸ κέρας του ἔξω στὴν αὐλὴ πῶς ἔφθασαν μεσάνυχτα.

"Ὀλο τὸ σπίτι ἦταν ἀκόμη φωταγωγημένο, γιὰτὶ ὁ βαρὼνος δὲν ἐπέτρεψε νὰ σβύσουν τὰ κεριά. Καὶ ὅταν οἱ ὑπηρεταὶ ἐκλείσαν πίσω ἀπ' τὸν ἀφέντη τοὺς τις πόρτες καὶ τὸν ἄφησαν μοναχό, ἐνόμιζαν πῶς θὰ ξανάρχιζε ὅπως τις προηγούμενες νύχτες τὸ ἄφωνο ἀπὸ κάμαρα σὲ κάμαρα περιδιάβασμά του. Κάτω στὴν κουζίνα ψιθύριζε ὁ ἓνας στὸν ἄλλο, πῶς ὁ βαρὼνος τὴν ἔχει ἄσχημα καὶ πῶς εἶναι φόβος νὰ χάσῃ τὸ λογικὸ του.

Ἐν τῷ μεταξὺ πῆγε ὁ βαρὼνος πάλιν στὸ μεγάλο διαμέρισμα, ἀπὸ παράθυρο σὲ παράθυρο, καὶ κύτταξε καλὰ ἂν εἶχαν πάλιν τοῦ κατεβάσει τις λινὲς ἀσπρὲς κουρτίνες. Μετὰ ἔσβυσε ὅλες τις λάμπες καὶ τὰ κεριά. Ἔτσι πῆγε ἀπὸ κάμαρα σὲ κάμαρα καὶ ὅταν σκοτείνιασαν ὅλα, ἔκλεισε προσεκτικὰ ὅλες τις πόρτες. Στὸ χέρι του βαστοῦσε ἓνα μικρὸ κλεφτοφάνaro. Ὅταν ἔσβυσε καὶ τὸ τελευταῖο κερὶ, ἔβαλε τοὺς σῦρτες σ' ὅλες τις πόρτες ποὺ ἦσαν πρὸς τὸν διάδρομο, τις κλείδωσε καλὰ καὶ πῆρε ὅλα τὰ κλειδιά.

Τὴν ἐπομένη ἀνῆγγειλε στὴν ὑπηρεσία πῶς ἀπὸ τώρα καὶ εἰς τὸ ἔξης θὰ κατοικοῦσε μόνον στὸ κάτω πάτωμα τοῦ μεγάλου σπιτιοῦ. Τὴν ἴδια κιόλας ἡμέρα ἐπῆγε ὁ ἀμαξᾶς μὲ τὴν ἀμαξά του νὲο βαρὼνον Κόνρατ στὸ Γένκεπινκ στὸ σχολεῖο.

Καὶ ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἀρχίσε ἡ κατὰπτωσις τῆς ἀρ-χοντικῆς ἰδιοκτησίας Γκράνας. Ἀπ' ἐκείνη τὴν ἡμέρα τριγύριζε στὸ σπίτι ὁ βαρὼνος σὰν σκιά. Τὸ κτήμα τὸ ἄφησε νὰ κατα-

στραφή, τὸ περιβόλι τὸ ἄφησε νὰ πνιγῇ σὲ μιὰ ἄγρια βλάστησι καὶ στίς κλειδωμένες κάμαρες δὲν ἐπέτρεπε νὰ μὴ καμμιὰ ἀνθρώπινη ψυχὴ, αὐτὸς δὲ πατοῦσε ἀκόμη λιγώτερο ἐκεῖ μέσα.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ζοῦσε τώρα ὁ βαρῶνος πάνω ἀπὸ ὀχτὼ χρόνια καὶ ἡ μόνη πού μπορούσε ἀκόμη νὰ συνεννοηθῇ μαζί του ἦταν ἡ Μαμζέλ Κριστίν καὶ αὐτὸ τὸ κατῳρῶνε γιατί μὴν κε στὸ σπίτι δυὸ χρόνια πρὶν πεθάνῃ ἡ μακαρίτισσα ἡ βαρῶνη, ἡ ὁποία τῆς εἶχε τυφλὴ ἐμπιστοσύνη. «Καλὰ πού θάχῃς, ἀν καμμιὰ φορά λείψω, Μαμζέλ Κριστίν», ἔλεγε ἡ βαρῶνη, καὶ πάντα σ' αὐτὰ τὰ λόγια, πού ἄκουσε ἡ ἴδια πολὺ περισσότερο ἀπὸ μιὰ φορά, ἐθεμελίωσε τὴν κυριαρχία της, τὴν ὁποίαν ἐξασκοῦσε ὅλο καὶ περισσότερο στὸ σπίτι καθὼς καὶ σ' ὅλες τὶς δουλειὰς τοῦ κτήματος.

Ἡ Μαμζέλ Κριστίν ἦταν μιὰ κοντὴ χοντρή κυρία. Τὸ χρῶμα τοῦ προσώπου της ἦταν καφεκόκκινο, εἴτε ἐπειδὴ εἶχε μιὰ φορά πάθει ἀνεμοπύρωμα, εἴτε ἐπειδὴ τῆς ἄλλαξε τὸ κρῶμα φυσικὸ της χρῶμα. Ἀθόρυβα καὶ ἐπιδέξια γλυστρουσε ἀπ' τὴν πόρτα ὅταν ποῦ καὶ ποῦ ἔμπαινε στίς κάμαρες, τὶς ὁποῖες εἶχε ὁ γέρο "Ολτοβ κλεισμένες γιὰ νὰ κρύβῃ ἐκεῖ μέσα τὸν πόνο τοῦ καὶ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ τοῦ. Ζωηρὰ καὶ παρατηρητικὰ κύτταζε μὲ τὸ διορατικὸ της μάτι κάτω ἀπ' τὴν μαύρη σκούφια της μὲ τὶς κορδέλλες. Ταπεινὰ καὶ μὲ σιγανὴ φωνὴ μιλοῦσε στὸν κύριο γιὰ τὶς δουλειὰς τοῦ σπιτιοῦ—καὶ ὄχι σπανίως καὶ γιὰ τὶς δικές της ὑποθέσεις. Ἐδιάλεγε καλὰ τὰ λόγια της καὶ δὲν ἔλεγε ποτέ περισσότερα παρ' ὅ, τι ἔπρεπε. "Όταν τελείωνε ἡ συνομιλία τοῦς ἔφευγε πάλι γιὰ νὰ πάῃ στὴ δουλειά της, τόσο ἀθόρυβα καὶ ἐπιδέξια, ὅπως ἦλθε. Ἐξω στὴν κουζίνα βέβαια ἀκουγόταν ὁ σπανίως ἀρκετὰ δυνατὰ ἡ φωνὴ της καὶ περισσότερο ἀπὸ μιὰ φορά μαρτυροῦσαν πολὺ εὐγλωττα ἕνα πρῆστο μάγουλο ἡ τὰ κόκκινα μάγουλα καμμιὰς ὑπηρετριάς, ὅτι ἡ Μαμζέλ Κριστίν ἤξερε νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν θέλησί της τόσο καλὰ ὅσο ἤξερε νὰ τὴν ὑποτάσῃ μὲ μὲν μόλις παρουσιαζόταν στὰ μάτια τοῦ κυρίου.

Ἡ Μαμζέλ Κριστίν ἦταν πρὸ παντὸς πολὺ οἰκονόμος, ἤξερε νὰ προσέξῃ καὶ τὸ παραμικρὸ, νὰ παραφυλᾷ νὰ μὴ καταστρέψουν τίποτε στὸ σπίτι καὶ νὰ μὴν ἐπιτρέπῃ πουθενὰ τὴν σπατάλη. Γενικῶς ἰστὰ πέριξ ἔλεγον πῶς ὁποῖος ὑπηρετοῦσε στὸ Γκράνας ἔπρεπε νὰ εἶναι προετοιμασμένος νὰ σφίξῃ τὴν ζώνη του πρὶν φάῃ καὶ νὰ τὴν σφίξῃ μετὰ τὸ φαγητὸ ἀκόμη περισσότερο καὶ ὅτι ἐκλείδωναν καὶ ἐπιτηροῦσαν ὅλα τόσο καλὰ, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ μαγεύριστα ἔπρεπε νὰ προσέξῃ πολὺ ἀν ἤθελε κάπου-κάπου νὰ ἐπιτύχῃ τίποτε ἐξαιρετικὸ γιὰ τὸν ἑαυτὸ της. Ἡ οἰκονομία ἦταν καὶ τὸ προτέρημα πού ὁ βαρῶνος "Ολτοβ ἤξερε νὰ ἐκτιμᾷ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο. Γιατὶ τὸ προτέρημα αὐτὸ εἶχε γιὰ νὰ σ' αὐτὸν πάθος τόσο δυνατὸ καὶ ἀπεριόριστο, ὥστε ἄλλοι μὲν τὸ ἔλεγον τρέλλα, ἄλλοι δὲ κακία. Εἶναι δύσκολο νὰ τὴν ποῖδ ἀπὸ τὰ δυὸ ἦταν τὸ πιὸ σωστό.

Πάντως ὁμως ἀνέφεραν σ' ὅλο τὸν τόπο τὸν ἰδιοκτήτη τοῦ Γκράνας μόνο μὲ τὸ ὄνομα ὁ φιλάργυρος βαρῶνος. Τὸ περιε-

γο δὲν ἦταν ὅτι τὸν ἔλεγαν ἔτσι. Ἦταν θαῦμα πῶς ἔγινε ἔτσι. Ἐλεγον πῶς στὴν ἀνδρική του ἡλικία ἔγινε ἑξαφνα μιὰ μεταβολὴ στὸν χαρακτήρα του, πού σὲ λίγο καιρὸ μετέβαλε τὸν ἀξιαγάπητο, φιλόξενο καὶ εὐθυμο ἄνθρωπο στὸν παράξενο ἐρημίτη, τὸν ὁποῖον ἐκύτταζε τώρα ὅλη ἡ γειτονιά μ' ἕνα κρᾶμα φόβου καὶ κοροϊδίας. Τὰ περασμένα χρόνια ἦταν τὸ Γκράνας γεμάτο ξένους. Τὸ τελευταῖο πάτωμα, πού δὲν τὸ θυμῶναν ἡ ὑπηρεσία ποτὲ ἀνοιχτό, ἀπετελεῖτο μόνο ἀπὸ ξενῶνας, πού δὲν ἔμεναν ποτὲ ἢ πολὺ σπανίως ὀδείοι. Συγγενεῖς καὶ φίλοι ἀπὸ μακριὰ ἢ κοντὰ ἔμεναν ἐκεῖ ἀδελκλήρους μῆνες καὶ μεταξὺ ὧν αὐτῶν πού ἀπελάμβαναν αὐτὴ τὴ φιλοξενία, ζοῦσαν ὁ βαρῶνος κ' ἡ γυναῖκα του σάν δυὸ μεγάλα παιδιὰ, εὐτυχεῖς γιὰ τὴν χαρὰ πού σκόρπιζε ὁ πλοῦτος τοὺς σ' ὅλους ὅσοι ἤρχοντο σ' ἐπικοινωνία μαζί τους καὶ μὲ τὴν εὐτυχία τοὺς. Στὸν κύκλο πού σχηματίσθηκε μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ἔλεγον τὴν οἰκοδέσποινα ἡ μικρὰ βαρῶνη. "Ως καὶ ἡ ὑπηρεσία καὶ οἱ ὑποταχτικοὶ τὴν ὠνόμαζαν ἔτσι καὶ ὅπου ἀνέφερε κανεὶς τ' ὄνομά της ἀντίκρυζε ἕνα μικρὸ χαμόγελο. Τῆς ἔδωσαν αὐτὸ τὸ ὄνομα ὅταν πέρασε, μέσ' τὴν ἄμαξα μὲ τὸν ἄνδρα της, γιὰ πρώτη φορά, μιὰ μέρα τοῦ Ἰουλίου, τὴν ἐποχὴ τοῦ θερσμοῦ, κάτω ἀπὸ γκιρλάντες ἀπὸ σφενταμόφυλλα, πού εἶχαν ἀπλώσει μεταξὺ τῶν δύο δένδρων, μπρὸς στὴν εἴσοδο τοῦ Γκράνας. Καθὼς καθόταν στὸ πλάι τοῦ μεγαλοκαμωμένου ἀνδρός της φαινόταν ὅπως διόλου ἕνα μικρὸ παιδί καὶ ἐντελῶς φυσικὰ ἀνέβηκε στὰ χεῖλη ὧν ἡ λέξις ἡ μικρὴ βαρῶνη. Ἦταν καὶ πραγματικῶς τότε ἕνα παιδί μὲ τὰ δεκαεπτὰ της μόλις χρόνια. Καὶ παιδί ἔμεινε σ' ὅλη της τὴν ζωὴ. Τὸ σῶμα της ἦταν λεπτὸ καὶ μικροκαμωμένο καὶ τὸ πρόσωπό της ἔμεινε πάντα ἀθῶο σάν παιδικό. Τὰ χρόνια δὲν τὸ ἄλλαξαν σχεδὸν καθόλου, μόνο πῶς τὰ μάγουλά της ἔγιναν χλωμότερα καὶ τὰ μάτια της πού κύτταζαν ἄλλοτε ὅλους τόσο χαρούμενα καὶ ἀθῶα, πῆραν τὴν ἐκφρασί της ἀπορίας καὶ τῆς ἐντρομῆς ταραχῆς, σάν νὰ μὴν μπορούσε νὰ καταλάβῃ οὔτε νὰ μάθῃ πῶς ἦταν ἀλήθεια ὁ κόσμος.

Γιατὶ μήτε αὐτὴ μήτε ὁ βαρῶνος δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ μάθουν ποτὲ αὐτὴ τὴν τέχνη. Δὲν ἦταν βέβαια ἡ σύμπτωση πού ἔνωσε τοὺς δυὸ τοὺς. Ὁ βαρῶνος ζοῦσε ἀνοιχτά, ἀγαπῶντας τοὺς φίλους του χωρὶς νὰ σκέπτεται τίποτε ἄλλο παρὰ πῶς νὰ μείνῃ ὅλη ἡ ζωὴ μιὰ γιορτὴ τῆς χαρᾶς καὶ τῆς φιλίας, στὴν ὁποίαν νὰ καλοῦν αὐτὸς καὶ ἡ γυναῖκα του ὅλους αὐτοὺς πού ἔμεναν στὸ ἐπάνω πάτωμα τοῦ ἀρχοντικοῦ αὐτοῦ σπιτιοῦ. Τί ἦταν αὐτὸ πού προκάλεσε μιὰ τέτοια ἑξαφνικὴ καὶ ριζικὴ μεταβολὴ στὴ ζωὴ τῶν δυὸ αὐτῶν ἀνθρώπων, αὐτὸ δὲν τὸ ἤξερε κανεὶς. Ἐπιθυροῦσαν πῶς ὁ βαρῶνος εἶχε ὀλίγα χρόνια μετὰ τὸ γάμο του πολλὰς ζημίες καὶ προσέθεταν πῶς ἡ ζημία αὐτὴς προήρχοντο γιὰ τὴν ἔδωκε πολλὴν πίστι στὴν φιλία καὶ πῶς ὁ φίλος στὸν ὁποῖον ἐμπιστευόταν περισσότερο ἀπ' ὅλους, ἐξεμεταλλεύθη τὴν ἀδυναμία του καὶ τὸν ἀπάτησε. Παρόμοια συμβαίνουν συχνὰ καὶ λίγοι εἶναι ἐκεῖνοι πού δὲν ἐπέρασαν τὰ ἴδια καὶ ἐπειτα παρηγορήθησαν.

Ὁ βαρῶνος ὅμως δὲν παρηγορήθηκε. Πιθανὸν ἐπεὶ διὴ ἦταν πολὺ ἀφοσιωμένος στοὺς ἀνθρώπους, ποὺ ὠνόμαζε φίλους του. Ὅταν ἄρχισε ν' ἀντιλαμβάνεται πῶς ἦταν ἔρημος, σκοτείνιασε γι' αὐτὸν ὁ κόσμος ὅλος κι' αὐτὸς μετεβλήθη. Ἔτσι ἔλειψαν σιγά-σιγά ἕνας-ἕνας ἀπὸ τοὺς ξένους, ποὺ συνήθιζαν νὰ ἐρχονται στὸ Γκράνας. Οἱ ὀλίγοι ἀκόμη ποὺ ἤρχοντο, δὲν ἔμεναν πολὺ καὶ ξαναπαρουσιάζονταν ὄχι εὐχαρίστως.

Τέλος πάντων έμειναν ό βαρώνος κι' ή βαρώνη μόνοι στο μεγάλο κτήμα και μιὰ καλήν ήμέρα είπε ή βαρώνη νά βγάλουν απ' τούς άκατοίκητους ξενώνας τούς μπερντέδες. Ό βαρώνος την άκολουθήσε, έβαλε τούς σύρτες και έκλειδωσε τις πόρτες. Έβαλε τά κλειδιά και τά κρέμασε στο μικρό ντουλαπάκι πού βρίσκóταν πάνω στο κοιμό.

Ἀπὸ ἑκείνη τὴν ἡμέρα ἔλεγαν τὸν κύριο τοῦ Γκράνας «ὁ φιλάργυρος βαρῶνος». Ἀπὸ ἑκείνη τὴν ἡμέρα ἔκλεισε τὴν πόρτα τοῦ γιὰ ὅλο τὸν κόσμον. Πούλησε τὰ ἄλογα καὶ τ' ἁμάξι, ἔδωξε τὸν ὑπηρετὴν ποὺ ἦταν τόσο γέρος σὰν τὸν μακαρίτη τὸν πατέρα τοῦ τωρινοῦ κυρίου. Τὸν περιβολάρη τὸν ἀντικατέστησε μ' ἓνα κοινὸ ἐργάτη καὶ τὸν ἐπόθητι μ' ἓνα ἀρχιεργάτη. Παντοῦ στὸ κτήμα κυριαρχοῦσε ἡ δυσθυμία, ἡ στενοχωρία καὶ ἡ κατῆφεια. Ἦταν ὅπως εἶναι πάντοτε, ὅταν ὅλοι δὲν σκέπτονται τίποτε ἄλλο ἀπ' τὸ χρήμα. Καὶ τὸ χρήμα ἢ μᾶλλον ἢ ἔλλειψις τοῦ χρήματος βαστοῦσε στὸ Γκράνας τὰ σκήπτρα. Κανεὶς ὅμως δὲν πολέμουσε αὐτὴ τὴν ἔλλειψιν μὲ καινούργια δουλειὰ καὶ στὴν θέσιν τῆς δουλειᾶς μῆκε ἡ μιζέρια, ἡ μιζέρια περπατεῖ μὲ φθαρμένον ροῦχα, τρώει κακὴ τροφή, σιγικουνεύεται στὸ παραμικρὸ καὶ κἀνει τὴν ζωὴ δύσκολη καὶ πικρή.

“Ὅπως τὸ κτήμα, ἔτσι ξεπέσε σ’ αὐτὸ τὸ διάστημα κι’ ὁ βαρῶνος. Τὸ ροῦχα του ἦταν χαλασμένα, τ’ ἀσπρόρρουχά του βρώμικα, τὰ μουστάκια του ἀπεριποίητα καὶ ἐπεσκέπαζαν ὅλο τὸ λεπτὸ πρόσωπό του, στὸ ὅποιον γυάλιζαν τώρα μὲ διαπεραστικὴ λάμψι τὰ ἄλλοτε τόσο γλυκὰ μάτια του. “Ἐγινε κακὸς καὶ σκληρὸς, ἀδιέφορος γιὰ κάθε ἀδικία, δυστυχία καὶ ἀνάγκη. Ἡ στέπη του ἦταν τόσο σφιχτὰ κλεισμένη, ὅσο καὶ ἡ καρδιά του καὶ ὅποιον πῆγαινε νὰ τοῦ παραπονεθῇ, τὸν ἐδιωχνε μὲ λόγια σκληρὰ. Ὁ ἴδιος δὲν ἔκανε οὔτε τὸ παραμικρὸ γιὰ νὰ διορθώσῃ τὴν κατάστασι τοῦ κτήματος. “Ὅταν ὅμως τὸ ἐφαντάζοντο οἱ ἄνθρωποι τοῦ ὀλιγώτερου, τότε ἐμφανιζόταν μὲ τὸ ψηλὸ του τὸ καπέλο, πότε πίσω ἀπ’ τὸν πέτρινο τοῖχο γύρω ἀπὸ τὰ χωράφια, πότε ἐκεῖ πού ἔκοβαν ξύλα στὸ δάσος καὶ πότε κατὰ τὴν συγκομιδὴ στὸν ἀχυρῶνα. Βιαστικὸς καὶ σιωπηλὸς ἐρχόταν καὶ ἐφευγε, χωρὶς νὰ χαιρετήσῃ, κύτταζε μονάχα γύρω μὲ αὐστηρὸ διαπεραστικὸ βλέμμα καὶ ἐξαφανιζόταν πάλι βιαστικὰ καὶ ἀμίλητα, ὅπως ἦλθε. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο διηύθυνε τοὺς σταύλους, τὸ ἀμάξοστάσιο καὶ τὶς ἀποθήκες. “Ἦταν ἡμέρες πού περιδιβάλες ἀκάματος καὶ ἀνήσυχος ἀπ’ τὸ πρωῒ ὡς τὸ βράδυ στὸ κτήμα, μὴ λαβαίνοντας οὔτε κἀν καιρὸ νὰ φάῃ. Καὶ τότε ἔλεγαν οἱ ἄνθρωποι του: “Σήμερα βουκολάκισσε πάλι ὁ φιλάργυρος βαρῶνος”.

Καί πραγματικῶς, εἶχε κάποια ὁμοιότητα μὲ φάντασμα. Ἐπὶ-
γαίνει σὰν ἓνα ἀπίσιον πνεῦμα ἀπ' τὸ ἓνα μέρος στ' ἄλλο, διε-
ρυνοῦσε τὰ πάντα ὅσα θεωροῦσε δικὰ του, σὰν νὰ φοβόταν πῶς
δὲν ἦσαν ὅλα ἐν τάξει ἢ πῶς μπορούσε κάτι ἀπ' τὰ ὑπάρχοντά
του νὰ καταστραφῇ. Οἱ ἄνθρωποι του κατ'άλαβαν πῶς φοβόταν,
φοβόταν μὴν τοῦ χαθῇ τίποτε. Καὶ κοροϊδεῖσαν τὸν πλοῦσιο αὐτὸν
φοβόταν, ποὺ τὸν ἐπίανε τέτοιος φόβος μὴν πτωχύνῃ. Ὅτι ἔ-
ἄνθρωπο, ποὺ τὸν ἐπίανε τέτοιος φόβος μὴν πτωχύνῃ. Ὅτι ἔ-
χασε δὲν ἦταν τίποτε ἐν συγκρίσει μ' αὐτὰ ποὺ ἔμεναν, αὐτὸ τὸ
ἦταν ὅλοι. Ἦταν μόνο ἡ ἀρρωστή ψυχὴ του ποὺ τὸν ἀπει-
λοῦσε μὲ τὴν πτώχεια.

λοῦσε με τὴν φτώχεια.
 Ἄλλες μέρες πάλι καθόταν ὁ «φιλάργυρος βαρῶνος» ἀργός, ἀποχαυνωμένος στὴν κάμαρά του ἢ περιπατοῦσε με ἀργὰ μικρὰ βήματα πάνω στὸ χαλασμένο χαλί κουνώντας ἀδιάκοπα τὰ χεῖλιά του σὰν νὰ μετροῦσε τὶς κόκκινες καὶ κίτρινες γραμμές τοῦ χαλιοῦ, ποὺ μόλις διακρίνονταν κάτω ἀπ' τὸ στρώμα τῆς λέρας με τὴν ὁποῖαν τὸ εἶχαν σκεπάσει τὰ χρόνια.
 Ἄλλες μέρες πάλι καθόταν ὁ «φιλάργυρος βαρῶνος» ἀργός, ἀποχαυνωμένος στὴν κάμαρά του ἢ περιπατοῦσε με ἀργὰ μικρὰ βήματα πάνω στὸ χαλασμένο χαλί κουνώντας ἀδιάκοπα τὰ χεῖλιά του σὰν νὰ μετροῦσε τὶς κόκκινες καὶ κίτρινες γραμμές τοῦ χαλιοῦ, ποὺ μόλις διακρίνονταν κάτω ἀπ' τὸ στρώμα τῆς λέρας με τὴν ὁποῖαν τὸ εἶχαν σκεπάσει τὰ χρόνια.

Δὲν ἔκανε χαλάλι στὸν ἑαυτό του οὔτε τὸ καθήμερνο φῶς. Τὸ χειρότερο ποὺ μποροῦσε νὰ βρεθῇ ἦταν ἀρκέτα καλὸ γι' αὐτόν, καὶ ἂν τοῦ φαινόταν τὸ φαγητὸ εἶτε ἀφθονο, εἶτε ἀκριβό, ἐφώναζε τὴν μαγειρίσσα καὶ τῆς ἔλεγε, βάζοντας τὶς φωνὲς πῶς τὸν καταστρέφει καὶ θὰ τὸν καταστήσῃ ζητιάνο. Ἐπὶ τέλους κατὰ βραχίονα μοναχὸς τοῦ στὴν κουζίνα γιὰ νὰ βεβαιωθῇ πῶς δὲν μαγειρεύουν γι' αὐτὸν ἄλλο φαί ἄπ' αὐτὸ τῶν ἐργατῶν καὶ πῶς κι' αὐτὸν οὐδὲν εἶναι οὔτε πολλὸ καλὸ.

Σ' ὅλο τὸν κόσμον φαινόταν πῶς ὁ βαρῶνος μισοῦσε ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὅλοι ὅσοι τὸν ἐπλησίαζαν τὸν ἀπεστρέφοντο. Κυριολεκτικῶς δὲν τὸν μισοῦσαν, τὸν θεωροῦσαν μ' ἓνα κράμα λύπης καὶ φόβου, ἔτσι ὅπως ὁ λαὸς τὸν σημαδιακό, τὸν ἀνθρώπου ποὺ πρέπει νὰ ἔχη στὴν συνείδησί του καμμιὰ κρυφὴ ἁμαρτία, ἀφοῦ ἡ δυστυχία τὸν βαραίνει τόσο πολὺ καὶ ἀφοῦ ὁ Θεὸς τὸν ἄφησε νὰ γίνη ἔτσι. Ὁ «φιλάργυρος βαρῶνος» δὲν ἦταν γι' αὐτοὺς ὁ ἀφέντης, ἦταν μιὰ δυστυχία ποὺ τοὺς εἶχε ἐπιβληθῇ, ὅπως σ' αὐτὸν ἡ δική του.

Πρό παντός όμως ήταν ο «φιλάργυρος βαρώνος» ένα συσ-
τημα για τόν έαυτό του. Μέρα με την ημέρα γινόταν πιο δύσι-
πος, έχθρικός και σκληρός. "Όταν γεννήθηκε το παιδί του ξ-
κλαιγε γιατί θά είχε να ταΐσει ένα στόμα περισσότερο και η μό-
νη που δέν αντίλαμβανόταν τίποτε απ' όλα αυτά ήταν η μικρή
βαρώνη.

«Άργησε πολύ να γεννηθῇ αὐτός ὁ γυῖος, πού ὑπὸν ραφίκοι τοῦ ἐδόωσαν τὸ ὄνομα Κόνρατ καὶ πού ἡ γέννησίς του δὲν ἔκαμε κανένα εὐτυχή, οὔτε αὐτὴ τὴν μητέρα του. Παρηκολούθησε τὴν μεταβολὴ στὸν χαρακτήρα τοῦ ἀνδρός της μὲ μάτια παιδικά, πού δὲν καταλαβαίνουν, αἰσθανόταν μόνο πόσο δυστυχὴς ἦταν ὁ ἄνθρωπος στὸν ὅποιον εἶχε χαρίσει τὴν καρδιά της καὶ πόσο ἀνίκανη ἦταν αὐτὴ ἡ ἴδια νὰ τοῦ δώσῃ τὴν παρηγοριά πού χρειαζόταν.

Τὸν ἀγαποῦσε πολὺ τυφλὰ, ὥστε νὰ μπορέσῃ νὰ δῇ πῶς

είχε μεταβληθῇ ὡς μέσα βαθειά στήν καρδιά του καί πῶς τὸν ἀπέφευγαν ὅλοι. Ἀλλ' ὅ,τι ἔμεινε καί πρὸς τὸ παιδί του ἀκόμη ἀδιάφορος, αὐτὸ τὸ εἶδε ἡ μικρὴ βαρῶν. Καί γι' αὐτὸ ἔχυσε κάμποσα δάκρυα. Naί μὲν ἦταν ἀκόμη παιδί, ἀλλὰ ἦταν μολα- ταῦτα καί μητέρα.

Κυρίως ἔγινε αὐτὸ ἀφορμὴ νὰ λυπηθῇ τόσο πολὺ, γιατί ἔ- βλεπε ἀκόμη φανερώτερα πόσο βαθὺ ἦταν τὸ σκοτάδι πού εἶχε ἀπλωθῇ στήν ψυχὴ τοῦ ἀνδρός της. «Εἶναι τόσο δυστυχής, πού δὲν μπορεῖ πιά οὔτε νὰ χαρῇ γιὰ τίποτα». Περισσότερο δὲν προ- σαρῶσαν ἢ σκέψεις τῆς μικρῆς κυρίας. Καί κάτω ἀπ' τὴν ἄ- σχημὴ προσώπιδά, μὲ τὴν ὁποία εἶχε σκεπάσει ἡ ἀπελπισία γιὰ τὴν ζωὴ τὴν μορφὴ καί ὅλο τὸ ἄτομον αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου, φαν- ταζόταν ὡς τὴν ἡμέρα τοῦ θανάτου της τὴν ἀνδρικότητά, τὴν ὁ- μορφιά καί τὴν καλωσύνη πού εἶχαν κατακτήσει ἄλλοτε τὴν καρ- διά της καί τὴν ἔμαθαν ν' ἀγαπᾷ γιὰ ὅλη της τὴν ζωή.

Κατὰ τὸν καιρὸ ὅμως πού ὁ ἐσωτερικὸς ἀνθρώπος τοῦ βα- ρῶνου ὅλο καί ἀποτραβιόταν καί γινόταν γιὰ ὅλα τὰ μάτια ἔκτος τὰ τῆς ἀγάπης ἀόρατος, τὸν καιρὸ πού ὁ ἴδιος ἐγύριζε μὲ τὸ ἄσχημο προσώπειον, πού τοῦ ἔδωκε τὸ ὄνομα τοῦ «φιλάργυρος βαρῶνος», τὸν καιρὸ ἐκείνον ἔσβυνε ἡ μικρὴ βαρῶν ὀλοφάνε- ρα. Ἦταν σχεδὸν σὰν τὸ σῶμα της νὰ ἐξατμίζοταν, σὰν νὰ ἐξά- ρωνε, νὰ χανόταν μπρὸς στίς τόσες ἀσχημίες πού ἀντίκρουζαν καθημερινῶς χωρὶς νὰ τίς καταλαβαίνουν τὰ μάτια της.

Στὸ τέλος ἐκύτταζαν αὐτὰ τὰ μεγάλα μάτια μὲ μίαν ὁμορ- φιά πού ἐνέπνεε σχεδὸν φόβο, μέσα ἀπὸ ἕνα μικρὸ κερνίνο πρό- σωπο μὲ παιδικὸ στόμα, πού ἦταν πονεμένο καί κλειστό. Κανεῖς δὲν ἤξερε ἀπὸ τί ὑπέφερε, γιατί σπανίως ἐρχόταν γιατρὸς στὸ σπίτι καί ὅταν ἐρχόταν κουνούσε μόνο τὸ κεφάλι χωρὶς νὰ μπο- ρῇ νὰ δώσῃ καμμιά συμβουλή. Ἐνα πρωτὶ ἦταν ἡ μικρὴ βαρῶν πού πολὺ κουρασμένη γιὰ νὰ σηκωθῇ. Δύο χρόνια ἔμεινε στὸ κρεβ- βᾶτι καί ὅταν ἐπὶ τέλους πέθανε, ἔσβυσε σὰν ἕνα κερὶ πού κά- ηκε ὅλο στὸ καντηλιέρι καί δὲν ἀφίνει τίποτε ἄλλο πίσω του ἀπὸ ἕνα καρβουνιασμένο φυτίλι.

Ἐν τῷ μεταξύ εἶχε ὁ γυιὸς της Κόνρατ μεγαλώσει καί ἀφοῦ τοῦ πῆραν πρῶτα οἰκοδιδάσκαλο, τὸν ἔστειλαν ἔπειτα σχολεῖο. Ὅλον αὐτὸ τὸν καιρὸ δὲν ἄκουγε ἡ μικρὴ βαρῶν παρὰ λόγια τρυφερά ἀπὸ τὸν ἀνθρώπον, πού ἦταν γιὰ ὅλους τοὺς ἄλλους τό- σο σκληρός. Ὡς τὴν τελευταία της στιγμὴ εἶχε γι' αὐτὸν ἕνα χαμόγελο.

Καί ὁ «φιλάργυρος βαρῶνος» ἦταν πρὸς αὐτὴν τίς τελευ- ταῖες της ὥρες, ὅπως πρὸς κανένα ἀνθρώπο στὸν κόσμον—ἦταν σὰν τὴν εἰκόνα του πού φύλαγε μέσ' στήν καρδιά της ἀπ' τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ ἐρωτός της.

Ἡ ζωὴ τὸν εἶχε μεταβάλλει, ἔδειξε τὴν κακὴ του ὄψι, καί ἐ- σκλήρυνε τὴν καρδιά του. Ἀλλὰ ὁ ἔρως πρὸς τὴν γυναῖκα του ἔμεινε. Πρὸς αὐτὴν ἦταν πάντοτε καλὸς καί τρυφερός, τὴν ἐλά- τρευε, ἦταν ὁ μόνος ἀνθρώπος στὸν κόσμον γιὰ τὸν ὁποῖον εἶχε ἀκόμη ἕνα ἀνθρώπινο αἰσθημα, τὴν ἀγαποῦσε τόσο πολὺ ὥστε

λησμονοῦσε γι' αὐτὴν καί τὴν φιλαργυρία του ἀκόμη. Ἡ γυναῖ- κα του ἔπρεπε νὰ ἔχη τὸ καλλίτερο πού μπορούσε νὰ προμηθευ- θῇ. Ἐπρεπε νὰ ντυθῇ μὲ ὅ,τι πολὺτιμο καί ὠραῖο ὑπῆρχε. Ἐ- πρεπε νὰ φορῇ χρυσὰ κοσμήματα, μαργαριτάρια καί πολύτιμες πέτρες. Ἐπρεπε νὰ φέρουν γι' αὐτὴν στὸ τραπέζι ὅ,τι καλλίτε- ρο εἶχαν στήν κουζίνα καί στὸ κελλάρι. Ἐνῶ ὁ φιλάργυρος βα- ρῶνος εὔρισκε τὴν τροφὴ τῶν ὑπηρετῶν γιὰ τὸν ἑαυτὸ του ἀρ- κετὰ καλή, καθόταν ἡ μικρὴ βαρῶν στὸ πλάι του καί ἔτρωγε ἔκλεκτὰ φαγητά. Γι' αὐτὴν πάντα ἦταν ὅλες ἡ μεγάλες κάμα- ρες τῆς πολυτελείας καλὰ θερμασμένες καί φωτισμένες, ἐνῶ τὰ ἰσόγεια δωμάτια τοῦ βαρῶνου ἐθερμαίνοντο ἀνεπαρκέστατα. Ὅσο τὸν ἔπιανε φόβος γιὰ νὰ μὴ ἐξοδεύῃ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του πολλά, ἄλλο τόσο φοβόταν μὴν στερηθῇ ἡ γυναῖκα του τίποτε. Ἀντιρρήσεις δὲν ἀνεχόταν καθόλου.

Ἀπότομα καί ἀνένδοτα ἐπέβαλλε ἐδῶ, ὅπως παντοῦ ἄλλοι, τὴν θέλησί του καί ὅταν ἐπὶ τέλους ἔπρεπε ἡ μικρὴ βαρῶν νὰ μείνῃ στὸ κρεββάτι καί ἦλθε ἡ Μαμζέλ Κριστίν σπίτι, τότε ἔ- μεινε ὁ ἀγῶνας τῆς φιλαργυρίας του μὲ τὴν ἀνάγκη πού αἰσθα- γίνε ἡ δὲν ἦταν ἀρκῶς τῆς γυναίκας του δυνατότερος παρὰ πο- νόταν νὰ δίνῃ διαρκῶς τῆς χρυσῆς τῆς γυναίκας του δωμάτια. Καί ὁ φιλάργυρος βαρῶνος ὅσο—ταγκουνευόταν τώρα ἀκό- μα περισσότερο ἀπὸ πρὶν στὸν ἑαυτὸ του καί σ' ὅλους τοὺς ἄλ- λους, τόσο ἐφεύρισκε πράγματα νὰ κουβαλᾷ στὴν γυναῖκα του γιὰ νὰ τῆς κἀνῃ εὐχαρίστησι. Ὡς καί ἕνα παιδί θὰ μπορούσε νὰ καταλάβῃ πόσο ὑπέφερε ὅταν ἐβγαζε ἀπ' τὸ μεταχειρισμένο χαρτοφυλάκιο μὲ τὸ ἀσσαλνέιο κλεισίμο τὰ χαρτονομίσματα. Καί ἐν τούτοις ἔδινε, ὅλο ἔδινε ἀλογάριαστα. Πρὸς τοὺς ὑπηρε- τας του γινόταν ὅλο καί αὐστηρότερος. Καί ὁ ἴδιος περπατοῦσε στίς κάμαρές του πάνω κάτω, συστρέφοντας ἀπὸ ἀπελπισία γιὰ τὰ πολλὰ λεπτὰ πού τοῦ ἔφευγαν μέσ' ἀπ' τὰ δάχτυλά του, τὰ μακρυὰ ἀδύνατα χέρια του.

Ἡ μικρὴ βαρῶν πέθανε χωρὶς νὰ ἀντιληφθῇ τίποτε ἀπ' ὅλα αὐτὰ πού ἔβλεπαν ὅλοι οἱ ἄλλοι ὀλοφάνερα.

Πέθανε εὐτυχῆς γιατί ἀγαπήθηκε σ' ὅλη της τὴ ζωὴ. Ἡ τε- λευταία πάλη πού ἔκανε ὁ βαρῶνος πρὸς χάριν της μὲ τὴν φι- λαργυρία του, ἦταν γιὰ τὰ ἔξοδα τῆς κηδείας της, τὴν ὁποίαν λαργυρία του, ἦταν γιὰ τὰ ἔξοδα τῆς κηδείας της, τὴν ὁποίαν ἔκανε μεγαλοπρεπεστάτη. Κι' ὅταν τελείωσε κι' αὐτὴ, ἔκλεισε καί τὸ διαμρίσμα μέσα στὸ ὁποῖον ἔζησε καί πέθανε ἡ μικρὴ βαρῶν. Τὸ ἐπάνω πάτωμα πού ἦταν ἀκόμη γεμάτο ἀπ' τίς ἀνα- μνήσεις τῆς εὐτυχισμένης νεότητός του, ἦταν πρὸ καιροῦ ἀκα- τοίκητο. Τώρα πλέον ζοῦσαν στὸ μεγάλο ἡσυχὸ σπίτι μόνο στὰ ἰσόγεια. Ἐκεῖ, στὰ τρία τοῦ δωμάτια ἔμενε ἔρημος ὁ φιλάργυ- ρος βαρῶνος. Ἐκεῖ ἔπαιρνε κάθε μέρα τὴ λιτὴ του τροφή. Καί ἐκεῖ βυθιζόταν ὅλο καί βαθύτερα στήν ἐπίμονη σκέψι γιὰ τὴν χαμένη του εὐτυχία, ἀνησυχώντας μήπως τὸν βρῇ κανένα με- γαλύτερο δυστύχημα.

Στὴν ἄλλη μεριά τοῦ μεγάλου προθαλάμου ἦταν ἡ κουζίνα, ὅπου κυριαρχοῦσε κάθε χρόνο καί πιὸ ἀπόλυτα ἡ Μαμζέλ Κριστίν.

μετά την άλλη διάδοσι διέτρεχαν την Σουηδία, παντού περίμεναν ειδήσεις απ' τὸ θέατρον τοῦ πολέμου καὶ ὅλων ἡ καρδιά ἔτρεμε γιὰ τὴν τύχη τῆς Δανίας. Ὅλους ἐτάρασσε ἡ γειννίασις τοῦ πολέμου καὶ τὸ συναίσθημα πῶς προσεχῶς μπορούσε τὸ ἴδιο δυστύχημα νὰ βρῇ τὴν δική τους πατρίδα.

Ἡ διαδόσις γιὰ τὸν πόλεμον καὶ τὶς τρομάρες τοῦ ἀπλῶνται σὲ μιὰ χώρα ὅμοια μὲ μιὰ βαρειά θύελλα. Ὁ πόλεμος εἶναι αὐτὸ πού φαίνεται σ' ὅλους μας ὁ φοβερώτερος τρόμος, πού παραβάλλεται μόνο μὲ τὴν πανῶλη, γιὰ τὴν ὁποία διηγείται ἡ παράδοσις τόσα φοβερά. Τὸ συναίσθημα μόνο πῶς κάπου σὲ μιὰ μακρυνή γωνία τῆς γῆς σκοτώνονται ψυχραῖμα ἄνθρωποι μεταξὺ τους, περιμένουν σακάτηδες μὲ κατασυντριμμένα μέλη τὸν θάνατον γιὰ λυτρωτή, εἶναι κάτι πού οὔτε μὲ τὴν φαντασία του δὲν μπορεῖ νὰ συλλάβῃ ὁ ἐξευγενισμένος ἄνθρωπος τῶν ἡμερῶν μας. Καὶ τίποτε δὲν μαρτυρεῖ καλλίτερα τὸ ἀσυμβίβαστον τῆς ψυχικῆς ζωῆς τοῦ ἀνεπτυγμένου ἀνθρώπου μὲ τὶς φρικαλεότητες τοῦ πολέμου, ὅσο ἡ ἀφηγήσεις γιὰ ὅλους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι, βλέποντας τὶς νεώτερες μάχες πού κολυμποῦν στὸ αἷμα, χάνουν τὸ λογικὸ τους.

Πάντως ἦταν οἱ πόλεμοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὀλιγώτερο φρικαλέοι απ' τοὺς τωρινούς. Ἀλλὰ ἀπατώμεθα ἂν νομίζωμεν πῶς οἱ πρόγονοί μας δὲν αἰσθάνονταν τόσο ζωηρὰ ὅσο καὶ μεις τὶς ἀγριότητες τῶν ἀτυχῶν περιστατικῶν πού ἐξιστοροῦσαν ἡ ἐφημερίδες καὶ ἡ προφορικὴ διηγήσεις. Ἡ μόνη ἀδιαφορὰ ἦταν πῶς ἔκριναν λιγώτερο ἀπὸ μᾶς. Δὲν ἐνεβάθυναν σ' ὅλα τόσο καθαρὰ καὶ μὲ τόσην ὀδυρότητα ὅσην ἐμεῖς. Ἦταν καὶ προσεκτικώτεροι στὴν κρίσι τους ἀπὸ μᾶς.

Ὁ πόλεμος δὲν ἦταν γι' αὐτοὺς ὅπως γιὰ μᾶς ἓνα ἐγκλημα, ἀλλὰ κάτι πού στέλνει ὁ Θεὸς καὶ ἔπρεπε νὰ τὸ ὑποφέρουν ὅπως ὅλα τ' ἄλλα. Δὲν ἦταν ὅμως γι' αὐτὸ ἡ συμπάθειά τους γιὰ τοὺς ἀδελφούς, πού ὑπέφεραν, μικρότερη απ' τὴ δική μας. Ἐκεῖνοι, πού ὑπέφεραν ἦταν δὲ ἀκόμη περισσότερο ἀδελφοί μας απ' τὴν συνήθη σημασίαν τῆς λέξεως. Τότε ἦταν ἀκριβῶς ἡ ἐποχὴ τῶν φοιτητικῶν συναθροίσεων, τῶν βασιλικῶν συναντήσεων τοῦ Σκανδιναυϊσμοῦ.

Τοὺς ἐλευθέρους λαοὺς τοῦ Βορρᾶ κατέλαβε σὰν ἓνα θερμὸ κύμα ἡ συναίσθησις ὅτι ἦσαν καὶ οἱ τρεῖς τους κλάδοι ἐνὸς κορμοῦ, ὅτι ἦσαν ἓνα καὶ ὅτι δὲν ἔπρεπε ποτέ νὰ εἶναι ἀλλέως. Αὐτὸ τὸ αἶσθημα φανεωνόταν σὲ λόγια καὶ σὲ τραγούδια, τὸ διέδιδαν παντοῦ, τὸ ἔκαναν τάξιμον, τὸ ἔβαζαν ὄρκο: Ἐν ὥρᾳ ἀνάγκης, δὲν θὰ βρισκόταν κανεὶς μοναχὸς του. Σὰν ἀδελφία θὰ ἐβοηθοῦντο οἱ τρεῖς λαοὶ μεταξὺ τους, ἡθελαν νὰ πολεμήσουν πλάτῃ μὲ πλάτῃ, ἡθελαν νὰ ζήσουν καὶ νὰ πεθάνουν μαζί.

Σ' ὅλη τὴ Σουηδία ἀκούγονταν ἐκεῖνες τὶς ἡμέρες ἡ φωνὴ πού ὑπενθύμιζε: «Ἡ Δανία, τ' ἀδελφία μας, σὲ κίνδυνον! Ἐμπρὸς νὰ τοὺς σώσωμε!» Τί συνέβη ὥστε αὐτὴ ἡ πρόσκλησις ν' ἀπηχῆται χωρὶς νὰ εἰσακουσθῇ; Ἴσως τὸ καταλαβαίνομε ἐμεῖς τὰ παιδιὰ καὶ τὰ ἐγγόνια καλλίτερα ἀπὸ κείνους πού ζοῦσαν μέσ'

στὰ γεγονότα καὶ ἦσαν συντετριμμένοι ἀπὸ ντροπὴ, ὅτι παρέβησαν ἔτσι τοὺς ὄρκους πῶν οἱ φοιτητικὲς συναθροίσεις, τὰ Σκανδιναυϊκὰ τραγούδια, οἱ βασιλικὲς συναντήσεις τῶν μοναρχῶν τοῦ Βορρᾶ. Καθὼς βλέπουμε τώρα, λίγοι ἦσαν ἐκεῖνοι πού ἔμαθαν πραγματικῶς τὰ λόγια τῶν βασιλέων καὶ τῶν συνελεύσεων. Ὁ λαὸς ἔμεινε ἔξω ἀπὸ ὅλα αὐτά. Ὁ λαὸς δὲν ἤθελε νὰ δώσῃ τὸ αἷμα του καὶ γι' αὐτὸ νίκησε ἡ φρόνησις ἐκείνων πού παρεῦθοντο στὸ τραπέζι τῶν συμβουλίων τοῦ στέμματος. Καὶ ἴσως ρίσκοντο στὸ τραπέζι τῶν συμβουλίων τοῦ στέμματος νὰ προσφέρῃ νὰ ἦταν ἔτσι καλά. Ἡ βοήθεια πού θὰ μπορούσε νὰ προσφέρῃ τότε ἡ Σουηδία, πιθανὸν νὰ γινόταν εὐκόλῃ ἀφορμὴ τῆς καταστροφῆς ὅλου τοῦ Βορρᾶ.

Ὅπως πέφτει ἓνα πελώριο μοναχὸ κύμα, πού ἐξεσφενδόνισε ἡ θάλασσα στὴν ἀκτὴ χωρὶς ν' ἀφήσῃ τίποτε ἄλλο πίσω του ἀπὸ νεκρὸ νερό, ἔτσι ἔπεσε τότε στὴ Σουηδία τὸ φιλοπόλεμον ρεύμα πού ζητοῦσε τόσο δυνατὰ καὶ σοβαρὰ ἔργα καὶ τὴν ἱερὴ τήρησι τῶν ὄρκων.

Ὅλη ἡ χώρα ἔγινε ἡρεμὴ, ἀλλὰ ὄχι τόσο ἡρεμὴ, ὥστε ἡ δυστυχία τῆς Δανίας νὰ μὴν βρῇ ἡχώ ἂν ὄχι στὴν καρδιά ὅλων, ἐν τούτοις σὲ πολλῶν. Ὅτι δὲν θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ βοηθήσῃ μὲ τὴν καλλίτερη θέλησι τὴν Δανία ἐναντίον τοῦ πρωσσικοῦ ἀμετοῦ, πού εἶχε μπῆξει κιόλας τὰ νύχια του στὸ κρέας καὶ τσιμετοῦ, πού εἶχε μπῆξει τὴν καρδιά τῆς, αὐτὸ τὸ ἀνεγνώρισαν οἱ πούσε μὲ τὸ ράμφος τὴν καρδιά τῆς βοηθείας καὶ ἠρκοῦντο περισσότεροι. Παρητήθησαν λοιπὸν τῆς βοηθείας καὶ ἠρκοῦντο μὲ τὸ νὰ δείχνουν στὸν ἀδελφὸ λαὸ τὴν συμπάθειά τους. Καὶ μολαταῦτα, ἔβραζε ἀκόμη καὶ μεταξὺ αὐτῶν πού παρητήθησαν, ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, ἡ πολεμικὴ ὁρμή.

Τότε μιλοῦσαν ἐχθρικά ἐναντίον τῆς κυβερνήσεως, ἡ ὁποία ἔδωσε τὰ χέρια τοῦ βασιλέως καὶ τὸν ἐβίασε νὰ παραβῇ τὸν ὄρκον του. Ἡ πίστις στὸν βασιλέα ἦταν τότε ἀκόμη πῶς δυνατὴ ἀπὸ σήμερα καὶ γι' αὐτὸ πολλοὶ τὸ θεώρησαν αἰσχος νὰ διευθύνωται ἀπὸ τὸ ὑπουργικὸ συμβούλιον ἀντὶ απ' τὸν βασιλέα τους. Ἐλεγον πῶς ἡ θέλησις τοῦ βασιλέως ἦταν καὶ ἡ θέλησις τοῦ λαοῦ καὶ πῶς καὶ οἱ δύο ἦσαν ἓνα. Τὰ κύματα τοῦ θυμοῦ ὑψώθηκαν πολὺ.

Ἐσταμάτησαν ὅμως, απ' αὐτὰ πού ἔερχομε γενικῶς, στὰ λόγια καὶ στὸ θυμὸ. Ἀλλ' απ' ὅλη τὴν Σουηδία κατέκλυσαν δῶρα ἀγάπης τὸν δανικὸ στρατὸ πού ἔπασχε. Ἐμάζευαν λεπτὰ γιὰ τὶς γῆρες καὶ τὰ ὄρφανὰ τῶν πεσόντων. Γιὰ τοὺς στρατιῶτες ἔστειλαν στὰ πεδία τῶν μαχῶν ροῦχα καὶ τρόφιμα. Σ' ὅλη τὴν χώρα γύρω στὰ κτήματα ἐκάθηντο ἡ γυναῖκες, ὅσο τοὺς ἐπέτρεπε ὁ καιρὸς του, κ' ἐπλεκαν κάλτσες, τὶς ὁποῖες διηύθυναν γιὰ τὴν περαιτέρω ἀποστολὴν στὴν Δανικὴ ἐπιμελητεία ἢ σὲ κανένα φίλον Δανόν. Τὸν καιρὸ τῶν Χριστουγέννων κατήργησαν τὰ τελέα καὶ τὰ κεντήματα καὶ ὅλοι ἐπλεκαν, ἔπλεκαν μὲ ζέσι. Ἡ νύχτα τῶν Χριστουγέννων πού περνοῦσε ἄλλοτε τόσο εὐθυμα καὶ πού κάθε νεὸς καὶ γέρος ἔκρυβε τὰ διάφορα μυστικά του, ἦταν φέτος ἡ πῶς μελαγχολικὴ νύχτα τοῦ χρόνου. Ἐτοιμάζαν ὅπως καὶ ἄλλοτε τὰ δῶρα, ἔκαναν δέματα, καὶ τὰ ἐσφράγιζαν, ἀλλὰ τὰ δῶ-

ρα ήταν για τους Δανούς στρατιώτες, και αντί να διηγούνται Χριστουγεννιάτικα παραμύθια και εύθυμα ανέκδοτα, μιλούσαν αυτή τη νύχτα μόνο για τις χιλιάδες των οικογενειών στη Δανία, απ' τις οποίες θα έλειπαν οι πατέρες, οι σύζυγοι, οι αδελφοί, και προσπαθούσαν να φαντασθούν την χριστουγεννιάτικη βραδυά στα πεδία των μαχών.

Ίσως γινόταν τη στιγμή εκείνη καμιά μάχη. Ίσως σκοτώνονταν εκεί έξω οι άνθρωποι μεταξύ τους, ενώ ξεφelnαν στην χριστουγεννιάτικη λειτουργία το «ἐπὶ γῆς εἰρήνη». Όλα προσπαθούσαν να τὰ φαντασθούν. Το κρύο, τους κινδύνους, τις στερήσεις. Όλα τὰ περνούσαν μαζί τους. Και χέρια που έτρεμαν έπακεταρίζαν τους σωρούς των έπιδέσμων, που έτοιμάζαν ακούραστα για ν' ανακουφίσουν τις πληγές, που άνοιγαν ή σφαίρες και τὰ σπαθιά.

Την πολιτική της Σουηδίας την έρρύθμισε ή βεβαιότης ότι ή ύπεροχή ήταν πολύ μεγάλη. Άλλά μέσα στο λαό ζούσε πάντα ή ελπίδα πώς ό πόλεμος θα τελείωνε ύπέρ της Δανίας. Τους έφλόγιζε άκόμη ζωηρά και δυνατά ή πίστις στην καλή δύναμη του Βορρά. Άποκοιμισμένοι από μια μακροχρόνιο εἰρήνη, λησμόνησαν την πραγματική σημασία ενός πολέμου της έποχής μας και έζησαν με μια χίμαιρα, με την ψεύτικη ελπίδα της νίκης της Δανίας. Η εἰδησις ότι οι Δανοί άδειασαν, χωρίς να ανταλλάξουν ούτε καν μια σπαθιά, την Ντανεβέρκε, τους έπεσε σαν κεραυνός και έγκρέμισε τις υπερβολικές προσδοκίες τους. Σκοτεινή άπλώθηκε στην ψυχή όλων ή κατήφεια και το πένθος ήταν εἰλικρινές και γενικό. Μέσα σ' αυτή την ψυχική διάθεσι ύπῆρχε και σαν μια προαίσθησις για ένα σκοτεινό μέλλον που άπειλούσε όλους. Το μικρό έθνος προαισθανόταν με τρόπο και φόβο πώς θα τὸ άπειλούσε μια μέρα κι' αυτό ό κίνδυνος. Για πρώτη φορά έβλεπαν οι άνθρωποι από τόσο κοντά πώς άλλαξαν οι καιροί, πόσο λίγη σημασία είχε στους πολέμους της έποχής το άτομον, πώς έπαιζαν στην πολιτική κύριον πρόσωπον έντελώς καινούργιες, άνυπολόγιστες δυνάμεις. Η ήρωική άνδρεία των Δανών δεν άρκοῦσε πιά για ν' άντισταθῇ στα πολυβόλα της έποχής. Κρύος, δυσόϊσμος και για τις τότε άντυλήψεις άσύλληπτος ύψώθηκε στον όρίζοντα, σαν ένα σύννεφο γεμάτο ηλεκτρισμό, ένας έντελώς καινούργιος κίνδυνος, αλλά τόσο κοντά, ώστε να βλέπουν τις άστραπές.

Δύσκολα θα ήσαν οι άνθρωποι στον καιρό μας ποτέ τόσο παραγμένοι όσο ήσαν τότε σ' όλες τις μεγάλες ιδιοκτησίες και τὰ μικρά κτήματα, που βρίσκονταν διασκορπισμένα σαν όάσεις πολιτισμού σ' όλη την Σουηδία. Η έφημερίδες δεν πήγαιναν συχνά. Στο Άκερουπ, το κτήμα του πληρεξουσίου άντιπροσώπου Μπροϋσε, έφθανε το ταχυδρομείο τρεις φορές την εβδομάδα. Έν τῷ μεταξύ δεν έμάθαιναν κανένα νέο. Κι' έδώ, όπως και σ' άλλα κτήματα, κυριαρχούσε μεγάλη άνησυχία και ζωηρόν ένδιαφέρον. Έδώ ήταν δά και πλησιέστερα απ' τ' άλλα μέρη της χώρας στην πολεμική πυρκαϊά.

Φαινόταν σχεδόν σαν να έφερνε ό πόλεμος και τὰ γεγονότα του, που ήσαν σαν ένα άμεσος και άπειλητικός κίνδυνος στην άτμόσφαιρα, τον Γιόχαν Μπροϋσε και την γυναίκα του τον ένα πιό κοντά στον άλλον. Η διάστασις μεταξύ των μετριάσθηκε και ή κοινή συμπάθεια για την δυστυχία της Δανίας τους ένω-νε. Το γράμμα που έλαβε ή Ντόρα απ' τη μητέρα της έκανε και αυτό την ένέργειά του: Η Ντόρα δέχθηκε τις συμβουλές τόσο ήρεμα και σοβαρά όσο έννοῦσε ή μητέρα της, και έπειδή θεωρούσε την ύπακοή του νόμο της, δεν της έπεφτε δύσκολο να υποτάσ-καί τη θέλησί του νόμο της, δεν της έπεφτε εύρισκε ότι ό άν-σεται σ' αυτόν. Έλάφρωνε όταν ένόμιζε πώς εύρισκε ότι ό άν-δρας της γινόταν τώρα σπανιότερα σκεπτικός και σκυθρωπός, πράγμα που φοβόταν πρό πάντων, γιατί αίσθανόταν πώς ήταν αυτή ή αίτία. Και όταν κύτταξε τώρα πέρα την ψηλή ράχη του βουνού, που διέσχισε τόσο σοβαρά και αυστηρά την πεδιάδα, σκεπτόταν μονάχι της καμιά φορά επ' αυτόφωρῳ πώς έκανε τη πιανόταν μονάχι της καμιά φορά επ' αυτόφωρῳ πώς έκανε τη σκέψι, ότι δεν ήταν δά και τόσο μελαγχολική όσο της φάνηκε στην άρχή. Την εφόβιζε πάντως άπέραντην επιφάνεια της Βέτερν μπορούσε να συλλογισθῇ την άπέραντην επιφάνεια της άκτῆ και τὰ γιγάντια δένδρα που βλάσταιναν ως κάτω στην ψυχή της, γιατί τότε άναβε μέσα της ή νοσταλγία που έκανε την ψυχή της άρρωστη. Άλλά έν γένει ή ζωή της τώρα ήταν πιό εύκολη και ή ίδια άντίκρυζε το μέλλον με περισσότερη γενναιότητα από πριν.

Μια μέρα του Φεβρουαρίου μπῆκε ό Μπροϋσε στην κάμαρα και έπλησίασε την γυναίκα του. Φαινόταν σοβαρώτερος από συ-νήθως, το μέτωπό του ήταν συνωφρωμένο, πράγμα που έσήμαι-νε γι' αυτόν περισσότερο από κάθε άλλον πώς είχε δυσάρεστες σκέψι. Στο χέρι του βαστούσε την έφημερίδα και ένῳ κάθισε δίπλα στην Ντόρα, είπε: «Έτελείωσε με την Δανία». Άνάσανε βαθεία και πρόσθεσε: «Γι' αυτήν την φορά τουλάχιστον». Κατό-πιν άνέφερε με την γεμάτη και βαθεία φωνή του, που έτρεμε από έσωτερική ταραχή, την έκκένωσι της Ντανεβέρκε, και την υπο-χώρησι του Δανικού στρατού προς Βορράν. «Οι Δανοί δεν τολ-μοῦν πιά να δώσουν καμιά μάχη», έσυμπέρανε. «Τὸ τέλος θα είναι, να θαφτούν στον ίδιο τους τον τόπο σαν τὰ θηρία στο δά-σο».

Ό Μπροϋσε δεν είχε μιλήσει ως τώρα πολύ για τον πόλεμο και γι' αυτό σκεπτόταν ή Ντόρα καμιά φορά πώς τὰ συμβάντα έν γένει δεν τον έθιγαν και πολύ. Ένόμιζε πώς ό άνδρας της σκε-πτόταν κυρίως τον κίνδυνο για την Σουηδία και λιγώτερο την δυστυχία της Δανίας και πώς κατ' συνέπειαν τὸ ένδιαφέρον του ήταν έντελώς διαφορετικό απ' τὸ δικό της. Τώρα όμως φανερώ-θηκε το πραγματικό του αἶσθημα.

Και καθώς τον είδε ή Ντόρα έτσι ταραγμένο, συντετριμμέ-νο απ' τη λύπη του κοκκίνισε όλη. Ύπερνικώντας τον σεβασμό, που την έμπόδιζε συνήθως να είναι τρυφερή προς τον άνδρα της,

μιά γυναίκα τὸν ἄνδρα της; Τῆς φαινόταν ἀδύνατον, ἀνήκουστο. Ἡ Ντόρα θυμήθηκε πὼς κάποια φορά ἄκουσε νὰ διηγούνται γιὰ μιὰ γυναίκα ποὺ μισοῦσε τὸν ἄνδρα της. Τότε, ἂν καὶ δὲν τόλμησε νὰ ρωτήσῃ κανένα ἐπ' αὐτοῦ, τὸ σκεπτόταν πολὺν καιρὸ, γιὰ τὴν φαινόταν πολὺ ἄσχημο, τρομερὸ καὶ ἀφύσικα. Σκεπτόταν πὼς ἐκεῖνοι, εἰς τοὺς ὁποίους συμβαίνει κάτι τέτοιο, πρέπει νὰ εἶναι ἐγκληματῖαι ἢ ἄνθρωποι ποὺ εἶναι ἀλλοιωτικοὶ ἀπ' τοὺς ἄλλους.

Κ' ἐνῶ σκεπτόταν αὐτά, ἄρχισαν νὰ παρουσιάζονται μπρὸς στὰ μάτια της εἰκόνες συζύγων ποὺ γνῶριζε. Ὁχι μόνον ὁ πατέρας κι' ἡ μητέρα της καὶ τὰ παντρεμένα ἀδελφία της, ἀλλὰ καὶ εἰκόνες ξένων ποὺ εἶδε σπανίως ἢ συχνότερα. Ἐβλεπε τὸν ψηλὸ καὶ ἀδύνατο παπᾶ, ποὺ τὴν στεφάνωσε, καὶ τὴν μικρή, στεγνὴ γυναίκα του μετ' τὸ παιδικὸ στόμα καὶ τὰ καταστρόγγυλα γελαστὰ μάτια. Ἐπειτα τὸν ἰδιοκτήτη τῶν μεταλλείων τοῦ Μπεργκχάιμμερ, ἕναν εὖσωμον ἄνθρωπο, μετ' μουστάκι κάτω ἀπ' τὴν κυρτὴν τοῦ μύτη καὶ ξανθὰ γένεια στὰ κόκκινα ἀνθηρὰ καὶ ἀπὸ τὸν ἥλιο μαυρισμένα μάγουλά του. Στὴν φαντασίᾳ της παρουσιάσθηκε ὁ χονδρὸς δήμαρχος τοῦ χωριοῦ καὶ μαζί μ' αὐτὸν ἡ ψηλὴ του γυναίκα μετ' τὰ γυαλιὰ πάνω στὴν λεπτὴ της μύτη. Θυμόταν ἴδω καὶ ἄλλους, ἕνα νέο ἀνθυπολοχαγὸ ποὺ εἶδε μιὰ φορά μετ' τὴν γυναίκα του, μιὰ κυρία μετ' γεμάτῳ στήθος καὶ ἕνα χαμόγελο, ποὺ ἀκτινοβολοῦσε. Ἐβλεπε ὅλους τοὺς χωριάτες μετ' τις γυναῖκες τους, ψηλοὺς καὶ κοντοὺς, χοντροὺς καὶ ἀδύνατους, ξανθοὺς, μελαχροίνους καὶ ψαρούς, ὅλους ἄνω κάτω. Καὶ πάνω ἀπ' ὅλους αὐτοὺς νόμιζε ἡ Ντόρα πὼς διάβαζε τὴν ἐρώτησι ποὺ ἔκανε σ' αὐτὴν ὁ Μπρούσε: «Μ' ἀγαπᾶς λοιπὸν ἀλήθεια λιγάκι;»

Αὐτὴ ἡ σειρά τῶν σκέψεων εἶχε γιὰ τὴν Ντόρα κάτι τὸ ἐντελὸς καινούργιο. Ποτὲ δὲν ἐσκέφθηκε πὼς τὰ συνοικέσια μετὰ ξὺ τῶν ἀνθρώπων, τὰ συνοικέσια ποὺ εἶδε ἡ ἴδια, μετ' τὰ ὁποῖα ἦλθε σὲ συγχρωτισμό, πὼς θὰ μπορούσαν νὰ δώσουν ἀφορμὴ γιὰ ἐρωτήσεις καὶ ἀμφιβολίες. Γιὰ τὴν ἀμφιβολία — αὐτὴ ἦταν ποὺ τὴν ἀνησυχοῦσε.

Ἀμφιβολία; Γιὰ τί πράγμα; Γιὰ ὅλα εὗρισκε ἡ Ντόρα. Καὶ ταυτοχρόνως εὗρισκε τὴν ταραχὴν τῆς ἀδικαιολόγητῃ καὶ γελοῖᾳ. Ἦταν εὐχαριστημένη ποὺ δὲν τὴν ἔβλεπε κανεὶς ἐκείνη τὴν στιγμή.

Ἐκανε κρὺο μέσ' στὴν κάμαρα. Τράβηξε τὸ φαρδύ, κεντημένο κορδόνι τοῦ κουδουνιοῦ καὶ ἀμέσως ἦλθε ἡ Μαλὶν, στιβαρὴ καὶ ἡρεμὴ ὅπως πάντοτε, μετ' τὰ σφιχτὰ καρφωμένα μαλλιά της, ποὺ ἦσαν ταιτωμένα στοὺς κροτάφους, καὶ μετ' τὰ ἐξέχοντα μάτια της ποὺ φαίνονταν σὰν νὰ ρωτοῦσαν διαρκῶς.

Ἡ Ντόρα τὴν διέταξε ν' ἀνάψῃ φωτιά καὶ ὅταν ξαναῆλθε ἡ Μαλὶν μετ' τὰ ξύλα ὀξυᾶς, ποὺ σιγὰ-σιγὰ στίβαζε σ' ἕνα πελώριο σωρὸ μέσ' στὸ ἀνοιχτὸ τζάκι, τὴν ρώτησε ἑξαφνα ἡ νέα γυναίκα: «Εἶναι ἀλήθεια πὼς σκοπεύεις τὸ φθινόπωρο νὰ παντρευθῇς;»

Θυμόταν πὼς τὸ εἶχε ἀκούσει κάποια φορά, καὶ ρωτοῦσε τώρα ἔτσι ἀπλῶς, χωρὶς νὰ σκέπτεται τίποτα, μόνον καὶ μόνον γιὰ ν' ἀκούσῃ γιὰ λίγο μιὰν ἄλλη φωνὴ κοντὰ στὴ δική της, γιὰ νὰ βρῇ γιὰ μιὰ στιγμή ἕνα εἶδος ἀντιστηκώματος γιὰ μιὰ συνομιλία ποὺ τῆς ἔλειπε.

Ἡ Μαλὶν ἦταν στὸ εἶδος τῆς ἑνῆς τύπος. Πρὸ πόσων χρόνων εἶχε περάσει τὰ τριάντα, περὶ αὐτοῦ δὲν μιλοῦσε ποτέ. Ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν ἤξερε κανεὶς, ἐκτὸς τῆς ἴδιας, πόσον καιρὸ ὑπερῆτο στὸ κτήμα, καὶ ἐξ ἀρχῆς, καθὼς φαινόταν στὴν νέα της κυρία τοῦλάχιστον, τὴν ἐκύτταζε μετ' βλέμμα ἀποδοκιμαστικό. Ἡ κυρία δυνατὴ σὰν ἄνδρας καὶ ἂν καὶ ἦταν ὑπέρτρια δὲν τὴν ἐδείλιαζε μολταταῦτα καμμιά γεωργικὴ δουλειὰ καὶ ἤξερε νὰ ποιῆται τόσο καλὰ τὰ ἄλογα, σὰν τὸν καλλίτερο ἱπποκόμο.

Τώρα σήκωσε τὰ μάτια της ἀπ' τὸν σωρὸ τῶν ξύλων, κάτω ἀπ' τὰ ὁποῖα ἄρχισε νὰ προβάλλῃ ἡ πρώτη φλόγα, καὶ ἀπήντησε: «Μάλιστα, κυρία, ἔτσι εἶναι. Πιστεύω πὼς θὰ γίνῃ κατὰ τὸ φθινόπωρο».

Ἡ ἀπάντησις δὲν ἄρесе στὴν Ντόρα. Ἐν τούτοις δὲν ἄφησε νὰ ἐννοηθῇ τίποτε, μόνον ρώτησε ἀπασχολημένη μετ' τις δικές της σκέψεις: «Καὶ ἐσὺ τὸν ἀγαπᾶς;»

Ἡ Μαλὶν κοκκίνισε, σὰν νὰ τῆς φάνηκε ἡ ἐρώτησις ἀπρεπής, καὶ ἀπήντησε: «Ἄχ, ναί, ἀπέχει βέβαια πολὺ ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι ὁ χειρότερος».

Καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐπηκολούθησε καμμιά ἄλλη ἐρώτησις, βγήκε καὶ ἐμίλητ' ἔξω καὶ ἄφησε τὴν νέα γυναίκα μοναχὴν...

Ἡ Ντόρα κάθεται ἔρημη μπρὸς στὴν μεγάλη φωτιά ἀπὸ ξύλα ὀξυᾶς καὶ σιγὰ-σιγὰ ἀνεβαίνει μιὰ κοκκινίλα στὰ μάγουλά της. Εἶναι ἡ λάμψις τῆς φλόγας, ποὺ τρεμουλιάζοντας πάνω ἀπ' τὰ ξύλα, ἀνεβοκατεβαίνει καὶ ρίχνει τὸ φῶς της στὸ ἡμίφως τοῦ δωματίου, ἢ εἶναι τὰ ἴδια της τὰ μάγουλα ποὺ καίνε ἔτσι;

Ἡ Ντόρα δὲν τὸ ξέρει. Οὔτε ὑποπτεύεται καν πὼς εἶναι ἡ ὄψις της ἢ τί συμβαίνει μαζί της. Κάθεται ἀμίλητη, ἡσυχὴ στὴν γωνία καὶ λησμονεῖ τὰ καθημερινὰ της καθήκοντα, ξεχνάει τὴν γωνία καὶ λησμονεῖ τὰ καθημερινὰ της καθήκοντα, ξεχνάει τὸ παιδί της καὶ ὅλα γιὰ ἐντελὸς καινούργιες, ξένες σκέψεις, ποὺ ξύπνησε καὶ γέννησε μέσα της μιὰ ἐρώτησις τοῦ ἀνδρός της, τὴν ὁποῖαν οὔτε καν καταλάβαινε ὡς τώρα. Ὁ μεγάλος σωρὸς τῶν ξύλων καίγεται σιγὰ-σιγὰ καὶ ἡσυχὰ μετ' δυνατὴ ἀδιάκοπη πυρὰ, ἀποδίδοντας ἄσπρη στάχτη, ἔτσι ὅπως καίγονται τὰ ξύλα τῆς ὀξυᾶς. Στὸν σωρὸ καπνίζει ἀκόμα μοναχικὸ ἕνα χοντρὸ κούτσουρο, ποὺ μὴ θέλοντας νὰ πιάσῃ φωτιά, καρβουνιάζει ἀργὰ-ἀργὰ. Πάνω στὸ παράθυρο πέφτει μετ' κρότο τὸ σκληρὸ χιόνι, ποὺ πετοῦν στὰ τζάκια οἱ διάφοροι ἄνεμοι. Ἡ θύελλα ἀρχίζει νὰ λιγοστεύῃ.

Τότε ἄκουσε ἡ Ντόρα κουδούνια ἐλκύθρου στὴν αὐλή. Μετ' τὴν ἰδέα ὅτι γύρισε ὁ ἄνδρας της κιόλας σπῆτι καὶ ὅτι χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃ πέρασε ὅλη της τὴν ἡμέρα ρεμβάζοντας, πετάχθηκε ἐπάνω. Τὰ μάγουλά της καίνε ἀκόμη ἀπ' τὴ ζέστη τῆς φωτιᾶς,

κλέφτικα, αλλά τὸν ἐμπόδιζε νὰ πῇ πίποτε, ὁ σεβασμὸς πρὸς τὸν «ἀφέντη», ποὺ ἦταν τότε βαθειὰ ριζωμένος στὸν χωριάτη. Ἐξακολούθησαν ἀμίλητα τὸν δρόμον τους. Σὰν ὁμίχλη φαινόταν στὴν ἀτμόσφαιρα ὁ ἀτμὸς ποὺ ἀνέβαινε ἀπ' τὶς μουσκεμένες ἀπ' τὸν ἰδρώτα πλάτες τῶν ἀλόγων.

Τότε ἀνωρθώθηκε ἔξαφνα ὁ ταξειδιώτης καὶ εἶπε: «Γύρισε καὶ πήγαινε στοὺς Μπρούσε. Τοὺς γνωρίζω».

Ὁ χωριάτης ἀφῆσε τὴν ἀνετη σιωπὴ του καὶ σταμάτησε τὰ ἄλογα. Ἡ φωνὴ τοῦ ταξειδιώτη ἦταν τόσο σκληρὴ καὶ αὐστηρὴ ὥστε σὲ ξέσπασμα θυμοῦ.

«Κάνε αὐτὸ ποὺ σοὺ λέω», ἔξακολούθησε ἐρεθισμένος.

Ὁ χωριάτης δὲν εἶπε λέξι, φαινόταν ὅμως πῶς ἐνῶ ἔστριβε τὸ ἔλκυθρο, ἔκανε τὴν κρίσι του μὲ τὸν δικό του τρόπο. Ὁ ταξειδιώτης ἐν πῶ μεταξὺ σηκώθηκε καὶ κάθησε ἴσιος σὰν λαμπάδα, ἐνῶ πρὸ πρόσωπό του πῆρε μιὰν ἔκφρασι ἀγωνίας. Καὶ ὅταν ἐπὶ τέλους ξαναφάνηκαν τὰ φῶτα τοῦ κτήματος, ἀνάμεσα ἀπ' τὸ χιόνι καὶ βιαστικὲς σκιὲς ἔπεφταν πάνω στὴν αὐλὴ μὲ τὶς σκοτεινὲς τῆς γραμμὲς τοῦ φράχτη, τῶν δένδρων καὶ τῶν συμπλεγμάτων τῶν θάμνων, τότε ἔγινε ἀνυπόμονος καὶ μουρμούριζε τὴν μιὰ φορὰ πᾶνω στὴν ἄλλη: «Δὲν κοντεύομε ἀκόμα νὰ φθάσωμεν;»

Μόνον ὅταν κατέβηκε ἀπ' τὸ ἔλκυθρο καὶ στεκόταν κιόλας στὴν σκάλα καὶ ἔψαχνε νὰ βρῇ τὸ κουδούνι τῆς πόρτας, τότε μόνον σταμάτησε γιὰ μιὰ στιγμὴ ἀναποφάσιτος σὰν νὰ τοῦ ἦλθε ἔξαφνα πάλι ὀρεξὶ νὰ φύγῃ, ἀφίνοντας τὸ κτήμα πίσω του. Ἐπὶ τέλους ὅμως συγκεντρώθηκε καὶ τράβηξε δυνατὰ τὸ κουδούνι. Σὲ λίγο χάθηκε στὸ ἡμίφως τῆς εἰσόδου, τῆς ὁποίας ἡ κρεμαστὴ λάμπα ἔρριξε γιὰ μιὰ στιγμὴ τὴν λάμψι τῆς στοῦ σκιῶς τῆς αὐλῆς.

Εἶχε ἀρχίσει νὰ σκοτεινιάζῃ, ἐνῶ ἡ Ντόρα καθόταν ἐρημὴ μέσ' στὴν κάμαρα, ποὺ ἔμεναν συνήθως, μπρὸς στοῦ ἀνοιχτοῦ τζάκι, ποὺ ἔκαιγε ξύλα ὀξυᾶς, καὶ τὰ κουδούνια τοῦ ἔλκυθρου ποὺ ἄκουσε ἦταν τοῦ ξένου. Καὶ ὅταν βγῆκε στὸν προθάλαμο, παλεύοντας ἀκόμη πάντα μὲ τὶς καινούργιες σκέψεις ποὺ τὴν κατέλαβαν σήμερα, στεκόταν αὐτὸς ὁ ξένος μπρὸς τῆς. Τὰ μαλλιά, τὸ πρόσωπο καὶ τὰ ρούχα του ἦταν γεμάτα χιόνι. Ἡ Ντόρα ἄκουσε μιὰ δειλὴ φωνὴ νὰ λέῃ: «Ὁλτοβ, Κόνρατ Ὁλτοβ».

Ἡ Ντόρα ἔπρεπε νὰ κρατηθῇ διὰ τῆς βίας γιὰ νὰ μὴν ξεφωνήσῃ. Δὲν τολμοῦσε οὔτε καν νὰ δείξῃ πόσο χαιρόταν, στάθηκε μόνον ἐντελῶς ἀφωνὴ καὶ παρατηροῦσε τὸ νέο, σὰν νὰ ἦταν ὀπασία καὶ ὄχι ζωντανὴ ἀλήθεια.

Ὁ Κόνρατ Ὁλτοβ ἦταν λιγώτερο ταραγμένος ἀπ' τὴν Ντόρα. Ἡ ἀναμνήσεις, ποὺ πάλευαν ἐκείνη τὴν στιγμὴ μέσα του, ἦσαν ἐντελῶς ἄλλης φύσεως ἀπ' τὶς δικές τῆς. Κατέλαβαν ὅλη του τὴ σκέψι, τὸν πλημμύρισαν τόσο, ὥστε ἐσκίασαν κάθε τι καὶ ἔκαναν ὅλα ἔξω ἀπ' αὐτὲς μικρά. «Ὁ ἄνδρας μου δὲν εἶναι ἐδῶ», εἶπε ἡ Ντόρα, «καὶ δὲν θὰ ἔλθῃ πρὶν βραδυάσῃ».

Ὁ Κόνρατ δὲν ἀπήντησε τίποτε, τὴν ἀκολούθησε μόνον στὸ δωμάτιο κι' ἐκύτταζε πῶς ἀναβε τὴν λάμπα καὶ τὰ φῶτα. Καὶ

αὐτοῦ τοῦ ἀρχισαν νὰ τοῦ φαίνωνται ὅλα σὰν παραμῦθι ἢ ὄνειρο. «Δὲν εἶναι περιεργο νὰ βρίσκωμαι ἐδῶ;» εἶπε.

«Ναί», ἀπήντησε ἡ Ντόρα.

Κ' ἔξαφνα τὴν κατέλαβε ἡ σκέψις τί παράξενα ποὺ παίζει μαζί μας μιὰ σύμπτωσης. Αὐτὸς ποὺ ἦταν σ' ὅλη τὴν περιφέρειαν ἓνας ξένος, ποὺ δὲν ἐγνώριζε σ' ὅλη τὴν ἐνορία ψυχὴ, ἔπρεπε νάρθῃ στὸ Ἄκερουπ νὰ τὴν συναντήσῃ ἐκεῖ. Τῆς ἦταν ἀδύνατον σχεδὸν νὰ πιστέψῃ πῶς ἦταν ἀλήθεια ἀπλὴ σύμπτωσης καὶ ἀθελά τῆς τῆς ξέφυγε: «Πῶς ἦταν κι' αὐτό;»

Ὁ Κόνρατ ἀπήντησε: «Ρώτησα τὸν ἀγωγιάτη ποῖος κάθεται ἐκεῖ. Αὐτὸς ἀπαντώντας εἶπε τὸ ὄνομα Μπρούσε κ' ἔτσι ἦλθα ἐδῶ. Πραγματικῶς, εἶχα μάλιστα προσπεράσει πρὶν τ' ἀποφασίσω», πρόσθεσε χαμογελώντας.

Ἀκόμη δὲν μπορούσε νὰ τὸ χωρέσῃ ὁ νοῦς τῆς Ντόρας πῶς ἦταν ἀλήθεια μόνο μιὰ σύμπτωσης. Κ' ἐνῶ ἐπρόφερε ὅλα αὐτὰ γεμάτη ζήλο, ἔτεινε καὶ τὰ δυὸ τῆς χέρια στὸν Κόνρατ, λέγοντας μὲ τὴν καρδιά τῆς τὸ καλῶς ὥρισε. Ὁ Κόνρατ δὲν ἤξερε νὰ τῆς ἀπαντήσῃ πολλά. Δὲν μπορούσε νὰ συμμερισθῇ τὴν χαρὰ τῆς Ντόρας. Γι' αὐτὴν ἦταν σὰν νὰ εἰσώρμησαν ὅλα τὰ ρεῖα νειὰ τῆς μαζί μ' αὐτὸ τὸν νέο, ποὺ ὑπῆρξε φίλος τῆς ὅταν ἦταν ἀκόμη κορίτσι τὴν ἐποχὴν, ποὺ ἦσαν ὅλα τόσο διαφορετικὰ ἀπὸ τώρα. Ὁ Κόνρατ αἰσθανόταν μιὰ πίεσι σὰν τὸν ἄνθρωπο ποὺ κατέχουν βαρεῖες ἀναμνήσεις καὶ ὁ ὁποῖος πηγαίνει πρὸς ἓνα ἀγνωστο σκοπὸ. Ἀκριβῶς τώρα, ποὺ δὲν περίμενε, ἔβγαλε αὐτὴ ἡ γυναικὴ στὸν δρόμο του; Ἐρχόταν τώρα, ποὺ εἶχε παύσει νὰ τὴν ἀποζητῇ, τώρα ποὺ μιὰ καινούργια ἐπιθυμία πληροῦσε τὴν ψυχὴ του; Ἡ Ντόρα δὲν ἦταν πιά τὸ κοριτσάκι, ποὺ ἀγαποῦσε ἄλλοτε. Ἦταν μιὰ ἐντελῶς ἄλλη, καὶ μολαταῦτα ἡ ἴδια. Τριγύριζε μὲ ἀφέλεια στὴν κάμαρα καὶ τὸν κύτταζε ἐλεύθερα κατὰ πρόσωπο. Ὁ Κόνρατ κατάλαβε τότε γιὰ πρώτη φορὰ πῶς ἡ Ντόρα δὲν τὸν εἶχε ἀγαπήσει ποτέ τῆς καὶ πῶς κατὰ συνέπειαν δὲν τοῦ εἶχε ἀπιστήσῃ. Αὐτὸ τὸν ἐμαλάκωσε καὶ τῆς ἦταν εὐγνώμων, ποὺ τοῦ πῆρε ἀπ' τὴν ψυχὴ τοῦ αὐτὴ τὴν ἀσχημία, ποὺ τὸν τυραννοῦσε καιρὸ. Ταυτοχρόνως ὅμως αἰσθάνθηκε καὶ σὰν μιὰ ταπεινῶσι ποὺ τὸν ἔκανε νὰ νοιώσῃ τὸν ἑαυτὸ του σ' αὐτὸ τὸ σπῆμα πιά ξένον καὶ ἀπ' ἐκείνον, ποὺ δὲν εἶχε καμμιά δουλειὰ ἐκεῖ μέσα.

Στὸ τέλος εἶπε ἡ Ντόρα: «Ἐγίνες σωστὸς ἄνδρας ἀπὸ τότε ποὺ ἰδωθήκαμε γιὰ τελευταία φορὰ».

Ὁ Κόνρατ χαμογέλασε ποὺ ἡ Ντόρα τοῦ μιλοῦσε ἀκόμη στὸν ἐνικό, ὅπως ὅταν ἦταν κόρη. Αἰσθανόταν πῶς αὐτὸς δὲν θὰ μπορούσε νὰ τὸ κάνει. Ἦξερε τὸ γιατί καὶ ἡ σκέψις αὐτὴ τὸν μελαγχόλησε. «Πηγαίνω στὸν πόλεμο», εἶπε μὲ ἀμυχανία.

«Ναί», ἀπήντησε ἡ Ντόρα, «τὸ ξέρω».

Τώρα ἦταν ἡ σειρά τοῦ Κόνρατ ν' ἀπορήσῃ. «Τὸ ξέρεις;» φώναξε.

Ἡ Ντόρα τοῦ διηγήθηκε τὴν συνάντησι τοῦ ἀνδρός τῆς μὲ τοὺς ἀξιωματικούς καὶ τί ἔμαθε ἀπ' αὐτοῦς. Ἐτσι ἦλθε ἡ κου-

βέντα για τὸν πόλεμο. Ὁ Κόνρατ εἶχε καιρὸ νὰ διαβάσῃ ἐφημερίδες, τοῦ ἦταν ἐντελῶς νέο ὡς καὶ τὸ ὅτι ἐγκατελείφθη τὸ Ντανεβέρκε. Ἡ Ντόρα τὸν διέκοψε καὶ εἶπε: «Ἐνόμιζα πῶς ἀκριβῶς γι' αὐτὸ πηγαίνεις. Ἐνόμιζα πῶς θὰ ἤθελες νὰ βοηθήσῃς ἀκριβῶς τώρα ποὺ ἡ ἀνάγκη εἶναι μεγαλειτέρα». «Ὅλο τὸ ρωμαντικὸ αἶσθημα γιὰ τὸν «ἀδελφὸ ἐν κινδύνῳ», αὐτὸ τὸ αἶσθημα ποὺ δημιουργεῖ τοὺς ἥρωας καὶ τοὺς μάρτυρας, ἀκούγονταν μέσ' στὴν φωνή, ἔτρεμε μέσ' στὸν τόνο, μὲ τὸν ὁποῖο ἐπρόφερε αὐτὰ τὰ λόγια, ποὺ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἦσαν ἀπλὰ καὶ κοινά.

Ὁ Κόνρατ τὸ ἀντελήφθη. Στενοχωρήθηκε καὶ δὲν ἤξερε καλὰ-καλὰ τί νὰ πῇ. Νὰ κάνῃ τὸν ἥρωα τοῦ φαινόταν φρικτὸ. Τὰ λόγια ὅμως τῆς Ντόρας τοῦ φάνηκαν σὰν μιὰ ἀξίωσι ποὺ δὲν μπορούσε νὰ ἐκπληρώσῃ: «Δὲν μὲ κάνει αὐτὸ νὰ πάω στὸν πόλεμο», εἶπε ἐπὶ τέλους.

«Τί λοιπόν;» Ἡ Ντόρα ἀνοίξε ὀρθάνοιχτα τὰ μάτια της.

«Κάτι ἄλλο», ἐξακολουθῆσε ὁ νέος. Ἡ φωνή του ἦταν βραχνή. Γιὰ πρώτη φορὰ στὴ ζωὴ του αἰσθάνθηκε τὴν ἀνάγκη νὰ ἐξηγήσῃ τὰ συναισθήματά του. Καὶ αὐτὸ δὲν μπορούσε νὰ τὸ κάνῃ, δὲν μπορούσε νὰ τὰ πῇ ὅλα καὶ πρὸ πάντων σ' αὐτήν. Ἀρχισε νὰ εὐχεται νὰ βρισκόταν μακριὰ ἢ νὰ μὴν εἶχε κάνει ποτέ τοῦ αὐτὴν τὴν ἐπίσκεψι. Ἐπειδὴ ὅμως αἰσθανόταν πῶς δὲν μπορούσε νὰ μείνῃ βουβός, προσπάθησε μὲ τὸν κάπως ἀδέξιό του τρόπο ν' ἀπαντήσῃ πλάγια στὴν ἐρώτησί της: «Ξέρεις δὲ πῶς εἶναι σπίτι μου. Ὁ πατέρας εἶναι ὅπως πάντα. Δὲν ἔχω οὔτε ἕναν ἀνθρώπο ποὺ νὰ μπορῶ νὰ πῶ μιὰ λέξι. Ποτέ δὲν εἶχα πραγματικὸς κάποιον, μὲ τὸν ὁποῖον νὰ μπορῶ νὰ μιλήσω. Κάποια φορὰ μονάχα μερικὸς φίλους. Ἀλλὰ τί εἶναι αὐτοί; Τώρα εἶμαι πρὸ ὀλίγων χρόνων σπίτι μου. Τὰ χρόνια περνοῦν ἀργά. Ἐπὶ τέλους βαρέθηκα. Μιὰ ὥρα ἡμέρα πῆγα στὸν πατέρα μου καὶ τοῦ εἶπα πῶς δὲν μπορῶ πιά νὰ ὑποφέρω αὐτὴ τὴν κατάστασι. Ὁ πατέρας θύμωσε, ξέρω καλὰ ὅτι μ' ἀγαπάει μὲ τὸ δικό του τρόπο. Ἀλλὰ τί μ' ὠφελεῖ αὐτό, μιὰ καὶ ὁ πατέρας δὲν εἶναι ἐντελῶς στὰ καλά του; Μπορεῖς νὰ φαντασθῇς τίποτε χειρότερο;» Τὰ τελευταῖα τοῦ λόγια ἦταν γεμάτα ἀπὸ συγκρατημένη ἐχθροπάθεια, γεμάτα ἀγανάκτησι ἐναντίον μιᾶς τύχης, ποὺ δὲν μπορούσε νὰ ὑποφέρῃ.

Ὁ Κόνρατ σιώπησε γιὰ μιὰ στιγμή πρὶν ἐξακολουθήσῃ. «Δὲν μπορούσα νὰ τοῦ πῶ τὴν ἀλήθεια κ' ἐν τούτοις χρειάζομαι λεπτὰ. Γι' αὐτὸ προφασίσθηκα ἕνα ταξεῖδι. Ἦταν πολὺ δύσκολο νὰ πεισθῇ, αὐτὸ μπορεῖς νὰ μοῦ τὸ πιστέψῃς. Γιατὶ ἀκριβῶς τὸ χρῆμα εἶναι ἡ ἀδυναμία του. Ἐπὶ τέλους ἐπέβαλα τὴν θέλησί μου. Ὅταν φθάσω στὸ στρατό, τότε θὰ γράψω στὸν πατέρα τὴν ἀλήθεια. Τότε θὰ εἶναι πιὸ εὐκολο».

Ἡ Ντόρα δὲν ἀπήντησε ἐπ' αὐτοῦ τίποτε. Εὕρισκε πῶς ὁ Κόνρατ δὲν ἔκανε καλὰ νὰ ἐξαπατᾷ ἔτσι τὸν πατέρα του. Ταυτοχρόνως ὅμως ἦταν κάτι στὴν ἀποφασιστικὴ του ἐνέργεια ποὺ τῆς ἄρεσε.

«Κανένας ἄλλος ἀπὸ σένα δὲν τὸ ξέρεῖ», κατέληξε ὁ Κόνρατ. «Θὰ σιωπήσω», τοῦ ἀπήντησε ἡ Ντόρα.

Μετὰ τοῦ ἔδειξε τὸ σπίτι της. Ἐπῆγαιναν ἀπὸ τὴν μιὰ κάμαρη στὴν ἄλλη. Στάθηκαν πολλὴ ὥρα στὸ παράθυρο καὶ κύτταζαν στὸ λυκόφως τὴν χώρα. Ἡ Ντόρα ἐξηγοῦσε καὶ διηγείτο. Ἐκεῖ ἐκτείνουν τὰ χωράφια καὶ τὰ δάση τοῦ Ἀκερουπ, ἀπὸ πέρα ἀρχίζουν τὰ ὄρια τοῦ κτήματος τοῦ παπᾶ, κ' ἐκεῖ κάτω κυλάει τὸ καλοκάρι ἐλεύθερο καὶ πλατὺ τὸ ποταμάκι. Ἐπειτα τὸν πῆγε στὴν κάμαρα τοῦ παιδιοῦ. Ὁ Χάνς εἶχε ζυπνήσει. Ἦταν ξαπλωμένος στὸ κρεβατάκι του καὶ τοὺς ὑπεδέχθη μὲ γέλοια. Ἡ μητέρα του τὸν πῆρε στὴν ἀγκαλιά της καὶ αὐτὸς ἀπλωσε ἀφοβὰ τὰ μικρὰ χοντρά χεράκια του, γιὰ νὰ πιάσῃ τὸ ξανθὸ μουστάκι τοῦ ξένου.

Ἀπ' ἐκεῖ πῆγαν πάλι στὴν κάμαρα, ποὺ ἔμεναν συνήθως. Καὶ οἱ δύο αἰσθάνονταν πῶς ὅλο καὶ λιγότευε ἡ στενόχωρη διάθεσις ποὺ βασιλευε ὡς τώρα. Ἐκάθηντο μαζί καὶ κουβέντιαζαν σὰν δυὸ καλοὶ φίλοι, ποὺ εἶχαν νὰ ἰδωθοῦν πολλὴν καιρὸ. Ἐσερσάν δυὸ καλοὶ φίλοι, ποὺ εἶχαν νὰ φάγῃ τὸ φαγητὸ ἐπῆγαν στὸ βίριον τὸ μεσημεριανὸ φαί καὶ μετὰ τὸ φαγητὸ ἐπῆγαν στὸ γραφεῖο τῆς Ντόρας, ὅπου ἦταν ἀναμμένη στὴν σόμπα ἀπὸ πλίνθους φωτιά.

Στὴν Ντόρα φαινόταν σὰν νὰ ἦλθε ἑξαφνα ἡ πατρίδα της ἐντελῶς σιμά της. Κάποια πίεσις, κάποιον βάρος ποὺ δὲν τὴν ἀφινε ποτέ, χάνονταν σιγὰ-σιγὰ. Τὸν πόλεμο τὸν ἐλησμόνησαν ἐντελῶς. Γι' αὐτὴν ἦταν σὰν νὰ μὴν ὑπῆρχε πιά καμμιά ἀσχημία, τίποτε ποὺ νὰ τὴν φόβιζε, σὰν νὰ ἦλθε ὁ Κόνρατ μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ χαρῇ αὐτή. Ρώτησε γιὰ τὴν μητέρα καὶ τὸν πατέρα της. Ὁ Κόνρατ ἦταν τελευταίως ἐκεῖ. Ἀνέφερε τὸ γράμμα τῆς μητέρας καὶ τί ἔγραφε γιὰ τὴν συνομιλία τοῦ Κόνρατ καὶ τοῦ ἱατροῦ.

Ὁ Κόνρατ διηγόταν καὶ διηγόταν, ποὺ στὸ τέλος ἔγινε τόσο θερμὸς ὥστε χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃ κ' αὐτὸς ὁ ἴδιος, ἐφώναξε: «Ἦθελα νὰ μάθω γιὰ σένα—γι' αὐτὸ ἐπῆγα».

«Ἀλήθεια;» ρώτησε μὲ ἀφέλεια ἡ Ντόρα. «Μὲ σκεπτόσουν ἀκόμη λιγάκι;»

«Ναί», εἶπε ὁ Κόνρατ μὲ ντροπαλὸ χαμόγελο. «Εἵμαστε δὲ πάντα καλοὶ φίλοι».

«Ναί», ἀποκρίθηκε ἡ Ντόρα.

Γιὰ μιὰ στιγμὴ ἐβασίλευσε σιωπὴ. Καθένας τοὺς ἀπελάμβανε ἀσυνειδήτως τὴν γειτονιά τοῦ ἄλλου καὶ οἱ δυὸ αἰσθάνονταν τὴν ἀπερίγραπτη εὐτυχία τῆς νεότητος, τὴν ὁποῖαν παρέχει τὸ συναίσθημα τῆς ἀμοιβαίας συνεννόησεως καὶ τῆς ἀμοιβαίας τῆς ἀμοιβαίας καὶ τὸ εὐεργέτημα νὰ μποροῦν νὰ ποῦν καὶ νὰ κάσιναι συμπαθείας καὶ τὸ εὐεργέτημα νὰ μποροῦν νὰ ποῦν καὶ νὰ κάσιναι νουν ὅτι τοὺς περνοῦσε ἀπ' τὸ μυαλό. Τέλος εἶπε ὁ Κόνρατ: «Ντόρα, εἰσαι ἀκόμη ἐντελῶς ἡ παλιὰ».

Μιὰ σκιὰ γλύστρησε στὸ πρόσωπο τῆς Ντόρας. Κάτι τὴν πόνεσε λιγάκι, χωρὶς νὰ μπορέσῃ νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν ἀφορμὴ. Τὸ λησμόνησε ὅμως ἀμέσως πάλι. Μέσα της ἦταν ὅλα τόσο νέα, τόσο ἀσυνήθιστα, τόσο εὐθυμα, μόνο καὶ μόνο ἐπειδὴ αἰσθανό-

ταν πῶς τῆς ἦταν δυνατόν νὰ μιλήσῃ γιὰ ὅλα ἔτσι ὅπως ἤθελε καὶ ὅπως μποροῦσε. Τῆς φαινόταν σάν νὰ ἦταν πολὺν καιρὸ κλειδωμένη καὶ ξάφνου αἰσθάνθηκε τὸν ἑαυτὸν τῆς ἐλεύθερον. Γι' αὐτὸ δὲν ἀπήντησε τίποτε στὰ λόγια τοῦ Κόνρατ, μόνο σήκωσε ἑλαφρὰ κ' ἄπ' τὶς δύο μεριές τῆς χωρίστρας τῆς τὰ κάπως σγουρὰ μαλλιά τῆς, σάν νὰ χαιρόταν πῶς κάποιος ἐπρόσεχε τὸ ἐξωτερικὸ τῆς, καὶ εἶπε:

— Καὶ στὴν πατρίδα εἶναι ὅλα ὅπως πρὶν; Θὰ ἦταν βέβαια ὥραϊα τὸ καλοκαίρι.

— Ναί, ἀπήντησε μονοσύλλαβα ὁ Κόνρατ. Δὲν ἦταν δουλειά του νὰ μιλή γιὰ τὶς ὁμορφιές τῆς φύσεως.

— Κ' ἐδῶ εἶναι ὥραϊα, ἐξακολούθησε ἡ Ντόρα. Μόνο πού δὲν τὸ βλέπω. Ἡ φύσις δὲν μοῦ λείει τίποτε.

Αὐτὸ δὲν τὸ καταλάβαινε ὁ Κόνρατ. Καθόταν ἐντελῶς σιωπηλὸς καὶ χαιρόταν πού ἦταν τόσο ὥραϊα ὅταν μιλοῦσε.

— Δὲν μ' ἐννοεῖς; ἐξακολούθησε ἡ Ντόρα. Καμμιά φορὰ μοῦ μιλεῖ ἡ φύσις καὶ ἄλλοτε πάλι δὲν μοῦ λείει τίποτα. Καὶ ὅταν δὲν λείει τίποτα, εἶναι ὅλα τόσο δύσκολα.

Ὁ Κόνρατ κούνησε τὸ κεφάλι. Ἡ Ντόρα γινόταν ὅλο καὶ πειὸ ἐνθερμη καὶ ἄρχισε νὰ διηγῆται. Διηγόταν πῶς ἦταν, ὅταν ἦλθε στὸ Ἀκερουπ καὶ πῆγε τὴν πρώτη Κυριακὴ μὲ τὸν ἄνδρα τῆς περίποτο καὶ δὲν μπόρεσε τίποτε νὰ δῇ ἔτσι ὅπως ἤθελε ἐκεῖνος. Διηγόταν πόσο φοβόταν πάντα, πῶς δὲν μποροῦσε νὰ τὸν εὐχαριστήσῃ, καὶ τί δειλὴ πού ἦταν συχνά, ἀκόμη καὶ τώρα, ὅταν βρισκόταν μοναχὴ τῆς στὶς μεγάλες κάμαρες. Πῶς κλειδωνε διπλὰ καὶ τρίδιπλα ὅλες τὶς πόρτες καὶ πῶς κύτταζε κάθε βράδυ σ' ὅλες τὶς ἱματιοθήκες καὶ σ' ὅλες τὶς γωνιές τοῦ σπιτιοῦ πρὶν τολμήσῃ νὰ πάῃ στὸ κρεβάτι τῆς.

Ὅλα τοῦ τὰ διηγῆθηκε. Κ' ἐνῶ μιλοῦσε, ἔγινε εὐθυμὴ καὶ γελοῦσε μοναχὴ τῆς γιὰ τὴν δειλία τῆς, ἀπ' τὴν ὁποίαν δὲν μπόρεσε ν' ἀπαλλαγῇ ποτέ. Ἐδειξε στὸν Κόνρατ τὶς γωνιές καὶ τὶς θέσεις τῶν δωματίων πού τὴν φόβιζαν περισσότερο ἅμα ἔπρεπε νὰ περάσῃ ἀπὸ κεί.

Περισσότερο ἀπὸ μιὰ φορὰ ἦταν ξύπνια στὸ κρεβάτι καὶ ἄκουσε διάφορους κρότους, βήματα στὴν στέγη καὶ σάν νὰ ἔπιαναν χέρια τὰ πόμολα τῆς πόρτας. Ἡ βεράντα τὴν ἐφόβιζε, γιατί μποροῦσε νὰ φθάσουν ἀπ' ἐκεῖ εὐκολὰ στὴν κάμαρα. Τὴν κλειδαριὰ στὴν πόρτα τῆς κουζίνας ἐπιθεωροῦσε ἡ ἴδια πάντα μοναχὴ τῆς, ἐπειδὴ ἦταν τόσο παλαιά, πού ἔπιανε μόνο ἂν τὴν ἐκλείναν μ' ἓνα ἰδιαίτερο τρόπο.

— Ἀλλὰ τὸ χειρότερο εἶναι, συνεπέρανε, ὅταν ἔχω καμμιά φορὰ τὸ αἶσθημα πῶς γίνεται τὸ σκοτεινὸ βουνὸ ἐκεῖ πέρα μιὰ πυκνὴ ἀδιαπέραστη ὁμίχλη, πού κυλιέται πάνω ἀπ' τὰ χωράφια ὡς ἐδῶ, εἰσχωρεῖ στὴν κάμαρα, πέφτει ἐπάνω μου καὶ θέλει νὰ μὲ πνίξῃ.

— Γιατί δὲν μίλησες ποτέ περὶ αὐτοῦ μὲ τὸν ἄνδρα σου; ρώτησε ὁ Κόνρατ.

Ἡ Ντόρα κούνησε τὸ κεφάλι καὶ εἶπε:

— Ὁ Μπροῦσε δὲν θὰ εἶχε τὴν ὑπομονὴ νὰ μ' ἀκούσῃ. Θέλει νὰ μ' ἀρέσουν ὅλα ἐδῶ ὅπως ἀρέσουν σ' αὐτόν. Νὰ βλέπω ὅλα μὲ τὰ δικά του μάτια.

Τὴν πρώτη φορὰ ἔκανε ἐντύπωσι στὴν Ντόρα πού ἔλεγε τὸν ἄνδρα τῆς Μπροῦσε καὶ ὄχι Γιόχαν καὶ τὴν κατέλαβε ἓνα αἶσθημα ἀβεβαιότητος.

Ὁ Κόνρατ δὲν ἤξερε καλὰ-καλὰ τί ν' ἀπαντήσῃ σ' ὅλα αὐτά. Ἄν καὶ δὲν τὸ ἐξέφρασε ἡ Ντόρα, μολαταῦτα εἶχε τὴν ἐντύπωσι πῶς δὲν ἦταν εὐτυχής. Ἀφ' ἐνὸς τοῦ ἔκανε αὐτὸ ὀλίγον καλὸ, σάν νὰ τὴν εἶχε ἔτσι ὀλιγώτερο χαμένῃ. Ἀλλὰ ταυτοχρόνως τὸν ἔπιασε μπρὸς σ' αὐτὴ τὴν ἀτέλεια τῆς ζωῆς, πού λένε δυσανάρμοστο γάμο, ὅλη ἡ ὀδύνη μελαγχολία τῆς νεότητος, ἡ ὁποία προτιμᾷ νὰ μὴν πιστεῦῃ κατὶ παρόμοιο.

Δὲν ἐτόλμησε φυσικὰ νὰ πῇ τίποτε. Ἀλλὰ δὲν αἰσθάνθηκε τὴν Ντόρα ποτέ τόσο κοντά του, ὅσο ἐκείνη τῇ στιγμῇ, κ' ἐνῶ καθόταν ἔτσι κοντά τῆς στὸ μικρὸ δωμάτιο, πού ἐφώτιζαν κ' ἐθερμαίναν ἡ λάμπα καὶ ἡ φωτιά, θυμῆθηκε τὴν ἐποχὴ, πού ἦταν τὸ ὄνειρό του ν' ἀνασηκώσῃ αὐτὴ τὴν τρυφερὴ ὑπαρξί πάνω ἀπ' ὅλα ὅσα ἦταν δύσκολα καὶ θλιβερά, νὰ τῆς κἀνὴ τὴν ζωὴ ἓνα εὐκόλο παιχνίδι, νὰ τῆς ἀποθέσῃ μπρὸς στὰ πόδια τῆς ὅλη τὴν εὐτυχία, πού μόνον αὐτὸς ἦταν ἱκανὸς νὰ τῆς δώσῃ. Ἀσμονήσῃ σχεδὸν πῶς ἦταν γυναῖκα ἄλλου, καὶ σάν κύτταξε τὴν Ντόρα, πού καθόταν μὲ τὸ σοβαρὸ καὶ θερμὸ τῆς χαμόγελο δίπλα του, τοῦ φαινόταν πῶς κ' αὐτὴ τὸ εἶχε λησμονήσει. Ὁ χρόνος εἶχε πειὰ χάσει τὴν κυριαρχία του ἐπὶ τῶν δύο αὐτῶν ἀνθρώπων, δὲν εἶχε πειὰ καμμιά ἰσχὺ γι' αὐτοὺς. Μερικὲς ὥρες ἀνεκφραστὴς εὐτυχίας ἔσβυσαν ὅλα τὰ ἐν τῷ μεταξύ καὶ μετέφεραν μοναχοὺς τοὺς δύο τοὺς σ' ἓνα ἔρημο εὐτυχισμένο νησί, ὅπου δὲν ἔφθανε ἡ φωνὴ τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρώπων.

Ὅταν ἦλθε ὁ πληρεξούσιος ἀντιπρόσωπος Μπροῦσε σπῖτι του, τὸν ὑπεδέχθη ἡ Ντόρα λάμπουσα ἀπὸ χαρὰ καὶ φρεσκάδα. Φυσικὰ τοῦ ἦλθε ἀμέσως ἡ σκέψις πῶς πολὺν καιρὸ δὲν εἶχε δεῖ τὴν γυναῖκα τοῦ ἔτσι. Καὶ τὸ ὕφος, μὲ τὸ ὁποῖον χαϊρέτηκε τὸν ξένον του, ἦταν πολὺ σοβαρότερο παρ' ὅτι ἐπιθυμοῦσε καὶ ὁ ἴδιος.

Γιὰ μιὰ στιγμὴ φάνηκε σάν νὰ σκόνταψε ἡ κουβέντα. Ὁ Κόνρατ ὅλτοβ αἰσθανόταν τὸν ἑαυτοῦ στενοχωρημένον ἀπέναντι τοῦ ξένου αὐτοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος τὸν ἐλύπησε χωρὶς οὔτε κἀν νὰ τὸ ὑποπτεῖται. Ἐξέταξε μ' ἓνα εὐδὸς περιεργείας τὸ εὐρῶστο καὶ δυσκίνητο σῶμα του, τὰ χοντροκομμένα καὶ κατὰ λόκαρδα χαρακτηριστικά του, σάν νὰ ἤθελε νὰ ἐξιχνιάσῃ τί ἦταν ἐκεῖνον πού ἔκανε τὴν Ντόρα νὰ τὸν ἀγαπήσῃ.

Ἡ Ντόρα πηγαινοερχόταν μετὰ τῶν δύο, κάνοντας διάφορες δουλειές. Τώρα ἦταν αὐτὴ πού ἔφερε τὴν κουβέντα γιὰ τὸν πόλεμο. Ἐτσι ἄρχισε ἡ συνομιλία πάλι γιὰ καλὰ, καὶ ὁποῖος θὰ παρατηροῦσε τοὺς τρεῖς τοὺς, δὲν θὰ εὗρισκε τίποτε ἄλλο, παρὰ τρεῖς ἀνθρώπους, πού κάθονταν εὐχαριστημένοι μαζί καὶ

συναντώντο στο μοναδικό ζωηρό ενδιαφέρον, που πληρούσε τότε όλη την χώρα.

Ο Κόνρατ διηγόταν για την πατρίδα του και για τὸ φρόνημα που είχαν εκεί. Τὸ ὅτι ἤθελε νὰ πάη στὸν πόλεμο, τὸν ἔκανε ἀναμφισβητήτως τὸ κέντρον, ἂν και ἦταν στὸν μικρὸ κύκλο ξένος. Ἡ διάθεσις ἔγινε πειὸ σοβαρὴ στὸ μισοσκοτεινὸ δωμάτιο, μέσα στὸ ὁποῖον εἶχε σβύσει πρὸ πολλοῦ ἡ φωτιά, καὶ πού τὸ ἐφώτιζε μόνον ἡ λάμπα τοῦ λαδίου.

Ο Μπρούσε παρατηροῦσε τὸν νέο, τοῦ ὁποῖου τὸ ἀνοιχτὸ ἀνδρικό πρόσωπο μετὸ διακυγὲς βλέμμα τὸν τραβοῦσε σχεδὸν ἀθελά του.

— Λοιπὸν ἔχετε πολλὴ διάθεσι νὰ λάβετε μέρος στὸν πόλεμο; ρώτησε μειδιῶντας.

— Καμμιά φορὰ τὸ πιστεύω, ἀπήντησε ὁ Κόνρατ μετὰ ἑμψυχονία.

— Πῶς τὸ ἐννοεῖτε αὐτό; ρώτησε πάλι ὁ Μπρούσε καὶ τὸν κύταξε προσεκτικά.

Ο Κόνρατ ἐνοιωσε πῶς κοκκίνησε.

— Ἐννοῶ, εἶπε βιαστικά, πῶς μπορεῖ νὰ πάη κανεὶς στὸν πόλεμο, μόνο καὶ μόνο ἐπειδὴ θὰ ἤθελε νὰ φύγῃ μετὰ κάθε τρόπο ἀπὸ τὸ σπίτι του.

Μέσα σ' αὐτὰ τὰ λόγια ἦταν ἡ πειὸ ἀπροσποίητη ἀλήθεια, παρὰ σ' ὅλα ὅσα εἶπε ὁ Κόνρατ πρὶν, ὅλη τὴν ὥρα πού ἦταν μετὴν Ντόρα μοναχός. Στὴν Ντόρα γεννήθηκε μιὰ διαίσθησις—ἡ ἀσφαλὴς γυναικεία διαίσθησις, πού δὲν ἀπατάται εὐκολά. Τὰ ράχθηκε σὰν νὰ εἶχαν αὐτὴ κι' ὁ ξένος τῆς ἀπαγορευμένα μυστικά, καὶ γιὰ νὰ κρύψῃ τὴν ταραχὴ τῆς φώναξε:

— Ἀλλὰ γιὰ σκέψου ἂν σὲ σκοτώσουν.

Ο Μπρούσε δὲν εἶχε ὡς τώρα ἀκούσει πῶς ἡ γυναῖκα του μιλοῦσε στὸν ξένον στὸν ἐνικό. Αὐτὸ τὸν ἔβριξε δυσάρεστα, ταῦτοχρόνως ὁμως ντράπηκε γιὰ τὴν ἀδυναμία του.

Ο Κόνρατ σήκωσε τὸ βλέμμα του. Ἡ φωνὴ του ἦταν λιγάκι ἑσταθὴς σὰν ἀπήντησε:

— Γιατὶ νὰ σκοτώσουν ἀκριβῶς ἐμένα;

— Ἀχ, ἀποκρίθηκε ἡ Ντόρα, ἔτσι τὸ εἶπα...

Κανένας ἀπὸ τοὺς δύο τοὺς δὲν ἐτόλμησε νὰ κυττάξῃ τὸν ἄλλον. Αὐτὰ τὰ λόγια πού εἰπώθηκαν μεταξὺ τους, ἦταν σὰν μιὰ ἐξομολόγησις γιὰ μιὰν ἀμοιβαίαν ἀνησυχία πού εἶχε ὁ ἕνας γιὰ τὸν ἄλλον, ἦταν ἕνα εἶδος φανερῆς ὁμολογίας ὅτι ὁ ἕνας δὲν ἤθελε νὰ στερηθῇ τὸν ἄλλον. Αὐτὰ τὰ λόγια ἔπιαναν μέσα τους ρίζες τόσο δυνατές, ὅσο τίποτε ἀπ' ὅλα ὅσα εἶπαν ὅταν ἦσαν μοναχοὶ τους.

Ο Μπρούσε φαινόταν πῶς δὲν κατάλαβε τίποτε ἀπ' ὅλα αὐτά. Ἐξακολούθησε νὰ μιλᾷ γιὰ τὸν πόλεμο, τὰς ἀπόψεις του καὶ τὰ ἐνδεχόμενά του. Ἐν τῷ μεταξὺ βγήκε ἡ Ντόρα ἀπ' τὴν κάμαρα καὶ ξαναῆλθε μόνο γιὰ νὰ καλέσῃ τοὺς κυρίους γιὰ τὸ δεῖπνο, πρᾶγμα πού ἐχαίρετσαν κι' οἱ δύο τοὺς μ' ἕνα αἶσθημα ἀνακουφίσεως.

Τὴν νύχτα ἔπαυσε ἡ θύελλα, τὰ σύννεφα σκορπίσθηκαν, καὶ ὅταν ξημέρωσε ἔλαμπε ὁ ἥλιος τοῦ Φεβρουαρίου πάνω σὲ μιὰν ἄσπρη θάλασσα ἀπὸ μικρὰ καὶ μεγάλα παγωμένα κύματα. Ἡ ἥλιακές ἀκτίνες φεγγαβολοῦσαν πάνω ἀπ' τὸ δάσος μετὰ τὴς δευῆς καὶ περιέλουζαν τὴν βουνόκορυφὴ μετὰ περιεργὸ φῶς. Φαινόταν σὰν νὰ ἦταν τυλιγμένησὲ βαμπάκι πού σιγοκαίγεται. Πρὸς τὸν οὐρανὸ ὑψώνονταν ἀπ' τὴς καπνοδόχους ἱαλαζίσις ἡ στήλες τοῦ καπνοῦ καὶ μέσ' στὴν κάμαρα ἔτρεμαν ἡ ἥλιακές ἀντανεκλάσεις ἀπ' τὰ πρίσματα τῶν παλῶν κρυστάλλινων πολυελαίων.

Κατὰ τὸ πρόγευμα εἶπε ὁ Μπρούσε μετὰ καλοκάγαθο ἐπιτακτικὸ τόνο, πού τοῦ εἶχε γίνεῖ δευτέρω φύσις, πῶς ὁ ξένος τοὺς ἔπρεπε νὰ μείνῃ ἀκόμη μιὰν ἡμέρα.

— Τὸ χιόνι εἶναι ψηλά, καὶ δὲν ἔχει νόημα νὰ κουράσῃ κανεὶς τ' ἄλογα. Ἔτσι κ' ἔτσι τ' ἄλογά μας δὲν εἶναι συνηθισμένα νὰ τραβοῦν τὸ ἔλκυθρο μέσ' ἀπ' τὴς χιονοστιβάδες. Αὐριο πρῶτ' ἂν πάει μετὰ τὸ ἔλκυθρο ὁ ὅλα στὸν ἐρχόμενο σταθμό.

Ο Μπρούσε ἔκλεισε τὴν προηγούμενη βοαδὴ, πρὶν χωρισθῇ μετὰ τὸν παιδικὸ φίλο τῆς γυναίκας του, στενὴ φίλια καὶ ἀρχισαν νὰ μιλοῦν στὸν ἐνικό.

Ὅλος τοῦ ὁ τρόπος ἀπέναντι τοῦ ξένου τοῦ ἦταν γεμάτος εὐγένεια καὶ φιλοφροσύνῃ. Ο Κόνρατ ἦταν μολαταῦτα πολὺ λίγο εὐχαριστημένος πού ἔπρεπε νὰ μείνῃ. Αἰσθανόταν πῶς ἡ ἐπίσκεψις αὐτὴ τοῦ ἔδωσε περισσότερα ἀπ' ὅτι ἐπερίμενε. Καὶ ἀκριβῶς γι' αὐτὸ ἔπρεπε νὰ δώσῃ ἕνα τέλος. Ἦθελε νὰ τραβήξῃ τὸν δρόμο του, νὰ πάη πρὸς τὸ ἀγνωστον, μετὰ τὴν ἀνάμνησι τοῦ ἀπογεύματος πού πέρασε μετὰ τὴν Ντόρα. Δὲν σκεπτόταν τίποτε ἄλλο, εἶχε μόνο τὴν ἐπιθυμία νὰ φύγῃ ὅσο τὸ δυνατόν γρηγορώτερα, γιὰ νὰ μείνῃ μοναχός μετὰ ὅλες τὴς καινούργιες ἐντυπώσεις, ἡ ὁποῖες ἐπλημύρισαν τὴν ψυχὴ του κατὰ τὴς ὀλίγες ἐκείνες ὥρες. Τὸ ὅτι ἀπεφάσισε μολαταῦτα νὰ μείνῃ, δὲν τὸ ἔκανε χάριν τῶν ἀλόγων, ἀλλὰ γιὰτὶ εἶδε πῶς ἔλαμπε τὸ πρόσωπο τῆς Ντόρας, ὅταν ἀκούσε τὴν πρότασι τοῦ ἀνδρός τῆς. Τὸ βλέμμα τῆς ἀνάγκασε τὸν Κόνρατ νὰ μείνῃ παρὰ τὴν θέλησί του.

Ἡ ἡμέρα πέρασε μετὰ μικροὺς περιπάτους, συνομιλίας καὶ γεύματα. Τὸ ἀπόγευμα ἔμειναν μέσα, πίσω ἀπὸ κλεισμένα παντζούρια, μετὰ ἀναμμένες λάμπες καὶ καπνίζοντας τὴς πίπες τους. Ἡ διάθεσις τοὺς ἦταν ἐναλλάξ πότε εὐθυμὴ πότε μελαγχολική, ὅπως ἄλλως τε εἶναι στοὺς ἀνθρώπους πού συναντήθηκαν κατὰ τὸν ὁδὸν καὶ πού ξέρουν πῶς σὲ λίγο θὰ χωρισθοῦν διὰ παντός. Κανένας ἀπὸ τοὺς τρεῖς τοὺς δὲν ἦταν ὁμως ἐκεῖνος πού ἦταν τὴν προηγούμενη βραδύα.

Ο Κόνρατ βαρέθηκε καὶ ὡς καὶ αὐτὴ ἡ Ντόρα τοῦ ἔγινε τρὸς πόν τινὰ ξένη. Δὲν καταλάβαινε πῶς μποροῦσε νὰ εἶναι ἀπέναντι τοῦ ἀνδρός τῆς τόσο ταπεινὴ καὶ πῶς τῆς ἦταν δυνατόν νὰ κοκυριό. Οὐτὲ μιὰ φορὰ δὲν ἔμεινε μοναχός μαζί τῆς καὶ ὅταν ἔμπᾶν στὴν κουβέντα προσπαθοῦσε ν' ἀποταθῇ σ' αὐτὴν, τότε ἀπέφευγε ἐκείνη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νὰ τοῦ ἀπαντήσῃ ἀπ' εὐθείας ἄλλ', ἀποτείνόταν στὸν Μπρούσε, σὰν νὰ μὴ αἰσθανόταν τὸν ἑαυτὸ

